

ต้นฉบับงานวิจัย เอกสารมีลิขสิทธิ์
ใช้แล้วโปรดส่งคืน หน้า 1

เอกสารโบราณคัดสรร

โครงการวิจัยสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน :
การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย
(Local Community Rights – From Tradition to Present – day Situation :
A Study of Local Community Rights Policy Formulation in Thailand)

โครงการสิทธิชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิมของล้านนา: กรณีศึกษาสิทธิชุมชนลัวะ ยวน
ปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ

เอกสารโบราณคัดสรร

โครงการวิจัยสิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน :
การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบายสิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย
(Local Community Rights – From Tradition to Present – day Situation :
A Study of Local Community Rights Policy Formulation in Thailand)

โครงการสิทธิชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิมของล้านนา: กรณีศึกษาสิทธิชุมชนลัวะ ยวน
ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงราย และเชียงใหม่

คณะผู้วิจัย

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว	สถาบันราชภัฏเชียงใหม่	ผู้รับผิดชอบโครงการ
ชลธิรา สัตยาวัฒนา	มหาวิทยาลัยรังสิต	ผู้วิจัย
สมบัติ บุญคำเอียง	สถาบันราชภัฏเชียงราย	ผู้วิจัย
ไพสิฐ พาณิชย์กุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ผู้วิจัย
บุญชู ณ ป้อมเพชร	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ผู้ช่วยวิจัย
ลมูล จันทรหอม	สถาบันราชภัฏเชียงใหม่	ผู้ช่วยวิจัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ชุดโครงการ สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

บทนำ

แคว้นล้านนามีวัฒนธรรมการจดบันทึกด้วยอักษรไท ยวน หรืออักษรธรรม ลงในใบลาน หรือ พับสา โดยนักปราชญ์ พื้นบ้านที่เป็นพระภิกษุ สามเณร และคารวาสที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เอกสารล้านนาจำนวนมหาศาลเก็บรักษาไว้ในหอธรรม หรือหอไตร ในวัดทุกวัดในภาคเหนือ ปัจจุบันได้มีการปริวรรต จากอักษรธรรมมาเป็นอักษรไทยกลาง จำนวนหนึ่งแล้ว เนื้อหาในเอกสารเหล่านี้มีทั้งประวัติศาสตร์บ้านเมืองชุมชน ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา โหราศาสตร์ ตำรายา คำสอน คาถา รวมทั้งกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งผู้บันทึกได้คัดลอกสืบ ต่อ ๆ กันมา ส่วนใหญ่จะไม่แจ้งชื่อผู้แต่งเอกสาร โดยเฉพาะกฎหมายโบราณไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งแม้แต่ฉบับเดียว เนื่องจากกฎหมายเป็นจารีตประเพณีที่มีบทลงโทษผู้ละเมิด จึงเป็นข้อตกลงภายในชุมชนโบราณที่ทุกคนถือปฏิบัติเรื่อย ๆ มา บางเรื่องเป็นพระราชลัญจกรที่ผู้ปกครองกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบันทึกของชาวต่างประเทศที่มาเยือนล้านนาเมื่อร้อยปีเศษมาแล้ว

ในการศึกษาเรื่องสิทธิชุมชนดั้งเดิมจากเอกสารโบราณ เป็นเรื่องยากที่จะทำให้สมบูรณ์ และชัดเจนได้ รวมทั้งการค้นหา รากเหง้าและพัฒนาการของสิทธิชุมชนสมัยโบราณก็เป็นเรื่องที่ต้องตีความจากเอกสาร ซึ่งความหมายและขอบเขต ของคำว่า สิทธิและชุมชน ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตาม ยุคสมัย การศึกษาเรื่องนี้จึงเป็นความพยายามที่สืบค้นหาร่องรอยของ สิ่งที่ปัจจุบันเรียกว่า "สิทธิชุมชน" ผู้วิจัยพยายามคัดสรรและนำเสนอเนื้อหาที่พบว่า น่าจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคำว่า สิทธิชุมชน โดย เว้นไม่กล่าวถึงสิทธิปัจเจก และครอบครัว

ข้อมูลจากเอกสารโบราณเหล่านี้ คงจะสะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยหรือสิ่งที่ชุมชน โบราณถือปฏิบัติเป็นกฎเกณฑ์ในสังคม แม้ว่าจะไม่อาจทราบได้ หรือยืนยันได้แน่นอนว่า สิ่งนี้นักปราชญ์พื้นบ้านบันทึกไว้มีความเป็นจริงมากน้อยเพียงใดบาง หรือ สามารถสืบค้นเพิ่มเติมได้โดยงานภาคสนาม บางเรื่องไม่ได้ถือปฏิบัติแล้วในชุมชน บางเรื่องเป็นสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ในสังคมทั้งหมดนี้ นักปราชญ์ล้านนาบันทึกไว้เพื่อให้ลูกศิษย์ของวัดได้ใช้เป็นคู่มือในการศึกษาเล่าเรียน รวมทั้งคัดลอกเอกสารไว้เพื่ออุทิศกุศล ผลบุญให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว ข้อมูลคัดสรรเอกสารเหล่านี้ คงจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้ในระดับหนึ่ง

โครงการที่ 10.1 สิทธิชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิมของล้านนา

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

เอกสารโบราณคัดสรรว่าด้วยเรื่องของสิทธิและสิทธิชุมชนล้านนา

กฎหมายและจารีตล้านนา และ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(อำนวย กล้าพัก . คำคมแห่งล้านนา. เชียงใหม่ : ศิลาอาสน์ 2530 หน้า 64.

(พงศาวดารเมืองเชียงแสน ภาค 61 2516.หน้า 15)

(ตำนานสิงหนวัติ कुमार ใน ประชุมพงศาวดารภาค 61. 2516 หน้า 67)

(ชุ่ม เสรีศักดิ์ บ้านทุ่งยาว ต.ศรีบัวบาน อ. เมือง ลพ ใน จดหมายเหตุ สถาบันวิจัยสังคม มช ปีที่ 1 ฉบับ 2 พค-ตค 2534 หน้า 33-34)

ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่ สมหมาย เปรมจิตต์ (ปริวรรต) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนาคม 2524

คมเนตร เชษฐพัฒน์วนิช (บรรณาธิการ) บุญทา ศรีพิมพ์ชัย และ ศรีเลา เกษพรหม ปริวรรต. ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่. 2539.

ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง

Pierre Orts' ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาวเปียลเยียม 3 สค 2440-2441 ใน พิษณุ จันทรวิทัน ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ :แปลนพรัตน์ตั้ง, 2539.

มังรายศาสตร์ ฉบับนอตอง

Mr. Camille de Notton คัดลอกครั้งแรก พ.ศ. 2167 คัดลอกอีกครั้ง โดย อาจารย์ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ พ.ศ. 2482 ปริวรรตโดย ศาสตราจารย์.ดร. ประเสริฐ ณ นคร เชียงใหม่ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่ เอกสารลำดับที่ 3 มกราคม 2524

มังรายศาสตร์ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ ปริวรรต ภาคปริวรรตลำดับที่ 1 ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ 2518

มังรายศาสตร์ ฉบับวัดไชยสถาน อำเภอสารภี เชียงใหม่ ศรีธน คำแบ่ง
ปริวรรตจำนวน 94 ใบลาน พิมพ์เผยแพร่โดย ศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครู
เชียงใหม่ ลำดับ 12 พ.ศ. 2529 .

มังรายธรรมศาสตร์ (The Laws of King Mangrai) ฉบับวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง
น่าน ปริวรรตโดย อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว Canberra : Central Printing, ANU
1986.

มังรายศาสตร์ ฉบับวัดไชยพระเกียรติ อ.เมือง เชียงใหม่ สมหมาย เปรมจิตต์.
และคณะ ปริวรรต เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2518

หัตถกัมม์วินิจัยบาลีฎีการวมสมมุติราช

ต้นฉบับวัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง พะเยา จำนวน 88 ใบลาน อรุณรัตน์ วิเชียร
เขียว และศรีธน คำแบ่ง ปริวรรต ตอนท้ายผูกบันทึกว่า วัชรปัญญาสีหจมนาย
กา เป็นผู้คัดลอกให้เจ้าเมืองทั้งหลายใช้เป็นแนวทางพิจารณา สักราช 2359
พิมพ์เผยแพร่ใน หนังสือชุดตำนานเมืองและกฎหมาย ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ลำดับที่ 4 พ.ศ. พศ.
2527

ธรรมศาสตร์หลวงคลองตัดคำ

ต้นฉบับวัดล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรี
ธน คำแบ่ง ปริวรรต เผยแพร่ใน หนังสือปริวรรต จากคัมภีร์ใบลานชุด ตำนาน
เมืองและกฎหมายล้านนา ลำดับที่ 7 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
และ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ มกราคม 2528.

อวหาร 25 ฉบับวัดเมธัง อำเภอเมือง เชียงใหม่ สมหมาย เปรมจิตต์.และคณะ
ปริวรรต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ลำดับที่ 6 พ.ศ. 2518.

คำสอนพญามังราย ฉบับวัดสุวรรณคูหา อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา สม
หมาย เปรมจิตต์ และคณะ (ปริวรรต) จารลงสมุดข่อย ด้วยอักษรธรรมล้านนา

จำนวน 33 หน้าสมุดข่อย แต่ละหน้ามี 18 บรรทัด พิมพ์เผยแพร่ คณะสังคม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ลำดับที่ 11 พ.ศ. 2519.

ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่

แปลเป็นภาษาไทยปัจจุบัน โดย นายสังวาลย์ ราชสี

ว่าด้วยจารีตประเพณีเมือง ใน พิธิณัย ไชยแสงสุขกุล และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว
รายงานการวิจัยเรื่อง กฎหมายล้านนา วิเคราะห์เนื้อหาและบทบัญญัติ สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2532

ธรรมศาสตร์และราชศาสตร์ มณี พยอมยงค์ (ปริวรรต) เอกสารงานวิจัยการ
ถ่ายทอดคัมภีร์ใบลาน (กรุงเทพฯ : โครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2518 หน้า 18.

กฎหมายวัดกาศา ต้นฉบับ วัดกาศา ตำบลแม่จัน อำเภอแม่จัน เชียงราย
จำนวน 106 หน้าใบลาน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ปริวรรต ต้นฉบับรวบรวมไว้ใน
ไมโครฟิล์มโดย สิงมะ วรรณสัย และ ศาสตราจารย์ ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส เก็บรักษา
ไว้ที่หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ จัดพิมพ์เผยแพร่ หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน
ตำนานเมืองและกฎหมาย เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ พ.ศ 2527

อนุโลมญาณกฎหมายโบราณ

ต้นฉบับวัดล่อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง จำนวน 44 ใบลาน อรุณรัตน์
วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง ปริวรรต ต้นฉบับรวบรวมไว้ในไมโครฟิล์มโดย
อาจารย์ สิงมะ วรรณสัย และ ศาสตราจารย์ ดร. ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส เก็บรักษาไว้ที่
หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพฯ พิมพ์เผยแพร่ใน หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ใบลาน
ตำนานเมืองและกฎหมาย ลำดับที่ 3 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2527

ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ สมหมาย เปรมจิตต์ (ปริวรรต) คณะสังคม
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนาคม 2524

✕ ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. คมเนตร เชษฐพัฒนวนิช (บรรณาธิการ) บุญทา
ศรีพิมพ์ชัย และ ศรีเลา เกษพรหม ปริวรรต. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่. 2539.

ขีด : ข้อห้ามในล้านนา. คมเนตร เชษฐพัฒน์พานิช (บรรณาธิการ) บุญทา ศรีพิมพ์ชัย และ ศรีเลา เกษพรหม ปรีวรรต. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่. 2539.

(มีข้อความกฎหมายจากกรุงเทพฯ เข้ามาในล้านนาหลังสมัยรัชกาลที่ 5)

พญามังรายเจ้าจึงตั้งอาชญาไว้

สิทธิสวัสดิ์ ราชอาณาจักรอันนี้พญามังรายเจ้าได้รู้แต่โบราณ ท้าวพญาสี่บวงสา ปริมปราสาทแต่พระราชวงสาหน่อท้าวมาถึงท้าวลาวเม็ง ผู้เป็นราชตระกูลอันเป็นพ่อ พญามังรายเจ้าได้มากินเมืองเชียงรายแล้ว ไปรบพญา...ยังเมืองหริภุญไชย แล้วมาสร้าง เชียงใหม่ในปีเต่าสี่ สกราช 654 ตัว เดือน 6 ออก 5 ค่ำ เมงวัน 5 ไทย รวยสจ่า ยาม แตรรุ่ง จันทจระณยุตติ เสร็จเข้าใกล้รวม รวยสี่ ฤกษ์ชื้อบุษย ในกรกฎารวยสี่ มีฤกษ์ถ้วน 8 พญามังรายเจ้าจึงตั้งอาชญาไว้เพื่อหื้อท้าวพญาทั้งหลาย อันเป็นลูกหลานเหลน และ เสนาอำมาตย์ผู้แต่งบ้านปองเมืองสืบไปให้อู้จักอันผิดอันชอบดังนี้แล (มังรายศาสตร์นอก ตอง ไบลานหน้าหน้า 1 หน้า 1)

ภาษาไทยกลาง

สิทธิสวัสดิ์ ราชอาณาจักรอันนี้พญามังรายเจ้าได้รู้แต่โบราณ ท้าวพญาสี่บวงสาปริมปราสาทแต่พระราชวงสาหน่อท้าวมาถึงท้าวลาวเม็ง ผู้เป็นราชตระกูลอันเป็นพ่อ พญามังรายเจ้าได้มากินเมืองเชียงรายแล้ว ไปรบพญา...ยังเมืองหริภุญไชย แล้วมาสร้าง เชียงใหม่ในปีเต่าสี่ ศักราช 654 ตัว เดือน 6 ออก 5 ค่ำ เมงวัน 5 ไทย รวยสจ่า ยาม แตรรุ่ง จันทจระณยุตติ เสร็จเข้าใกล้รวม รวยสี่ ฤกษ์ชื้อบุษย ในกรกฎารวยสี่ มีฤกษ์ถ้วน 8 พญามังรายเจ้าจึงตั้งอาชญาไว้เพื่อหื้อท้าวพญาทั้งหลาย อันเป็นลูกหลานเหลน และ เสนาอำมาตย์ผู้แต่งบ้านปองเมืองสืบไปให้อู้จักอันผิดอันชอบดังนี้แล

ลักษณะขุนธรรมและขุนมาร

ประการ 1 ขุนอันมีในโลกนี้มี 2 ประการ ผู้ 1 ชื่อว่าขุนธัมม ผู้ 1 ชื่อว่า ขุนมาร ลักษณะขุนธัมมมีดังนี้ ขุนผู้ใดประกอบด้วยวัตถุสังคหะ 4 ประการ 1 เมตตากฎณาไพโร ไทปบาปไพโรใหม่ไท ราวีติบุบผกมัตไพโรไท ขุนผู้เป็นดังนี้ชื่อว่าขุนธัมมแล ขุนผู้ใด

ประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ บ่เมตตากฤณาไฟรไท ย่อมบาปไฟรใหม่ไท ราวตีบบุบ
ผูกมัดไฟรไท เอาค่าซื้อค่าค่าเชือกแล้วจึงแก้ไฟร ช่มเหงเต็งแพ้อ้าวของไฟร ย่อมกุ่ม
อยู่กุ่มนอนด้วยลูกหญิงหลานสาวไฟรด้วยสาหด ชักลากเอาเมียไฟรไทไปอยู่ไปนอนด้วย
ขุนผู้เป็นฉันนี้ชื่อว่าขุนมารอยู่ที่ใดไฟรเมืองสิบหายที่นั่น คนผู้เป็นฉันนี้ ทำวพญาหา
กษัตริย์ปกครองหือเป็นใหญ่ มันผู้นี้เกิดเป็นต้นจวนต้นพิษในกลางเมืองแล เยียะมีหน่อลำก็
เยียะร้ายแก่บ้านเมือง เจ้าขุนผู้อาสาต่างหุดต่างตาทำวพญาเพิงดูเยียงขุนธมมแล (มังราย
ศาสตร์นอตอง ไบลานหน้าหน้า 2-3 หน้า. 2-3)

ภาษาไทยกลาง

ประการ 1 ขุนอันมีในโลกนี้มี 2 ประการ ผู้หนึ่ง ชื่อว่าขุนธรรม ผู้หนึ่ง ชื่อว่าขุน
มาร ลักษณะขุนธรรมมีฉันนี้ ขุนผู้ใดประกอบด้วยวัตถุสังคหะ(สังคหวัตถุธรรม) 4
ประการ 1 เมตตากฤณาไฟรไท บ่บาปไฟรใหม่ไท ราวตีบบุบผูกมัดไฟรไท ขุนผู้เป็นฉันนี้
ชื่อว่าขุนธรรมแล ขุนผู้ใดประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ บ่เมตตากฤณาไฟรไท
ย่อมบาปไฟรใหม่ไท ราวตีบบุบผูกมัดไฟรไท เอาค่าซื้อค่า(ใส่ซื้อค่า)ค่าเชือก(ผูกมัด)แล้วจึง
แก้(ปล่อย)ไฟร ช่มเหงเต็ง(ช่มชี่)แพ้อ้าวของไฟร ย่อมกุ่มอยู่กุ่มนอน(บังคับ
อยู่นอน)ด้วยลูกหญิงหลานสาวไฟรด้วยสาหด(สาหัส) ชักลากเอาเมียไฟรไทไปอยู่ไปนอน
ด้วย ขุนผู้เป็นฉันนี้ชื่อว่าขุนมาร อยู่ที่ใดไฟรเมืองสิบหายที่นั่น คนผู้เป็นฉันนี้ ทำวพญา
มหากษัตริย์ปกครอง(ให้)เป็นใหญ่ มันผู้นี้เกิดเป็นต้นจวน(พิษ)ต้นพิษในกลางเมืองแล
เยียะ(ทำ)มีหน่อลำ(ลำต้น)ก็เยียะร้าย(ทำร้าย)แก่บ้านเมือง เจ้าขุนผู้อาสาต่างหุดต่างตา
ทำวพญาเพิง(เพิง)ดูเยียงขุนธรรมแล

สิทธิไฟรบูกเบิกป่าเป็นทีนา

อัน 1 ไฟรมันสร้างปาคานารั้ง (ร้าง) สนวนรัง ที่ดิน หื้อลูกเป็นนาเป็นสวน เป็น
บ้านเมืองดีดังอัน เถิง 3 ปี หื้อเขาได้กิน(ข้าว)ก่อน ลำนันค้อยเยียะก็เอาค่าแห่งเขาเทอะ
หื้อไฟรมันสร้างบ้านเมืองเหมืองฝายไร่นาหื้อสุขเกษมเทอะ อัน 1 ไฟรสร้างบ้านสร้าง
สวนสร้างนาแปลงฝูนบ้านฝูนเมืองดี พอ 3 ปี ก็หื้อแก้ค่าตามค่านายเมืองผู้เลี้ยง (เมือง)
เทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 2 หน้า 3)

ยังมี มานวผู้หนึ่งพาสหายเป็นตีมียศยิ่งเบี่ยเงินมากนัก แก่ขุนผู้กินนาไร่สวนที่ดิน
บ้านช่องนั้น แลจักชิงเอาผู้สร้างหนที่นั้นอย่าหื้อแก่อันชิงท่านั้น มันคนบาปตายอย่าหื้อ
มีกำลัง เยียวว่าคนผู้ดีครั้นสร้างบ้านเมือง ควรหื้อหาลาบเสียแล คับอันบ้านเมืองจักช้
วย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 3 หน้า3)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไพร่หมั้นสร้างป่าคา(ป่าหน้าคา)นาร้าง (นาร้าง) สวนร้าง(ร้าง) ที่ดิน หื้อลูก (กลับเป็น)เป็นนาเป็นสวน เป็นบ้านเมืองตีดั้งอัน เถิง (ถึง) 3 ปี หื้อเขาได้กิน(ข้าว)ก่อน ล้า(เกินกว่า)นั้นค่อยเยี่ยะ(ทำ)เอาค่า(ค่าภาษี)แห่งเขาเทอะ (เพื่อ)หื้อไพร่หมั้นสร้างบ้าน เมืองเหมืองฝายไร่นาจื่อสุขเกษมเทอะ อัน 1 ไพร่สร้างบ้านสร้างสวนสร้างนาแปลงฝูน บ้านฝูนเมืองดี พอ 3 ปี ก็หื้อแก่(จ่าย)ค่า(ภาษี)ตามค่านายเมืองผู้เลียบ (ตรวจเมือง) เทอะ

ยังมี มานพผู้หนึ่งพาสหายเป็นตีมียศยิงเบี้ยเงินมากนัก แก่ขุนผู้กินนาไร่สวนที่ ดินบ้านช่องนั้น แลจักชิงเอาผู้สร้างหนที่(คนแรก)นั้นอย่าหื้อแก่อันชิงท่านั้น มันคนบาป ดายอย่าหื้อมีกำลัง(อำนาจ) เยียวว่าคนผู้ตีครัน(เกียจคร้าน)สร้างบ้านเมือง ควรหื้อ หลาบ(เข็ดหลาบ)เสียแล คับอัน(ถ้ามีเช่นนั้น)บ้านเมืองจักช่วย (เสื่อมลง)

ลักควากที่ไร่นาจื่อ

ผู้ใดลักควากเอาที่ไร่ท่าน เสียของไร่เท่าใด หื้อวาดู แล้วใช้ค่าที่วา 1 เงิน ใช้ 3 เท่า เท่าลักตัดไร่ไร่ท่านเสีย ผิดสัตว์ปลงกินข้าว หื้อมันหาเหล่าไห่ไก๋คู่ เทียนคู่ 1 ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสียไร่ ผิดสัตว์วัวควายลงกินของไร่ เสียเท่าใดหื้อใช้เท่า่นั้น แล้วค่า ช้องอันมันดัดนั้น หื้อมันใช้ค่า 10 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 83 หน้า 68)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักควาก(ขยาย)เอาที่ไร่ท่าน เสียของ(ใน)ไร่เท่าใด หื้อวาดู(วัด)ดู แล้วใช้ค่าที่ วา(วัด) 1 เงิน ใช้ 3 เท่า เท่าลักตัดไร่ไร่ท่านเสีย ผิด(หาก)สัตว์(ไม่)ปลงกินข้าว หื้อ(ให้) มันหาเหล่าไห่ไก๋คู่ (สองตัว) เทียนคู่ 1 ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสียไร่ ผิดสัตว์วัวควายลงกิน ของ(ใน)ไร่ เสียเท่าใดหื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่า่นั้น แล้วค่าช้อง(ที่ดิน)อันมันดัดนั้น หื้อ(ให้)มัน (ชด)ใช้ค่า 10 เงิน (1,000 เบี้ย)

ค่านาขุมกิน

อัน 1 นาท่านว่ามักเมีย ต่อแจ้งบมี ไหมเท่าสินไหมนั้นเทอะ จำเมืองจักแต่ง สินใช้สิน หื้อแต่งตามอันหนักอันเบา เพื่อบหื้อผู้ใหญ่ดูแควนผู้น้อยแล นายข้างมักเมีย หื้อแยงดูค่านาขุมกิน ควรแต่งสินผิดเท่าค่านาเทอะ ค่าอันว่านายข้างนายม้าว่าอันแล้ว

พร้อมก็ใหญ่ก็น้อย จึงว่าหื้อดูประมาณเพื่ออันแล (มังรายศาสตร์ วัดวัดหมื่นเงินกอง หน้า 12-13)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 นาบ(กล่าวหา)ท่านว่ลมักเมีย(เป็นชู้) ต่อแจ้ง(เมื่อพิสูจน์แล้ว)บมี(ไม่เป็นความจริง) ไหมเท่าสินใหม่นั้นทอะ(ให้ปรับผู้กล่าวหาเท่ากับค่าปรับฐานเป็นผู้กับภรรยาคนอื่น) จำเมือง(ผู้ตัดสินคดี)จักแต่งสินใช้สิน(เรียกค่าปรับ) หื้อ(ให้)แต่ง(พิจารณา)ตามอันหนักอันเบา เพื่อบหื้อ(ไม่ให้)ผู้ใหญ่(ขุนนางผู้ใหญ่)ดูแควนผู้น้อย(ขุนนางผู้น้อย/ไพร่เมือง)แล นายช้าง(ขุนนางดูแลช้าง)มักเมีย(เป็นผู้ภรรยาท่าน) หื้อแยงดู(ให้พิจารณาดู)ค่านาขุมกิน(นาขุมราชการที่นายช้างได้รับเป็นหลัก) ควรแต่งสินผิดเท่าค่านาทอะ(ให้ตัดสินค่าปรับเท่าค่านาของเขา) คำอันว่านายช้างนายมาว่าอันแล้ว พร้อง(บางคน)ก็ใหญ่(เป็นคนมียศสูง)ก็น้อย(บางคนยศต่ำ) จึงว่า(ให้)หื้อดู(พิจารณา)ประมาณเพื่ออัน(ด้วยเหตุนี้)แล

ผู้เป็นข้าหินชาติ เจ้าอย่าใช้เลียบชนบท

คั้นเจ้าอ่อนน้อยมังรายเจ้ากล่าวฉนั้น ไพรรักเจ้าอย่าฟังคำข้าบฏักบิลเมือง ผู้ดอมขึ้นเป็นข้ามีชู้บ้านชู้เมือง ผู้เป็นข้าหินชาติ เจ้าอย่าใช้เลียบชนบท เข้าชมเหงไพรไทเรานั่งให้ชา กว้านบ้านผู้กินเมือง คั้นว่าพันนาเขาผู้ไพร่ผู้บมีโทษพ้อยบาปใหม่ฉนั้น หื้อถอดนาเสีย จำ เยียะสวนไร่นาจิน อย่าฟังคำฉนี้ แต่งไว้หื้อมันมาแต่ธรรมดาขุนจวงเจ้าสอนสืบมาถึงกาลบัดนี้ (มังรายศาสตร์ วัดวัดหมื่นเงินกอง หน้า 2)

ภาษาไทยกลาง

คั้นเจ้าอ่อนน้อย(พญา)มังรายเจ้ากล่าวฉนั้น ไพร(ชาวบ้านชาวเมือง)รักเจ้าอย่าฟังคำ(เชื้อฟัง)ข้า (ในที่นี้หมายถึงขุนนางผู้น้อย)บ(ไม่)รักบิลเมือง ผู้ดอมขึ้นเป็นข้า(ขุนนางผู้น้อย)มีชู้(ทุก)บ้านชู้(ทุก)เมือง ผู้เป็นข้าหินชาติ(เห็น แปลว่าต่ำ, ขุนนางชั้นต่ำ)เจ้าอย่าใช้เลียบ(ตรวจตรา)(ในเขต)ชนบท (เขาจะ)เข้าชมเหงไพรไท(ราษฎรของ)เรานั่งให้(ร้องให้/เดือดร้อน)ชา กว้านบ้าน(หัวหน้าหมู่บ้าน)ผู้กินเมือง คั้นว่าพันนา(คนที่อยู่ในที่ดินของขุนนาง)เขาผู้ไพร่(ชาวบ้านชาวเมือง)ผู้บ(ไม่มี)โทษ พ้อย(หาก)บาปใหม่(ปรับ)ฉนั้น หื้อ(ให้)ถอดนา(ยึดที่นาคืนจากเขา/ยึดนาขุมการเมือง)เสีย จำ(ให้)เขาเยียะ(ทำ)สวนไร่นาจิน อย่าฟัง(ฟัง)คำ(พูด)ฉนี้ แต่ง(สอน)ไว้หื้อมัน(ให้ยึดถือ)มาแต่ธรรมดาขุนจวง(ขุนเจืองกษัตริย์ก่อนพญามังราย 25 ชั่วอายุ)เจ้าสอนสืบมาถึงกาลบัดนี้

เยี่ยะนาชุมท่าน

ผู้ใดเยี่ยะนาชุมท่าน เจ้าชุมถามเอาค่าเมื่อข้าวเหลือง เอาเก็ง 1 เมื่อข้าวสุกเอา
แถมหื้อเลี้ยง มิเจ้าชุมถามเอาถ้วน 2 ถ้วน 3 ได้พร้อมอย่าหื้อว่าถา มิถ้วน 6 (?) ก็หื้อ
พร้อม หื้อเจ้านาชุมเอาข้าวพอกุ้มค่านา แล้วอย่าหื้อมันเยี่ยะนานั้นพอ 2 เทื่อ (มังราย
ศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 75 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยี่ยะ(ทำ)นาชุมท่าน(นาราชการ) เจ้าชุม(ขุนนางผู้ได้รับที่นาจากกษัตริย์)
ถามเอาค่า(ภาษี)เมื่อข้าวเหลือง เอาเก็ง(ครึ่งหนึ่ง) 1 เมื่อข้าวสุกเอาแถมหื้อ(ให้)เลี้ยง
(หมด) มิเจ้าชุมถามเอาถ้วน 2 ถ้วน 3 ได้พร้อมอย่าหื้อว่าถา มิถ้วน 6 (ไม่แน่ใจตัวเลข) ก็
หื้อ(ให้)พร้อม(ทั้งหมด) หื้อ(ให้)เจ้านาชุมเอาข้าวพอกุ้มค่านา แล้วอย่าหื้อ(ให้)มันเยี่ยะ
(ทำ)นานั้นพอ 2 เทื่อ(อีกเลย)

เยี่ยะนาชุมท่านปรอด

ผู้ใดเยี่ยะนาชุมท่านปรอด หื้อขึ้นแก่เจ้าชุม อย่าหื้อสับไปหื้อผู้อื่นเยี่ยะ มิสับไปหื้อผู้อื่น
เยี่ยะ นาชุมท่านปรอด ข้าวบดด้งเมื่อก่อน หื้อเอาค่าแห่งผู้เยี่ยะก่อน อย่าถามแห่งมันผู้
เยี่ยะเมื่อลุนผู้มาขอค่าหย่อน ผ่อนค่าลง อย่าลง เท่ารู้เอาแห่งมันอันเยี่ยะก่อนตามเคล้า
มิบหื้อตามเคล้าหื้อเอานาออกนับเลี้ยง (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 75
หน้า 62) *

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยี่ยะ(ทำ)นาชุม(นาราชการ)ท่านปรอด(ไม่ได้ข้าวดี/ทำไม่ตลอด) หื้อ(ให้)ขึ้น
(คืน)แก่เจ้าชุม(เจ้านา/ขุนนางผู้กินนา) อย่าหื้อ(ให้)สับไปหื้อ(ให้)ผู้อื่นเยี่ยะ(อย่าให้ผู้อื่นทำ
ต่อ/เช่าช่วง) มิสับไปหื้อผู้อื่นเยี่ยะ(ให้ผู้อื่นทำต่อ/เช่าช่วง) นาชุม(นาราชการ)ท่านปรอด
(ไม่ได้ข้าวดี/ทำไม่ตลอด) ข้าวบด(ได้ผลไม่ดี)ด้งเมื่อก่อน หื้อ(ให้)เอาค่าแห่งผู้เยี่ยะ(ทำ)
ก่อน(คนเดิม) อย่าถามแห่งมันผู้ เยี่ยะเมื่อลุน(ภายหลัง) ผู้มา(ทำนาต่อ)ขอค่าหย่อน
ผ่อนค่าลง(ขอลดค่านา) อย่าลง(อย่าลดให้) เท่ารู้เอาแห่งมันอันเยี่ยะ(ทำ)ก่อนตามเคล้า
มิ(หาก)บหื้อ(ไม่ให้)ตามเคล้า(เดิม)หื้อ(ให้)เอานาออกนับเลี้ยง(อย่าให้ทำต่อไป)

นาร้างเป็นป่าอ้อยป่าแซมหนานัก

ผีร้างเป็นป่าอ้อยป่าแซมหนานัก ผู้ใดถางเป็นนาดี 3 ปี หื้อเอาค่าเก็ง 1 7 ปี หื้อเอาค่าพร้อม เจ้านาจักเอาออกอย่าหื้อผู้ถางวาง ผีร้างเป็นป่าหนานัก 2 ปี หื้อค่าเก็ง 4 ปี เอาค่าพร้อม เจ้านาชุมจักเอาออก หื้อผู้ถางเยี่ยะพอ 10 ปี ก่อน จึงเอาออก ผีเจ้าชุมจักหื้อผู้อื่น อย่าหื้อผู้ถางวาง อันนี้เจ้านาน้ำฟ้าฝนตก จึงได้เยี่ยะนาแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 76 หน้า 63)

ภาษาไทยกลาง

ผีร้าง(ร้าง)เป็นป่าอ้อยป่าแซมหนานัก ผู้ใดถางเป็นนาดี 3 ปี หื้อ(ให้)เอาค่าเก็ง 1 (ครึ่งหนึ่ง) 7 ปี หื้อ(ให้)เอาค่าพร้อม(ครบ) เจ้านาจักเอาออก(จากทำนา/ถอดนา)อย่าหื้อผู้ถางวาง(ยอม) ผีร้าง(ร้าง)เป็นป่าหนานัก 2 ปี หื้อ(ให้)ค่าเก็ง(ครึ่ง) 4 ปี เอาค่าพร้อม(ครบ) เจ้านาชุมจักเอาออก (ถอดนา)หื้อ(ให้)ผู้ถางเยี่ยะพอ(ทำครบ) 10 ปี ก่อน จึงเอาออก ผีเจ้าชุม(เจ้านา)จักหื้อ(ให้)ผู้อื่น อย่าหื้อ(ให้)ผู้ถางวาง(ยอม) อันนี้จา(กล่าว)น่าน้ำฟ้าฝนตก จึงได้เยี่ยะนาแล

ผู้ใดเยี่ยะนาท่าน

ผู้ใดเยี่ยะนาท่าน มันหื้อค่าคงปีบหล้า ผู้ 1 ไปขึ้นค่าแก่เจ้าชุม ว่าจักเอานานั้น ออก ผู้ เยี่ยะก่อนอย่าว่าแก่เจ้าชุม แต่คันวางเขาผู้เป็นดียอมจักไปขึ้นค่าเจ้าชุมปูนแพ จักเอานาออกนั้นบ่ชอบ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 75 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยี่ยะ(ทำ)นาท่าน มันหื้อ(ให้)ค่า(นา)คง(ถึงเวลา)ทุกปีบหล้า(ไม่ล่าช้า) ผู้หนึ่งไปขึ้นค่า(นา)แก่เจ้าชุม(เจ้านา) ว่าจักเอานา(คนทำนาก่อน)นั้นออก ผู้เยี่ยะก่อน(คนทำนาก่อน)อย่าว่าแก่เจ้าชุม(เจ้านา) แต่คันวาง(ยอม)เขาผู้เป็นดี(คนมีเงิน)ยอมจักไปขึ้นค่า(นา)เจ้าชุมปูนแพ(ยอมทำได้) จักเอานาออก(ถอดคนทำนาออก)นั้นบ่ชอบ(ไม่ยุติธรรม)

เยี่ยะนาฟ้าฝน ชุมนากินได้การเมือง

ผู้ใดชุมนากินได้การเมืองอันใด นาชุมการเมืองอันนั้น แต่โบราณมาเมื่อนาน เจ้าขุนท้าวพญาผู้ใหญ่หากได้คานหนังสือพื้นแพแท้ เจ้าชุมใส่ใจว่า นาชุมนี้หากเป็นของ

นาขุมภูแลว่าอัน มันก็ยกไปทานหื้อพระเจ้า พระธัมม์ พระสงฆ์ ที่ 1 ที่ใดก็ดี บ่ต้องขึ้นนาแล เท้าได้แต่ค่าแล เพราะเหตุว่านารายนี้บ่ใช้นาของตัวแท้ หากเป็นนาขุมการมาแต่เช่นโบราณมาตาย (มังรายศาสตร์ นอตอง ไบลานหน้า 82-83 หน้า 53)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดขุมนากิน(ขุนนางได้รับที่นา)ได้การเมืองอันใด(ได้รับที่นามาจากบ้านเมือง)นาขุมการเมือง(เป็นที่นาขุมกับราชการบ้านการเมือง)อันนั้น แต่โบราณมาเมื่อนาน เจ้าขุนท้าวพญาผู้ใหญ่หากได้คาน(ออก)หนังสือพื้นแพแท้(เป็นหนังสือ) เจ้าขุม(ขุนนางที่ได้รับที่นา)ใส่ใจว่า(เข้าใจว่า) นาขุม(นาของราชการ)นี้หากเป็นของนาขุมภู(ของตน)แลว่าอันมัน(ขุนนาง)ก็ยกไปทาน(ถวาย)หื้อ(ให้)พระเจ้า(พระพุทธ) พระธัมม์(พระธรรม) พระสงฆ์ที่หนึ่งใดก็ดี บ่(ไม่)ต้องขึ้นนา(คินที่นา)แล เท้าได้แต่ค่า(เพียงแต่ให้ค่านา)แล เพราะเหตุว่า(ที่)นารายนี้บ่ใช่(ไม่ใช่)นาของตัวแท้(ตนเอง) หากเป็นนาขุมการ(นาขุมราชการ)มาแต่เช่นโบราณมาตาย

ผู้ใดขุมนากินได้การเมือง

ผู้ใดขุมนากินได้การเมืองอันใด นาขุมการเมืองอันนั้นแต่โบราณมาเมื่อนาน เจ้าขุนท้าวพญาผู้ใหญ่ หากได้คานหนังสือ พื้นแพแท้แก่เจ้าขุม ใส่ใจว่านาขุมนี้ หากเป็นนาขุมภูตายว่าอัน มันไปหื้อทานแก่พระเจ้า แก่พระธัมม์ แก่พระสงฆ์ ที่ใดก็ดีบ่ขึ้นแล เท้าได้แต่ค่าแล เหตุว่านานั้นบ่ใช่ของตนแท้ หากเป็นนาขุมการเมืองมาแต่โบราณมาตาย คันอันเจ้าขุมตาย ฟัน้องลูกหลานมันจักมาเอาไร่นานั้นเป็นของเขา ว่าหากเป็นโบราณนาขุม มาแต่เช่นปู่ย่าพ่อแม่ตนมาตายว่าอันบ่ได้ ผู้ใดเอาการเมืองนั้นออกขุมกินยามนั้นแล คันมันบ่ขุมกินก็ดี ตายเสียก็ดี คินหาเคล้าดังเก่าแลว่า วัดอุอันใดก็ดีเนื่องด้วยแผ่นดินท้าวพญา หากเป็นของขุมการเมืองแต่โบราณ จักหื้อขาดเคล้าเสียบ่ได้แล

ของทั้งหลายมี 2 ประการ อัน 1 ว่า ถาวรปัตตนิโค ได้ของบัวนิโคอันหมั่นคุง บ่ยกบ่ย้ายได้ บ่ควรหื้อขาดเคล้า แม่นผู้เจ้าขุมนั้นตาย จักสั่งไว้หื้อฟัน้องลูกเมียญาติกาผู้ใด บ่ได้ หากหล้างเป็นของกับการเมืองอันนั้น บ่ควรจ่ายได้ บ่ควรเทได้คือดังที่ไร่นาป่า ยาง อันเป็นของขุมกับการเมืองนั้นดีหลีแล อัน 1 จักกัตตนิโค คือผ้าเสื่องเงินคำแก้ว แหวนช้างม้าวัวควายข้าหญิงชายฝูงนี้ หากเป็นของกับตนสิ่งเดียว ยามนั้น พร้าวตาลหมากพลูอันตนมันหากได้แปลงแต่งที่ขุมการบ้านการเมืองก็ดี มันหื้อทานวัดอุฝู้นั้นแก่

พระเจ้า พระธัมม พระสงฆ์ สั่งให้ญาติพี่น้องกิตติแลขึ้นแล เหตุมันสร้างแปลงเป็นวัดถุมน
ตาย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 80 หน้า 66)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชุมนากิน(ได้รับที่นา)ได้กรเมืองอันใด (ที่)นาชุมการเมืองอันนั้น แต่โบราณ
มาเมื่อนาน เจ้าขุนท้าวพญาผู้ใหญ่หากได้คน(ออก)หนังสือพื้นแพแท่งเจ้าชุม(เจ้านา)
(ขุนนางเจ้าของนา)ใส่ใจว่านาชุมนี้ หากเป็นนาชุมกู(ของตน)ตาย ว่าอัน มันไปหื้อ(ให้)
ทานแก่พระเจ้า(พระพุทธ) แก่พระธัมม แก่พระสงฆ์ที่ใดกิตติขึ้น(ไม่ได้)แล เท่าได้แต่ได้
เพียงแต่ค่า(นา)แล เหตุว่า(ที่)นานั้นบ(ไม่)ใช่(ที่)นาของตนแท้ หากเป็นนาชุมการเมือง
มาแต่โบราณมาตาย คันอันเจ้าชุม(เจ้าของนาชุม)ตาย พี่น้องลูกหลานมันจักมาเอาไร่นา
นั้นเป็นของเขา (โดยให้เหตุผลว่า(นาที่นั้น)หากเป็นโบราณนาชุม นาแต่เช่นปู่ย่าพ่อแม่
ตนมาตายว่าอันบ(ไม่ได้)กล่าวเช่นนั้นไม่ถูก) ผู้ใดเอากการเมือง(รับราชการ/ทำงานกับบ้าน
เมือง)นั้นออกชุมกิน(ได้รับนา/กินนา)ยามนั้นแล คัน(หาก)มันบ(ไม่)รับราชการ/กิตติ
(มัน)ตายเสียกิตติ (นาต้อง)ค้นหาเคล้าดังเก่า(กลับมาเป็นที่นาราชการ)แล ว่าวัดถุมนใด
กิตติเนื่องด้วยแผ่นดินท้าวพญา หากเป็นของชุมการเมือง(นาของบ้านเมือง)แต่โบราณ จัก
หื้อขาดเคล้า(ขาดจากบ้านเมือง)เสียบ(ไม่ได้)แล

ของทั้งหลาย(ในโลกนี้)มี 2 ประการ อันหนึ่ง ว่า ถาวรปัตตโคก ได้ของบัวโคก
(บริโคก)อันหมั่นคง(มั่นคง) บ่ยกบ(ย้าย)(เคลื่อนที่)ไม่ได้ บ่ควรหื้อขาดเคล้า(ขาดจากบ้าน
เมือง/ท้าวพญา) แม่นผู้เจ้าชุม(ขุนนางผู้กินนา)นั้นตาย จักสั่งไว้(มอบ)หื้อ(ให้)พี่น้องลูก
เมียญาติกาผู้ใดบ(ไม่ได้) หากหลัง(ควร)เป็นของกับการเมืองอันนั้น บ(ไม่)ควรจ่ายได้
บ(ไม่)ควรเท(แก้ไขจาริต)ได้คือดังที่ไร่นาปายาง อันเป็นของชุมกับการเมืองนั้นดีหลีแล
อัน 1 จักกัตตโคก คือผ้าเสื่อเงินคำ(ทองคำ)แก้วแหวนช้างม้าวัวควายข้า(ทาส)หญิง
ชายฝูงนี้ หากเป็นของกับตน(คนนั้น)สิ่งเดียว ยามนั้น (ต้น)พร้าว(ต้น)ตาล(ต้น)หมาก
(ต้น)พลูอันตนมันหากได้แปลง(สร้าง)แต่งที่ชุม(นา/ที่ดิน)การบ้านการเมืองกิตติ มันหื้อทาน
วัดถุมนนั้นแก่พระเจ้า(พระพุทธ) พระธัมม พระสงฆ์ สั่งหื้อ(ให้)ญาติพี่น้องกิตติแล ขึ้น
(ยอม)ได้แล เหตุมัน(ขุนนางผู้นั้น)สร้างแปลงเป็นวัดถุมน(คนนั้น)ตาย

สิทธิในนาชุม สิทธิในทรัพย์สินส่วนตัว

อัน 1 ผู้เจ้าของพี่น้องลูกหลาน มันจักมาโจทเอนารายนี้ว่า เป็นของเขาว่า หาก
เป็นโบราณนาชุม นาแต่เช่นปู่ย่าพ่อแม่ตัวมาตายว่าอัน บ(ไม่ได้) ผู้ใดเอากการเมืองนั้นออก
ชุม ก็กินยามนั้นแล คันมันบ(ไม่)รับราชการ/กิตติ ตายเสียกิตติ ต้องค้นหาเคล้าดังเก่า แลวัดถุใดกิตติ

ติดเนื่องด้วยแผ่นดินท้าวพญา เยียะด้วยน้ำนาพญา หากเป็นของขุมการเมืองมาแต่เช่น
โบราณ จักหื้อขาดเกล้าเสียบ่ได้แล ของทั้งหลายมี 2 ประการแล อันหนึ่งว่า ถาวรภัตต
โภคคือ ได้ของประเภทอันหมั่นคง บ่ยกบ่ย้ายเสียได้ บ่ควรหื้อขาดเกล้า แม่นผู้เจ้าขุม
นั้นตายเสีย หรือ ได้สิ่งไว้หื้อด้วยพี่น้องแลลูกเมียญาติกาผู้ 1 ผู้ใด บ่ได้ หากหลังเป็น
ของกับการเมืองอันนั้น บ่ควรจ่ายได้ บ่ควรเทได้ คือดังที่ ไร่นาปายางอันเป็นของขุม
ด้วยการเมืองดีหลีแล ทานไร่นา ท้าวพญาเจ้าแผ่นดินบ่ได้อนุญาต / ที่ขุมการเมืองหื้อ
ทานบ่ขึ้น ของตนสร้างแปลงจึงขึ้น (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 83 หน้า 53)

อันหนึ่งว่า รักภัตตโภค คือว่าเสียผ้า เงิน คำ แก้วแหวน ช้าง ม้า ข้าหญิง วัวควาย
จำพวกนี้หากเป็นของกับตัวสิ่งเดียว นอกจากนั้นคือ พรวัว ตาลหมากพลู อันต้นมักหาก
ได้แปลง [ป]เป็นที่ขุมการบ้านเมือง มั่นหากหื้อทานสิ่งวัตถุจำพวกนั้น หื้อทานแก่พระ
ธัมม์ พระสงฆ์ หรือ หื้อแก่ญาติพี่น้องกิตติ บ่ควรตีขึ้นแล เหตุเฉพาะมั่นหากสร้างแปลงเอา
เป็นวัตถุส่วนตัวมันตาย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 83 หน้า 53)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้เจ้าของ(ที่ดินตาย)พี่น้องลูกหลาน(ของ)มัน จักมาโจท(โจทนา/กล่าว
ว่า)เอานา(ที่นาขุมราชการ)รายนี้ว่า เป็นของเขา(มัน)ว่า หากเป็นโบราณนาขุม(นาราช
การ) มาแต่เช่น(ชั่ว)ปู่ย่าพ่อแม่ตัวมาตายว่าอัน บ่ได้(ไม่ขึ้น) ผู้ใดเอากการเมือง(รับราช
การ)นั้น ออกขุม(กินค่านาขุม)ก็กิน(ได้สิทธิ์)ยามนั้นแล คั้นมัน(ขุนนาง)บ่ขุมกิน(ไม่กิน
ค่านา)กิตติ (มัน/ขุนนาง)ตายเสียกิตติ ต้องคืน(ที่นา)หาเคล้าดังเก่าและ(ให้)บ้านเมืองดัง
เดิม) วัตถุใดกิตติติดเนื่อง(เกี่ยวเนื่อง)ด้วยแผ่นดินท้าวพญา เยียะ(ทำนา)ด้วยน้ำนา(ของ)
พญา หาก(ต้อง)เป็นของขุมการเมือง(นาของบ้านเมือง)มาแต่เช่นโบราณ จักหื้อขาด
เกล้า(จะให้ขาดจากสิทธิ์เดิมของบ้านเมือง)เสียบ่ได้(ไม่ได้)แล ของ(วัตถุ)ทั้งหลายมี 2
ประการแล อันหนึ่งว่า ถาวรภัตตโภคคือ ได้ของประเภทอันหมั่นคง(มันคง) บ่ยกบ่ย้าย
(ยกย้ายไม่ได้/อสังหาริมทรัพย์)เสียได้ บ่ควรหื้อขาดเกล้า(ไม่ควรให้ขาดจากบ้านเมือง/
ประเพณีเดิม) แม่น(แม้ว่า)ผู้เจ้าขุม(ขุนนางคน)นั้นตายเสียหรือได้สิ่ง(ความ)ไว้ หื้อ(ให้
มอบนา)ด้วยพี่น้องแลลูกเมียญาติกาผู้หนึ่งผู้ใด บ่ได้(ไม่ได้) หากหลัง(หากควร)เป็นของ
กับการเมือง (กับราชการบ้านเมือง)อันนั้น บ่(ไม่)ควรจ่าย(มอบให้ใคร)ได้ บ่(ไม่)ควรเท
(ยกเลิกจารีตเดิม)ได้ คือดังที่ไร่นาปายางอันเป็นของขุมด้วยการเมืองดีหลี(ราชการบ้าน
เมืองโดยแท้)แล (ผู้ใด)ทานไร่นา ท้าวพญาเจ้าแผ่นดินบ่ได้(ไม่ได้)อนุญาต / ที่ขุมการ
เมือง(นาของราชการบ้านเมือง)หื้อทานบ่ขึ้น(ให้ทานไม่ได้/ไม่มีสิทธิ์) (ที่นา)ของตนสร้าง
แปลง จึงขึ้น(ได้/ถูกต้อง)

อันหนึ่งว่า รักภักตโมค คือว่าเสียผ้า เงินคำ(ทองคำ)แก้วแหวนช้างม้าช้าง(ทาส) หญิงวิวาห์จำพวกนี้หากเป็นของกับตัว(กับบุคคล)สิ่งเดียว นอกจากนั้นคือ (ตัน)พร้าว (ตัน)ตาล (ตัน)หมาก(ตัน)พลู อันตน(คนนั้น)มักหากได้แปลง(ปลูกไว้) [บ](ไม่)เป็นที่(นา) ชุมการบ้านเมือง (นาราชการบ้านเมือง) มันหากหื้อ(ให้)ทานสิ่งวัตถุจำพวกนั้น หื้อ (ให้)ทานแก่พระธัมม(ธรรม) พระสงฆ์ หรือ หื้อ(ให้)แก่ญาติพี่น้องก็ดี บ(ไม่)ควรดิ้น(เรียก คิน/เป็นสิทธิ์ของเขา)แล เหตุเฉพาะมันหากสร้างแปลงเอาเป็นวัตถุส่วนตัวมันตาย

เยยะนาชุม เยยะนาทาน ละเสียบ่บอกแล

ผู้ใดเยยะนาชุมทาน เจ้าของชุมนาใหม่เอาค่าเมื่อเวลาข้าวกำลังเหลืองดี หื้อเอานึ่งกึ่ง เมื่อข้าวสุกหื้อเอาแถมหื้อเลี้ยง หรือเจ้าชุมนาถามเอาค่าถ้วน 2 ถ้วน 3 ได้พร้อมอย่าได้ว่าถา หรือถ้วน 5 ถ้วน 6 บ่หื้อพร้อม หื้อเจ้าของชุมนา เอาข้าวค่าทำนาแล้วหื้อพอคุ้มมาแล้ว อย่าหื้อมันทำนานั้นต่อพอสองเลย ผู้ใดเยยะนาชุมทานบ่รอด หื้อขึ้นแก่เจ้าชุมอย่าหื้อต่อไป ต้องหาคนอื่นเยยะต่อไป หื้อผู้นั้นเยยะ ข้าวพ้อยบ่ดีตั้งเมื่อก่อน ต้องทวงเอาค่าด้วยผู้เยยะก่อน อย่าถามมันผู้เยยะเมื่อลุนแล ผู้มาขอเอาค่าหย่อน ผ่อนค่าลงอย่าลง เท่ารู้เอาแรงอันมันเยยะอันมันเยยะแต่ก่อนตามเคล้า หรือหื้อตามเคล้า หื้อเอานาเสียนับเลี้ยง (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 75 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยยะ(ทำ/เช่า)นาชุม(ที่นาของบ้านเมืองที่เจ้าเมืองมอบให้แก่ขุนนาง) ทานเจ้าของ ชุมนา(ขุนนางผู้ได้รับนาชุม) ใหม่เอาค่า(นา)เมื่อเวลาข้าวกำลังเหลืองดี หื้อ(ให้)เอาหนึ่งกึ่ง(ครึ่งหนึ่ง) เมื่อข้าวสุกหื้อ(ให้)เอาแถม(อีก)หื้อเลี้ยง(ให้ครบ) หรือเจ้าชุมนา(ขุนนางผู้กินนา)ถามเอาค่า(นา)ถ้วน 2 ถ้วน 3 (สองสามครั้ง) ได้(ข้าว)พร้อม(ครบตามจำนวน)อย่าได้ว่าถา(อย่าว่า) หรือถ้วน 5 ถ้วน 6 บ่หื้อพร้อม(ให้ไม่ครบจำนวน) หื้อ(ให้)เจ้าของชุมนา เอาข้าวค่าทำนาแล้ว(ให้เอาค่าเช่านา)หื้อ(ให้)พอคุ้มมาแล้ว(ให้คุ้มค่าเช่าแล้ว) อย่าหื้อ(อย่าให้)มันทำนานั้นต่อพอสอง(ครั้ง)เลย ผู้ใดเยยะ(ทำ/เช่า)นาชุม(ที่นาราชการ)ทานบ่รอด(ทำไม่ได้/ไม่ตลอด) หื้อขึ้น(ให้คิน)แก่เจ้าชุมอย่าหื้อ(อย่าให้ทำนา)ต่อไป ต้องหาคนอื่นเยยะ(ทำ)ต่อไป หื้อ(ให้)ผู้นั้นเยยะ(ให้คนนั้นทำนาต่อ) ข้าวพ้อยบ่ดี(ได้ข้าวไม่ดี)ตั้งเมื่อก่อน ต้องทวงเอาค่า(ข้าว)ด้วยผู้เยยะ(ทำ)ก่อน(จากผู้ทำนาคนก่อน) อย่าถามมันผู้เยยะ(ทำ)เมื่อลุน(คนทำที่หลัง)แล ผู้มาขอเอาค่าหย่อน(มาขอลดค่าข้าวที่จ่ายเป็นค่าเช่านา) ผ่อนค่า(ลดข้าว)ลง อย่าลง(อย่ายอม) เท่ารู้เอาแรงอันมันเยยะ(ทำ)

อันมันเยียะ(ทำ)แต่ก่อนตามเคล้า(ให้พิจารณาจากการทำนาของเขาเมื่อก่อน) หรือหื้อตามเคล้า(ให้จ่ายตามเดิม) หื้อ(ให้)เอนาเสียนับเสี้ยง(ให้เอาที่นาคืนอย่าให้ทำนาต่อไป)

การถอนนา

ผู้ใดเยียะนาท่าน มันหื้อค่าถ้วนทุกปี ผู้ 1 ไปขึ้นคำหื้อแก่เจ้าชุมว่าจะเอนานั้น ออก ผู้ เยียะก่อน อย่าว่าถาแก่เจ้าชุมนาแต่ง คั้นว่า เขาฝูงพวกคนเป็นดี ย่อมไปขึ้นค่าเจ้าชุมปองแพ้ จักเอนารายนี้ออก บ่ชอบ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 77 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยียะ(ทำ)นา(ของ)ท่าน มันหื้อค่า(นา)ถ้วน(ครบจำนวน)ทุกปี ผู้หนึ่งไปขึ้นคำ (บอกด้วยวาจา)หื้อ(ให้)แก่เจ้าชุม(ขุนนางผู้ได้ที่นา)ว่า จะเอนานั้นออก(จะถอดคนทำนาออก) ผู้เยียะก่อน(ทำก่อน) อย่าว่าถา(อย่าว่า)แก่เจ้าชุมนาแต่ง คั้นว่า(หากว่า)เขาฝูงพวกคนเป็นดี(คนมีฐานะ) ย่อมไปขึ้นคำ(บอกด้วยวาจา)เจ้าชุมปองแพ้(ชนะ) จักเอนารายนี้ออก(จะถอดนาออก) บ่ชอบ(ไม่ชอบธรรม)

ทำนาท่านร้าง(ร้าง)

ผู้ใดเยียะนาท่าน หากานหาเหตุบ่ได้ พ้อยละเสียร้างเสียพร่องก็ดี ละเสียเสี้ยงก็ดี บ่บอกแก่เจ้านา เมื่อเจ้านาไปถามค่าด้วยมัน จึงขึ้นว่าร้าง ข้าจะไว้เสียว่าฉันนั้น ต้องจำขนาบหื้อมันใช้ค่าหื้อเสี้ยงแล ชักเอนาออกเสีย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 78 หน้า 50-51)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยียะ(ทำ)นา(ของ)ท่าน หากาน(เหตุการณ์)หาเหตุ(สาเหตุ)บ่ได้(ไม่ได้) พ้อย(หาก)ละ(ละทิ้ง)เสียร้าง(ร้าง)เสียพร่อง(บ้าง)ก็ดี ละเสียเสี้ยง(ละทิ้งนาทั้งหมด)ก็ดี บ่(ไม่)บอกแก่เจ้า(ของ)นา เมื่อเจ้า(ของ)นาไปถามค่า(ค่านา)ด้วย(จาก)มัน จึงขึ้น(บอก)ว่าร้าง(นาร้าง) ข้า(ข้าพเจ้า)ละ(ละทิ้ง)ไว้เสียว่าฉันนั้น ต้องจำขนาบ(ลงโทษ)หื้อ(ให้)มันใช้ค่าหื้อเสี้ยง(ให้หมด)แล ชักเอนาออกเสีย(ถอดนา)

ถางนาห้างรังเป็นป่าไม้

ผู้ใดถางนาห้างรังเป็นป่าไม้พอลขวานมยุปล้ำ 7 ปี เอาค่าเก็งหนึ่ง เถึง 3 ปี เอาค่าเก็งนั้น 2 ปี เอาค่าเก็งนั้น ล้ำนั้นต่อไปเอาถ้วนทุกปีแล (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 78 หน้า 51)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดถางนาห้างรัง(นาห้างที่)เป็นป่าไม้พอล(ขนาด)ขวานมยุ(ขวาน)ปล้ำ(โค่นต้นไม้) (ทำนาแล้ว) 7 ปี เอาค่าเก็งหนึ่ง(เก็บค่านาครั้งหนึ่ง) เถึง 3 ปี เอาค่าเก็งนั้น(อีกสามปีเอาค่าอีกครั้งหนึ่ง) 2 ปี เอาค่าเก็งนั้น(อีกสองปีเอาอีกครั้งหนึ่ง) ล้ำนั้นต่อไป(ต่อจากนี้ไป) เอาถ้วน(ครบ)ทุกปีแล

ถางนารั้ง เยียะนารั้ง

ถางนารั้ง เยียะนารั้งแล้วแล ต่อทีหลังเมื่อลุนมา เจ้าของนาจักเอาออก หากบันพุ่นเป็นป่าเสียแล้ว ตั้งอุตสาหะเผี้ยวถางออกเป็นนาดี เถึง 3 ปีต้องเอาค่าเก็ง 1 5 ปีหื้อเอาหื้อเต็มค่า เจ้านาจักเอาออก อย่าหื้อผู้เผี้ยวถางยอมวางแก่เจ้าของนาแล หรือเรือรังเป็นป่าหนานัก 2 ปี หื้อเอาค่าเก็ง 1 เถึง 4 ปี หื้อเอาค่าพร้อม เจ้าของนาชุมจักเอาออก ต้องหื้อแก่ผู้ถางเยียะทำไปพอถึง 10 ปีก่อน จึงเอาออก หรือเจ้าชุมจักหื้อคนอื่นอย่าหื้อผู้ถางปลงวางเลย อันนี้จำด้วยน่าน้ำฟ้าน้ำฝน จึงได้เยียะนาแล หรือนากินด้วยน้ำเหมืองฝาย หรือหลกผัดก็ดี ก็เป็นการอันยาก จึงได้กินตาย เถึง 10 ปี ต้องหื้อค่าเก็ง เถึง 7 ปี หื้อเอาค่าเก็ง เถึง 4 ปี เอาค่าพร้อมเต็มที่ หรือนารั้งเป็นป่าแซมป่าเลาหนักหนานัก เถึง 7 ปี เอาค่าเก็ง เถึง 5 ปี เอาเก็ง เถึง 2 ปี เอาค่าเก็งนั้น ต่อ ๆ นั้นไปเอาค่าคงเต็มทุกปี หรือนารั้งเป็นป่าใหญ่หนานัก 2 ปี หรือ 5 ปี อย่าเอาค่า ต่อ ๆ นั้นไปหื้อเอาเต็มค่าพร้อมทุก ๆ ปี อันนี้จำด้วยทำน่าน้ำเหมืองฝายหลกเท่านั้นแล (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 79 หน้า 51)

ภาษาไทยกลาง

ถางนารั้ง(ร้าง) เยียะ(ทำ)นารั้ง(ร้าง)แล้วแล ต่อทีหลังเมื่อลุนมา(เมื่อภายหลัง) เจ้าของนาจักเอาออก(ถอดออกไม่ให้ทำนาต่อไป) หากบันพุ่น(ให้คิดที่ดินส่วนที่เคยเป็นป่ามาก่อน)เป็นป่าเสียแล้ว ตั้งอุตสาหะเผี้ยวถาง(แผ้วถาง)ออก(ให้กลายเป็นสภาพ)เป็นนาดี เถึง(ถึง) 3 ปี ต้องเอาค่า(นา)เก็ง1 (ครั้งหนึ่ง) 5 ปี (ต่อมา) หื้อ(ให้)เอา(ค่า)หื้อ(ให้)เอาเต็มค่า เจ้านาจักเอาออก(ถอดออก) อย่าหื้อ(ให้)ผู้เผี้ยวถาง(แผ้วถาง)ยอมวาง(ยอมแพ้)แก่เจ้าของนาแล หรือ(นา)เรือรัง(ร้าง)เป็นป่าหนานัก(ป่าทึบ) 2 ปี หื้อ(ให้)เอาค่า(นา)

เก็ง(ครึ่ง) 1 เถึง(ถึง) 4 ปี หื้อ(ให้)เอาค่าพร้อม(ค่านาครบ) เจ้าของนาชุมจักเอาออก(ถอดนาออก) ต้องหื้อ(ให้)แก่ผู้ถางเยยะทำ(ทำต่อไป)ไปพอถึง(ถึง) 10 ปีก่อน(เพราะแล้วถางนาร้างป่าทึบ) จึงเอาออก(ถอดออก) หรือเจ้าชุมจักหื้อ(จะให้)คนอื่น อย่าหื้อ(ให้)ผู้ถางปลงวางเลย(ยอมแก่เจ้านา) อันนี้จา(กล่าวถึง)ด้วยน่าน้ำฟ้าน้ำฝน จึงได้ เยยะ(ทำ)นาแล หรือนา(ที่)กินด้วยน้ำเหมืองฝาย(ชลประทาน) หรือหลกผัด(ระหัดวิดน้ำ)ก็ดี ก็เป็นการอันยาก จึงได้กิน(ข้าว)ตาย เถึง(ถึง) 10 ปี ต้องหื้อ(ให้)ค่า(นา)เก็ง(ครึ่ง) เถึง 7 ปี หื้อ(ให้)เอาค่าเก็ง(ค่าครึ่งหนึ่ง) เถึง 4 ปี เอาค่าพร้อมเต็ม(ครบถ้วน) หรือนาร้าง(ร้าง)เป็นป่าแซม(ต้นแซม)ป่าเลา(ต้นเลาคล้ายต้นอ้อ)หนักหนานัก(มาก) เถึง(ถึง) 7 ปี เอาค่าเก็ง(ครึ่งหนึ่ง) เถึง(ถึง) 5 ปี เอาเก็ง (ครึ่งหนึ่ง) เถึง(ถึง) 2 ปี เอาค่าเก็ง(ครึ่งหนึ่ง)นั้นต่อ ๆ นั้น(ต่อจากนั้น)ไปเอาค่าคงเต็ม(เต็มค่า)ทุกปี หรือนาร้าง(ร้าง)เป็นป่าใหญ่หญ้าหนานัก 2 ปี หรือ 5 ปี อย่าเอาค่า(นา) ต่อ ๆ นั้นไปหื้อ(ให้)เอาเต็มค่าพร้อมทุก ๆ ปี อันนี้จา(กล่าว)ด้วยทำน่าน้ำเหมืองฝายหลก(ระหัดวิดน้ำ)เท่านั้นแล

เช่านา ลักษณะทำนาแบ่งเก็ง ให้แก่เจ้าของนาและผู้ทำ

อันหนึ่ง ผู้ใดทำนาท่านเมื่อก่อนได้ข้าวมากหลาย ที่หลังเมื่อลุนต่อ ๆ มา พ้อยฉิบหายเสีย บางพร่องเยยะรอด แต่ได้หื้อเยยะแต่เท่านั้น หรือเยยะบได้ คงค้างอยู่เท่าใด หื้อขึ้นแก่เจ้าชุมนา อย่าได้หวังขางนาท่านไว้หื้อเรือร้าง คันอ่วงนาท่านไว้ ร้างเสีย หื้อเจ้าของนาเอาค่าด้วยมัน 2 เท่า (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 79 หน้า 51)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดทำนา(ของ)ท่าน เมื่อก่อนได้ข้าวมากหลาย ที่หลังเมื่อลุน(ภายหลัง)ต่อ ๆ มา พ้อย(ข้าวหาก)ฉิบหายเสีย บางพร่อง(บางคน)เยยะ(ทำนา)รอด(ได้) แต่ได้หื้อ(ให้)เยยะ(ให้ทำ)แต่เท่านั้น หรือเยยะ(ทำ)บได้(ไม่ได้)คงค้างอยู่เท่าใด หื้อ(ให้)ขึ้น(คืน)แก่เจ้าชุมนา อย่าได้หวังขาง(หวง)นาท่านไว้หื้อ(ให้)เรือร้าง(ร้างเรือ) คัน(หาก)อ่วง(ยืดครอง)นา(ของ)ท่านไว้ ร้าง(ทำให้ร้าง)เสีย หื้อ(ให้)เจ้าของนาเอาค่า(นา)ด้วยมัน 2 เท่า

เยยะนากินข้าวผ่าเก็ง

อัน 1 ฤามีผู้ 1 ผู้ใด เยยะนากินข้าวผ่าเก็ง หื้อผู้เคล้าเจ้าของนาแก้ค่านับเลี้ยงเจ้าฝนข้าว(ไม่ทราบความหมาย)คนไหนเท่าใด หื้อเอาก่อนแล เยยะแบ่งกันตามคำพุเคล้าเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 81 หน้า 52)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ถ้ามีผู้หนึ่งผู้ใดเยยะ(ทำ)นากินข้าวผาเก็ง(แบ่งครึ่ง) หื้อ(ให้)ผู้เคล้ำเจ้าของนาแก้ค่า(จ่ายเงิน)นับเสี้ยงผทั้งหมต) เจ้าผนข้าวคนไหนเท่าใด หื้อ(ให้)เอาก่อนแล เยยะแบ่ง(ให้)กันตามคำฟู(คำพูด/ข้อตกลง)เคล้ำ(แต่แรก)เทอะ

แผ่นดินทั้งมวลหากเป็นของท้าวพญามหากัสัตร์

อัน 1 ว่ามีบ้านช่องที่หนึ่ง มันทหากไปสร้างไปเผี้ยวถางป่าย่าง หากถางเป็นบ้านบไซที่ชุมไผ่ผู้ใด หากบหื้อเป็นป่าย่างกับการเมืองแต่ก่อน มันทหากมักอยากใครหื้อทานไว้ด้วยวัดวาอารามที่ 1 ที่ใดตั้งอัน หื้อได้ไต่ถามท้าวพญาผู้กินบ้านกินเมืองที่นั่นก่อน จึงหื้อได้แล เหตุเพราะแผ่นดินทั้งมวลหากเป็นของท้าวพญามหากัสัตร์ตาย หรือไร่นาที่ดินใด ๆ เป็นที่ชุมบ้านเมือง ผู้ 1 ผู้ใดซื้อขอด้วยท้าวพญาผู้เป็นเจ้าปัฐวิแท้ ผู้นั้นได้หยาดน้ำหื้อทาน ขายไปก็ดี ก็ควรดีขึ้นแล บอ้นไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนนายจักอนุญาตหื้อบได้แล วัดอุ่งมีวิญญานก็ดี หาวิญญานบได้ก็ดี ผู้ใดเป็นเจ้าวัดอุ่งจำพวกนั้นขายหื้อริดขาดเสียก็ดี หรือแลกเปลี่ยนกันก็ดี หื้อขึ้นวัดอุ่งนั้นควรแล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 84 หน้า 54)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ว่ามีบ้านช่องที่หนึ่ง มันทหากไปสร้างไปเผี้ยว(แผ้ว)ถางป่าย่าง หากถางเป็นบ้าน บ(ไม่)ไซที่ชุม(ที่ดินของราชการบ้านเมือง)ไผ่ผู้ใด(ของผู้ใด) หากบ(ไม่)หื้อ(ให้)เป็นป่าย่างกับการเมือง(ราชการ)แต่ก่อน มันทหากมัก อยากใครหื้อ(ให้)ทานไว้ด้วยวัดวาอารามที่หนึ่งใดตั้งอัน หื้อ(ให้)ได้ไต่(สอบ)ถามท้าวพญาผู้กิน(ปกครอง)บ้านกินเมืองที่นั่นก่อน จึงหื้อ(ให้)ทานได้แล เหตุเพราะแผ่นดินทั้งมวลหากเป็นของท้าวพญามหากษัตริย์ตาย หรือไร่นาที่ดินใด ๆ เป็นที่ชุมบ้านเมือง(ที่ดินของราชการบ้านเมือง) ผู้นั้นผู้ใดซื้อ(หรือ)ขอด้วยท้าวพญาผู้เป็นเจ้าปัฐวิ(แผ่นดิน)แท้ ผู้นั้นได้หยาดน้ำ(กรวดน้ำ)หื้อ(ให้)ทาน (หรือ)ขายไปก็ดี ก็ควรดีขึ้น(มีสิทธิ์)แล บอ้น(มิเช่นนั้น)ไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนนายจักอนุญาตหื้อ(ให้)บ(ไม่)ได้แล วัดอุ่ง(พวก)มีวิญญานก็ดี หาวิญญานบได้(ไม่ได้)ก็ดี ผู้ใดเป็นเจ้าวัดอุ่งจำพวกนั้น ขายหื้อ(ให้)ริด(ไม่ทราบความหมาย)ขาดเสียก็ดีหรือแลกเปลี่ยนกันก็ดี หื้อขึ้น(คืน)วัดอุ่งนั้นควรแล

เจ้าขุมไปถามผู้เยียนา เดินทางกลับบ้านมีอันตราย หากแล้ว

อันหนึ่ง เจ้าขุมไปถาม หรือว่าไปค้าชวดกาล หื้อผู้เยียนานั้นห้ามพื้นจร หรือบ่นอนหื้อผู้เยียนาไปส่ง หรือบ่นองเมื่อเกิดอันตรายในหนทางแล้ว บ่เป็นโทษไว้รู้ในมันผู้ไร่นา หรือว่าเขาจำพวกนั้นไปด้วยกันหลายคน ชันกันว่าจักเมื่อทวงได้ เขาว่าอย่าหื้อส่งเทอะว่าอัน หื้อผู้เยียนาบ้นหอกดาบแก่เขา เขาเมื่อเป็นอันตรายในหนทาง หากแล้ว บ่เป็นโทษแก่ผู้เขานาสั่งแล (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 84 หน้า 54)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง เจ้าขุม(ขุนนางผู้ได้รับนาจากราชการ)ไปถาม หรือว่าไปค้า(มีด)ชวดกาล (เลยเวลา/ผิดเวลา) หื้อ(ให้)ผู้เยียนะ(ทำ/เช่า)นานั้น ห้ามพื้นจร(เจ้าขุมมิให้เดินทางในเวลากลางคืน) หรือบ่นอน(หากไม่นอน)หื้อ(ให้)ผู้เยียนะ(ทำ/เช่า)นา(เดินทาง)ไปส่ง(ให้ถึงบ้าน) หรือบ่(ไม่)ส่งเมื่อ(กลับ)เกิดอันตรายในหนทาง(ถือว่า)แล้ว บ่(ไม่)เป็นโทษไว้รู้ในมันผู้ไร่นา (แก่ผู้ทำ/เช่า)นา) หรือว่าเขา(เจ้านา)จำพวกนั้นไป(ถามค่านา)ด้วยกันหลายคน ชัน(อาสา)กันว่าจักเมื่อ(กลับบ้าน)ทวง(ให้)ได้ เขา(เจ้านาทั้งหลาย)กล่าว(ว่า)อย่าหื้อ(ให้)ส่งเทอะว่าอัน หื้อ(ให้)ผู้เยียนะ(ทำ/เช่า)นาบ้น(แบ่ง)หอกดาบ(ให้)แก่เขา(เจ้านา) เขา(เจ้านา)เมื่อ(กลับไป)เป็น(เกิด)อันตรายในหนทาง หากแล้ว(เป็นแล้ว/คนทำนาไม่เกี่ยว) บ่(ไม่)เป็นโทษแก่ผู้เขานาสั่ง(สักอย่าง)แล

ตีเครื่องหลากนาท่านเสีย

ผู้ใดตีเครื่องหลากนาท่านเสีย สัตว์สิ่งลงนากินข้าวเลี้ยงเท่าใด หื้อมันใช้เท่านั้น ฟุ่นสะหวาตีเครื่องนาท่านเสีย โหม 110 เงิน ผิเชิญใจ 52 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 72 หน้า 59-60)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดตีเครื่องหลากนา(หุ่นไล่กา)ท่านเสีย สัตว์สิ่งลงนากินข้าวเลี้ยง(หมด)เท่าใด หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้เท่านั้น ฟุ่น(ส่วนมัน)สะหวา(อวดดี)ตี(ทำลาย)เครื่อง(หลาก)นาท่านเสีย โหม(ปรับ) 110 เงิน ผิ(หาก)เชิญใจ 52 เงิน

เลี้ยงวัวควาย หื้อลงข้าวกล้า

ผู้ใดเลี้ยงวัวควายหื้อลงข้าวกล้าท่าน ลงเมื่อจึงหว่าน หื้อเอาวัวควายนั้นไว้ แล้วหื้อเจ้าวัวควายหว่านกล้าแทนดังเก่า แล้วขึ้นวัวควาย ผิกินกล้าเมื่อแก่ตีปลูก หื้อเจ้าวัว

ควายหากกล้าแทน ผิสร้างไล่ลงกินกล้าท่าน หื้อแทนกล้าท่าน แล้วหื้อเจ้ากล้าตีปล่อย
เสีย ผิบหื้อดี หื้อใหม่พูน สะหวาสร้างไล่วัวควายลง(กิน)กล้าท่าน ใหม่ 52 เงิน (มัง
รายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 73 หน้า 60)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเลี้ยงวัวควาย หื้อ(ให้)ลง(กิน)ข้าวกล้าท่าน ลงเมื่อ(ยาม)จึงหวาน(ข้าว) หื้อ
(ให้)เอา(จับ)วัวควายนั่นไว้ แล้วหื้อ(ให้)เจ้าวัวควายหวานกล้าแทนดังเก่า แล้วขึ้น(คืน)วัว
ควาย ผิ(หาก)กิน(ข้าว)กล้าเมื่อ(ยาม)แก่ดี(ใช้)ปลูก(ได้) หื้อ(ให้)เจ้าวัวควายหา(ต้น)
กล้าแทน ผิ(หาก)สร้าง(แก่ง)ไล่(วัวควาย)ลงกินกล้าท่าน หื้อ(ให้)(ชดใช้)แทนกล้าท่าน
แล้วหื้อ(ให้)เจ้ากล้าดี(คนเลี้ยงวัวควาย)ปล่อยเสีย ผิ(หาก)บ(ไม่)หื้อ(ให้)ดี หื้อ(ให้)ใหม่
(ปรับ)พูน(ส่วน)สะหวา(อวดดี)สร้าง(แก่ง)ไล่วัวควายลง(กิน)กล้าท่าน ใหม่(ปรับ) 52
เงิน

วัวควายหลายตัว ไ่บ่แพ้ หลอนตกข้าวกล้า

ผิวัวควายหลายตัวไ่บ่แพ้ (ไม่ไหว) หลอนตกข้าวกล้าเท่าใด หื้อเจ้าวัวควายใช้
เท่านั้น อย่าต่ออย่าใหม่เทอะ ผิลงข้าวเมื่อจึงปลูก เสียต้นข้าวเท่าใด หื้อเจ้าวัวควายหา
เชื้อข้าวเยื้องนั้นปลูกแทน ผิเท่า(ข้าว)ท่าวบ่เสียต้นข้าว หื้อเจ้าวัวควายปกแปลงไว้ดังเก่า
ผิสร้างไล่ลงตกข้าวกล้าท่าน หื้อแทนข้าวกล้าท่าน แล้วตีปล่อยเสีย ผิบหื้อดี ใหม่ 52
เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 73 หน้า 60)

ภาษาไทยกลาง

ผิ(หาก)วัวควายหลายตัวไ่บ่แพ้ (ไม่ไหว) หลอน(หาก)ตก(ลงกิน)ข้าวกล้าเท่าใด
หื้อ(ให้)เจ้าวัวควาย(ชด)ใช้เท่านั้น อย่าต่อ(ว่า)อย่าใหม่(ปรับ)เทอะ ผิ(หาก)ลง(กิน)ข้าว
เมื่อ(ยาม)จึงปลูก เสียต้นข้าวเท่าใด หื้อ(ให้)เจ้าวัวควาย หาเชื้อ(พันธุ์)ข้าวเยื้อง(ชนิด)
นั้นปลูกแทน ผิเท่า(หาก)เพียงแต่(ข้าว)ท่าว(ล้ม)บ(ไม่)เสียต้นข้าว หื้อ(ให้)เจ้าวัวควาย
ปกแปลง(ยกต้นข้าวขึ้น)ไว้ดังเก่า ผิ(หาก)สร้าง(แก่ง)ไล่(วัวควาย)ลงตกข้าวกล้าท่าน
หื้อ(ให้)(ใช้)แทนข้าวกล้าท่าน แล้วตีปล่อยเสีย ผิ(หาก)บ(ไม่)หื้อ(ให้)ดี ใหม่ 52 เงิน

วัวควายกินข้าวท่านเมื่อข้าวแก่

วัวควายกินข้าวท่านเมื่อแก่ เสียเท่าใดใช้เท่านั้น ผิสร้างไล่เข้า(กิน) ข้าวท่านเสีย
เท่าใด หื้อใช้ 2 เท่า อย่าดี อย่าใหม่เทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 73 /

น 60) วัวควายกินข้าวเฟ่าท่านเสีย หื้อใช้ 2 เท้า อันนี้สมมุติราชเจ้าตัดแต่งแล (มังราย
ศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 73 หน้า 61) อันพญามูลกันไตรเจ้าว่า วัวควายกิน
ข้าวนี้ ผิกินยามจักออก ถือกอข้าว 50 เบี้ย เมื่อเที่ยงตัน ถือกอ (ไบลานหน้า 73 หน้า
61) 100 เบี้ย เมื่อข้าวยังมาถือกอข้าว 250 เบี้ย เมื่อเป็นรวงถือกอข้าว 500 เบี้ย
แต่งจันนี้นั้นแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายกินข้าวท่านเมื่อ(ข้าว)แก่ เสีย(หาย)เท่าใดใช้เท่านั้น ผิ(หาก)สร้าง
(แกลัง)ไล่(วัวควาย)เข้า(กิน)ข้าวท่านเสียเท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ 2 เท้า อย่าดี อย่าไหม
(ปรับ)เพอะ วัวควายกินข้าวเฟ่า(ฟอนข้าว)ท่านเสีย หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ 2 เท้า อันนี้สมมุติ
ราชเจ้าตัดแต่งแล อันพญา มูลกันไตรเจ้าว่า วัวควายกินข้าวนี้ ผิ(หาก)กินยามจักออก
(รวง) ถือก(ตีราคา)กอข้าว 50 เบี้ย เมื่อเที่ยงตัน(ตันข้าวตั้งตรง) ถือกอ 100 เบี้ย
เมื่อข้าวยังมา(ตั้งท้อง)ถือกอข้าว 250 เบี้ย เมื่อเป็นรวงถือกอข้าว 500 เบี้ย แต่งจัน
นี้นั้นแล

วัวควายกินข้าว เข้าสวนก็ดี

อัน 1 วัวควายกินข้าว เข้าสวนก็ดี หื้อเขาเจ้าสวนผูกไว้ บอกแก่เจ้าวัวควายหื้อ
มาเอา ผิบมาเอา ตายเสียก็ดี อย่าว่าถาแก่เจ้าสวนเจ้านา ผิบว่าบ่บอกแก่เจ้าของ วัว
ควายตัวนั้นตาย เจ้าสวนเจ้านาใช้ของนั้นทั้งมวลแล เจ้าวัวควายใช้ค่าของปลูกของข้าอัน
นั้นเสีย ผิเจ้าสวนเจ้านาหากพันแพงตายที่นั้น หื้อเจ้าสวนเจ้านาใช้ค่าสัตว์ตัวนั้นทั้งมวล
ผิบตาย หื้อตามใจเจ้าวัวควาย ผิบเอาวัวควายดั่งเก่า หื้อแต่งค่าวัวควายนั้นหื้อเจ้าสวน
เจ้านาใช้ แล้วไว้ค่าวัวควายแก่เจ้าสวนเจ้านา ผิบว่าเจ้าวัวควายจักเอาวัวควายดั่งเก่า หื้อ
เจ้าสวนเจ้านายหื้อหาย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 57 หน้า 47)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง วัวควายกินข้าว(ของท่าน) เข้าสวน(ของท่าน)ก็ดี หื้อ(ให้)เขาเจ้าสวนผูก
(วัวควาย)ไว้ (แล้ว)บอกแก่เจ้า(ของ)วัวควาย หื้อ(ให้)มาเอา(วัวควาย) ผิ(หาก)บ่(ไม่)มา
เอา(วัวควาย ฯ) ตายเสียก็ดี อย่าว่าถา(อย่าว่า)แก่เจ้าสวนเจ้านา ผิ(หาก)ว่า(เจ้านา/
เจ้าสวน)บ่(ไม่)บอกแก่เจ้าของ วัวควายตัวนั้นตาย เจ้าสวนเจ้านา(ต้องชด)ใช้(สิ่ง/วัว
ควาย)ของนั้นทั้งมวลแล (ส่วน)เจ้า(ของ)วัวควาย (ชด)ใช้ค่าของปลูกของข้า(ของเพอะ
ข้า)อันนั้นเสีย ผิ(หาก)เจ้าสวนเจ้านาหากพันแพง(วัวควาย)ตายที่นั้น หื้อ(ให้)เจ้าสวนเจ้า
นา(ชด)ใช้ค่าสัตว์ตัวนั้นทั้งมวล ผิบ(หากไม่)ตาย หื้อ(ให้)ตามใจเจ้าวัวควาย ผิบ(หาก

ไม่)เอาวัวควายดั่งเก่า หื้อแต่ง(คิด)คำวัวควายนั้นหื้อ(ให้)เจ้าสวณเจ้านาใช้ แล้วไว้คำวัวควายแก่เจ้าสวณเจ้านา ผิดว่าเจ้าวัวควายจักเอาวัวควายดั่งเก่า หื้อ(ให้)เจ้าสวณเจ้านายา(รักษา)หื้อ(ให้)หาย

เปิดไถ่หมุหมากินข้าว เข้าสวณท่าน

อัน 1 เปิดไถ่หมุหมากินข้าว เข้าสวณท่านก็ดี หื้อว่าแก่เจ้าของ หื้อมันผูกขังไว้ ว่า 2 ที่ 3 ที่ บ่ผูกขัง เจ้าข้าวเจ้าสวณได้ตีตาย หื้อเจ้าข้าวเจ้าสวณกินเก็ง 1 เจ้าของกินเก็ง 1 ผิดว่าหื้อเจ้าของผูกขังไว้ เจ้านาเจ้าสวณตีของเลี้ยงท่านตาย แล้วจึงบอกหื้อ เจ้านาเจ้าสวณใช้คำของนั้นทั้งมวล แล้วไว้สัตว์อันมันตีตายนั้นแก่มัน ผิดเจ้าสวณเจ้านาตีของท่านตายบ่บอก เอากินชะก้วย ถือว่ามันลัก หื้อใหม่ตามคลอง (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 58 หน้า 47-48)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง เปิดไถ่หมุหมากินข้าว (และ)เข้าสวณท่านก็ดี หื้อ(ให้)ว่า(กล่าว)แก่เจ้าของ หื้อ(ให้)มันผูกขัง(สัตว์)ไว้ ว่า(บอก) 2 ที่ 3 ที่ บ่(ไม่)ผูกขัง(ไม่)ขัง เจ้าข้าวเจ้าสวณได้ตี(สัตว์)ตาย หื้อ(ให้)เจ้าข้าวเจ้าสวณกิน(เนื้อ)เก็ง 1 (ครั้งหนึ่ง) เจ้าของ(สัตว์)ได้กิน(เนื้อ)เก็ง 1 (ครั้งหนึ่ง) ผิด(ไม่)ว่า(บอก)หื้อ(ให้)เจ้าของ(สัตว์)ผูกขังไว้ เจ้า(ของ)นาเจ้า(ของ)สวณ ตีของ(สัตว์)เลี้ยง(ของ)ท่านตาย แล้วจึงบอกหื้อ(ให้) เจ้านาเจ้าสวณ(ขอ)ใช้คำของ(สัตว์)นั้นทั้งมวล แล้วไว้(มอบ)สัตว์อันมันตีตายนั้นแก่มัน(เจ้านา/เจ้าสวณ) ผิด(หาก)เจ้าสวณเจ้านาตี(สัตว์)ของท่านตายบ่(ไม่)บอก(เจ้าของสัตว์) เอา(เนื้อสัตว์)กินชะก้วย(กินหมด) ถือว่ามัน(เจ้านา/เจ้าสวณ)ลัก หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)ตามคลองจารีตกฎหมาย

ไพร่ไทสร้างบ้านสร้างเมืองไรนา

ไพร่ไทสร้างบ้านสร้างเมืองไรนาหื้อเป็นผู้นำบ้านเมืองตาย บ่ควรเอาสินจ้างเพื่ออันแล

(มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 35 หน้า 29)

ภาษาไทยกลาง

ไพร่ไทสร้างบ้านสร้างเมือง(ที่)ไร่(ที่)นา หื้อ(ให้)เป็นผู้นำบ้านเมืองตาย บ่(ไม่)ควรเอาสินจ้าง(ค่าจ้างจากบ้านเมือง)เพื่ออันแล

เยี่ยะนาท่าน หากการหาเหตุบได้ละเสีย

ผู้ใดเยี่ยะนาท่าน หากการหาเหตุบได้ละเสียรัง(ร้าง)พร่องก็ดี ละเสียเลี้ยงก็ดี บ่บอกแก่เจ้านา เมื่อเจ้านาไปถามค่า มันจึงว่ารัง ข้าละไว้ว่าอัน จำหื้อมันใช้ค่าทวงได้ เยี่ยะเอนาออกเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 75 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยี่ยะ(ทำ)นาท่าน หากการหาเหตุ(สาเหตุ)บ(ไม่)ได้ละ(ทิ้ง)เสียรัง(ร้าง)พร่อง (บางส่วน)ก็ดี ละ(ทิ้ง)เสียเลี้ยง(ทั้งหมด)ก็ดี บ(ไม่)บอกแก่เจ้านา เมื่อเจ้านาไปถามค่า (นา) มันจึงว่ารัง (ร้าง) ข้าละ(ทิ้ง)ไว้ว่าอัน จำ(บังคับ)หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ค่าทวง(ให้)ได้ เยี่ยะ(ให้)เอนาออก(ถอน)เทอะ

ถางนาห่างรังเป็นป่าไม้ พอขวานปล้ำ

ผู้ใดถางนาห่างรังเป็นป่าไม้พอขวานปล้ำ 7 ปี เอาค่าเก็ง 1 3 ปี เอาค่าเก็งนั้น ลำนันเอาคฺงซุปี เมื่อลูนเจ้านาจักเอาออก อย่าหื้อวาง หากพุนเป็นป่าเสียแล้ว ดั่งมันบ่ อุตสาห์เผี้ยวถางออกเป็นนาดี ดั่งเจ้าซุมกับได้ค่าได้แล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 75-76 หน้า 63)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดถางนาห่างรัง(ร้าง)เป็นป่าไม้พอขวานปล้ำ(โค่นต้นไม้) 7 ปี เอาค่าเก็ง(ครึ่ง) หนึ่ง 3 ปี เอาค่าเก็ง(อีกครั้งหนึ่ง)นั้น ล้า(ต่อจาก)นั้นเอาคฺง(ตามอัตรา)ซุ(ทุก)ปี เมื่อลูน (ภายหลัง)เจ้านาจักเอาออก(ถอน) อย่าหื้อวาง(อย่ายอม) หากพุน(ส่วนที่)เป็นป่าเสีย แล้ว ดั่ง(หาก)มันบ(ไม่)อุตสาห์เผี้ยว(แล้ว)ถางออกเป็นนาดี ดั่งเจ้าซุมกับ(ไม่)ได้ค่า (นา)ได้แล

เยี่ยะนาด้วยน้ำเหมืองฝ่ายหลก

ผิเยี่ยะนาด้วยเหมืองฝ่ายหลกก็ดี ยากนักจึงได้เยี่ยะตาย 10 ปี หื้อค่าเก็ง 7 ปี หื้อเอาค่าเก็ง 4 ปี เอาค่าพร้อม ผิรังเป็นป่าแซมเล่านักหนา 7 ปี เอาค่าเก็ง 5 ปี เอาเก็ง 2 ปี เอาค่าเก็งนั้น ลำนันเอาค่าคฺงซุปีแล ผิรังเป็นป่าใหญ่หญ้านานัก 2 ปี 5 ปี อย่าเอาค่า ลำนันหื้อเอาพร้อมซุปี อันนี้เจ้านาน้ำเหมือง (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 76 หน้า 63)

ภาษาไทยกลาง

ผิเยะ(ทำ)นาด้วย(น้ำ)เหมืองฝายหลุก(ระหัดวิดน้ำ)ก็ดี ยากนัก(มาก)จึง(กว่า)จะได้ เยะ(ทำ)ตาย 10 ปี หื้อ(เอา)ค่า(นา/ภาษี)เก็ง(ครึ่งหนึ่ง) 7 ปี หื้อ(ให้)เอาค่า(นา/ภาษี)เก็ง(อีกครั้งหนึ่ง) 4 ปี (ต่อมา)เอาค่า(นา)พร้อม(ตามอัตรา) ผิ(หาก)รัง(ร้าง)เป็นป่าแขม(ป่า)เลนักหนา 7 ปี เอาค่าเก็ง(ครึ่งหนึ่ง) 5 ปี เอาเก็ง(อีกครั้งหนึ่ง) 2 ปี (ต่อมา)เอาค่าเก็ง(ครึ่ง)นั้น ล้า(เกินกว่า)นั้นเอาค่าคง(ครบ)ซุ(ทุก)ปีแล ผิ(หาก)รัง(ร้าง)เป็นป่าใหญ่หนา(ทึบ)นัก 2 ปี 5 ปี อย่าเอาค่า(นา/ภาษี) ล้า(เกินกว่า)นั้นหื้อ(ให้)เอาพร้อมซุ(ทุก)ปี อันนี้จา(กล่าวถึง)นาหน้าเหมือง

เยะนาท่าน เมื่อก่อนข้าวหลวงหลาย

ผู้ใดเยะนาท่านเมื่อก่อนข้าวหลวงหลาย เมื่อลุนสิบหายเสียพร่องเยะรอด แต่งได้หื้อเยะ แต่นั้นเยะบได้ แต่ได้หื้อขึ้นแก่เจ้าชุม อย่าขวางนาท่านหื้อรัง คั้นขวางนาท่านไว้รังเสีย หื้อเจ้าชุมเอาค่าแก่มัน 2 เท่า (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 76 หน้า 63)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยะ(ทำ)นา(ของ)ท่าน เมื่อก่อนข้าวหลวงหลาย(มาก) เมื่อลุน(ภายหลัง)(ข้าว) จิบหายเสียพร่อง(บ้าง)เยะ(ทำ)รอด แต่งได้หื้อ(ให้)เยะ(ทำ) แต่นั้นเยะ(ทำ)บ(ไม่ได้) แต่ได้หื้อ(ให้)ขึ้น(คินนา)แก่เจ้าชุม(เจ้านา) อย่าขวาง(หวง)นาท่านหื้อ(ให้)รัง(ร้าง)คั้น(หาก)ขวาง(หวง)นาท่านไว้รัง(ร้าง)เสีย หื้อ(ให้)เจ้าชุมเอาค่า(นา)แก่มัน 2 เท่า

มักเป็นพยาธิ์บ่ขาดคิง ไปเยะนาบได้

ผู้ใดมักเป็นพยาธิ์บ่ขาดคิง ไปเยะนาบได้ก็ดี ได้เอาการเมืองนักบได้ เยะนาก็ดี เท่าหื้อผู้หญิงผู้ยาไปเยะ บ่ข้างบ่แพ้ ละนาเสียรังพร่องเจ้าชุมถามคานา อ้างว่า ข้าวปีดินนาร้างเสียพร่อง ขอย่อนค่า หื้อมันเยะดูย้อน 2 ปี 3 ปี ยังว่าสันเดียว หื้อถอนเสีย อย่าหื้อมันเยะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 77 หน้า 64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดมักเป็นพยาธิ(ป่วย)บ่ขาดคิง(อยู่เสมอ) ไปเยยะ(ทำ)นาบ(ไม่)ได้ก็ดี ได้เอา
การเมือง(ทำงานที่ถูกเกณฑ์)นัก(มาก) บ(ไม่)ได้เยยะ(ทำ)นาก็ดี เท้าหื้อ(ให้)ผู้หญิงผู้ยา
ไปเยยะ(ทำ) บ่ช่างบ่แพ้(ทำไม่เป็น/ทำไม่ไหว) ละ(ทิ้ง)นาเสียรัง(ให้ร้าง)พร่อง เจ้าชุม
(เจ้านา)ถาม(เอา)ค่านา อ้างว่าข้าวปีดินนาร้าง(ร้าง)เสียพร่อง(บ้าง) ขอหย่อน(ลด)ค่า(นา)
หื้อ(ให้)มันเยยะ(ทำ)ดูย้อน 2 ปี 3 ปี ยังว่าฉันเดียว(เหมือนเดิม) หื้อ(ให้)ถอน(นา)เสีย
อย่าหื้อ(ให้)มันเยยะ(ทำ)

เยยะนาท่าน เจ้านามีการรีบร้อน

ผู้ใดเยยะนาท่าน ได้เยยะแล้ว เจ้านามีการรีบร้อน เยยะบได้บ่ทัน เจ้านาวานมัน
ช่วย มันบ่ช่วย อ้างว่าการมี เจ้าชุมมาถามก็รีบบ่ย่ำด้วยข้าวเหล้ามากพลู ค่านาก็
เท้าหื้อแลเทื่อแล่น้อย รู้ล่ายรู้เพี้ยนฉันนั้น อย่าหื้อมันเยยะเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชย
สถาน ใบลานหน้า 76 หน้า 64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยยะ(ทำ)นา(ของ)ท่าน ได้เยยะ(ทำ)แล้ว เจ้านามีการ(งาน)รีบร้อน(เร่งร้อน)
เยยะ(ทำ)บ(ไม่)ได้บ(ไม่)ทัน เจ้านาวานมัน(คนทำนา)ช่วย มันบ(ไม่)ช่วย อ้างว่าการ
(งานของมัน)มี เจ้าชุมมาถามก็บ(ไม่)รับ(ต้อนรับ)บ(ไม่)ยำ(ยำเกรง)ด้วย(การนำ)ข้าว
เหล้ามากพลู(มาต้อนรับ) ค่านาก็เท้าหื้อ(ให้)แลเทื่อแล่น้อย(ทีละน้อย/ไม่จ่ายครั้งเดียว)
รู้ล่าย(โกหก)รู้เพี้ยน(พูดไม่จริง)ฉัน(ฉัน)นั้น อย่าหื้อ(ให้)มันเยยะ(ทำ)เทอะ

เยยะนาท่านไร่น้อย ลดขอบนาเสีย

ผู้ใดเยยะนาท่านไร่น้อย มันลดขอบนาเสียหื้อเป็นไร่ใหญ่กว้าง เมื่อปลูกข้าวได้
กล้านัก เยยะซุปีก็ควากนาหื้อกว้างหื้อยาวไว้แก่เจ้าชุมหั้นแล แม่นซิดก็ซิดผู้ควาก บ่ซิด
แก่เจ้าชุม เหตุเจ้าชุมบ่อาณัติหื้อมันมันลดมันควาก ค่านาก็อย่าขึ้นแก่มัน หื้อหย่อนแก่
มัน เหตุมันมีคุณบ่กลัวตาย บ่กลัวซิด จึงลด(นา)จึงควากแล เมื่อมันบ่เยยะ ผู้อื่นเยยะ
ดังอัน เจ้าชุมเยยะขึ้นค่าตามอันควรเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 77
หน้า 63-64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยยะ(ทำ)นาท่นไร่(น้อย(ขนาดเล็ก) ม่นลด(ทำให้เล็ก)ขอบนาเสีย หื้อ(ให้)เป็นไร่ใหญ่กว้าง (ไร่ หรือ แปลงนาที่ยกคันขึ้นเป็นคันนาโดยรอบ เพื่อให้น้ำไหลเข้านาสะดวก แต่แปลงมีขนาดไม่เท่ากัน. ล่านนาเรียกว่า ไร่เมือง ตรงข้ามกับคำว่า "ไร่" ปัจจุบันหมายถึงเนื้อที่ 400 ตารางวา ล่านนาเรียกว่า "ไร่ภาษี" สำหรับเสียภาษี) เมื่อปลูกข้าวได้(ข้าว)กล้านัก(มาก) เยยะ(ทำ)ซุ(ทุก)ปีก็ควาก(ขยาย)นาหื้อ(ให้)กว้างหื้อ(ให้)ยาวไว้แก่เจ้าชุม(เจ้านา)หั้น(นั้น)แล แม่น(หาก)ซิด(เป็นเสนียดจัญไร)ก็ซิด(ตกแก่)ผู้ควาก(ขยาย) บ่(ไม่)ซิด(เป็นเสนียด)แก่เจ้าชุม เหตุ(เนื่องจาก)เจ้าชุมบ่(ไม่)อาณัติหื้อ(ให้)ม่นลดม่นควาก(ขยาย) ค่านาก้อย่าขึ้น(เก็บเพิ่ม)แก่มัน หื้อ(ให้)หย่อน(ลด)แก่มัน เหตุ(เนื่องจาก)มัน(คนทำนา)มีคุณ(ต่อเจ้านา) (เพราะว่า)บ่(ไม่)กลัวตายบ่(ไม่)กลัวซิด(เสนียดจัญไร) จึงลด(ขนาดไร่ในนา)จึงควาก(ขยาย)แล เมื่อมันบ่(ไม่)เยยะ(ทำนาอีกต่อไป) ผู้อื่นเยยะ(ทำต่อ)ดังอัน เจ้าชุมเยยะ(ให้)ขึ้นค่า(นา)ตามอันควรเทอะ

เยยะนาท่นไร่กว้างยาวนัก ลดขอบนา

ผู้ใดเยยะนาท่นไร่กว้างยาวนัก ม่นพ้อยขึ้นแลไร่หื้อเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ ได้ข้าวบ่เท่าเก่า เจ้าชุมถามเอาค่า ม่นว่าได้ข้าวน้อย ขอลงค่า เอาค่าตามเก่าอย่าผ่น คันบ่เยยะนานั้น ได้หื้อม่นลด (ใบลานหน้า 77 / น 64) ขอบนาผ่นนั้นเสียดังเก่าตวงดีเทอะ แม่นตายลูกเมียยัง ก็จำหื้อเขาลด ผิเขาหากำลังบ่ได้ หื้อหาหมูตัว 1 ตีนเต็มกำ เหล้า 3 ไหว ข้าวตอกดอกไม้ไปจ้างผู้อื่นลดเสีย อย่าหื้อเสียนาเจ้าชุม แม่นมันมาขอเยยะนานั้นดังเก่า เจ้าชุมก็หื้อมันเยยะดังเก่า นาอย่าขึ้น แม้ซิด ก็ซิดแก่มันผู้ขึ้นนานั้นแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 78 หน้า 64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยยะ(ทำ)นาท่นไร่(แปลงนา)กว้างยาวนัก ม่นพ้อย(หาก)ขึ้น(กันทำเป็นคันนา)แลไร่(ไร่เมือง)หื้อ(ให้)เป็น 2 ไร่(เมือง) 3 ไร่(เมือง) ได้ข้าวบ่(ไม่)เท่าเก่า(เดิม) เจ้าชุม(เจ้านา)ถามเอาค่า (นา) ม่นว่าได้ข้าวน้อย ขอลง(ลด)ค่า(นา) (ให้)เอาค่า(นา)ตามเก่า(เดิม)อย่าผ่น(ลด) คัน(หาก)ชาวนาคนนั้น)บ่(ไม่)เยยะ(ทำ)นานั้น ได้หื้อ(ให้)ม่นลด(ขนาดของไร่ลงเท่าเดิม) ขอบนา(คันนา)ผ่นนั้นเสียดังเก่าตวงดีเทอะ แม่น(มันที่ทำนา)ตาย ลูกเมีย(ของมัน)ยัง(อยู่) ก็จำ(บอก/บังคับ)หื้อ(ให้)เขาลด(ขนาดไร่ลง) ผิเขาหากำลัง(แรงงาน)บ่(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)หาหมูตัว 1 (ขนาด)ตีนเต็มกำ(มือ) เหล้า 3 ไหว(ขวด) ข้าวตอกดอกไม้ไปจ้างผู้อื่นลด(ลดขนาดไร่เมืองลง)เสีย อย่าหื้อ(ให้)เสีย(ที่)นาเจ้าชุม

แม่มนมาขอเยยะ(ทำ)นานันดังเก่า เจ้าชุมก็หื้อ(ให้)มันเยยะ(ทำ)ดังเก่า นಾಯ่าขึ้น(คืน)
แม้ซิด(เป็นเสนียดจัญไร) ก็ซิด(เป็นเสนียดจัญไร)แก่มันผู้ขึ้น(กัน)นานันแล

เยยะนาทาน ละนาเสียหื้อร้าง

ผู้ใดเยยะนาทาน มีเหตุอันใดอันหนึ่ง ก็ดี ละนาเสียหื้อร้างทั้งมวล เมื่อลุนข้าวเรือ
เกิดในฝูงนั้น ได้ข้าวแดน 10 หาบ เมื่อบน หื้อผ่าเป็น 3 ส่วน หื้อเจ้านาส่วน 1 บอ้น
หื้อผ่าเป็น 5 ส่วน หื้อเจ้านา 1 ส่วน ถ้าน้อยกว่า 10 หาบ หื้อมันรักษายาเจ้านาตามอัน
ควรเทอะ เหตุมันยังกินข้าวในนาทานตาย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 78
หน้า 64-65)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยยะ(ทำ)นาทาน มีเหตุอันใดอันหนึ่ง ก็ดี ละ(ทิ้ง)นาเสียหื้อ(ให้)ร้าง(ร้าง)ทั้ง
มวล เมื่อลุน(ภายหลัง)ข้าวเรือ(ข้าวเปลือกที่ตกอยู่ในนา แล้วออกขึ้นจนออกรวง/ข้าวรวง
เรือ)เกิดในฝูง(นา)นั้น (หาก)ได้ข้าวแดน(ตั้งแต่) 10 หาบ เมื่อบน(ขึ้นบน) หื้อ(ให้)ผ่า
(แบ่ง)เป็น 3 ส่วน หื้อ(ให้)เจ้านาส่วน 1 บอ้น(มีเช่นนั้น)หื้อ(ให้)ผ่า(แบ่ง)เป็น 5 ส่วน
หื้อ(ให้)เจ้านา 1 ส่วน ถ้า(ได้ข้าว)น้อยกว่า 10 หาบ หื้อ(ให้)มันรักษายา(มอบข้าวเรือให้
เจ้านาตามที่มันรักและยำเกรง) เจ้านาตามอันควรเทอะ เหตุ(เพราะ)มันยังกินข้าวในนา
ทานตาย

หานาเยยะบได้ เทาไปอย่าปลูกข้าวยังข้างเหมือง

ผู้ใดหานาเยยะบได้ กำลังมันกับมี มันเทาไปอย่าเยยะ อย่าปลูกข้าวยังข้างเหมือง
ข้างนาภายนอกก็ดี มิเคล้านานั้นเยยะด้วยเหมืองฝาย หื้อมันช่วยแต่งแปลงตามกำลัง มิ
มันบ่ช่วยแปลง เคล้านานั้นมีเทาใด ผ่าเป็น 7 ส่วน หื้อมันช่วยส่วน 1 มิบอ้นผ่าเป็น 9
พูน หื้อมันช่วย พูน 1 เหตุมันยังกินย่อนนาทานตาย อันนี้จ่าอันได้ข้าวแดน 5 หาบ
เมื่อบน มิได้น้อยกว่า 5 หาบ หื้อมัน ช่วยของฝายตามกำลัง อย่าบักขนาดแก่มัน มิบ
ช่วยอย่าหื้อมันเยยะสักเทื่อ มิ เคล้านานั้น (ใบลานหน้า 78 / หน้า 65) เยยะด้วยน้ำ
ฟ้าน้ำฝนดังอัน อย่าหื้อว่าถาแก่มันเทอะ มิยังเยยะนาข้าวผ่า หื้อผู้เคล้านาแก้ค่าทั้งมวล
เชื้อข้าวผู้ใดเทาใด หื้อเอาก่อน แล้วเยยะปันกันตามอันจាកันเทอะ (มังรายศาสตร์ วัด
ไชยสถาน ใบลานหน้า 79 หน้า 65)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดหานาเยยะ(ทำ)บ(ไม่)ได้ กำลัง(แรงงานบุกเบิก)มันก็บ(ไม่)มี มันเท่าไปย่ำเยยะย่ำปลูก(ปลูก)ข้าวยังข้างเหมืองข้างนาภายนอก(คันนา)ก็ดี ผิ(หาก)เคล่านา(เดิมนาบริเวณ)นั้นเยยะ(ทำนา)ด้วย(น้ำ)เหมืองฝาย หื้อ(ให้)มัน(ผู้ย่ำเยยะ)ช่วยแต่งแปลง(ตี/ซ่อมเหมืองฝาย)ตามกำลัง ผิ(หาก)มันบ(ไม่)ช่วยแปลง(ตี/ซ่อมฝาย) เคล่านา(นาทั้งหมด)นั้นมีเท่าใด (ให้)ผ่า(แบ่ง)เป็น 7 ส่วน หื้อ(ให้)มันช่วยส่วน 1 ผิบอัน(มีเช่นนั้น)ผ่า(แบ่ง)เป็น 9 พุ่น หื้อ(ให้)มันช่วย พุ่น 1 เหตุ(เพราะ)มันยัง(ได้)กิน(ข้าว)ย่อน(เพราะ)นา(ของ)ท่านตาย อันนี้จา(กล่าวถึงกรณี)อันได้ข้าวแดน(ตั้งแต่) 5 หาบเมื่อบน(ขึ้นไป)ผิ(หาก)ได้น้อยกว่า 5 หาบ หื้อ(ให้)มันช่วยของฝาก(ของกำนัล)ตามกำลัง อย่าบักขนาด(กำหนดตายตัว)แก่มัน ผิ(หาก)บ(ไม่)ช่วย อย่าหื้อ(ให้)มันเยยะ(ทำ)สักเทื่อ(อีกต่อไป) ผิ(หาก)เคล่านา(ทั้งหมด)นั้น (โบราณหน้า 78 หน้า 65) เยยะ(ทำ)ด้วยน้ำฟ้าน้ำฝนตั้งอัน อย่าหื้อ(ให้)ว่าฤาแก่มันเทอะ ผิ(หาก)ยังเยยะ(ทำ)นาข้าวผ่า(แบ่ง)ข้าวคนละครึ่ง) หื้อ(ให้)ผู้เคล่านา(นาบนฝั่งเหมืองฝายทั้งหมด)แก้ค่าทั้งมวล เชื้อ(พันธุ์)ข้าวผู้ใดเท่าใด หื้อ(ให้)เอาก่อน แล้วเยยะ(ให้)ปัน(แบ่ง)กันตามอันจา(ตกลง)กันเทอะ

นาทางฟ้าทางฝน นาน้ำเหมืองฝาย

อัน 1 เจ้าขุนกิติ ผู้ใดกิติเยะนาทางฟ้าทางฝนกิติ นาน้ำเหมืองฝายกิติ เยยะบชิบข้างกิติ เยยะโปรดละนาเสียรังพร่องกิติ มันว่าข้าวบดี ขอหย่อนค่าลง หื้อปลงพอ 3 ปี มันยังว่าสันเดียว ค่านาอย่าหย่อนอย่าลง นาก็อย่าหื้อมันเยยะเทอะ (มังรายศาสตร์ วิทยสถาน โบราณหน้าหน้า 79 หน้า 65)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง เจ้าขุนกิติผู้ใดกิติเยะ(ทำ)นาทางฟ้าทางฝน(นาอาศัยน้ำฝน)กิติ นา(ใช้)น้ำ(จาก)เหมืองฝายกิติ เยยะบชิบข้าง(ทำนาไม่เป็น)กิติ เยยะ(ทำ)บ(ไม่)รอดละ(ทิ้ง)นาเสียรัง(ร้าง)พร่อง(บ้าง)กิติ มันว่า(ได้)ข้าวบ(ไม่)ดี ขอหย่อน(ลด)ค่า(นา)ลง หื้อ(ให้)ปลง(ยอมลด)พอ 3 ปี มันยังว่าอันเดียว ค่านาอย่าหย่อนอย่าลง นาก็อย่าหื้อ(ให้)มันเยยะ(ทำ)เทอะ

ทำนาทำนากินน้ำพ่านน้ำฝน ถานาขุมมีฉันนี้

อัน 1 จาเจ้าขุนกิติ หรือผู้ 1 ผู้ใดกิติ เยียะนาทำนากินน้ำพ่านน้ำฝน หรือนากินน้ำเหมืองฝายกิติ เยียะบิชิบข้างกิติ หรือเยียะบิตลอดจะเสียรังเรือพรวงกิติ มั่นว่าข้าวปดี ขอลดหย่อนค่าลง หื้อปงพอได้แต่ 3 ปี หรือม่นยังว่าฉันเดียว ค่านาอย่าหย่อนอย่าลง นากิอย่าหื้อม่นเยียะต่อไป (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 81 หน้า 53)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง จา(กล่าวด้วย)เจ้าขุนกิติ หรือผู้หนึ่งผู้ใดกิติเยียะ(ทำ)นาทำนากินน้ำพ่านน้ำฝน(นาทำน้ำฝน) หรือนากินน้ำเหมืองฝาย(นาเหมืองฝาย)กิติ เยียะ(ทำ)บิชิบข้าง(ทำนาไม่เป็น)กิติ หรือเยียะบิตลอด(ทำนาไม่ตลอด)(นา)จะเสียรังเรือ(ร้าง)พรวง(บ้าง)กิติ มั่นว่าข้าวปดี(ได้ผลไม่ดี) ขอลดหย่อนค่า(นา)ลง หื้อปง(ตกลง)พอได้แต่ 3 ปี หรือม่นยังว่าฉัน(ฉัน)เดียว ค่านาอย่าหย่อนอย่าลง นากิอย่าหื้อ(ให้)ม่นเยียะ(ทำ)ต่อไป

ลักษณะวัวควายกินข้าวแรก

ลักษณะวัวควายกินข้าวแรกฉันนี้ ผิกินข้าวแรก ผิกินข้าวแรก หื้อเจ้าวัวควายหาไก่ 2 ตัว เทียน 2 เหล่ม หื้อเจ้านา ผิบิไซแรก ผิเมื่อปลูก ปลูกแก่แท้ วัวควายกินข้าวแรกทำนเจ้าวัวควายบิไปจาเจ้าข้าว พุ่นสะหาว ใช้ 110000 เบี้ย ผิบิไซข้าวแรก เสียเท่าใดหื้อใช้เท่านั้น ตาม มูลตันไตรงว่า วัวควายกินข้าวอย่าข้าวเสียที่แรกว่ายามข้าวยังน้อย ถึงปลูก ถือต้นข้าว 50 เบี้ย กินเมื่อปานกลาง ถือต้นข้าว 200 เบี้ย กินข้าวเมื่อเป็นรวง ถือต้นข้าว 400 เบี้ย กินเมื่อข้าวมาน เสียเท่าใดใช้เท่านั้น ผิเข้าสวนเสียของปลูกเท่าใดหื้อแทนเท่านั้น (มังรายศาสตร์วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 56-57 หน้า 46-47)

ภาษาไทยกลาง

ลักษณะวัวควายกินข้าวแรก(ข้าวที่ทำพิธีแรกนา)ฉันนี้ หื้อ(ให้)เจ้า(ของ)วัวควายหาไก่ 2 ตัว เทียน 2 เล่ม หื้อ(ให้)เจ้านา(เช่นไหว้เสื่อนา/ผินา) ผิ(หาก)บิไซ(ไม่ไซ)(ข้าว)แรก ผิ(หาก)ว่าเป็นข้าว)เมื่อ(ได้)ปลูก ปลูกแก่แท้(ข้าวแก่แล้ว) วัวควายกินข้าวแรกทำนเจ้าวัวควายบิ(ไม่)ไปจา(เจรจา/บอกกล่าว)เจ้าข้าว พุ่น(ส่วนที่มัน)สะหาว(อวดดี)(ให้ชด)ใช้ 110,000 เบี้ย ผิบิไซ(หากไม่ไซ)ข้าวแรก (ข้าวในนา)เสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้ชด)ใช้เท่านั้น ตาม(คัมภีร์เรื่อง)มูลตันไตรงว่า(ไว้) วัวควายกินข้าวอย่าข้าวเสียที่แรกว่ายามข้าวยังน้อย(ต้นเล็ก)หรือปลูกแล้ว ถือ(ตีราคา)ต้นข้าว(ต้นละ) 50 เบี้ย (วัวควาย)กิน(ข้าว)เมื่อ(ข้าวกำลัง)ปานกลาง ถือ(ตีราคา)ต้นข้าว(ต้นละ) 200 เบี้ย (วัวควาย)กินข้าวเมื่อ(ข้าว)เป็นรวง ถือ(ตีราคา)ต้นข้าว(ต้นละ) 400 เบี้ย (วัวควาย)กิน(ข้าว)เมื่อข้าวมาน

(ตั้งท้อง) (ข้าว)เสีย(หาย)เท่าใด(ขาด)ใช้เท่านั้น ผิ(หากวัวควาย)เข้าสวน เสียของปลูก
เท่าใด หื้อ(ให้)แทนเท่านั้น

วัวควายกินข้าวแรกตามมูลคันไถแรก

อัน 1 ลักษณะวัวควายกินข้าวแรกมีดังนี้ หื้อเจ้าวัวควายหาไก่ 2 ตัว เทียน 4 เล่ม
หื้อแก่เจ้าของนา ฤาปใช้ข้าวแรก ฤาเมื่อปลูกอยู่แก่แท้ วัวควายกินข้าวแรกท่าน เจ้าวัว
ควายบไปจาเจ้าข้าว ฟุ่นสะหาว หื้อใช้แทน 1 แสน เบี้ย ฤาปใช้ที่แรกเสียเท่าใด หื้อใช้แต่
เท่านั้นตามมูลคันไถว่า วัวควายกินข้าวอย่าข้าวเสียที่แรกว่า ยามข้าวยังน้อยจึงปลูกถือ
ต้นข้าว 50 เบี้ย กินเมื่อปานกลางถือต้นข้าว 200 เบี้ย ถ้ากินข้าวเมื่อกำลังขึ้นเป็นรวงถือ
ต้นข้าว 400 เบี้ย กินเมื่อข้าวมาน เสียเท่าใดหื้อใช้แทนเท่านั้น (มังรายศาสตร์นอตอง
หน้า 40)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ลักษณะวัวควายกินข้าวแรก(ข้าวกล้าที่ชาวนาหว่านไว้ในแปลงเพื่อทำพิธี
แรกนา) มีดังนี้ หื้อเจ้าวัวควายหาไก่ 2 ตัว เทียน 4 เล่ม หื้อแก่เจ้าของนา ฤาปใช้(ค่า)ข้าว
แรก(ข้าวกล้าใช้ในพิธีแรกนา) ฤาเมื่อปลูกอยู่แก่แท้ วัวควายกินข้าวแรก(ข้าวกล้าใช้ในพิธี
แรกนา)ท่าน เจ้าวัวควายบไปจา(เจรจา)เจ้า(ของ)ข้าว ฟุ่นสะหาว(แต่อดดี) หื้อใช้แทน
(ค่าข้าว) 1 แสน เบี้ย ฤาปใช้ที่แรกเสียเท่าใด หื้อใช้แต่เท่านั้นตามมูลคันไถว่า วัวควาย
กินข้าว อย่าข้าวเสียที่แรกว่ายามข้าวยังน้อย(อ่อน)จึงปลูกถือต้นข้าว 50 เบี้ย กินเมื่อ(ข้าว
กำลัง)ปานกลางถือต้นข้าว 200 เบี้ย ถ้ากินข้าวเมื่อกำลังขึ้นเป็นรวงถือต้นข้าว 400 เบี้ย
กินเมื่อข้าวมาน(ตั้งท้อง) เสียเท่าใดหื้อใช้แทนเท่านั้น

วัวควายกินข้าวแรก

วัวควายกินข้าวแรกไร่นาก็ดี หื้อใหม่กอหมื่นเบี้ยปลายพัน ผิว่าโดยขอแก่กัน หื้อ
แปลง ขวัญข้าวเทอะ หื้อเจ้าข้าวเอาไก่หื้อแก่เจ้าวัวควายคู่ 1 เทอะ ผิว่าเจ้าวัวควายหาก
ตาย หื้อใหม่เจ้าข้าว 110 เงิน แม่เจ้าวัวควายบหื้อ เจ้าข้าวตายหื้อใหม่เจ้าวัวควาย
330 เงิน (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายกินข้าวแรก(ข้าวที่ทำพิธีแรกนา)(ใน)ไร่(ใน)นาก็ดี หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)กอ
(ข้าวกละ) หมื่นเบี้ยปลายพัน(1100) ผิ(หาก)ว่าโดยขอ(ร้องขอ)แก่กัน หื้อ(ให้)แปลง
(ทำพิธี)ขวัญข้าวเทอะ หื้อ(ให้)เจ้า(ของ)ข้าวเอาไก่หื้อ(ให้)แก่เจ้าวัวควาย คู่ 1 เทอะ ผิ

(หาก)ว่าเจ้าวัวควายหากตาย(เนื่องจากผีไร้ผีนาโกรธลงโทษ) หื้อ(ให้)ไหม(ปรับ)เจ้าข้าว 110 เงิน แม่น(หาก)เจ้าวัวควายบ่(ไม่)หื้อ(ให้)ไก่ เจ้าข้าวตาย(เพราะผีไร้ผีนาโกรธลงโทษ) หื้อ(ให้)ไหม(ปรับ)เจ้าวัวควาย 330 เงิน

ควายกินข้าวแรก

ควายกินข้าวแรกหื้อเจ้าควายหาไก่ 2 ตัว เทียน 2 เล่ม หื้อแก่เจ้าของข้าวเทอะ บ่ใช้ข้าวแรกหื้อปลุกแทน (ควาย)กินเมื่อกมมานเป็นรวง เสียเท่าใด หื้อใช้เท่านั้น (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

ควายกินข้าวแรก(ข้าวที่จะทำพิธีแรกนา) หื้อ(ให้)เจ้า(ของ)ควายหาไก่ 2 ตัว เทียน 2 เล่ม หื้อ(ให้)แก่เจ้าของข้าวเทอะ บ่(ไม่)(ชด)ใช้ข้าวแรก หื้อ(ให้)ปลุก(ข้าว)แทน (ควาย)กินเมื่อกมมาน(ข้าวตั้งท้อง)เป็นรวง เสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่านั้น

วัวควายกินข้าว เข้าสวนท่าน

วัวควายกินข้าว เข้าสวนท่าน หื้อผูกไว้ บ่อัน ขับมารอดเจ้าของ บอก(เจ้าของ)ไปเอา บ่มาเอา ตายอย่าว่าฤา ผิบบอกเจ้าของ (ควาย)ตาย หื้อใช้ค่าทั้งมวล หื้อเจ้าควายเอาค่าของเสียั้นเทอะ เจ้านาเจ้าสวนแพงตาย หื้อใช้ค่าทั้งมวล บ่ตายหื้อถามเจ้าวัวเจ้าควาย บ่เอา หื้อเจ้านาใช้ค่า หื้อควายเจ้านา พุ่นเครื่องพุ่นเสียหื้อเจ้าวัวควายใช้ค่า เจ้าวัวควายจักเอา หื้อเจ้านาช่วยยาหื้อหาย (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 20)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายกินข้าว(ของท่าน) เข้าสวน(ของ)ท่าน หื้อ(ให้เจ้าของ)ผูกไว้ บ่อัน(มิเช่นนั้น) ขับ(ไล่วัวควาย)มารอด(ถึง)เจ้าของ บอก(เจ้าของ)ไปเอา(วัวควาย) (เจ้าของ)บ่(ไม่)มาเอา (วัวควาย)ตายอย่าว่าฤา(อย่าว่าแก่กัน) ผิ(หาก)บ่(ไม่)บอกเจ้าของ (วัวควาย)ตาย หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ค่า(วัวควาย)ทั้งมวล หื้อ(ให้)เจ้าควายเอาค่าของเสีย(หาย)นั้นเทอะ เจ้านาเจ้าสวนแพง(วัวควาย)ตาย หื้อใช้(ให้ชดใช้)ค่าทั้งมวล (วัวควาย)บ่(ไม่)ตาย หื้อ(ให้)ถามเจ้าวัวเจ้าควาย(ว่าจะเอาเนื้อวัวควายหรือไม่) (เจ้าของวัวควาย)บ่(ไม่)เอา(เนื้อ) หื้อ(ให้)เจ้านา(ชด)ใช้ค่าควายเจ้านา พุ่นเครื่อง(ในสวน)พุ่นเสีย(หาย)หื้อ(ให้)เจ้าวัวควาย

ใช้ค่า(ชดใช้ค่า) (ถ้าวัวควายไม่ตายแต่บาดเจ็บ) เจ้าวัวควายจัก(จะ)เอา(วัวควาย) หื้อ
(ให้)เจ้านาช่วยยา(รักษา)หื้อ(ให้)หาย

เปิดไถ่หมูหมากินข้าว เข้าสวนท่าน

เปิดไถ่หมูหมากินข้าว เข้าสวนท่าน บอกหื้อผูกขัง ว่า 2 ที่ 3 ที่ บ่รักษา เจ้านา
เจ้าสวนตีตาย กินขึ้นคนเก็งอย่าว่าดา บ่ว่าหื้อขัง บ่บอก ตีของท่านตาย ใช้ค่าทั้งมวล
สัตว์ตัวตาย เจ้านาเจ้าสวนตีตาย บ่แจ้งเจ้าของ เอา(เนื้อ)มากิน ถือมันลัก ใหม่ตาม
คลองลักเทอะ (มังรายศาสตร์ วัฒนธรรมหน้า 20)

ภาษาไทยกลาง

เปิดไถ่หมูหมากินข้าว(ในนาของท่าน) เข้า(ไป)ในสวน(ของ)ท่าน บอก(เจ้าของ)
หื้อ(ให้)ผูกขัง ว่า(บอก) 2 ที่ 3 ที่ บ่(ไม่)รักษา(ผูกหรือขังสัตว์) เจ้า(ของ)นาเจ้า(ของ)
สวนตี(สัตว์)ตาย (ให้)กินขึ้น(เนื้อ)คนเก็ง(คนละครึ่ง) อย่าว่าดา(อย่าว่าแก่กัน) บ่ว่าบ่
บอก(หากไม่บอก)หื้อ(ให้)ขัง (เจ้านา)ตี(สัตว์)ของท่านตาย (ให้เจ้านา)(ชด)ใช้ค่าทั้งมวล
(แก่)สัตว์ตัว(ที่)ตาย เจ้านาเจ้าสวนตี(สัตว์)ตาย บ่(ไม่)แจ้งเจ้าของ เอา(เนื้อ)มากิน ถือ
มัน(เจ้านาเจ้าสวน)ลัก ใหม่(ปรับ)ตามคลอง(กฎหมาย)ลัก(ทรัพย์)เทอะ

วัวควายกินข้าวเมื่อปลูกใหม่

วัวควายกินข้าวเมื่อปลูกใหม่ ก็หื้อเจ้าวัวควายหากล้ามาปลูกแทนเทอะ คันบ่มี
คนเลี้ยงหื้อใหม่กอ 51 เบี้ย คันมีคนเลี้ยงหื้อใหม่กอ 110 เบี้ย จายามจึงปลูกแล ผิดว่า
กินเมื่อข้าวเป็นสาวเลี้ยงต้นแล้ว หื้อใหม่ กอ 100 เบี้ย คันมีคนเลี้ยงใหม่กอ 200 เบี้ย
ยามข้าวมาบ่มีคนเลี้ยงใหม่กอ 300 เบี้ย คันมีคนเลี้ยง หื้อใหม่ 9 เท่า ชูอันเทอะ (มัง
รายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายกินข้าว(ในนา)เมื่อปลูกใหม่ ก็หื้อ(ให้)เจ้าวัวควายหา(ข้าว)กล้ามาปลูก
แทนเทอะ คัน(หาก)บ่(ไม่)มีคนเลี้ยง(วัวควาย)หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)กอ(ละ) 51 เบี้ย คัน
(หาก)มีคนเลี้ยง(วัวควาย) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)กอ(ละ) 110 เบี้ย จา(กล่าว)ยามจึง(จะ)
ปลูก(ข้าว)แล ผิด(หาก)ว่า(วัวควาย)กินเมื่อข้าวเป็นสาว(กำลังงาม)เลี้ยงต้นแล้ว หื้อ(ให้)
ใหม่(ปรับ) กอ(ละ) 100 เบี้ย คัน(หาก)มีคนเลี้ยงใหม่(ปรับ)กอ(ละ) 200 เบี้ย ยามข้าว

มาน(ตั้งท้อง) บ่(ไม่)มีคนเลี้ยง(วัวควาย)ใหม่(ปรับ)กอละ) 300 เบี้ย คั้น(หาก)มีคนเลี้ยง หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 9 เท้า ชู(ทุก)อันเทอะ

ควายนอนเทิกนาและตากล้า

วัวควายนอนเทิกนาแลตากล้าดี หื้อหมูไ่่ตามภายหลังนั้นชูอันเทอะ (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายนอนเทิกนา(พื้นที่เตรียมปลูกข้าว)แลตากล้า(พื้นที่หว่านกล้า)ก็ดี หื้อ(ให้)หมู ไ่่(เพื่อเช่นให่วัวฝึน/ทำขวัญข้าว)ตามภายหลังนั้นชู(ทุก)อันเทอะ

วัวควายเกลือกดันข้าวเสีย

ประการ 1 วัวควายเกลือกดันข้าวเสีย บ่กิน เสียเท่าใดหื้อใช้เท่านั้น อย่าใหม่ กอข้าว 50 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

ประการ 1 วัวควาย(ของผู้ใด)เกลือก(กลิ้งทับ)ดันข้าว(ของท่าน)เสีย(หาย) (วัวควาย)บ่(ไม่)ได้กิน(ข้าว) (ข้าวที่ควายเกลือก)เสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่านั้น อย่าใหม่(ปรับ) กอข้าว(ดีราคา)กอละ) 50 เบี้ย

หมูกินข้าวท่าน

บุคคลผู้ใดเยาะไร่ทำนาไ่่บ้านท่านประมาณ 50 วา หรือ 100 วา ก็ดี หมูไ่่กินข้าวเสีย เสียแต่เท่าใดหื้อใช้แต่เท่านั้น แล้วว่าบอกหื้อเจ้าของหมูแลไ่่ชังไว้รักษาหื้อดี หรือป่รักษาชังไว้ดี ยังลงกินข้าวอีกเล่า หื้อเจ้าของนาฆ่าหมูกินเสีย พุ่นส่วนข้าวอันหมูกินนั้นอย่าว่าถา เพราะตัวกินขึ้นหมูเพิ่นแล้ว หากเจ้าของนาป่ว่าหื้อชังรักษาหมู พ้อยหลอนฆ่าหมูเพิ่นกิน หื้อมันใช้แทนสุกรเพิ่น 3 ตัว ตามค่านั้น ถาเจ้าของไร่นาว่าหื้อเจ้าหมูชัง ยังพ้อยบ่ชัง ยังลงกินข้าวแถมเล่า เจ้าของข้าวต้องจำเป็นฆ่าหมูเสียแล้ว หื้อบอกแก่เจ้าของหมูหื้อรู้ คั้นแลเจ้าหมูเอา(เนื้อ)ไปกิน หื้อเจ้าของหมูใช้ข้าวที่หมูมันไปกินนั้นแล 3 เท้า หรือว่านาไ่่บ้าน 500 วา หรือ 1000 วาก็ดี หมูหากไปกินข้าวอย่าได้ว่าถา อย่าบอกหื้อเจ้าของหมูชัง ส่วนข้าวที่อันหมูกัดกินนั้น ก็อย่าว่าหื้อใช้ หื้อเจ้าของนาฆ่าหมูนั้นกิน เจ้าของหมูก็อย่าว่าถาหื้อเจ้าของนา เหตุเพราะว่าเสมอว่าเป็นหมูสัตว์แล้ว แล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 94 หน้า 60-61)

ภาษาไทยกลาง

บุคคลผู้ใดเยาะ(ทำ)ไร่นาใกล้บ้าน(ของ)ท่าน ประมาณ 50 วา หรือ 100 วา กิติ หมูไ่กินข้าว(ของท่าน) เสีย(ข้าว)แต่เท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้แต่เท่านั้น แล้วว่าบอก หื้อ(ให้)เจ้าของหมูแลซัง(หมู)ไว้รักษาหื้อ(ให้)ดี หรือบ(ไม่)รักษาซังไว้ดี (หมู)ยังลงกิน ข้าวอีกเล่า หื้อ(ให้)เจ้าของนาฆ่าหมูกินเสีย พุนส่วนข้าวอันหมูกินนั้น อย่าว่าดา(อย่าว่า แก่กัน) เพราะตัว(เจ้าของนา)กินขึ้น(เนื้อ)หมูเพิ่น(ของท่าน)แล้ว หาก(ถ้า)เจ้าของนาบ(ไม่)ว่าหื้อ(ให้)เจ้าของหมูซังรักษา หมูพ้อย(หาก)หลอน(แอบ)ฆ่าหมูเพิ่น(ของท่าน)กิน หื้อ(ให้)เจ้าของนามัน(ชด)ใช้แทนสุกรเพิ่น(ของท่าน) 3 ตัว ตามค่า(ราคา)นั้น ฎา(หรือ) เจ้าของไร่นาว่า(บอก)หื้อ(ให้)เจ้าหมูซัง(หมู) (เจ้าของหมู)ยังพ้อยบ(ไม่)ซัง(หมู) (หมู)ยัง ลงกินข้าวแถมเล่า(อีกเล่า) เจ้าของข้าวต้องจำเป็นฆ่าหมูเสียแล้ว หื้อ(ให้)บอกแก่เจ้า ของหมูหื้อ(ให้)รู้ คัน(หาก)แลเจ้าหมูเอา(เนื้อ)ไปกิน ..หื้อ(ให้)เจ้าของหมู(ชด)ใช้ข้าวที่ หมูมันไปกินนั้นแล 3 เท่า หรือว่า(ที่)นาใกล้บ้าน 500 วา หรือ 1000 วากิติ หมูหาก ไปกินข้าว อย่าได้ว่าดา(อย่าว่าแก่กัน) อย่าบอกหื้อเจ้าของหมูซัง ส่วนข้าวที่อันหมูกัด กินนั้น ก็อย่าว่าหื้อ(ให้)(ชด)ใช้ หื้อ(ให้)เจ้าของนา ฆ่าหมูนั้นกิน เจ้าของหมู ก็อย่าว่า ฎาหื้อ(ให้)เจ้าของนา เหตุเพราะว่า เสมอว่า(เสมือนว่า)เป็นหมูสัตว์(ป่า)แล้วแล

เปิดไ่ห่านหงส์ลงกินข้าวท่าน ที่โนนาในสวน

อันนี้ไ่เปิดห่าน ลงกินข้าวท่านรายนัก ต้องหื้อเจ้าของไ่หรือเปิดห่านใช้แทน เท่าอันเสียนั้นแล เจ้าของนาว่า บอกหื้อเจ้าเปิดไ่ห่านซังหื้อดี ต่อทีหลังยังบซังหื้อดี ปล่อยมากินข้าวท่านเสียอีกแถม หื้อเจ้าของนาตีฆ่าเสีย เอามากินอย่าหื้อเจ้าของเปิดไ่ ห่านอย่าได้ว่าดา(อย่าว่าแก่กัน) (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 94 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไ่เปิดห่าน ลงกินข้าว(ของท่าน)รายนัก(มาก) ต้องหื้อ(ให้)เจ้าของไ่ หรือเปิดห่าน(ชด)ใช้(ข้าว)แทนเท่าอันเสียนั้นแล เจ้าของนาว่าบอกหื้อ(ให้) เจ้าเปิดไ่ ห่านซัง(เปิดไ่)หื้อ(ให้)ดี ต่อทีหลังยังบ(ไม่)ซังหื้อ(ให้)ดี ปล่อย(ออก)มากินข้าวท่านเสีย อีกแถม หื้อ(ให้)เจ้าของนาตีฆ่าเสียเอา(เนื้อ)มากิน อย่าหื้อ(ให้)เจ้าของเปิดไ่ห่าน อย่า ได้ว่าดา(อย่าว่าแก่กัน)เทอะ

วัวควายกินเข้าถา(หรือ)เข้าสวนท่าน

อัน 1 วัวควายกินข้าวยังนาแลเข้าสวนก็ดี หื้อเจ้าข้าวเจ้าสวนผูกไว้ บอกแก่เจ้าของวัวควายหื้อมาเอา หรือบ่มาเอา ตายเสียก็ดี อย่าว่าถาแก่เจ้าของสวนแลเจ้านา ตั้งว่าบ่บอกแก่เจ้าของวัวควาย ถ้าแลวัวควายนันตายเสียในที่นั้น หื้อเจ้าของสวนหรือเจ้าของนาใช้แทนของนั้มนับเลี้ยง แลเจ้าวัวควายใช้ค่าของปลูกและข้าวนาที่เสียนั้น (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 62 หน้า 40)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง วัวควายกินข้าวยังนาแลเข้าสวนก็ดี หื้อเจ้าข้าวเจ้าสวนผูกไว้ บอกแก่เจ้าของวัวควายหื้อมาเอา หรือบ่(ไม่)มาเอา (วัวควาย)ตายเสียก็ดี อย่าว่าถา(อย่าว่า)แก่เจ้าของสวนแลเจ้านา ตั้งว่าบ่(ไม่)บอกแก่เจ้าของวัวควาย ถ้าแลวัวควายนันตายเสียในที่(ที่นาและที่สวน)นั้น หื้อ(ให้)เจ้าของสวนหรือเจ้าของนาใช้(วัวควาย)แทนของนั้มนับเลี้ยง แลเจ้าวัวควายใช้ค่าของปลูกและข้าวนาที่เสียนั้น

วัวควายกินข้าวกล้า

ผู้ใดเลี้ยงวัวควาย หื้อลงกินข้าวกล้าท่าน ลงเมื่อแรกหว่าน หื้อเอาวัวควายนันไว้เสีย แล้วหื้อเจ้าของวัวควายแทนดังเก่า แล้วขึ้นวัวควาย หรือกินกล้าเมื่อพอดีปลูก หื้อเจ้าของควายหากกล้ามาแทน หรือแก้งไล่ลงกินกล้า หื้อใช้แทนกล้าท่าน แล้วหื้อเจ้าของกล้าตีปล่อยเสีย หรือบ่ยอมหื้อตี ต้องใหม่พุนสะหาวแก้งไล่วัวควายลงกินกล้าท่าน ใหม่ 52 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า75 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเลี้ยงวัวควาย หื้อลงกินข้าวกล้าท่าน ลงเมื่อแรก(เพ็ง)หว่าน(ข้าวกล้า) หื้อเอาวัวควายนันไว้(ที่เจ้านา)เสีย แล้วหื้อเจ้าของวัวควายแทน(ค่าข้าว)ดังเก่า แล้วขึ้น(คืน)วัวควาย หรือ(วัวควาย)กินกล้าเมื่อพอดีปลูก(โตขนาดปลูกได้) หื้อเจ้าของควายหา(ข้าว)กล้ามาแทน หรือแก้งไล่ลงกิน(ข้าว)กล้า หื้อใช้แทน(ข้าว)กล้าท่าน แล้วหื้อเจ้าของ(ข้าว)กล้าตี(วัวควาย)ปล่อยเสีย หรือ(เจ้าวัวควาย)บ่ยอมหื้อตี ต้องใหม่(เจ้าวัวควาย)พุนสะหาว(ที่พอดตี)แก้งไล่วัวควายลงกิน(ข้าว)กล้าท่าน ใหม่ 52 เงิน

วัวควายกินข้าวกล้า

วัวควายหลายแท้ไล่บ่แพ้ หลอนตกข้าวกล้าเท่าใด หื้อเจ้าของวัวควายใช้แทนเท่านั้น อย่าต่ออย่าใหม่เทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 76 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายหลาย(ตัว)แท้ไล่บ่แพ้(ไม่ไหว) หลอน(หาก)ตก(ลงนา)กินข้าวกล้าเท่าใด
หื้อเจ้าของวัวควายใช้แทนเท่านั้น อย่าต่อ(ต่อว่า)อย่าไหมเทอะ(เลย)

วัวควายกินข้าวในนา

(วัวควาย)ลงข้าวเมื่อจักปลูก เสียต้นข้าวมากน้อยเท่าใด หื้อเจ้าของควายหาเชื้อ
ข้าวชนิดนั้นมาปลูกแทน (มังรายศาสตร์นอตอง โบราณหน้า 76 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

(วัวควาย)ลง(กิน)ข้าวเมื่อจักปลูก เสียต้นข้าวมากน้อยเท่าใด หื้อเจ้าของควาย
หาเชื้อ(พันธุ์)ข้าวชนิดนั้นมาปลูกแทน

วัวควายเดินผ่านต้นข้าว / แกล้งไล่วัวควายลงนา

(วัวควาย)(เดิน)ผ่านไปบ่เสียต้น (ข้าว)นั้น หื้อเจ้าของควายวัวปลูกแปลงไว้ดังเก่า
หรือแกล้งไล่ลงตกข้าวกล้าท่าน หื้อใช้แทนข้าวกล้าท่านเสีย และเจ้ากล้าต้องตี
ปล่อยเสีย หรือบ่ยอมหื้อตี หื้อปรับไหม 52 เงิน (ข้าว)ท่านหื้อใช้ 2 เท่า อย่าตีอย่าไหม
เทอะ วัวควายกินข้าวเฟาท่านเสีย หื้อใช้แทน 2 เท่า อันนี้สมมุติราชเจ้าหากตัดแต่งแล
ดั่งพญามูลตันไตรเจ้า วัวหรือควายกินข้าวนี้ กินยามจักออกถือกอข้าว 50 เบี้ย เมื่อ
เที่ยงถือกอละหนึ่งร้อยเบี้ย เมื่อข้าวกำลังมานถือกอข้าวละกอ 250 เบี้ย เมื่อเป็นรวงถือก
กอข้าวกอละ 500 เบี้ย แต่งฉันทวันนั้นแล (มังรายศาสตร์นอตอง โบราณหน้า 76 หน้า
49)

ภาษาไทยกลาง

(วัวควายเดิน)ผ่านไป(ในนา)บ่(ไม่)เสียต้น(ข้าว)นั้น หื้อ(ให้)เจ้าของควายวัวปลูก
แปลง(ปลูกต้นข้าว)ไว้ดังเก่า(เดิม) หรือแกล้งไล่(วัวควาย)ลงตกข้าวกล้าท่าน หื้อ(ให้)ใช้
แทนข้าวกล้าท่านเสีย และเจ้ากล้า(เจ้าของข้าวกล้า)ต้องตี(วัวควายแล้ว)ปล่อยเสีย หรือ
บ่(ไม่)ยอมหื้อ(ให้)ตี(วัวควาย) หื้อ(ให้)ปรับไหม 52 เงิน (ข้าว)ท่านหื้อใช้ 2 เท่า อย่าตี(วัว
ควาย)อย่าไหมเทอะ วัวควายกินข้าวเฟา(พ่อนข้าว)ท่านเสีย หื้อ(ให้)ชดใช้แทน 2 เท่า อัน
นี้สมมุติราชเจ้าหากตัดแต่งแล ดั่งพญามูลตันไตรเจ้า วัวหรือควายกินข้าวนี้ กินยาม
จักออก(รวง) ถือกอข้าว(กอละ) 50 เบี้ย เมื่อเที่ยง(เมื่อข้าวตั้งตรง)ถือกอละหนึ่งร้อยเบี้ย
เมื่อข้าวกำลังมาน(ตั้งท้อง)ถือกอข้าวละกอ 250 เบี้ย เมื่อเป็น(ออก)รวงถือกอข้าวกอละ
500 เบี้ย แต่งฉันทวันนั้นแล

ไล่วัวควายท่านมาบ้าน เปิดไถ่กินในนาฤๅในสวน ฤๅข้าวยังนาท่าน

อัน 1 แม้นผู้ใดไล่วัวฤๅควายยังกลางทุ่งนา มา วัวควายของท่านมาเติมติดด้วย ต้องไล่ของท่านคืน ดังว่าบ่ไล่คืน เจ้าวัวควายมาทันทยังหนทางก็ดี มาจวบยังคอกควายก็ดี หื้อเจ้าของวัวควายเอาเมื่อเทอะ บ่ต้องได้ไถ่กัน ก็อย่าว่าฤๅแก่ผู้มาไล่ควายและวัวของเขานั้น หรือมันลักซ่อนอำไว้ (มังรายศาสตร์นอตอง หน้า 41)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง แม้น(แม้ว่า)ผู้ใดไล่วัวฤๅ(หรือ)ควายยังกลางทุ่งนา วัวควายของท่านมาเติม(ไม่ทราบความหมาย)ติดด้วย ต้องไล่ของท่านคืน ดังว่าบ่(ไม่)ไล่คืน(กลับคืน) เจ้าวัวควายมาทันท(ตามมาทันท)ยังหนทางก็ดี มาจวบ(พบ)ยังคอกควายก็ดี หื้อ(ให้)เจ้าของวัวควายเอาเมื่อ(กลับคืน)เทอะ บ่(ไม่)ต้องได้ไถ่(ไถ่ถอน/เสียเงิน)กันก็อย่าว่าฤๅ(อย่าว่า)แก่ผู้มาไล่ควายและวัวของเขานั้น หรือมันลักซ่อนอำไว้

ตัดต้นไม้เสื่อเมือง เสื่อบ้าน เสื่อเรือน

อัน 1 ผู้ใด ตัดต้นไม้เสื่อเมือง เสื่อบ้าน ชิดขวาง พ้นเสื่อเรือนท่านเสียก็ดี ถือว่าผิดผีเสื่อบ้านเสื่อเมือง หื้อหาเครื่องบูชาเสื่อเมืองเสื่อบ้าน แล้วบูชาหื้อชอบ เจ้าเรือนคนเรือนตายหรือลูกเมียวัวควายตายต้องหื้อมันผู้ตัดพินันใช้แทนค่าของสิ่งนั้นนับเสี้ยง อย่าได้ไหมเลย อันหื้อใช้ค่านั้นหากเป็นสินไหมแล (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 66 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใด ตัดต้นไม้เสื่อเมือง(ต้นไม้ที่สถิตของผีเมือง)เสื่อบ้าน(ไม้ที่สถิตของผีบ้าน) ชิดขวาง(เสียดจัญไร) พ้นเสื่อเรือน(ต้นไม้ที่สถิตของผีเรือน)ท่านเสียก็ดี ถือว่าผิดผี(ละเมิดผี)เสื่อบ้านเสื่อเมือง หื้อ(ให้)หาเครื่องบูชาเสื่อเมืองเสื่อบ้าน แล้วบูชาหื้อ(ให้)ชอบ(ถูกต้องตามจารีต) เจ้าเรือนคนเรือนตายหรือลูกเมียวัวควายตาย(เนื่องจากผีโกรธ) ต้องหื้อ(ให้)มันผู้ตัดพินันใช้แทนค่าของสิ่งนั้นนับเสี้ยง อย่าได้ไหมเลย อันหื้อใช้ค่านั้น หากเป็นสินไหมแล (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 66 หน้า 43)

เผ่าหมีเสื้อบ้าน พันเสาอินทขิล

เผ่าหมีเสื้อบ้านริดเสียก็ดีพันเสียก็ดี หื้อใหม่ 110 เงิน ดีไหเหล้าผีเสียหื้อใหม่ 33,000 เบี้ย แม่นมันบ่เสียชาวบ้านตาย หื้อเอาค่าขนผี หื้อเอาขนผีออกจากบ้าน ใหม่ 330 เงิน แล้วหื้อใหม่ 110 เงิน เล้าเทอะ พันเสาอินทขิล หื้อใหม่ 330 เบี้ย หลักเสมาเมือง ใหม่ 110 เงิน (มังรายธรรมศาสตร์ สมุด หน้า 4 หน้า 90)

ภาษาไทยกลาง

เผ่าหมีเสื้อบ้าน(ศาลผีประจำหมู่บ้าน)ริด(เรือ/ทำให้เล็กหรือใหญ่)เสียก็ดี พันเสียก็ดี หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 110 เงิน ดีไห(ขวด)เหล้าผี(ที่เซ่นไหว้ผี)เสีย(แตก)หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 33,000 เบี้ย แม่นมันบ่(ไม่)เสีย (แต่เป็นเหตุทำให้)ชาวบ้านตาย(เพราะผีโกรธ) หื้อ(ให้)เอาค่าขนผี(ค่าทำศพ) หื้อ(ให้)เอาขนผี(ศพ)ออกจากบ้าน ใหม่(ปรับ) 330 เงิน แล้วหื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 110 เงิน เล้าเทอะ พันเสาอินทขิล(เสาหลักเมือง) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 330 เบี้ย หลักเสมาเมือง(เสาหลักเมือง) ใหม่(ปรับ) 110 เงิน

ลักหนางนำทังมวล

ลักหนางนำทังมวลเอาค่าออกไว้ แล้วหื้อใหม่ 33,000 เบี้ย ลักจอนอ้อมวัวเอาค่าไว้แล้วหื้อใหม่ 13,000 เบี้ย ลักหิ้วและเสียมจกแวกทั้งด้า ใหม่ 13,000 เบี้ย ใหม่ 9 เท้า (มังรายธรรมศาสตร์ สมุด หน้า 4 หน้า 90)

ภาษาไทยกลาง

ลักหนางนำว(ตาข่ายดักสัตว์)ทังมวล เอาค่า(หนางนำว)ออกไว้ แล้วหื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 33,000 เบี้ย ลักจอนอ้อมวัว(เชือกรัดคอวัว)เอาค่าไว้แล้ว หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 13,000 เบี้ย ลักหิ้ว(พลั่ว)และเสียมจก(จอบ)แวก(ไม่ทราบความหมาย)ทั้งด้า(มีด้าม) ใหม่(ปรับ) 13,000 เบี้ย ใหม่(ปรับ) 9 เท้า

เขานา ถอดนา

เยี่ยะนาท่านหลาย ขอเยี่ยะนาท่าน นาไร่น้อยควากหื้อใหญ่กว้าง หลอนผู้ใดมันเป็น พยาริบได้ขาดคิง ไปเยี่ยะนาบได้ หรือได้เอาการเมืองนักเลง บได้เยี่ยะนาดี เท้า หื้อผู้ยิงผู้ยาไปเยี่ยะต่างตัว ข้าบข้าง บแพ่ ละนาเสียรังเสีย เจ้าของชุมชนาตามค่านา อ้างว่าข้าวปีนี้นดินนาว่างเสียพร่อง ขอหย่อนผ่อนค่า หื้อมันเยี่ยะดู หรือถ้วน 2 ปี 3 ปี ยังว่าฉันเดียว หื้อถอดเสีย อย่าหื้อมันเยี่ยะต่อไป (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 80 หน้า 51)

ภาษาไทยกลาง

เยียะ(ทำ)นาทำนหลาย(มาก) ขอเยียะ(ขอทำ)นาทำน นาไร่น้อย(ไร่/นาที่มีมีขอบคั่นนาคั่นเป็นแปลงขนาดเล็ก)ควาก(ขยายคั่นนา)หื้อ(ให้)ใหญ่กว้าง(ทำให้ขนาดของนาที่มีคั่นนากว้างขึ้น) หลอน(หากว่า) ผู้ใด(คนที่ขยายขอบคั่นนามันเป็นพยาธิ(ป่วย)บ่ได้ขาดคิง(ป่วยไข้บ่อย) ไป เยียะ(ทำ)นาบ่ได้(ไม่ได้) หรือได้(ต้อง)เอาการเมือง(ไปทำงานให้ราชการ/ถูกเกณฑ์แรงงาน)นักเลิง(บ่อยมาก) บ่(ไม่)ได้เยียะนาดี(ไม่มีเวลาทำนา) เท่า(เพียงแต่)หื้อ(ให้)ผู้หยิงผู้ยา(ผู้หญิง)ไปเยียะ(ทำ)ต่างตัว(แทนตน) ข้าบซาง(ทำนาไม่เป็น) บ่แพ้(ทำนาไม่ไหวเพราะนามีมาก) (จึง)ละ(ทิ้ง)นาเสียรังเสีย(ให้ร้างเสีย) เจ้าของชุมชน(ขุนนางผู้กินนา)ถาม(เอา)ค่านา (เขา)อ้าง(ให้เหตุผล)ว่า ข้าปีนี้ดินนา(ที่นา)ว่างเสียพว่อง(บ้าง) ขอหย่อนผ่อนค่า(ขอลดค่าข้าว) (เจ้านาควร)หื้อ(ให้)มัน เยียะดู(ทำต่อไปอีก) หรือถ้วน 2 ปี 3 ปี ยังว่าจันเดียว(ยังทำนาไม่ได้ผลดี) หื้อ(ให้)ถอดเสีย(ถอดนา) อย่าหื้อ(ให้)มันเยียะ(ทำ)ต่อไป

เขานาไม่ช่วยงานเจ้าของนา

ผู้ใดเยียะนาทำนแล เจ้านามีธุระการรับร้อน เยียะบ่ได้บ่ทัน เจ้านาวานมันช่วยมันบ่ไปช่วย อ้างว่าการมี เจ้าชุมชนมาถามก็บ่ยับย่ำด้วยข้าว เหล้า หมากพลู ค่านาก็เท่าหื้อละเพื่อละหน้อย รุ่ล่ายรู้เพี้ยนจันนั้น อย่าหื้อมันผู้นั้นเยียะนาเลยต่อไปหน้า (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 80 หน้า 51-52)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยียะ(ทำ)นาทำนแล เจ้า(ของ)นามีธุระการ(การงาน)รับร้อน(เร่งด่วน) เยียะบ่ได้(ทำไม่ได้)บ่ทัน(ทำไม่ทัน) เจ้า(ของ)นาวานมันช่วย(คนทำนาให้มาช่วยงานของเจ้านา) มัน(ชาวนา)บ่(ไม่)ไปช่วย อ้างว่าการมี(การงานของมัน) เจ้าชุมชน(เจ้าของนา)มาถาม(เอา)ค่านา (มัน)ก็บ่(ไม่)ยับ(ยับยั้ง)บ่ยา(ไม่ยำเกรง) (ต้อนรับเจ้านา)ด้วยข้าว(อาหาร)เหล้าและหมากพลู (ส่วน)ค่านา(ค่าเช่า)ก็เท่าหื้อ(ให้)ละเพื่อละหน้อย(ทีละเล็กละน้อย) รุ่ล่าย(พูดล่าย)รู้เพี้ยน(พูดหลบเลี่ยง)จันนั้น อย่าหื้อ(ให้)มันผู้นั้นเยียะ(ทำ)นาเลยต่อไปหน้า

ลดขอบนาท่านเสีย กันไร่นาท่าน

ผู้ใดเยี่ยะนาท่านไร่น้อย มันลดขอบนาเสีย หื้อเป็นไรใหญ่กว้าง เมื่อเวลาปลูกข้าวได้มากนัก เยี่ยะทุกปีคือควากนาหื้อกว้างหื้อยาวได้แก่เจ้าของนาแล แม่นโต(ตัว)ก็ซิด แก่มันผู้เยี่ยะ บ่ซิดแก่เจ้าของนาแล เพราะเหตุว่า เจ้าชุมบ่ได้อาณัติ หื้อมันลดมันควาก ที่ไร่นาค่านากือยาหื้อแก่มัน หื้อลดหย่อนแก่มัน เพราะเหตุมันบ่มีคุณ ปกฉั่วตาย ปกฉั่วซิด จึงลดจึงควากแล เมื่อมันบ่เยี่ยะผู้อื่นเยี่ยะดังอัน เจ้าของนาเยี่ยะคีนค่าตามควรเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 80 หน้า 52)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยี่ยะ(ทำ)นาท่านไร่น้อย(ไร่นาที่มีขอบคั่นนากันเป็นแปลงเล็ก) มันลด(ลดคั่นนา)ขอบนา(ขอบคั่นนา)เสีย หื้อ(ทำให้)เป็นไรใหญ่กว้าง(นาไร่กว้างกว่าเดิม) เมื่อเวลาปลูกข้าวได้(ข้าว)มากนัก เยี่ยะ(ทำเช่นนี้)ทุกปีคือควากนา(ขยายขนาดขอบคั่นนา)หื้อ(ให้)กว้างหื้อ(ให้)ยาวได้แก่เจ้าของนาแล แม่นโต(ตัวของเขา/ไทเขิน)ก็ซิด(เป็นเสนียดจัญไร)แก่มันผู้เยี่ยะ(ขยายขอบนา) บ่(ไม่)ซิด(เสนียดจัญไร)แก่เจ้าของนาแล เพราะเหตุว่า เจ้าชุม(เจ้าของนา)บ่(ไม่)ได้อาณัติ(สั่ง) หื้อ(ให้)มันลด(ลดขนาดไร่นา)มันควาก(ขยาย)ที่ไร่นาค่า(เขา)นากือยาหื้อ(ให้)แก่มัน หื้อ(ให้)ลดหย่อน(ลดค่านา)แก่มัน เพราะเหตุมันบ่(ไม่)มีคุณ บ่(ไม่)กฉั่วตาย บ่(ไม่)กฉั่วซิด(เสนียดจัญไร) จึงลด(ลดขนาดนา)จึงควาก(ขยายขอบคั่นนา)แล เมื่อมันบ่(ไม่)เยี่ยะ(ไม่ทำ) ผู้อื่นเยี่ยะ(ทำ)ดังอัน (ให้)เจ้าของนาเยี่ยะ(ทำ)คีนค่า(ค่านา)ตามควรเทอะ

นาไร่กว้าง กันทำคั่นนาทำให้เล็กลง

ผู้ใดเยี่ยะนาท่านมีไร่กว้างยาวนาน มันพ้อยกันแลไร เป็น 2 ไร่ ถ้า 3 ไร่ ได้ผลข้าวบ่เท่าเก่า เจ้าของถามเอาค่า มันว่าได้ข้าวน้อย ขอลดค่า ต้องเอาค่าตามเดิม อย่าได้ผ่อนหย่อน หื้อมันเลย คั้นมันบ่เยี่ยะนานั้น หื้อมันลดขอบกันนาขุมนั้นเสีย หื้อเหมือนเก่า หื้อตวงดี แม่นตัวมันตาย ลูกเมียยัง ก็จำหื้อมันลดหื้อเสมอเก่า หรือเขาหากำลังบ่ได้ หื้อหาหมู 1 ตัว ตีนหื้อพอเต็มกำมือ เหล้า 3 ไห กับข้าวตอกดอกไม้ จ้างผู้อื่นลดเสีย อย่าหื้อเสียนาเจ้าของนา แม่นมันมาขอเยี่ยะนานั้นดังเก่า เจ้าชุมคำอนุญาต หื้อมันเยี่ยะดังเก่า ค่านาอย่าได้ขึ้น แม่นซิดก็ซิดแก่ตัวมันเอง (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 81 หน้า 52)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยาะ(ทำ)นาท่านมีไร่(ไร่/ขนาดของไร่นาที่มีคั่นนา)กว้างยาวนัก(มาก) มันพ้อย(หาก)กัน(คั่น)แลไร่(แต่ละไร่ให้เล็กลง) เป็น 2 ไร่ (หรือ) 3 ไร่ ได้ผลข้าวบ่(ไม่)เท่าเก่า(เดิม) เจ้าของ(นา)ถามเอาค่า(นา) มัน(พูด)ว่าได้ข้าวน้อย ขอลดค่า(นา) (อย่ายอม) ต้องเอาค่าตามเดิม อย่าได้ผ่อนหย่อน(ลดลง)หื้อ(ให้)แก่มันเลย คั่น(หาก)มันบ่(ไม่)เยาะ(ทำ)นานั้น(แล้ว) หื้อ(ให้)มันลดขอบกั้นนา(ปรับคั่นนาลง)ซุม(ทั้งหมดที่เขากำไปแล้ว)นั้นเสีย หื้อ(ให้)เหมือนเก่า(เดิม) หื้อ(ให้)ดวงดี(ดีเช่นเดิม) แม่น(หาก)ตัวมัน(ผู้ทำนา)ตายลูกเมีย(ของมัน)ยัง(อยู่) ก็จำ(บอก/บังคับ)หื้อ(ให้)มันลด(ลดขนาดที่กั้นนา)หื้อ(ให้)เสมอเก่า(เดิม) หรือเขา(ผู้ทำนา)หากำลัง(แรงงาน)บ่(ไม่)ได้หื้อ(ให้)หาหมู 1 ตัว ตีน(ของหมู)หื้อ(ให้มีขนาด)พอเต็มกำมือ เหล้า 3 ไห(ขวด) กับข้าวตอกดอกไม้ จ้างผู้อื่นลด(ลดที่กั้นนา)เสีย อย่าหื้อ(ให้)เสียนา(ที่นา)เจ้าของนา แม่น(หาก)มันมาขอ ยีเยาะนา(ทำนา)นั้นดังเก่า เจ้าซุมค่า(เจ้าของนา)อนุญาตหื้อ(ให้)มันเยาะ(ทำ)ดังเก่า คำน่าอย่าได้ขึ้น(คืน) แม่น(หาก)ซิด(เป็นเสนียดจัญไร)ก็ซิด(เป็นเสนียดจัญไร)แก่ตัวมันเอง

เยาะนาท่าน ละนาหื้อรัง

ผู้ใดเยาะนาท่านมีเหตุอัน 1 อันใดก็ดี ละนาเสียหื้อเรือรังทั้งมวล ต่อเมื่อลูนมาข้าวเรือในนาจำพวกนั้น ได้ข้าวแต่แดน 10 หาบขึ้นบน หื้อเจ้าของนาแบ่งรายนี้เป็น 3 ส่วน หื้อแก่เจ้าของ 1 ส่วน ถ้าบ่อันหื้อแบ่งเป็น 5 ส่วน หื้อแก่เจ้าของนา 1 ส่วน หรือน้อยกว่า 10 หาบ หื้อมันนับยาเจ้าของตามสมควรเถอะ เพราะเหตุมันยังได้กินข้าวยังนาท่านแล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 81 หน้า52)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยาะ(ทำ)นาท่าน (ต่อมา)มีเหตุ(การณ)อันหนึ่งอันใดก็ดี ละ(ทิ้ง)นาเสียหื้อ(ให้)เรือรัง(ร้างเรือ)ทั้งมวล ต่อเมื่อลูนมา(ภายหลัง) ข้าวเรือ(ตกค้าง)ในนาจำพวกนั้น ได้ข้าวแต่แดน(ตั้งแต่) 10 หาบขึ้นบน(ขึ้นไป) หื้อ(ให้)เจ้าของนาแบ่งข้าวนี้เป็น 3 ส่วน หื้อ(ให้)แก่เจ้าของหนึ่งส่วนถ้าบ่อัน(มิเช่นนั้น) หื้อ(ให้)แบ่งเป็น 5 ส่วน หื้อ(ให้)แก่เจ้าของนา 1 ส่วน หรือ(ถ้าได้ข้าว)น้อยกว่า 10 หาบลงมา หื้อ(ให้)มันนับยา(มอบข้าว/โดยแสดงความนับถือ)เจ้าของ(นา)ตามสมควรเถอะ เพราะเหตุมัน(ผู้ทำนา)ยังได้กินข้าวยัง(จาก)นา(ของ)ท่านแล

เยียะนาข้างเหมืองท่าน เยียะนาผ่า

แม่นผู้ใดหานาเยียะบได้ กำลังมันก็มีเท่าไปย้าเยียะเท่าปลูกข้าวยังที่ข้างเหมือง หรือข้างนาภายนอกก็ดี หรือเดิมนานันกินด้วยเหมืองฝาย หื้อมันช่วยแต่งแปลงตาม กำลัง หรือมันบ่ช่วยเต็มแรง หื้อคิดเคล้ำค่านานัน มีมากน้อยเท่าใด ต้องแบ่งเป็น 7 ส่วน หื้อมันผู้มาช่วย 1 ส่วน ถ้าบ่อันแบ่งเป็น 9 ส่วน แบ่งหื้อมันช่วย 1 ส่วน เหตุว่ามันยัง ได้กินย่อนนาของเราแล อันนี้จาด้วยอันได้ข้าวตั้งแต่ 5 หาบขึ้นบน ถาได้น้อยกว่า 5 หาบ หื้อมันช่วยของฝากตามกำลัง อย่าได้ขนาบแก่มัน หรือมันบ่มาช่วยอย่าหื้อมันเยียะเอง ต่อไปสักเทื่อ หรือเคล้ำนนั้นกินด้วยน้ำฟ้าฝนตั้งอัน อย่าหื้อว่าถาด้วยมันเนอ (มังราย ศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 81 หน้า 53)

ภาษาไทยกลาง

แม่น(หาก)ผู้ใดหา(ที่)นาเยียะ(ทำ)บ(ไม่)ได้ กำลัง(แรงงานของ)มันก็มีเท่า(เพียง) ไปย้า เยียะ(ไป)ไถนา) เท่า(เพียง)ปลูกข้าวยังที่ข้างเหมือง(ลำเหมือง)หรือ(ที่ดิน)ข้างนา ภายนอกก็ดี หรือเดิม(ที่)นานันกิน(ได้รับน้ำ)ด้วยเหมืองฝาย(ชลประทาน) หื้อ(ให้)มัน ช่วยแต่งแปลง(ทำ)ตามกำลัง(ของมัน) หรือมันบ(ไม่)ช่วยเต็ม(เพิ่ม)แรง(งาน) หื้อ(ให้) คิดเคล้ำค่านา(ค่านาเท่าเดิม)นั้น มีมากน้อยเท่าใด ต้องแบ่งเป็น 7 ส่วน หื้อ(ให้)มันผู้มา ช่วย(ทำนา) 1 ส่วน ถ้าบ่อัน(มิเช่นนั้น)แบ่งเป็น 9 ส่วน แบ่งหื้อ(ให้)มัน((มา)ช่วย(ทำนา) 1 ส่วน เหตุว่ามันยังได้กิน(ข้าว)ย่อน(เนื่องด้วย)(ทำ)นาของเราแล อันนี้จา(กล่าว)ด้วย อันได้ข้าวตั้งแต่ 5 หาบขึ้นบน(ขึ้นไป) ถา(หรือ)ได้น้อยกว่า 5 หาบ(ลงมา) หื้อ(ให้)มัน (คนทำนา)ช่วย(หา)ของฝาก(สิ่งของ/ของกำนัล)ตามกำลัง อย่าได้ขนาบ(บังคับ)แก่มัน หรือมันบ(ไม่)มาช่วย อย่าหื้อ(ให้)มันเยียะ(ทำนา)เองต่อไปสักเทื่อ(อีก) หรือเคล้ำนา(เดิม ที่นา)นั้นกิน(ได้รับน้ำ)ด้วยน้ำฟ้าฝนตั้งอัน อย่าหื้อว่าถา(อย่าว่า)ด้วยมันเนอ

ใส่เนาหื้อเลงดูชะกุล

ใส่เนาหื้อเลงดูชะกุลเดียวกัน แม่นมี 10 คน เป็นหมู่เจ้า ใส่ไว้เครือเดียว (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 2) นาดีตามใจไพร่ปองเอา หื้อกินนาอันไพร่สุขตามเขา ตั้งอัน (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 2)

ภาษาไทยกลาง

ใส่เนา(ให้คนทำนา)หื้อ(ให้)เลงดู(พิจารณา)ชะกุล(ตระกูล)เดียวกัน แม่น(หาก) มี 10 คน (ให้)เป็นหมู่เจ้า(กลุ่ม) ใส่(มอบหมาย)ไว้เครือ(กลุ่ม)เดียว นาดีตามใจไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)ปองเอา(พยายามสร้างให้เป็นนาดี) หื้อ(ให้)กินนาอันไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)สุขตามเขาดังอัน

ไพร่ไทเปลี่ยนกันเฝ้าแทนได้การเมือง

ประการ 1 ท้าวพญาแต่งบ้านปองเมือง หื้อมื่อมีวันแก่ไพร่ไทเปลี่ยนกันเฝ้าแทนได้การเมือง กระทำดังนี้ เพราะไพร่ไทอยู่สร้างเมืองเหมือนผายไร่นาที่ดิน หื้อไพร่ได้สุขอย่าหื้อไพร่อยากข้าว (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 3)

ภาษาไทยกลาง

ประการหนึ่ง ท้าวพญาแต่งบ้านปองเมือง(ปกครองบ้านเมือง) หื้อ(ให้)มื่อ(เวลา)มีวันแก่ไพร่ไท(ชาวบ้าน/ชาวเมือง) เปลี่ยนกันเฝ้าแทน ได้การเมือง(เข้าเวรทำงานให้บ้านเมือง) กระทำดังนี้ เพราะไพร่ไท(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)อยู่สร้างเมือง เหมือน ผาย ไร่นา ที่ดิน หื้อ(ให้)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)ได้สุข อย่าหื้อ(ให้)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)อยาก(กลั่น)ข้าว

ไพร่เบิกถางนาไร่

ประการ 1 ไพร่หากได้เบิกนาถางนาไร่(ร้าง) สร้างบ้านที่สวนกิน 3 ปี เยียะเอาดอกขอบแล (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 3)

ภาษาไทยกลาง

ประการหนึ่ง ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง) หากได้เบิก(บุกเบิกที่ดินเป็น)นา ถางนาไร่(ร้าง) สร้างบ้าน(และ) ที่สวน (ให้ทำ)กิน 3 ปี เยียะ(จึง)เอาดอก(ค่าภาษี)ขอบแล

สร้างที่ดินเป็นหมู่บ้านขุนเมือง

ประการ 1 ท่านสร้างที่ดินเป็นหมู่บ้านขุนเมืองดีแล้ว ผู้ 1 พ้อยมาชิงเอา หื้อค่าฉันนั้น บ่ดีอย่าถอด แม่นมั่นอดอ้างว่า มีข้าวของยศศักดิ์เท่าใด ก็บ่ควรจักเห็นแก่ข้าวของอันนั้น ไพร่เที่ยงจักคร้านสร้างคร้านแปลงกายหน้าชะแล (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 4)

ภาษาไทยกลาง

ประการหนึ่ง ท่าน(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)สร้างที่ดินเป็นหมู่บ้านขุนเมืองดีแล้ว ผู้หนึ่งพ้อย(หาก)มา(แย่ง)ชิง(ที่ดิน)เอา หื้อ(ให้)ค่า(เงิน)ฉันนั้น บ่ดี(ไม่ควรทำ/ไม่ดี) อย่าถอด(อย่าให้ไพร่ออกจากที่ดินที่เขาบุกเบิก) แม่น(มั่น)มั่น(ขุนนาง)อดอ้างว่า (มัน)มีข้าวของยศศักดิ์เท่าใด ก็บ่(ไม่)ควรจักเห็นแก่ข้าวของอันนั้น (ต่อไปภายหน้า)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)เที่ยง(แน่นอน)จัก(จะ)คร้าน(เกียจคร้าน)สร้างคร้านแปลงกายหน้าชะแล

ไพร่ฟ้าชาวเมืองกระทำไร่นาถ้วน 3 ปี เยียะเอาค่า 3 ที

ประการ 1 ไพร่ฟ้าชาวเมือง กระทำไร่นาถ้วน 3 ปี เยียะเอาค่า 3 ที เยียะหื้อเลี้ยงอย่าหื้อแพ้ใจไพร่ มักว่าตันข้าวหน่วยเอาที่ 1 ออกรวงมาแล้วที่ 1 เมื่อข้าวมาถึงเยียที่ 1 เสียเอาค่าหื้อเลี้ยงเทอะ เมื่อกระทำจนนั้น เพราะสังฆารัมมบ่เที่ยง ข้าวน้ำหากสืบหายด้วยประการจันใด ก็จักทุกขใจไพร่เราแล (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 4)

ภาษาไทยกลาง

ประการหนึ่ง ไพร่ฟ้าชาวเมือง(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)กระทำไร(และ)นา(ครบ)ถ้วน 3 ปี เยียะ(จึง)เอาค่า(เก็บภาษี) 3 ที(ครั้ง) เยียะ(ทำ)หื้อ(ให้)เลี้ยง อย่าหื้อ(ให้)แพ้ใจไพร่(ไพร่รู้สึก ห่อแท้ยอมแพ้ไม่ทำนา) มักว่า(ให้เก็บภาษี 3 ครั้ง) มักว่าตันข้าวหน่วย(ออกรวง)เอาที่(ครั้ง)หนึ่ง(เมื่อตันข้าว)ออกรวงมาแล้ว(เก็บอีก)ทีหนึ่ง เมื่อข้าวมาถึงเยีย(ยัง)าง(ที่)หนึ่ง เสียเอาค่า(ภาษี)หื้อ(ให้)เลี้ยง(ครบ)เทอะ เมื่อกระทำจนนั้น เพราะสังฆารัมมบ่(ไม่)เที่ยง(แน่นอน) (บางที)ข้าว(หรือ)น้ำหาก(อาจ)สืบหายด้วยประการจันใด ก็จักทุกขใจ(แก่)ไพร่เราแล

สหาชิงเอาไร่นาท่าน

ผิสะหาชิงเอาไร่นาท่าน ไหม 66000 เบี้ย เจ้านาตั้งโทษว่าผิดเลือนา ผู้คนของเลี้ยงตายอย่าว่าฤา (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

ผิ(หาก)สะหา(ขอ)ดิ(ชิง)เอาไร่นาท่าน ไหม(ปรับ) 66,000 เบี้ย เจ้า(ของที่)นาตั้งโทษ(กล่าวโทษ)ว่า ผิด(ละเมิด)เลือนา(ผิ)นา ผู้คน(คนในบ้าน)ของเลี้ยง(สัตว์เลี้ยง)ตาย อย่าว่าฤา(อย่าว่ากัน)

ลักเกี่ยวข้าว

ผู้ใดลักเกี่ยวข้าวและฟันต้นข้าวท่านเสีย หื้อค่ากอข้าว 2 เงิน หื้อใช้ชุดันอย่าใหม่เทอะ ผิว่าลักรวงข้าวที่อรวง ทวี...(อ่านไม่ได้)... เงิน หื้อใช้ชุกรวงอย่าใหม่เทอะ (มังรายศาสตร์ วัดชัยพระเกียรติ หน้า 47 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักเกี่ยวข้าวและฟันต้นข้าวท่านเสีย ทือ(ถือ)ค่ากอข้าว 2 เงิน หื้อ(ให้)(ชด)ใช้
ชู(ทุก)ต้น อย่าไหม(ปรับ)เทอะ ผิ(หาก)ว่าลักรวงข้าวทือ(ถือ)รวง ทวี...(อ่านไม่ได้)...เงิน
หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ชู(ทุก)รวง(ข้าว) อย่าไหม(ปรับ)เทอะ

ลักไถนาท่าน

ลักไถนาท่าน เอาไถเล่มกระทำเป็น 4 ส่วน หื้อชั่งดูพูนถ้วน 4 นั้นเท่าใด หื้อ
มันเสียเงินเท่านั้น ลักที่ดินท่านหนักนาคาย แต่งฉนี้อาศรัยเชิงเมื่อกาลวิบัติถอยเถียว
เจ้าสมบัติควรไหม 110 (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

(ผู้ใด)ลักไถ(ที่)นา(ของ)ท่าน (ให้)เอาไถเล่มกระทำ(ไถนา)(แบ่ง)เป็น 4 ส่วน หื้อ
(ให้)ชั่งดูพูนถ้วน 4 (ส่วนที่ 4 ของ)น้ำหนักไถเล่มที่ลักไถนา)นั้นเท่าใด หื้อ(ให้)มันเสียเงิน
(ค่าปรับ)เท่านั้น (ผู้ใด)ลักที่ดิน(ของ)ท่าน(บาป)หนักนาคาย แต่งฉนี้ อาศรัยเชิง(ซึ่ง)เมื่อ
กาลวิบัติถอยเถียว(เสื่อมลง) เจ้าสมบัติ(เจ้าของนา)ควรไหม(ปรับ) 110

นากินน้ำฝาน้ำฝน

อัน 1 จาเจ้าขุนกิติหรือผู้ 1 ผู้ใดกิติ เยียะนาท่านกินน้ำฝาน้ำฝน หรือนากินน้ำ
เหมืองฝายกิติ เยียะบชิบข้างกิติ หรือเยียะบตลอดจะเสียรังเรื่อพร่องกิติ มันว่าข้าวบตี
ขอลดหย่อนค่าลง หื้อปลงพอได้แต่ 3 ปี หรือมันยังว่าฉนี้เดียว ค่านาอย่าหย่อนอย่าลง
นาก็อย่าหื้อมันเยียะต่อไป (มังรายศาสตร์นอกตอง ไบลานหน้า 81 หน้า 53)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง จา(กล่าวถึง)เจ้า(เจ้านาย)ขุน(ขุนนาง)กิติ หรือผู้หนึ่งผู้ใดกิติ เยียะ(ทำ)
นาท่านกิน(ได้รับ)น้ำฝาน้ำฝน หรือนากิน(ได้รับ)น้ำเหมืองฝายกิติ เยียะบชิบข้าง(ทำ
นาไม่เป็น)กิติ หรือเยียะ(ทำ)บ(ไม่)ตลอดจะเสียรังเรื่อ(ร้างเรื่อ)พร่อง(บ้าง)กิติ มันว่าข้าวบ
ตี(ไม่ได้ผลดี) ขอลดหย่อนค่าลง(ขอลดค่านา) หื้อปลง(ลดให้ได้เพียง)พอได้แต่ 3 ปี หรือ
มัน(คนทำนา)ยังว่า(พูด/อ้าง)ฉนี้เดียว ค่านาอย่าหย่อนอย่าลง นาก็อย่าหื้อ(ให้)มันเยียะ
(ทำ)ต่อไป

เยียนาใกล้บ้าน ให้เจ้านาล้อมรั้ว

เยียนาใกล้บ้าน หื้อเจ้าหมูว่าหื้อเจ้านาล้อม ฅิเจ้านาปล้อม หมูไปกินข้าวอย่าว่าฤา ฅิว่าเจ้าหมูปว่า เจ้านาปล้อม หื้อตัดค่าหมูปันกันคนเก็งเทอะ แม่นว่าฆ่าตายก็หื้อปันกันคนเก็งก็ดี 3 ส่วนก็ดี วัวควายก็ฉันเดียวกันแล อันหนักอันเบาเป็นแล (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 90)

ภาษาไทยกลาง

เยียน(ทำ)นาใกล้บ้าน หื้อ(ให้)เจ้าหมู(คนเลี้ยงหมู)ว่า(บอก/แจ้ง)หื้อ(ให้)เจ้า(ของ)นาล้อม (รั้ว) ฅิ(หาก)เจ้านา(ไม่)ปล้อม หมูไปกินข้าว อย่าว่าฤา(อย่าว่าแก่กัน) ฅิว่าเจ้าหมูป(ไม่)ว่า(บอก/แจ้ง) เจ้านา(ไม่)ปล้อม หื้อ(ให้)ตัด(คิด)ค่าหมูปัน(แบ่งกัน)กันคนเก็ง(ครึ่ง)เทอะ แม่นว่าฆ่า(หมู)ตาย ก็หื้อ(ให้)ปัน(แบ่ง)กันคนเก็ง(ครึ่ง)ก็ดี 3 ส่วนก็ดี วัวควายก็ฉันเดียวกัน(เช่นเดียวกัน)แล อันหนักอันเบาเป็นแล

โลกที่นาที่ดิน

อัน 1 ผู้ใดโลก ตามความอยากได้ที่นาที่ดินของท่านไว้ ต้องไหมคนนั้น หนึ่งร้อยกับ 10 เงิน หรือเชิญใจใหม่ 52 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 64 หน้า 41)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดโลก ตามความอยากได้ที่นาที่ดินของท่านไว้ ต้องไหมคนนั้น 110 เงิน หรือเชิญใจ(ยากจน) ใหม่ 52 เงิน

ผู้ใดโลกเอาไร่นาแลที่ดินท่าน

อัน 1 ผู้ใดโลกเอาไร่นาแลที่ดินท่านไว้ หื้อไหม 110 เงิน ฅิเชิญใจ 52 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 58 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดโลกเอาไร่นาแลที่ดิน(ของ)ท่านไว้(เป็นของตน) หื้อไหม(ให้ปรับ) 110 เงิน ฅิ(หาก)เชิญใจ 52 เงิน

ชิงไรนา ไถแดนนา

อัน 1 มีความมานะสะหาวลูชิงเอาไรนาท่าน ไถดินแดนนาท่านเสีย หื้อปรับไหม 22,000 เบี้ย หรือเจ้าของนาหว่าผิดเสี้ยนนา ช่าลูกเมียวัวควายตายอย่าว่า กัมมสัตว์ หากเลี้ยง ดังฤกกักตายแล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 64 หน้า 42)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง (คนผู้ใด)มีความมานะสะหาว(กล่าวหาญอวดดี) ลู(แย่ง)ชิงเอาไรนาท่าน ไถดินแดนนาท่านเสีย หื้อ(ให้)ปรับไหม 22,000 เบี้ย หรือเจ้าของนาหว่า(กล่าวหา)ผิด (ละเมิด)เสี้ยนนา(มีเจ้าที่ในนา) (หากมี)ฆ่าลูกเมียวัวควายตาย อย่าว่า กัมม(กรรมของ) สัตว์หากเลี้ยง(หมดสิ้น) ดังฤกกักตายแล (ทำอย่างไรก็ต้องตาย)

ขัดหาวยังไรนา ยังบ้านคน

ขัดหาวยังไรนายังบ้านคน พ้อยไปถูกคนตายก็ตีบตายก็ตืออย่าใหม่เทอะ เหตุบได้ใส่ใจฆ่า เท่าใช้ค่าคนเทอะ ผิดว่าถูกเมื่อคืนอย่าว่าฤา เหตุมันบได้ไปลักของท่าน ก็บรู้ตาย ผิดว่าถูกเมื่อวัน มันจักไปหาไม้หาหั่วตาย หื้อใช้ค่า 330 เทอะ (มังรายธรรม ศาสตร์ สมุดหน้า 10 หน้า 96)

ภาษาไทยกลาง

ขัดหาว(จ้นหาว)ยัง(ที่)ไรนายัง(ที่)บ้านคน พ้อย(หาก)ไปถูกคนตายก็ตี บ(ไม่)ตายก็ตี อย่าใหม่(ปรับ)เทอะ เหตุบ(ไม่)ได้ใส่ใจ(ตั้งใจ/เจตนา)ฆ่า เท่า(ให้)(ชด)ใช้ค่าคน (ตาย)เทอะ ผิด(หาก)ว่าถูก(หาว)เมื่อคืน(กลางคืน)อย่าว่าฤา(อย่าว่าแก้กัน) เหตุมันบ(ไม่)ได้ไปลักของท่าน ก็บ(ไม่)รู้ตาย ผิด(หาก)ว่าถูกเมื่อวัน(กลางวัน) มันจักไปหาไม้หา หั่ว(ฟัน)ตาย หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ค่า (คนตาย) 330 เทอะ

ติเครื่องหลากนา

ผู้ใดตีเครื่องหลากนาท่านเสีย สัตว์สิ่งวัวควายเข้ากินของไร่ เสียงเท่าใด หื้อใช้เท่านั้น แล้วหื้อใช้เครื่องหลากไร่ท่าน 50 เงิน หื้อหาเหล่าไหไก่อคู่ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสียไร่ อย่าใหม่ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 83 หน้า 69)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดตีเครื่องหลากนา(หุ่นไล่กา)ท่านเสีย สัตว์สิ่งวัวควายเข้ากินของ(ใน)ไร่เสีย (หมด)เท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่านั้น แล้วหื้อ(ให้)(ชด)ใช้เครื่องหลากไร่(หุ่นไล่กา)ท่าน 50 เงิน หื้อ(ให้)เหล่าไหไก่อคู่ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสียไร่นั้น อย่าใหม่(ปรับ)

ลักข้าว

ลักข้าวแลเข้ายืมถือค่า 1,100 เบี้ย ต้องไหม 9 เท่า ลักข้าวพอบงไหม 3,300 เบี้ย ใช้แทน 9 เท่า เป็น 2 หมื่น 9 พัน 700 เบี้ย หรือลักหาบ 1 สองหาบ ใช้แทน 11,000 เบี้ย แดน 5 หาบ ใช้แทน 22,000 เบี้ย เท่านั้นแล (มังรายศาสตร์นอตอง หน้า 3)

ภาษาไทยกลาง

ลักข้าวแลเข้ายืมถือค่า(ราคา) 1,100 เบี้ย ต้องไหม 9 เท่า ลักข้าวพอบง(กระบุง) ไหม 3,300 เบี้ย ใช้แทน 9 เท่า เป็น 2 หมื่น 9 พัน 700 เบี้ย (29,700) หรือลักหาบ 1 สองหาบ ใช้แทน 11,000 เบี้ย แดน(กำหนด) 5 หาบ ใช้แทน 22,000 เบี้ย เท่านั้นแล

ลักข้าวกล้าทาน

ผู้ใดลักกล้าทาน กำกล้า 1 เงิน หื้อไล่เอาชุกำ เท้าไชอย่าไหมเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักกล้าทาน กำ(มือ)(ข้าว)กล้า (ค่า) 1 เงิน หื้อ(ให้)ไล่(นับ)เอาชุก(ทุก)กำ เท้า(โทษ)เพียงแต่(ชด)ไชอย่าไหม(ปรับ)เทอะ

เกี่ยวต้นข้าว พันต้นข้าว

ผู้ใดเกี่ยวต้นข้าว พันต้นข้าวทานเสีย ถือกอข้าว 2 เงิน หื้อใช้ชุกอ อย่าไหมเทอะ ผิลักรวงข้าว ทานถือรวงข้าวหวั่นเงิน ใช้ชุกรวงอย่าไหมเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเกี่ยวต้นข้าว พันต้นข้าวทานเสีย ถือกอข้าว 2 เงิน หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ชุก(ทุก)กอ อย่าไหม(ปรับ)เทอะ ผิ(หาก)ลักรวงข้าว ทานถือรวงข้าวหวั่น(สมัยรัตนโกสินทร์ 1 หวั่น มีค่า 12 เฟื้อง)เงิน (ชด)ใช้ชุก(ทุก)รวง อย่าไหม(ปรับ)เทอะ

เผาฟ้าข้าวทาน

ผู้ใดเผาฟ้าข้าวทานเสีย ถือเผาข้าว 2 เงิน หื้อใช้ชุกเผา อย่าไหม (มังรายศาสตร์ วัด ไชยสถาน ไบลานหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเผาเฝ้า(พอน)ข้าว(ของ)ท่านเสีย(หาย) ถือเฝ้า(พอน)ข้าว 2 เงิน นื้อ(ให้)ใช้(ทุก)เฝ้า(พอน) อย่าใหม่(ปรับ)

ลักเฝ้าข้าวหื้อใหม่

ลักเฝ้าข้าวหื้อใหม่ 9 เฝ้า ลักแลบุงหื้อใหม่ 9 บุง ลักพอสแนหื้อใหม่ 3 เฝ้า พอล้านใหม่คอบเฝ้าแล คับใหม่เซาบหลาบตาย (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6-7 หน้า 92-93)

ภาษาไทยกลาง

ลักเฝ้า(พอน)ข้าวหื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 9 เฝ้า ลักแลบุง(กระบุง)หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 9 บุง (กระบุง) ลักพอสแน(ขาวล้านนากำหนดข้าว 1 หมื่น เฝ้ากับ 10 ลิตร ถ้าข้าวสแน เฝ้ากับ 100 ลิตร หรือ 5 ถัง) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 3 เฝ้า พอล้าน(ประมาณ 1,000 ลิตร หรือ 50 ถัง) ใหม่(ปรับ)คอบเฝ้า(สองเฝ้า)แล คับ(หาก)บ(ไม่)ใหม่(ปรับ) เซา(คนลัก) (จะ)บ(ไม่)หลาบ(เช็ดหลาบ)ตาย

ลักข้าวท่าน

ผู้ใดลักข้าวท่าน ถือหาบข้าว 2 เงิน ใหม่ 4 เฝ้า ลักเพื่องอันท่านกองรัดไว้ถือค่ามัดเพื่องห้วน(สมัยรัตนโกสินทร์ เฝ้ากับ 12 เพื่อง)เงิน ใช้ 9 เฝ้า (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักข้าวท่าน ถือ(ตีราคา)หาบข้าว(ละ) 2 เงิน ใหม่(ปรับ) 4 เฝ้า ลักเพื่อง(ฟาง)อันท่านกองรัด(มัด)ไว้ ถือค่ามัดเพื่อง(ฟาง) ห้วนเงิน (ชด)ใช้ 9 เฝ้า

ตัดต้นข้าวกล้าท่านเสีย

ตัดต้นข้าวกล้าท่านเสีย หื้อใช้ก่อนพันโทษ อันสะหาวดตัดต้นข้าวท่านใหม่ 110 เงิน (ข้าว)เป็นของอุดมตาย (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

(ผู้ใด)ตัดต้นข้าวกล้าท่านเสีย(หาย) หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ก่อน (จึงจะ)พันโทษ อันสะหาว(อวดดี)ตัดต้นข้าว(ของ)ท่าน ใหม่(ปรับ) 110 เงิน (เพราะว่าข้าว)เป็นของอุดมตาย

ลักกล้าทำนมาปลูก

ลักกล้าทำนมาปลูกใช้ 10 เท่า กำกล้า 12,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

(ผู้ใด)ลัก(ข้าว)กล้าทำนมาปลูก (ขด)ใช้ 10 เท่า กำ(มัดข้าว)กล้า (เป็นเงิน) 12,000 เบี้ย

ลักกล้าทำนไปปลูกยังนา

อัน 1 ลักกล้าทำนไปปลูกยังนา เป็นต้นข้าวเท่าใด ถือต้นข้าว 22,000 เบี้ยใหม่ 10 เท่า เป็น 220,000 เบี้ย เหตุว่าข้าวนี้ประเสริฐกว่าซุอันตาย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณหน้า 61 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ลักกล้า(ข้าว)ทำนไปปลูกยังนา เป็น(จำนวน)ต้นข้าวเท่าใด ถือต้นข้าว 22,000 เบี้ย ใหม่(ปรับ) 10 เท่า เป็น 220,000 เบี้ย เหตุว่าข้าวนี้ประเสริฐกว่าซุ(ทุก)อัน(สิ่ง)ตาย(แล)

ขายข้าวหื้อแก่ท่าน เมื่อลุนไฟเกิดไหม้บ้าน

ผู้ใดขายข้าวหื้อแก่ท่าน เงินก็รับเอาแล้ว ข้าวก็หื้อไปพรวงแล้ว เมื่อลุนไฟเกิดไหม้บ้านแล เขียวข้าวเสียเสียงสับหายไป หาข้าวอันจักหื้อแถมบได้ หื้อขึ้นเงินส่วนอันเจ้าเงินหากเอาเมื่อแล้วนั้น หื้อตีไว้พอคุ้มค่าข้าวนั้นพรวง หรือยังบหื้อข้าวเทือ หื้อขึ้นเงินทั้งมวล อย่าหื้อล้ากว่า 3 เดือนเทอะ (มังรายศาสตร์นอกตอง โบราณหน้า 95 หน้า 63-64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดขายข้าวหื้อ(ให้)แก่ท่าน เงินก็รับเอาแล้ว ข้าวก็หื้อ(มอบให้)ไปพรวง(บ้าง)แล้ว เมื่อลุน(ต่อมา) ไฟเกิดไหม้บ้านและเขียวข้าว(ยุงข้าว)เสียเสียง(หมด)จิบหายไป หาข้าวอันจักหื้อ(ให้/มอบ)แถมบ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)ขึ้น(คืน)เงิน ส่วน(ข้าว)อันเจ้าเงิน หากเอาเมื่อ(ไป)แล้วนั้น หื้อ(ให้)ตี(ตราค่า)ไว้พอคุ้มค่าข้าวนั้นพรวง หรือยังบ(ไม่)หื้อ(ให้)ข้าวเทือ หื้อ(ให้)ขึ้น(คืน)เงินทั้งมวล(แก่ผู้ซื้อ) อย่าหื้อ(ให้)ล้า(นานเกิน)กว่า 3 เดือนเทอะ

ขายข้าวแก่ท่าน

ผู้ใดขายข้าวแก่ท่าน เงินก็รับแล้ว ผู้ซื้อก็เอาข้าวเมื่อพร้อมแล้ว เมื่อลุนเจ้าของข้าวกลับไปขายข้าวหื้อด้วยคนอื่น ขนร (ไม่ทราบความหมาย)ควรแพงมาก จักมาฟูขึ้นเงินด้วยผู้ซื้อก่อน บ่ชอบบ่แม่น หลอนผู้ซื้อนั้นยังบ่เอาข้าวเมื่อสักทวงเทื่อ จักขึ้นเงินกับชอบ จะผ่อนขณะ ตามอันได้ขายแพงมากก็บ่ชอบ เพราะเหตุเจ้าของข้าวได้รับเอาเงินท่านไว้แล้ว หื้อเจ้าเงินเอาข้าวตามคำจาเดิมทีเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 95 หน้า 63-64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดขายข้าว(ให้)แก่ท่าน เงินก็รับแล้ว ผู้ซื้อก็เอาข้าวเมื่อ(ไป)พร้อม(บ้าง)แล้ว เมื่อลุน(ภายหลัง)เจ้าของข้าว กลับไปขายข้าวหื้อ(ให้)ด้วยคนอื่น ขนร (ไม่ทราบความหมาย)ควรแพงมาก จักมาฟู(เจรจา)ขึ้น(คืน)เงินด้วยผู้ซื้อก่อน บ่ชอบบ่แม่น(ไม่ถูกต้อง) หลอน(หาก)ผู้ซื้อนั้น ยังบ่(ไม่)เอาข้าวเมื่อ(ไป)สักทวง(ถึง)เทื่อ จักขึ้น(คืน)เงิน กับชอบ(ไม่ถูกต้อง) จะผ่อนขณะ (การคัดลอกสับสน) ตามอันได้ขายแพงมาก ก็บ่ชอบ(ไม่ถูกต้อง) เพราะเหตุ เจ้าของข้าวได้รับเอาเงินท่านไว้แล้ว หื้อ(ให้)เจ้าเงินเอาข้าวตามคำจา(ข้อตกลง)เดิมทีเทอะ

ซื้อข้าวท่าน

คนใดซื้อข้าวท่านจาขนรตกลงแล้ว เงินก็แก้แล้ว เท่าแต่บ่ได้เอาข้าวเมื่อสัก 1 หาบ สักต่างเทื่อ เมื่อลุนเจ้าของเงินรู้ว่าคนอื่น ขายขณะถูกนัก จักถอนเอาเงินไปซื้อที่อื่น อันถูกต่ำเหลือที่นั่นบ่ชอบ หรือเอาข้าวเมื่อพร้อมแล้ว จักขึ้นถอนเงินคืนกับชอบ หื้อเจ้าของข้าวขึ้นข้าวหื้อแก่มันตามขณะคำจากันหนทีเทอะ ภาว่าจากขณะตกลงด้วยกันแล้ว บ่ได้หื้อเงินเทื่อ ข้าวบ่ได้เอาเมื่อสักทวง ก็ควรขอบยุติธัมม์แล (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 95 หน้า 63-64)

ภาษาไทยกลาง

คนใดซื้อข้าวท่านจาขนร(ไม่ทราบความหมาย)ตกลงแล้ว เงินก็แก้(จ่าย)แล้ว เท่าแต่(เพียงแต่)บ่(ไม่)ได้เอาข้าวเมื่อ(ไป)สัก 1 หาบ สักต่าง(มาตราดวงข้าง ใช้กระบุงบรรจุ 1 ต่าง ประมาณ 30 ลิตร)เทื่อ เมื่อลุน(ภายหลัง)เจ้าของเงิน รู้ว่า คนอื่น ขาย(ข้าว)ขณะถูกนัก จักถอนเอาเงินไปซื้อที่อื่น อัน(ราคา)ถูกต่ำเหลือที่นั่น บ่ชอบ(ไม่ถูกต้อง) หรือเอาข้าวเมื่อ(ไป)พร้อม(บ้าง)แล้ว จักขึ้น(คืน)ถอนเงินคืน กับชอบ(ไม่ถูกต้อง) หื้อ(ให้)เจ้าของข้าวขึ้นข้าวหื้อ(ให้)แก่มันตามขณะคำจา(เจรจาตกลง)กันหนที(ครั้งแรก)

เทอะ ภาว่า(หรือว่า)จากขณร(?)ตกลงด้วยกันแล้ว บ(ไม่)ได้หื้อ(ให้)เงินเทื่อ ข้าวบ(ไม่)ได้เอาเมื่อ(ไป)ลักทวง(ดัง) ก็ควรขอบยุติธัมม(ยุติธรรม)แล

บุคคลผู้ใด ซื้อข้าวเมื่อยามถูก

บุคคลผู้ใด ซื้อข้าวเมื่อยามถูก ขนรแล้วจากันแล้ว เงินก็แก้หื้อแล้ว บได้เอาข้าวเมื่อเทื่อ(ก็ขอบธัมมแล หรือผู้ใดซื้อข้าวยามถูก ขนรบจากันแล้ว เงินก็บได้แก้เทื่อ ข้าวก็บได้เอาเมื่อเทื่อ เถิงเมื่อข้าวแพง จึงมาเอา หื้อเอาตามขณะข้าวยามถูก (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 63-64)

บุคคลผู้ใด ซื้อข้าวเมื่อยามถูก ขนร(?)แล้วจาก(ตกลง)กันแล้ว เงินก็แก้(จ่าย)หื้อ(ให้)แล้ว บ(ไม่)ได้เอาข้าวเมื่อ(ไป)เทื่อ ก็ขอบธัมม(ธรรม)แล หรือผู้ใดซื้อข้าวยามถูก ขนร(ไม่ทราบความหมาย)บจาก(ไม่เจรจา/ไม่ตกลง)กันแล้ว เงินก็บ(ไม่)ได้แก้(จ่าย)เทื่อ ข้าวก็บ(ไม่)ได้เอาเมื่อ(ไป)เทื่อ เถิง(ถึง)เมื่อข้าวแพง จึงมาเอา(ข้าว) หื้อ(ให้)เอาตามขณะข้าวยามถูก

ซื้อข้าวยามแพง

ซื้อข้าวยามแพง ขนรก็จากันแล้ว เงินก็แก้หื้อแล้ว เถิงยามข้าวถูกจึงมาเอา พ้อยจักมาเอายามขณะถูก อย่าหื้อเจ้าข้าว เท้าหื้อตามขณะตามข้าวแพงเทอะ หรือว่าจากขนรแล้ว เงินก็หื้อแล้ว พ้อยบได้เอาเทื่อ เถิงเมื่อเวลาข้าวแพง เจ้าข้าวจักขึ้นเงินเสียอย่าได้เอา หื้อเจ้าเงินเอาข้าวตามคำจากันแต่หนที่เทอะ ภาจากขนรตกลงแล้ว เงินก็หื้อแล้ว แต่ว่าบได้เอาข้าวเมื่อเทื่อ เถิงเมื่อข้าวถูก เจ้าเงินจักมาเอาเงินคืน อย่าหื้อเจ้าข้าว เท้าหื้อตามคำจากันหนที่นั่นเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 63-64)

ภาษาไทยกลาง

ซื้อข้าวยามแพง ขนร(ไม่ทราบความหมาย)ก็จาก(ตกลง)กันแล้ว เงินก็แก้(จ่าย)หื้อ(ให้)แล้ว เถิง(ถึง)ยามข้าวถูกจึงมาเอา(ข้าว) พ้อย(หาก)จักมาเอายามขณะ(ข้าวราคา)ถูก อย่าหื้อ(ให้)เจ้าข้าว เท้าหื้อ(ให้)ตามขณะตามข้าวแพงเทอะ หรือว่าจาก(ตกลง) ขนร(?)แล้ว เงินก็หื้อ(ให้)แล้ว พ้อย(หาก)บ(ไม่)ได้เอา(ข้าว)เทื่อ เถิง(ถึง)เมื่อเวลาข้าวแพง เจ้า(ของ)ข้าวจักขึ้นเงิน(ราคา)เสีย อย่าได้เอา หื้อ(ให้)เจ้าเงินเอาข้าวตามคำจาก(ตกลง)กันแต่หนที่(แรก)เทอะ ภา(หรือ)จาก(ตกลง)ขนร (?) ตกลงแล้ว เงินก็หื้อ(ให้)

จ่าย)แล้ว แต่ว่าบ่(ไม่)ได้เอาข้าวเมื่อ(ไป)เพื่อ ถึง(ถึง)เมื่อข้าว(ราคา)ถูก เจ้าเงินจ๊กมา
เอาเงินคืน อย่าหื้อ(คืนให้)เจ้าข้าว เท้าหื้อ(ให้)ตามคำจา(ตกลง)กันหนที่(ที่แรก)นั่นเทอะ
ข้างกินข้าวไร่นา

ผิควานข้างปล่อยข้างใกล้ไร่นาท่วนประมาณพันวา บ่เฝ้าข้าง ข้างมาเข้ากินข้าว
ไร่นา เสียเท่าใดหื้อควานข้างใช้เท่านั้น ผิเขาหาสิ่งใช้บ่ได้ หื้อเจ้าข้างใช้ตางหากเป็นข้าง
ของมันตาย ผิบใช้ฮวดว่าเรานี้เป็นใหญ่ตายว่าอัน เจ้าของบ่วางอาลัย เขาจักเป็นข้าเจ้า
ของ(นา)ในภาวะ(ภพ)อันภายหน้า ผิล้ำพันวาเมื่อหน้า ข้างมากินข้าวไร่นา หื้อเจ้าไร่นา
ว่าแก่ควานข้างหื้อมันแควนไกล บ่อันก็หื้อมันรักษาข้าง ผิมันบ่กระทำตามเจ้าไร่นา เสีย
เท่าใด หื้อมันควานข้างใช้เท่านั้น ผิเจ้าไร่นาว่าบ่บอกควานข้างหื้อรู้ อย่าว่าถ้าแก่
ควานข้าง เหตุมันบ่รู้ หากวางไกลแล้ว สัตว์หากร้าย ผิข้างออกมากินข้าวเข้าสวน เจ้า
สวนเจ้านาได้ดีได้ยิง พอเจ็บปวดสะท่อน้อย อย่าว่าถ้าแก่เจ้านา ผิพันแทงหูตาดังหว่า
หื้อเจ้านาเจ้าสวนยาหื้อหาย ผิบข้างยาเอาเงิน 110 มาจ้างหมอยา พอตาข้างบอดเสีย
ข้าง 1 ค่าข้างมีเท่าใดเอาแห่งมัน แล้วไว้ข้างแก่เจ้าสวนเจ้านา ผิมันหาสิ่งบ่ได้ หื้อเอาตัว
มันมาเป็นข้าเจ้าข้าง (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 88 หน้า 73) ผิข้างลง
กินข้าวที่ใด เท้าหื้อเจ้านาเจ้าสวนด่าร้องหื้อหนี อย่ากะอย่าแงอย่าพินอย่าแทง หื้อ
มาบอกแก่เจ้าข้างไปเอา แล้วว่าหื้อมันเอาไปเลี้ยงที่ไกล ข้างเข้าไร่นาสวนผู้ใด กะยิงพิน
แทงป่วยเสียร้าย หื้อเอาค่าเจ็บ 110 เงิน แล้วหื้อมันยาหื้อหาย เสียของคะตาบอดหู
ขาด หื้อฆ่ามัน เหตุว่าข้างนี้เป็นเฉลิมจำริญบ้านเมืองทำวพญามหากษัตริย์ตาย (มัง
รายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 88-89 หน้า 73)

ภาษาไทยกลาง

ผิ(หาก)ควานข้างปล่อยข้างใกล้ไร่นาท่าน ประมาณ 1,000 วา บ่(ไม่)เฝ้าข้าง
ข้างมาเข้ากินข้าวไร่นา เสียเท่าใด หื้อ(ให้)ควานข้าง(ขด)ใช้เท่านั้น ผิ(หาก)เขาหาสิ่ง
(สิ่งใด)(ขด)ใช้บ่(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)เจ้าข้าง(ขด)ใช้ตาง(แทน) หากเป็นข้างของมัน(ควาน)
ตาย ผิ(หาก)บ่(ไม่)(ขด)ใช้ ฮวด(อ้าง)ว่า เรานี้เป็นใหญ่ตายว่าอัน เจ้าของ(ข้าว)บ่(ไม่)
วางอาลัย(ยังติดใจเอาความ) เขา(ควาน)จักเป็นข้า(ทาส)เจ้าของ(นา)ในภาวะ(ภพ)อัน
ภายหน้า ผิ(หาก)ปล่อยข้าง(ล้ำ)เกิน 1,000วา เมื่อหน้า(ขึ้นไป) ข้างมากินข้าวไร่นา หื้อ
(ให้)เจ้าไร่นาว่าแก่ควานข้างหื้อ(ให้)มัน(เอาข้างไป)แควนไกล(มาก) บ่อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ
(ให้)มันรักษาข้าง ผิ(หาก)มันบ่(ไม่)กระทำตามเจ้าไร่นา เสียเท่าใด หื้อ(ให้)มันควาน
ข้าง(ขด)ใช้เท่านั้น ผิ(หาก)เจ้าไร่นาว่าบ่(ไม่)บอกควานข้างหื้อ(ให้)รู้
อย่าว่าถ้าแก่ควานข้าง เหตุมันบ่(ไม่)รู้ หากวาง(ปล่อยข้าง)ไกลแล้ว สัตว์หากร้าย ผิ
(หาก)ข้างออกมากินข้าว เข้าสวน เจ้าสวนเจ้านาได้ดีได้ยิง พอเจ็บปวดสะท่อน้อย(เล็ก

น้อย) อย่าว่าฤาแก่เจ้านา มิ(หากเจ้าสวณเจ้านา)พันแทงหุดาตั้ง(จุมก)หวะ(เหวอะหวะ) หื้อ(ให้)เจ้านาเจ้าสวณยา(รักษา)หื้อ(ให้)หาย มิ(หาก)บ(ไม่)ช่างยา(รักษา) (ให้)เอาเงิน 110 มาจ้างหมอยา(รักษา) พอตาช้างบอดเสียช้าง 1 ค่าช้างมีเท่าใดเอาแห่งมัน แล้วไว้(มอบ)ช้างแก่เจ้าสวณเจ้านา มิ(หาก)มันหาสิ่ง(สิ่งใด)บ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)เอาตัวมัน(เจ้านาเจ้าไร่)มาเป็นข้า(ทาส)เจ้าช้าง (ใบลานหน้า 88 หน้า 73) มิ(หาก)ช้างลงกินข้าวที่ใดเท่าหื้อ(ให้) เจ้านาเจ้าสวณดำรงหื้อ(ให้)ช้างหนี อย่ากะอย่าแ่ง(ไม่ทราบความหมาย) อย่าพันอย่าแทง หื้อ(ให้)มาบอกแก่เจ้าช้าง(ให้)ไปเอา แล้วว่าหื้อ(ให้)มันเอา(ช้าง)ไปเลี้ยงที่ไกล ช้างเข้าไร่นาสวนผู้ใด กะยิงพันแทงป่วยเสียร้าย หื้อ(ให้)เอาค่า(ช้าง)เจ็บ 110 เงิน แล้วหื้อ(ให้)มันยา(รักษา)หื้อ(ให้)หาย เสียของคะ(อวัยวะ/พิการ)ตาบอดหูขาด หื้อ(ให้)ฆ่ามัน(ผู้ทำร้ายช้าง) เหตุว่าช้างนี้เป็นเฉลิมจำริญบ้านเมืองท้าวพญามหากษัตริย์ตาย

ชี้ใส่ข้าวแรก

ผู้ใดชี้ใส่ข้าวแรกท่าน แต่แดนหว่านกล้าไปถึงเมื่อข้าวดีปลูกดีเกี่ยว หื้อมันหาไก่ 2 คู่ เหล้า 2 ไห เทียน 2 เล่ม เข้าตอกดอกไม้บูชาขวัญข้าวแลเสื่อนา มิเท่าเยียวบชี้ หื้อมันหาไก่ คู่ 1 เหล้าพวง(ขวด) 1 เทียนคู่ 1 ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาแดนเกี่ยวข้าวแล้วอย่าหื้อว่าฤาเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 72 หน้า 60)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดอุจจระ(ชี้)ใส่ข้าวแรกท่าน แต่แดน(ตั้งแต่)หว่านกล้าไปถึง(ถึง)เมื่อข้าวดีปลูกดีเกี่ยว หื้อ(ให้)มันหาไก่ 2 คู่ เหล้า 2 ไห เทียน 2 เล่ม เข้าตอกดอกไม้บูชาขวัญข้าวแลเสื่อนา มิเท่าเยียว(บัสสวระ)บชี้(ไม่ถ้ายอุจจระ) หื้อมันหาไก่ คู่ 1 เหล้าพวง(ขวด) ขนาด 1 ลิตร) 1 เทียนคู่ 1 ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาแดนเกี่ยวข้าวแล้ว อย่าหื้อ(ให้)ว่าฤาเทอะ

ชี้ใส่ข้าวแรก

ผู้ใดชี้ใส่ข้าวแรกท่าน แต่แดนหว่านกล้าไปถึงเมื่อข้าวดีปลูกดีเกี่ยว หื้อหา ไก่ 2 คู่ เหล้า 2 ไห เทียน 2 เล่ม แลข้าวตอกดอกไม้บูชาขวัญข้าวแลเสื่อนา หรือเท่าเยียวบชี้ หื้อมันหาไก่ 2 คู่ เหล้า 1 พัน เทียน 1 คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาแดนเกี่ยวข้าวแล้ว อย่าหื้อว่าฤาเทอะ(มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 75 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชี้(ถ่ายอุจจาระ)ใส่ข้าวแรก(ข้าวที่ใช้ทำพิธีแรกนา)(ของ)ท่าน แต่แดน(ตั้งแต่) หวานกล้าไปถึง(ถึง)เมื่อข้าวดี(ถึงเวลา)ปลูกดี(ถึงเวลา)เกี่ยว(ข้าว) หื้อหา ไก่ 2 คู่ (4 ตัว) เหล้า 2 ไห (ขวด) เทียน 2 เล่ม แลข้าวตอกดอกไม้บูชา(บูชา)ขวัญข้าวแลเสื่อนา(ผืนนา) หรือเท่า(เพียงแต่)เยียว(ปลาสวะ)บ(ไม่)ชี้(ถ่ายอุจจาระ) หื้อมัน(ผู้กระทำ)หาไก่ 2 คู่ (4 ตัว) เหล้า 1 พัน (พัน เป็นมาตราดวงเหล่า ประมาณ 1 ลิตร)เทียน 1 คู่ (2 เล่ม) ข้าวตอก ดอกไม้บูชาเสื่อนา(ผืนนา) แดน(ตั้งแต่) เกี่ยวข้าวแล้ว(เสร็จ) อย่าหื้อ(ให้)ว่าฎา(ว่าอะไรต่อมัน) เทอะ

ชี้เยียวใส่เฟ้าข้าว

ผู้ใดชี้เยียวใส่เฟ้าข้าวท่าน หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชา เสื่อนาขวัญข้าวแล พูนมันสะหาวชี้ใส่ข้าว เหตุว่าข้าวเป็นเจ้าของวิเศษเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย หื้อใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณหน้า 73 หน้า 60)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดอุจจาระ(ชี้)ปลาสวะ(เยียว)ใส่เฟ้า(ฟ่อน)ข้าวท่าน หื้อ(ให้)มันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนา(และ)ขวัญข้าวแล พูน(สวน)มันอดดี(สะหาว)ชี้ใส่ ข้าว เหตุว่าข้าวเป็นเจ้าของวิเศษเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 110 เงิน

ชี้เยียวใส่เฟ้าข้าว

ผู้ใดชี้เยียวใส่เฟ้าข้าวท่าน หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาและขวัญข้าวแล พูนมันสะหาวชี้ใส่ข้าว เหตุว่าข้าวเป็นเจ้าเป็นของวิเศษอย่างสูง ต้องเลี้ยงชีวิตแห่งคนทั้งหลาย ต้องใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง โบราณหน้า 75 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชี้(ถ่ายอุจจาระ)เยียว(ปลาสวะ)ใส่เฟ้าข้าว(ฟ่อนข้าว)(ของ)ท่าน หื้อ(ให้)มันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ (4 ตัว) ข้าวตอกดอกไม้บูชา(บูชา/เซ่นสังเวย) เสื่อนา (ผืนนา)และ ขวัญข้าวแล พูนมันสะหาว(อดดี)ชี้(ถ่ายอุจจาระ)ใส่ข้าว(ฟ่อนข้าว) เหตุว่าข้าวเป็นเจ้า (เป็นใหญ่)เป็นของวิเศษอย่างสูง (เพราะข้าว)ต้องเลี้ยงชีวิตแห่งคนทั้งหลาย ต้องใหม่ (ปรับคนกระทำ) 110 เงิน

ชี้ใส่ไร่

ชี้ใส่ไร่ท่าน ตีเครื่องหลากไร่ท่าน หรือลักข้าวไร่ท่าน ลักข้าวป้างข้าวโพด ลักเดือยหรือแดงในไร่ท่านมีฉันนี้ อันหนึ่ง ผู้ใดชี้ใส่ไร่ท่าน แรกแต่แดนน้ำไร่แล้ว ต่อเท่าถึงเอาข้าวแล้ว หื้อมันหาเหล่า 1 ไห ไก่ 1 คู่ ข้าวตอกดอกไม้หื้อเจ้าไร่บูชาเสื่อไร่ หรือเยียวใส่ไร่ท่าน เยียวรดของปลูกท่านยังไร่ หื้อหักตัดเสีย แล้วหื้อมันใช้ตามค่าของปลูกนั้นอย่าใหม่ หื้อวัวควายเข้ากินของไร่เลี้ยงเท่าใด หื้อใช้ท่านเท่านั้น แล้วหื้อใช้เครื่องหลากไร่ท่าน 50 เงิน หาเหล่าไหไก่คู่ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อไร่เทอะ (มังรายศาสตร์นอกตอง ใบลานหน้า 86-87 หน้า 55-56)

ภาษาไทยกลาง

ชี้(ถ่ายอุจจาระ)ใส่ไร่(ของ)ท่าน ตีเครื่องหลากไร่(อุปกรณ์ที่ติดตั้งไว้ป้องกันสัตว์ร้ายเข้าไร่)ท่าน หรือลักข้าวไร่ท่าน ลักข้าวป้าง(ข้างฟาง)ข้าวโพด ลักเดือย(ลูกเดือย)หรือแดงในไร่ท่านมีฉันนี้ อันหนึ่ง ผู้ใดชี้(ถ่ายอุจจาระ)ใส่ไร่ท่าน แรกแต่แดนน้ำไร่แล้ว(ตั้งแต่เจ้าของไร่เอาน้ำเข้าใส่ไร่แล้ว) ต่อเท่าถึง(ทราบถึง)เอาข้าว(เกี่ยวข้าวแล้ว)แล้ว (ให้)มันหาเหล่า 1 ไห(ขวด) ไก่ 1 คู่ ข้าวตอกดอกไม้(ให้)เจ้าไร่(เจ้าของไร่)บูชาเสื่อไร่(ผีไร่) หรือเยียว(ปลัสวาระ)ใส่ไร่(ที่ไร่)นา(ที่นา)ท่าน เยียว(ปลัสวาระ)รดของปลูกท่านยังไร่ (ให้)หักตัดเสีย แล้ว(ให้)มันใช้ตามค่า(ราคา)ของปลูกนั้นอย่าใหม่ (ให้)วัวควายเข้ากินของ(ใน)ไร่เลี้ยง(หมด)เท่าใด (ให้)ใช้ท่านเท่านั้น แล้ว(ให้)ใช้เครื่องหลากไร่(หุ่นไล่กา)ท่าน 50 เงิน หาเหล่าไห ไก่คู่ ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อไร่(ผีไร่)เทอะ

ชี้ใส่ไร่

ผู้ใดชี้ใส่ไร่ท่านแรกแต่แดนนาไร่ ต่อเท่าเอาข้าวแล้ว หื้อมันหาเหล่าไห ไก่คู่ ข้าวตอกดอกไม้ หื้อเจ้าไร่บูชาเสื่อไร่ ผียะียวใส่ไร่ท่าน บ่เยียวรดของปลูกท่านยังไร่ หื้อหักตัดเสีย แล้วหื้อมันใช้ตามค่าของปลูกนั้น อย่าใหม่ แล้วหื้อหาเหล่าไหไก่คู่ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อไร่ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 83 หน้า 68)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชี้(อุจจาระ)ใส่ไร่ท่านแรกแต่แดนนาไร่ ต่อเท่า(ทราบเท่า)เอาข้าวแล้ว หื้อ(ให้)มันหาเหล่าไหไก่คู่ ข้าวตอกดอกไม้ หื้อ(ให้)เจ้าไร่บูชาเสื่อไร่ ผียะียว(ปลัสวาระ)ใส่ไร่ท่าน บ่เยียว(ไม่ได้ปลัสวาระ)รดของปลูกท่านยังไร่ หื้อ(ให้)หักตัดเสีย แล้วหื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ตามค่าของปลูกนั้น อย่าใหม่ แล้วหื้อ(ให้)หาเหล่าไหไก่คู่ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อไร่

ชี้ใส่ฟ้าข้าว

ผู้ใดชี้ใส่ฟ้าข้าว หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้แปลงผีเสื่อนาแล
ขวัญข้าว แล้วพ่นมันสะหาวชี้ใส่ข้าว เหตุว่า(ข้าว)เป็นของเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย หื้อใหม่
110 เงิน (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 14 หน้า 100)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชี้(อุจจาระ)ใส่ฟ้า(ฟอน)ข้าว หื้อ(ให้)มันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอก
ดอกไม้แปลง(เช่นไหว้)ผีเสื่อนาแลขวัญข้าว แล้วพ่น(ส่วน)มันสะหาว(อวดดี)ชี้ใส่ข้าว-เหตุ
ว่า(ข้าว)เป็นของเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลาย หื้อ(ให้)ใหม่ 110 เงิน

ชี้ใส่ไร่

อัน 1 ผู้ใดชี้ใส่ไร่ท่าน ที่จักเข้าไปเอาข้าวนั้น หื้อมันหาเหล่าไห่ไก่คู่แปลงผีเสื้อไร่
ด้วยข้าวตอกดอกไม้เสีย ผีว่าเยียวรดของปลูกท่าน หื้อหลงเสียแล้ว ก็หื้อมันใช้ค่า แล้ว
หื้อมันหาเหล่าไห่ไก่คู่ แปลงผีเสื้อไร่เทอะ บ่ถ้าใหม่ (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 14
หน้า 100)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 ผู้ใดชี้(อุจจาระ)ใส่ไร่ท่าน ที่จักเข้าไปเอาข้าวนั้น หื้อ(ให้)มันหาเหล่าไห่ไก่คู่
แปลง(เช่นไหว้)ผีเสื้อไร่ ด้วยข้าวตอกดอกไม้เสีย ผีว่าเยียว(บัสสาวะ)รดของปลูกท่าน
หื้อ(ให้)หลง(ถอน)เสียแล้ว ก็หื้อมันใช้ค่า แล้วหื้อ(ให้)มันหาเหล่าไห่ไก่คู่ แปลง(เช่นไหว้)
ผีเสื้อไร่เทอะ บ่ถ้า(ไม่ต้อง)(ปรับ)ใหม่

สหาวชิงไร่นาท่าน

อัน 1 สะหาวชิงไร่นาท่าน ไถดินนาท่านเสีย หื้อใหม่ 22,000 เบี้ย ผีเจ้านาตั้ง
โทษว่าผีเสื่อนาข้าคนลูกเสียวัวควายตาย อย่าว่าฤา หากกัมมัสถ์วมันเลี้ยง ดังฤาก็จัก
ตายแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 59 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง (คนใด)สะหาว(อวดดี)ชิง(เอา)ไร่นา(ของ)ท่าน ไถดินนา(ของ)ท่านเสีย
(หาย) หื้อ(ให้)(ใหม่)(ให้ปรับ) 22,000 เบี้ย ผี(หาก)เจ้านาตั้งโทษ(กล่าวโทษ)ว่า ผี

(ละเมิด)เสี้ยน(ผืนนา) ข้าคน(ข้าทาสบริวาร)ลูกเมียวัวควาย(ของเขา)ตาย อย่าว่าถา(อย่า
ว่าแก่กัน) หาก(เป็น)กรรม(ของปลัดว์มันเสี้ยน(หมดอายุ)ดังถา(ถึงอย่างไร)ก็จักตายแล

คราดต้นข้าว

อัน 1 ผู้ไต่สะหาวเผือต้นข้าวท่านอันลงมือปลูกแล้ว เสียไปมากน้อยเท่าใด ต้อง
ใช้ค่าข้าวปลูกเท่านั้น ส่วนโทษอันตัวหากสะหาวเผือต้นข้าวท่านเสีย ต้องไหม 52 เงิน
(มังรายศาสตร์ นอตอง ไบลานหน้า 65 หน้า 42)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ไต่สะหาว(อวดดี)เผือ(คราด/ทำลาย)ต้นข้าวท่านอัน(ซึ่ง)ลงมือ(ได้)ปลูก
แล้ว เสีย(ต้นข้าว)ไปมากน้อยเท่าใด ต้องใช้ค่าข้าวปลูก(ที่ท่านปลูก)เท่านั้น ส่วนโทษ
(ความผิด)อันตัว(ผู้นั้น)หากสะหาว(อวดดี)เผือ(คราด)ต้นข้าวท่านเสีย ต้องไหม 52 เงิน

เผือไถต้นข้าว

อัน 1 ผู้ไต่สะหาวเผือไถต้นข้าวท่าน อันปลูกแล้ว เสียค่าเท่าใด หือใช้ค่าข้าว
ปลูกเท่านั้น พุนโทษอันมันสะหาวเผือต้นข้าวท่านเสีย ไหม 52 เงิน (มังรายศาสตร์ วัด
ไชยสถาน ไบลานหน้า 59 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 ผู้ไต่สะหาว(อวดดี)เผือไถ(คราดไถ)ต้นข้าว(ของ)ท่าน อันปลูกแล้ว เสียค่า
(หาย)เท่าใด หือ(ซด)ใช้ค่าข้าวปลูกเท่านั้น พุน(ส่วน)โทษอันมันสะหาว(อวดดี)เผือ(คราด)
ต้นข้าวท่านเสีย ไหม 52 เงิน

ลักถอนต้นข้าว

ผู้ใดลักถอนต้นข้าวท่านเสียที่ข้าวแรกหรือต้นข้าว หือใช้ค่าแทน 11,000 เปี้ย ดัง
ว่าใช้ข้าวแรกแลต้นต้องใช้ 3300 เปี้ย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 65 หน้า 42)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักถอนต้นข้าวท่าน เสีย(เสียข้าว)ที่ข้าวแรก(ข้าวกล้าที่นำมาปลูกในพิธีแรก
นา)หรือต้นข้าว หือใช้ค่าแทน 11,000 เปี้ย ดังว่าใช้ข้าวแรกแล(แต่ละ)ต้นต้องใช้ 3,300
เปี้ย

ถอนต้นข้าว

ผู้ใดถอนต้นข้าวทอนเสีย ถือข้าวแรกแลต้นข้าว หือใช้ 11,000 เปี้ย มิใช้ข้าวแลต้นหือใช้ 3,300 เปี้ย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลาน หน้า 59 หน้า 48-49)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดถอนต้นข้าวทอนเสีย(หาย) ถือข้าวแรก(ข้าวที่ทำพิธีแรกปลูก)แลต้นข้าว หือ (ให้)ใช้ 11,000 เปี้ย มิใช้ข้าวแลต้นหือใช้ 3,300 เปี้ย

ลักข้าวกล้า

อัน 1 ลักกล้าทอนไปปลูกยังนา เป็นต้นข้าวเท่าใด ตีต้นข้าวต้นละ 2,200 เปี้ย ปรับใหม่ 10 เท่า เป็น 22,000 เปี้ย เหตุว่าข้าวนี้ประเสริฐกว่าทุกอันตาย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 67 หน้า 44)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 ลัก(ข้าว)กล้าทอนไปปลูกยังนา เป็น(จำนวน)ต้นข้าว(มี)เท่าใด ตี(ราคา)ต้นข้าวต้นละ 2,200 เปี้ย ปรับใหม่ 10 เท่า เป็น 22,000 เปี้ย เหตุว่าข้าวนี้ประเสริฐกว่าทุกอันตาย

แผ้วข้าวกล้า

ผู้ใดได้แผ้วกล้า ฟันกล้าทอน อันเป็นของอุตตมะเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลายเสียไป ต้องใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 65 หน้า 42)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดได้แผ้ว(แผ้ว/ทำลาย)(ข้าว)กล้า (หรือ)ฟัน(ข้าว)กล้า(ของ)ทอน (ข้าว)อันเป็นของอุตตมะ(อุตม/ดี)เลี้ยงชีวิตคนทั้งหลายเสีย(หาย)ไป ต้องใหม่ 110 เงิน

ฟันข้าวกล้า

ผู้ใดแผ้วกล้าฟันกล้าทอน อันเป็นอุตตมะเลี้ยงชีวิตคนทั้งหลายเสีย ใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 59 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดแผ้ว(แผ้ว/ถาง)กล้า(ข้าว)ฟันกล้าทอน อันเป็นอุตตมะ(อุตม/ดี)เลี้ยงชีวิตคนทั้งหลายเสีย ใหม่ 110 เงิน

ติตาแหลว

ผู้ใดติตาแหลวอันท่านบอกไว้ยังที่ใดก็ดี หื้อใหม่ 33,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 65 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดติตาแหลว (แหลว)อัน(ซึ่ง)ท่านบอก(ปัก)ไว้ยังที่ใดก็ดี หื้อ(ให้)ใหม่ 33,000

ติตาแหลวหมายนา

ผู้ใดติตาแหลวหมายนาท่านเสีย ใหม่ถือค่าตาแลหนึ่งเงิน ใหม่ 9 เท่า (มังรายศาสตร์ นอตอง ใบลานหน้า 74หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดติตาแหลว(แหลว)หมายนา(ปักไว้ในนา)ท่านเสีย(หาย) ใหม่ถือ(คิดราคา)ค่าตา(แหลว/แหลว)แล(อันหนึ่ง) หนึ่งเงิน ใหม่ 9 เท่า

ติตาแหลวแรกสวน

ผู้ใดติตาแหลวอันท่านแรกสวนเสียก็ดี หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เหล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาและเสื่อสวนก่อนแล้ว พุนสวนสะหาใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 74 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดติตาแหลว(แหลว)อัน(ซึ่ง)ท่านแรกสวน(แหลวในพิธีแรกสวน)เสีย(หาย)ก็ดี หื้อ(ให้)มันหาเหล่า 2 ไห ไก่(ไก่ต้ม) 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชา(บูชา)เสื่อนา(ผืนนา)และเสื่อสวน(ผืนสวน)ก่อนแล้ว พุนสวนสะหา(อวดดีดีแหลว)ใหม่ 110 เงิน

ติตาแหลวหมายนา

ผู้ใดใส่ตาแหลวที่ท่านอันปัสแลใส่ 52 เงิน ผู้ใดติตาแหลวหมายนาท่านเสีย ถือค่าตาแหลว 1 เงิน ใหม่ 9 เท่า ผู้ใดติตาแหลวอันท่านแรกสวนเสียก็ดี หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้บูชาเสื่อนาเสื่อสวนก่อน แล้วพุนสะหาใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 72 หน้า 59)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดใส่ตาแหลว (แหลว)ที่ท่านอันปัส(ไม่ควรปัก)แลใส่ (ใหม่) 52 เงิน ผู้ใดติตาแหลวหมายนา(แหลวในนา)ท่านเสีย ถือค่าตาแหลว(แหลว) 1 เงิน ใหม่ 9 เท่า ผู้ใดติ

ตาแหลวอันท่านแรกสวนเสียก็ดี หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอก
ดอกไม้บูชาเสื่อนาเสื่อสวนก่อน แล้วพูน(สวน)สะหาว(อวดดี) ใหม่ 110 เงิน

ตีเครื่องหลากนาท่าน

ผู้ใดตีเครื่องหลากนาท่านเสีย สัตว์สิ่งลงนากินข้าวเลี้ยงเท่าใด หื้อมันใช้เท่านั้น
พูน สะหาวตีเครื่องหลากนาท่านเสีย ใหม่ 110 เงิน หรือเชิญใจ 52 เงิน (มังราย
ศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 75 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดตีเครื่องหลากนา(อุปกรณ์ที่ท่านทำไว้เพื่อป้องกันสัตว์) (ของ)ท่านเสีย(เสีย
หาย) สัตว์สิ่ง(สัตว์หรือสิ่งอื่นใด)ลง(มา)นากินข้าว(ในนา)เลี้ยง(เสียหาย)เท่าใด หื้อ(ให้)
มัน(ผู้ทำลาย)ใช้(ชดใช้)เท่านั้น พูนสะหาว(อวดดี)ตี(ทำลาย)เครื่องหลากนา(อุปกรณ์)
เสีย(เสียหาย) ใหม่ 110 เงิน หรือ(ถ้าเป็น) เชิญใจ (ยากจนให้ใหม่) 52 เงิน

หามศพผ่านนาท่าน

ผู้ใดหามศพฝังผ่ากลางนาท่าน แตนแต่หว่านกล้าไปถึงข้าวดีเกี่ยว พูนข้าวอัน
หามฝังนั้น หื้อไว้แก่เจ้าผีใช้ข้าวนั้นแล ข้าวอีกหื้อเจ้าผีแต่งสมมาเจ้านา เหล้า 2 ไห ไก่
2 คู่ เทียน 5 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ ผีหื้อหามลงนาที่ข้าวแรก ก็หื้อไวนานั้นหื้อก็เจ้าขนผี
ใช้ข้าวนาไวนั้น 2 เท่า แล้วหื้อหาหมูมา 1 ตัว หื้อดินพอเต็มกำ เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน
4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มาหื้อแก่เจ้าของนา บูชาเสื่อนาขวัญข้าว (มังรายศาสตร์นอตอง
ไบลานหน้า 77 หน้า 49-50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดหามศพฝังผ่ากลางนาท่าน แตนแต่(ตั้งแต่) (ท่าน)หว่านกล้าไปถึงข้าวดี(ถึง
เวลา)เกี่ยว พูน(สวน)ข้าวอันหามฝังนั้น(ข้าวที่หามผีผ่านข้าว) หื้อ(ให้)ไว้แก่เจ้าผี(มอบ
ไว้กับเจ้าของศพ)ใช้ข้าวนั้นแล(ให้เจ้าของศพใช้ข้าวบริเวณที่หามศพผ่าน) ข้าวอีกหื้อ(และ
ให้)เจ้าผี(เจ้าของศพ)แต่งสมมาเจ้านา(แต่งเครื่องขอขมาเจ้าของนา) เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่
เทียน 5 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ ผีหื้อ(หากว่า)หาม(ศพ)ลงนาที่ข้าวแรก(บริเวณข้าวที่ใช้ทำ
พิธีแรกนา) ก็หื้อไวนา(ให้มอบข้าวที่ในดิน)นั้นหื้อก็เจ้าขนผี(ให้กับเจ้าของศพ)ใช้ข้าวนา
ไวนั้น(ให้ชดใช้ข้าวในนา) 2 เท่า แล้วหื้อหาหมูมา 1 ตัว หื้อดินพอเต็มกำ(ขนาดเท่า

หมูวัดไ้รอบกำมือ) เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้าหื้อ(ให้)แก่เจ้าของนา ปูชาเสื่อนาขวัญข้าว

เอาซอนผีมาทอดมาฝังในนา

ผู้ใดเอาซอนผีมาทอดมาฝังไว้ในนาท่าน อันยังให้ทุกปี หื้อเจ้าผีนั้นเอาเสียแล หื้อหาเหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 5 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้าหื้อแก่เจ้าของนา (มังรายศาสตร์นอตอง โบราณหน้า 77 หน้า50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเอาซอนผี(ศพ)มาทอด(ทิ้ง)มาฝังไว้ใน(ที่)นา(ของ)ท่าน อันยังให้ทุกปี(ที่นาที่เขาทำนาทุกปี) หื้อ(ให้)เจ้าผี(เจ้าของศพ)นั้นเอาเสียแล หื้อ(ให้)หาเหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 5 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้าหื้อมา(ขอขมา)หื้อแก่(ให้แก่)เจ้าของนา

เผาศพยังนาท่าน

ผู้ใดเอาศพผีมาเผาเสียยังนาท่าน หื้อมันเอาถ่านไฟ(ผิ)หื้อเลี้ยง แล้วหื้อสมมา หื้อหาเหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้าหื้อมาเจ้าของนาเสีย (มังรายศาสตร์นอตอง โบราณหน้า 77 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเอาศพผีมาเผาเสียยัง(ที่)นาท่าน หื้อมันเอาถ่านไฟ(กระดูกผิออก)หื้อเลี้ยง (ให้หมด) แล้วหื้อสมมา(ให้เจ้าของศพขอขมา) หื้อหาเหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้าหื้อมา(ขอขมา)เจ้าของนาเสีย

หามผีลงนา

ผู้ใดหามผีลงนาท่าน แตนหว่านกล้าไปถึงข้าวดีเกี่ยว พุ่นข้าวอันหามผีลงนั้น หื้อไว้แก่เจ้าผีใช้ข้าว นั้น แล้วหื้อเจ้าผีแต่งสมมาเจ้านา เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้าหื้อลงนาข้าวแรก ก็หื้อไว้นานั้นแก่ เจ้าผี ใช้ข้าว นานั้น 2 เท่า แล้วหื้อหาหมูตัว 1 ดินเต็มกำ เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 2 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้า หื้อแก่เจ้านาปูชาเสื่อนาขวัญข้าว ผู้ใดเอาผีดิบมาฝังมาทอดเสียในนาท่านอันยังให้(?)หื้อหื้อเจ้าผีนั้นเอาเสีย แล้วหื้อหาเหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้ม้า หื้อมาแก่เจ้านา (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดหามผี(ศพ)ลงนาท่าน แดน(ตั้งแต่)หว่านกล้าไปถึงข้าวดี(ควร)เกี่ยว พูน (ส่วน)ข้าว(ในนา)อันหามผีลงนั้น หื้อไว้แก่เจ้าผี(ญาติผู้ตาย)(ชด)ใช้ข้าว นั้น แล้วหื้อ(ให้) เจ้าผีแต่งสมมา(ขอขมา)เจ้านา เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มิ (หาก)หามลง(ที่)นาข้าวแรก ก็หื้อ(ให้)ไว้(ยก)(ที่)นานั้นแก่เจ้าผี ใช้ข้าว นานั้น 2 เท่า แล้วหื้อ(ให้)หาหมูตัว 1 ตีน(ขนาด)เต็มกำ(มือ) เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 2 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มิ มาหื้อ(ให้)แก่เจ้า(ของ)นาปุชา(เช่นไหว้)เลื่อนาขวัญข้าว ผู้ใดเอาผีดิบ (ศพ)มาฝังมาทอด(ทิ้ง)เสียในนาท่านอันยังไห(?)หื้อ หื้อเจ้าผีนั้นเอาเสีย แล้วหื้อ(ให้)หา เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม ข้าวตอกดอกไม้มิ สมมา(ขอขมา)แก่เจ้านา

เผาผีในที่นา

ผู้ใดเอาผีมาเผาเสียยังนาท่าน หื้อมันเอาถ่านไฟออกเสียเสีย แล้วหื้อสมมา หา เหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้มิ สมมาเจ้านาเทอะ (มังรายศาสตร์วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 74 หน้า 61)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเอาผี(ศพ)มาเผาเสียยัง(ที่)นาท่าน หื้อมันเอาถ่านไฟ(กระดุกและซีเถ้า)ออก เสียเสีย (หมด)แล้วหื้อ(ให้)สมมา(ขอขมา)หาเหล้า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้มิ สมมา(ขอขมา)เจ้านาเทอะ

แกล้งเผาข้าวนาท่าน

ผู้ใดแกล้งเผาข้าวนาท่านเสียก็ดี หรือข้าวเฟ่าก็ดี หื้อมัดขอนเฟืองขอนคาคอบ ตัวมัน แล้วเอาไฟจุดเผา หรือบ้ออันก็ใช้เฟ่าข้าวเฟืองอันนั้นเสีย หื้อตัดค่าหาบข้าวละ 12 เงิน อย่าไหมแล (มังรายศาสตร์นอกตอง ใบลานหน้า 95 หน้า 63)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดแกล้งเผาข้าว(ใน)นาท่านเสียก็ดี หรือข้าวเฟ่า(ฟ่อนข้าว)ก็ดี หื้อ(ให้)มัดขอน เฟือง(ฟางเป็นฟ่อน ๆ)ขอนคา(หญ้าคาเป็นมัด)คอบ(หุ้ม)ตัวมัน(ผู้แกล้งเผาข้าว) แล้ว(ให้) เอาไฟจุดเผา(มันคนนั้น) หรือบ้ออัน(มีเช่นนั้น)ก็(ให้มันชด)ใช้เฟ่าข้าว(ฟ่อนข้าว)เฟือง (ฟาง)อันนั้นเสีย หื้อ(ให้)ตัดค่า(ตีราคาข้าว)หาบข้าวละ 12 เงิน อย่าไหม(ปรับ)แล

ลักข้าวกล้า เกี้ยว/พันต้นข้าว

ผู้ใดลักกล้าท่วนใส่นา ลัก 1 กำกล้า ต้องไหม 1 เงิน หื้อไล่เอาทุกกำกล้า เท่าหื้อ
ใช้อย่าไหมเทอะ เรื่องอันลักกล้านี้ยังอันอื่น ๆ นา ผู้ใดเกี้ยวต้นข้าว พันต้นข้าวท่วนเสีย
ถือกอละ 2 เงิน หื้อใช้แทนทุกกออย่าไหมเลย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 76
หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลัก(ข้าว)กล้าท่วนใส่(ไปปลูกใน)นา ลัก 1 กำกล้า(ข้าวกล้า 1 มัด) ต้องไหม
1 เงิน หื้อไล่(นับจำนวนที่ลัก)เอาทุกกำกล้า(ทุกมัด) เท่า(เพียงแต่)หื้อ(ให้)ใช้(ชดใช้)อย่า
ไหมเทอะ เรื่องอันลักกล้านี้ ยังอันอื่น ๆ นา ผู้ใดเกี้ยวต้นข้าว พันต้นข้าวท่วนเสียถือ(ตี
ราคา)กอละ 2 เงิน หื้อใช้แทนทุกกออย่าไหมเทอะ

ลักเม็ดข้าว

ลักเม็ดข้าว หื้อใช้แทนแต่รวงข้าวท่วน ถือรวงละเฟื้องเงิน ต้องใช้แทนทุก ๆ รวง
อย่าไหมเลย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 77 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

ลักเมล็ดข้าว หื้อ(ให้)ใช้แทนแต่(เพียง)รวงข้าว(ของ)ท่วน ถือ(ตีค่า)รวง(ข้าว)ละ
(รวงละ)เฟื้องเงิน ต้องใช้แทนทุก ๆ รวง อย่าไหมเทอะ

ลักข้าวพอบุง

ลักข้าวพอบุง 33,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า 29,700 เบี้ย แล ผิลักหาบ 1 ถึง 2 หาบ
ใช้ 11,000 เบี้ย แดน 5 หาบ ใช้ 22,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า
32 หน้า 27)

ภาษาไทยกลาง

(ผู้ใด)ลักข้าวพอบุง(กระบุง) (ปรับ) 33,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า (เป็นจำนวน)
29,700 เบี้ยแล ผิ(หาก)ลัก(ข้าวพอบ)หาบหนึ่ง ถึง(ถึง) สองหาบ (ชด)ใช้ 11,000
เบี้ย แดน(ตั้งแต่) 5 หาบ(ชด)ใช้ 22,000 เบี้ย

ลักข้าว

ผู้ใดลักข้าวท่าน ถือข้าวแลหาบเท่ากับ 2 เงิน โหม 4 เท่า หรือลักเฟืองอันทาน กองรัดไว้ ถือค่ามัดเฟืองมัดละ เฟืองเงิน ใช้ 9 เท่า ก็ควรระนั้นแล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 77 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักข้าว(ของ)ท่าน ถือ(ตีค่า)ข้าวแลหาบเท่ากับ 2 เงิน โหม 4 เท่า หรือลัก เฟือง(ฟาง)อันทานกองรัด(มัด)ไว้ ถือค่า(ตีค่า)มัดเฟือง(ฟาง)มัดละ เฟืองเงิน ใช้ 9 เท่า ก็ ควรระนั้นแล

ลักไถมึงอน

ลักไถบ่มึงอนนั้นหื้อซังไถ น้ำหนักมีเท่าใด บันเก็ง โหมเงินหนักเก็งไถนั้นเทอะ (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

ลักไถบ(ไม่)มึงอนนั้น หื้อ(ให้)ซังไถ น้ำหนักมีเท่าใด บัน(แบ่ง)เก็ง(ครึ่ง) โหม (ปรับ)เงินหนักเก็ง(ครึ่งของ)ไถนั้นเทอะ

ได้ขุมเงินในแผ่นดิน

ประการ 1 ได้ขุมเงินในแผ่นดินนี้ หื้อผ่าเก็ง ผู้ได้เก็ง เข้าแหล้ม(คลัง)เก็ง แลอำ เสียบบอก เข้าแหล้มทั้งมวล เหตุว่าสวนอันหล้างมัน ได้ก็เข้าแหล้มแล้วก็เสมอโหม (มัง รายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 21)

ภาษาไทยกลาง

ประการหนึ่ง (ผู้ใด)ได้ขุม(หลุม/บ่อ)เงินในแผ่นดินนี้ หื้อ(ให้)ผ่าเก็ง(แบ่งครึ่ง) ผู้ ได้(พบขุมเงิน)เก็ง(ครึ่งหนึ่ง) เข้าแหล้ม(ท้องพระคลัง)เก็ง(ครึ่งหนึ่ง) แลอำเสียบ(ไม่)บอก เข้าแหล้ม(ยึดเข้าคลัง)ทั้งมวล เหตุว่าสวนอันหล้างมันได้(มันควรได้)ก็(ให้)เข้าแหล้ม(คลัง) แล้ว ก็เสมอ(เท่ากับ)โหม(ปรับมันผู้นั้น)

ผู้ใดได้ขุมเงินค่า ได้ยังแผ่นดิน

อัน 1 ผู้ใดได้ขุมเงินค่าได้ยังแผ่นดินยังแผ่นดิน หื้อผ่าเก็ง เข้าแหล้มเจ้าแผ่นดินเก็ง 1 ไว้แก่ผู้นั้นเก็ง 1 มิได้บอกอำไว้ หื้อเอาเข้าแหล้มเจ้าแผ่นดินทั้งมวล อย่าไว้เทอะ พุนอัน 1 หล้างได้เก็ง 1 หากเข้าแหล้มแล้วเสมอโหมมันแล มิได้นับว่าได้ หื้อโหมผู้นับ เท่าอันมันนับนั้นเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 33 หน้า 28)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดได้(พบ)ขุมเงินคำ(บ่อเงิน/บ่อทองคำ) ได้ยัง(ใน)แผ่นดิน หื้อ(ให้)ผ่า
เก็ง(แบ่งครึ่ง) เข้าแหล่เจ้าแผ่นดิน(คลังหลวง) เก็ง 1 (ครึ่งหนึ่ง) ไว้แก่ผู้ได้(พบ)นั้นเก็ง 1
(ครึ่งหนึ่ง) ผิ(หากว่า)ได้(บ่อเงิน/บ่อทองคำ)บ(ไม่)บอกอำไว้ หื้อ(ให้)เอา(ของที่ได้)เข้าเห
ลั้ม(คลัง)เจ้าแผ่นดินทั้งมวล อย่าไว้ทะเละ พุน(ส่วน)อันหนึ่ง (มันผู้พบ)หล้า(ควร)ได้
เก็ง 1 (ครึ่งหนึ่ง) หากเข้าแหล่(คลัง)แล้ว เสมอ(ถือว่า)ใหม่(ปรับ)มันแล ผิ(หาก)บ(ไม่)ได้
(พบบ่อเงิน/ทองคำ) นาบ(โกหก)ว่าได้ หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)ผู้ ناب(โกหก) เท่า(กับ)อันมัน
นาบ(โกหก)นั้นทะเละ(มีโทษเท่ากับโทษโกหก/ หลอกหลวงผู้อื่น)

รบข้าเล็กได้ห้วยนางช้าง

อัน 1 รบข้าเล็กในที่รบ ได้ห้วยนางช้างนายม้าคนดิน ควรเลี้ยงหื้อเป็นใหญ่แล (มั่งรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 3 หน้า 3)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง(ชาวบ้านชาวเมือง/ทหาร)รบข้าเล็ก(ข้าศึก)ในที่รบ (คนใด)ได้ห้วยนางช้าง
(ขุนนางผู้มีหน้าที่ดูแลช้าง)นายม้า(ขุนนางผู้มีหน้าที่ดูแลม้า)คนดิน(พลเดินด้วยเท้า) ควร
เลี้ยง(แต่งตั้ง)หื้อ(ให้)เป็นใหญ่(ได้ตำแหน่งสูง)แล

รบข้าเล็ก ได้ห้วยข้าศึก หื้อไร่นาที่ดิน

อัน 1 ข้าเล็กมาขูหรือรบบ้านตน ผู้ใดได้ฆ่า ได้รับ ได้ชน ได้ห้วย หื้อรางวัล 300
เงินคำ หื้อไร่นาที่ดิน เลี้ยงหื้อเป็นใหญ่แล (มั่งรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 3
หน้า 3)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ข้าเล็ก(ข้าศึก)มาขู(ถึง)หรือรบบ้าน(ในหมู่บ้านของ)ตน ผู้ใดได้ฆ่า(ข้าศึก)
ได้รับ(ข้าศึก) ได้ชน(ฆ่ากับข้าศึก) ได้(ตัด)หัว(ศีรษะ) หื้อ(ให้)รางวัล 300 เงินคำ
(มาตราเงิน) หื้อ(ให้)ไร่นาที่ดิน เลี้ยงหื้อ(ให้)เป็นใหญ่แล

ควรแต่งหื้อไพร่มีมือเปลี่ยนกัน

อัน 1 ควรแต่งหื้อไพร่มีมือเปลี่ยนกัน หื้ออยู่บ้านสร้างเหมืองฝายไร่นาสวนเรือก
ที่ดี หื้อไพร่มีที่กิน อย่าหื้อไพร่เป็นทุกข์ สิบวันหื้อเขาเอากาไรเจ้า สิบวันหื้อเขาลงมือแต่ง
สันนี้ก็ขอบโบราณธัมมแล (มั่งรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 4 หน้า 3)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ควรแต่ง(สั่ง)หื้อ(ให้)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)มีมือ(เวร)เปลี่ยนกัน หื้อ(ให้)อยู่บ้านสร้างเหมืองฝายไร่นาสวนเรือกที่ดี หื้อ(ให้)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)มีที่(ทำ)กิน อย่าหื้อ(ให้)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)เป็นทุกข์ สิบวัน(10 วัน) หื้อ(ให้)เขา(ไพร่)เอาการเจ้า(เจ้านาย/ผู้ปกครอง) สิบวัน (10 วัน) หื้อ(ให้)เขาลงมือแต่ง(สร้าง/ทำงานของตนเอง) อันนี้(เช่นนี้)ก็ชอบโบราณธรรมแล

ไพร่หมั่นสร้างป่าคานารังสวนรัง

อัน 1 ไพร่หมั่นสร้างป่าคานารังสวนรัง ที่บดหื้อลูกเป็นนาเป็นสวนเป็นบ้านดีตั้งอัน 3 ปี หื้อเขากินก่อนแล้ว ล้า(นั้น)เอาค่าแห่งเขาเทอะ หื้อไพร่หมั่นสร้างบ้านเหมืองฝายหื้อเกษมเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 5 หน้า 4)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)หมั่น(ขยัน)สร้างป่าคา(ป่าหญ้าคา)นารัง(นาร้าง)สวนรัง(สวนร้าง) ที่(ดิน)บ(ไม่)ดี(ไม่)เหมาะแก่การเพาะปลูก หื้อ(ให้)ลูก(กลาย)เป็นนาเป็นสวนเป็นบ้านดีตั้งอัน(เช่นนั้น) 3 ปี หื้อ(ให้)เขากินก่อน(ไม่เก็บภาษี)แล้ว ล้า(นั้น)(หลังจาก 3 ปี) เอาค่า(ภาษี)แห่งเขาเทอะ หื้อ(ให้)ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)หมั่น(ขยัน)สร้างบ้าน เหมืองฝาย หื้อ(ให้)เกษมเทอะ

ไพร่สร้างบ้านสร้างสวนสร้างนา

อัน 1 ไพร่สร้างบ้านสร้างสวนสร้างนาเป็นหมู่บ้านผุ่นเมืองดี พอ 3 ปี ก็หื้อ(ให้)แก้ค่าตามค่านายเมืองผู้เลียบเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 5 หน้า 4)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไพร่(ชาวบ้าน/ชาวเมือง)สร้างบ้านสร้างสวนสร้างนาเป็นหมู่บ้านผุ่นเมืองดี พอ(ครบ) 3 ปี ก็หื้อ(ให้)แก้ค่า(จ่ายภาษี) ตามค่า(ที่)นายเมือง(ขุนนาง)ผู้เลียบ(ผู้ตรวจตราการบุกเบิกที่ดิน)กำหนดไว้เทอะ

คนเป็นดีมีศซึ่งเอานาไรสวนที่ดินทำน

ยังมีมานวผู้ 1 พาสหายเป็นดีมีศเบี่ยเงินมากนัก แก่ขุนผู้กินนาไรสวนที่ดินบ้านของ

นั่น แก่จกชิงเอาผู้สร้างหัวที่นั่น อย่าหื้อ แก่อันชิงท่านนั้น มันคนบาปตาย อย่าหื้อมี
กำลัง คนผู้ดีครั้นสร้างบ้านแปลงหลายเสียชา อันบ้านเมืองจกช้อยเสียชะแล (มังราย
ศาสตร์ วัตรไชยสถาน ไบลานหน้า 5 หน้า 4)

ภาษาไทยกลาง

ยังมีมานว(มานพ/ชายหนุ่ม)ผู้หนึ่ง พาสหายเป็นตีมียศ(มี)เบี้ยเงินมากนัก (ไปหา)
แก่ขุนผู้กินนาไรสวนที่ดินบ้านของ(ผู้ปกครองดูแลนาไรสวนที่ดินที่บ้าน)นั่น แก่(มานพ)
จกชิงเอา(ที่นาที่ไรที่สวนจาก)ผู้สร้างหัวที่(ชาวบ้านผู้สร้าง/บุกเบิกที่นา)นั่น อย่าหื้อ(ให้)แก่
อันชิง(มันผู้แย่งชิง)ท่านนั้น มัน(คนเป็นตีมียศเป็น)คนบาปตาย อย่าหื้อ(ให้มัน)มีกำลัง
(อำนาจ) คนผู้ดี(ไพร่จะ)ครั้น(เกี่ยว)สร้างบ้านแปลงหลายเสียชา อันบ้านเมืองจกช้อย
(เสื่อมลง)เสียชะแล

ไสขวาก ชัดหน้าไม้ไวกกลางบ้านข้างบ้าน

อัน 1 ไสขวาก ชัดหน้าไม้ไวกกลางบ้านข้างบ้าน ถูกวัวควายท่านตาย หื้อใช้ค่า
ผีเจ็บ

ป่วยช่วยยา บ่หายหื้อใช้ค่า ตายหื้อใช้ ผีเจ็บป่วยช่วยยา บ่หาย หื้อใช้ค่าหัว เจ็บไว้แก่
มัน ถูกคนตายเมื่อคืนแล้ว เมื่อวันใช้ 330 เหตุเมื่อวันคนไปมาหากินตาย กระทำดังนี้
ผิด บัวรณ คนทั้งหลายล้อมรั้วยอมเอาไม้หนามทับตาย บ่ห่อนไสขวากไสหลาว
หื้อใช้ อย่าโหม (มังรายศาสตร์ วัตรหมื่นเงินกอง หน้า 24)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไสขวาก(ขวากคือไม้หรือเหล็กปักหรือโปรย เพื่อดักหรือตำผู้ที่ผ่านเข้า
มา) ชัด(ปัก)หน้าไม้(ธนู)ไวกกลาง(หมู่)บ้านข้าง(หมู่)บ้าน (ขวาก)ถูก(โดน)วัวควาย(ของ)
ท่านตาย หื้อ(ให้)(ขด)ใช้ค่า(วัวควาย) ผี(หากวัวควาย)เจ็บป่วย(ให้)ช่วยยา(รักษา) บ่
(ไม่)หายหื้อ(ให้)(ขด)ใช้ค่า(วัวควาย) (หากขวากถูกคนและคน)ตายหื้อ(ให้)(ขด)ใช้ ผี
(หากคน)เจ็บป่วย(ให้)ช่วยยา(รักษา) (หาก)บ่(ไม่)หาย หื้อ(ให้)(ขด)ใช้ค่าหัว(ค่าคน/ค่า
ชีวิตคนตาย) (หากคน)เจ็บ(ให้)ไว้แก่มัน(ผู้ทำขวาก) (หากขวาก)ถูกคนตายเมื่อคืน(เวลา
กลางคืน)แล้ว(ไม่มีความผิดแก่ผู้ไสขวาก) (หากถูกขวาก)เมื่อวัน(เวลากลางวัน)ใช้(ขดใช้)
330 (เงิน) เหตุ(เนื่องจาก)เมื่อวัน(กลางวัน)คนไปมาหากินตาย กระทำดังนี้ผิดบัวรณ
(โบราณจาริต) (โดยทั่วไป)คนทั้งหลายล้อมรั้วยอมเอาไม้หนามทับตาย บ่ห่อน(ไม่
ต้อง)ไสขวากไสหลาว(ไม้แหลม) หื้อ(ให้)ใช้(ขดใช้) อย่าโหม(ปรับ)

ผู้ใดขุดเหมืองฝายผ่านาท่าน

อัน 1 ผู้ใดขุดเหมืองผ่านาท่าน บ่บอกเจ้านาที่รู้ หื้อใหม่มัน 33,000 เบี้ย นัย
1 ใหม่ 11,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 59 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดขุดเหมืองผ่า(ผ่าน)นา(ของ)ท่าน บ่(ไม่)บอก(ให้)เจ้านาหื้อ(ให้)รู้
หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)มัน 33,000 เบี้ย นัยหนึ่ง ใหม่(ปรับ) 11,000 เบี้ย

เยียนาจิมกัน ชวนกันไปเลียบน้ำ

อัน 1 เยียนาจิมกัน ชวนกันไปเลียบน้ำ มันบ่ไป เท้าอยู่ ไปลักเอาน้ำนาท่านก็ตี
ขุดเหมืองท่านก็ตี เจ้าเหมืองเจ้านาได้ฆ่าตอบ หากแล้ว.. อย่าว่าฎาแก่เจ้าเหมืองเจ้านา
ฉิบฆ่า หื้อใหม่ 11,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 59 หน้า 48)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง เยียน(ทำ)นาจิม(ติด)กัน ชวนกันไปเลียบน้ำ(ตรวจ/เอาน้ำเข้านา) มันบ่
(ไม่)ไป เท้าอยู่(อยู่เฉยๆ) (แต่)ไปลักเอาน้ำนาท่านก็ตี ขุด(เจาะ)เหมือง(เอาน้ำ)ท่านก็
ตี เจ้าเหมืองเจ้านาได้ฆ่าตอบ(คนลักน้ำนั้น) หากแล้ว(เป็นอันยุติ) อย่าว่าฎา(อย่าว่า)แก่
เจ้าเหมืองเจ้านา ฉิบ(ไม่)ฆ่า หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 11,000 เบี้ย

สหาวยาดเหมืองยาดฝายท่าน

ผู้ใดสหาวยาดเหมืองยาดฝายท่านเสีย หื้อใหม่ 33,000 เบี้ย(มังรายศาสตร์ วัด
ไชยสถาน ใบลานหน้า 59 หน้า 49)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดสหาว(อวดดี)ยาด(พัง/ทำลาย)เหมืองยาด(พัง/ทำลาย)ฝาย(ของ)ท่านเสีย
(หาย) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 33,000 เบี้ย

ลักขุดเหมืองผ่านา

อัน 1 ผู้ใดขุดเหมืองผ่านาท่านบ่บอกหื้อเจ้าของนาได้รู้ต้องใหม่ 33000 เบี้ย นัย
1 ต้องใหม่ 11,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ รัตนอดทอง ใบลานหน้า 64. หน้า 41)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดขุดเหมืองผ่า(ผ่ากลาง)(ที่)นา(ของ)ท่าน บ่(ไม่)บอกหื้อ(ให้)เจ้าของนา
ได้รู้ ต้องไหม 33,000 เบี้ย นัย 1 ต้องไหม 11,000 เบี้ย

ลักน้ำ

อัน 1 ทำนาด้วยกัน ชวนกันไปเลียบน้ำนา มันคนนั้นบ่ไปเท่าอยู่ ไปลักเอาน้ำ
นาท่านก็ดี ขุดเหมืองท่านก็ดี เจ้าหรือเจ้านาได้ฆ่าตายหากแล้ว อย่าว่าฎาแก่เจ้านา หรือ
ปฆ่าหื้อปรับไหม หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นเบี้ย (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 64- หน้า 41)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 ทำนาด้วยกัน ชวนกันไปเลียบน้ำนา(ตรวจตราดูแลน้ำไหลเข้านา) มันคน
นั้นบ่(ไม่)ไปเท่าอยู่ (มัน)ไปลักเอาน้ำนาท่านก็ดี ขุดเหมืองท่านก็ดี เจ้า(เจ้าหน้าที)หรือ
เจ้า(ของ)นาได้ฆ่าตายหากแล้ว(ไม่มีความผิด) อย่าว่าฎา(อย่าว่า)แก่เจ้า(ของ)นา หรือบ่
(ไม่)ฆ่า หื้อ(ให้)ปรับไหม หนึ่งแสนหนึ่งหมื่นเบี้ย

ผิดผีฝ่าย

ผู้ใดละหวาดตีหอบูชาฝ่ายท่านเสีย ต้องถือว่าผิดผีฝ่าย หรือฝ่ายหลุค่านเสีย หื้อ
มันแปลงหอบูชาดั่งเก่า แล้วหื้อมันแต่งเครื่องบูชาปริกัมม์หื้อชอบ แล้วหื้อมันแปลงฝ่าย
ไว้ดั่งเก่า หรือมันบ่แปลงหอบูชา หาเครื่องปริกัมม์บ่ได้ ฝ่ายก็แปลงบ่ได้ หื้อมันเลี้ยงค่า
คำกินคนพวกแปลงฝ่ายนั้นต่อเท่าแล้ว หรือมันบ่สู้เลี้ยงได้ หื้อเอาเงินแห่งมัน 50 จ่าย
เลี้ยงคนทั้งหลาย หรือมันบ่แปลงหอบูชา บ่หื้อเครื่องบูชา เท่าจักขอแปลงฝ่ายดั่งเก่า อย่า
หื้อมันแปลงเดีอว่ามันแปลงกับหมั้น เพราะผิดผีหอ(ฝ่าย) หื้อมันหาเครื่องปริกัมม์หื้อ
ได้ก่อน แล้วหื้อแปลงฝ่าย หรือหาเครื่องบ่ได้ ก็บ่สู้แปลงผีฝ่ายใหม่ หื้อเอาค่า 330 เงิน
ฝายน้อย 110 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 74 หน้า 47-48)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดละหวาด(หวาดตี)ตี(ทำลาย)หอบูชาฝ่าย(ศาลผีฝ่าย)ท่านเสีย ต้องถือว่าผิดผี
ฝ่าย(ถือว่าละเมิดผีฝ่าย) หรือฝ่ายหลุค่าน(ชำรุด)เสีย หื้อ(ให้)มัน(ผู้ทำลาย)แปลงหอบูชา
ดั่งเก่า(ซ่อมสร้างดั่งเดิม) แล้วหื้อ(ให้)มันแต่งเครื่องบูชาปริกัมม์(เครื่องพิธีกรรม)หื้อชอบ
(ให้ถูกต้องตามจารีต) แล้วหื้อมันแปลง(สร้าง/ซ่อม)ฝ่ายไว้ดั่งเก่า(ดั่งเดิม) หรือมันบ่(ไม่)
แปลงหอบูชา (หรือ)(มัน)หาเครื่อง ปริกัมม์(เครื่องพิธีกรรม)บ่(ไม่)ได้ ฝ่าย(มัน)ก็แปลง
(สร้าง/ซ่อม)บ่(ไม่ได้) หื้อ(ให้)มันเลี้ยง(จ่าย)ค่าคำกิน(อาหาร) คนพวกแปลงฝ่ายนั้นต่อ
เท่า(ตราบ)แล้ว(เสร็จ) หรือมันบ่สู้(ไม่พอใจ)เลี้ยงได้ หื้อ(ให้)เอาเงินแห่งมัน 50 จ่ายเลี้ยง

คนทั้งหลาย หรือมันบ่(ไม่)แปลง(สร้าง/ซ่อม)หอบุชา(ศาลผีฝ่าย) บ่(ไม่)หื้อ(ให้/หา)เครื่อง
บูชา เท้า(เพียงแต่)จักขอแปลงฝ่ายดังกล่าว อย่าหื้อ(อนุญาตให้)มันแปลง เต็ม(เพิ่ม) ว่า
(เพราะว่า)มันแปลงกับมัน(ไม่)มันคงแข็งแรง เพราะผิดผี(ละเมิด)หอบุชา(ฝ่าย) หื้อ(ให้)
มันหาเครื่องปริกัมม์(เครื่องพิธีกรรม)หื้อ(ให้)ได้ก่อน แล้วหื้อ(จึงอนุญาต)แปลงฝ่าย หรือ
หาเครื่อง(พิธีกรรม)บ่ได้(ไม่)ได้ ก็บ่สู้(ไม่พอใจ)แปลงผีฝ่ายใหม่ หื้อ(ให้)เอาค่า(ปรับ) 330
เงิน (ถ้าเป็น)ฝ่ายน้อย(ขนาดเล็ก) 110 เงิน

ติหอบุชาฝ่าย

ผู้ใดสะหวาติหอบุชาฝ่ายท่านเสีย ผิดผีฝ่าย หลุ่ค่านเสีย หื้อมันแปลงหอบุชาดัง
เก่า แล้วหื้อมันแต่งเครื่องบูชาปริกัมม์ หื้อชอบแล้ว หื้อมันแปลงฝ่ายไว้ดังเก่า ผิดมันบ่
แปลงหอบุชา หาเครื่องปริกัมม์บ่ได้ ฝ่ายก็แปลงบ่ได้ หื้อมันเลี้ยงค่ากินคนผู้แปลงฝ่าย
นั้นต่อเท้าแล้ว ผิดมันบ่เลี้ยงได้ หื้อเอาเงินแห่งมัน 50 จ่ายเลี้ยงทั้งหลาย ผิดมันบ่แปลง
หอบุชา บ่หาเครื่องบูชา เท้าจักขอแปลงฝ่ายดังกล่าว อย่าหื้อมันแปลง เต็ม(เพิ่ม)ว่ามันแปลงบ่
มัน เหตุผิดผีหอบุชา หื้อมันหาเครื่องบูชาปริกัมม์ดังได้ก่อน แล้วหื้อมันแปลงฝ่าย ผิดบ่หา
เครื่องบูชาฝ่าย ก็บ่สู้แปลง ผิดฝ่ายใหญ่ หื้อเอาค่า 330 เงิน ฝ่ายน้อย 110 เงิน (มัง
รายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 71-72 หน้า 59)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดสะหวา(อวดดี)ตี(ทำลาย/ทำให้เสียหาย)หอบุชาฝ่ายท่านเสีย ผิดผี(ละเมิด)
ฝ่าย หลุ่ค่าน(ชำรุด)เสีย หื้อ(ให้)มันแปลง(สร้าง)หอบุชาดังเก่า แล้วหื้อ(ให้)มันแต่ง
เครื่องบูชาปริกัมม์(พิธีกรรม) หื้อชอบ(ถูกต้อง)แล้ว หื้อ(ให้)มันแปลง(สร้าง)ฝ่ายไว้ดังเก่า
ผิดมันบ่(ไม่)แปลง(สร้าง)หอบุชา หาเครื่องปริกัมม์(พิธีกรรม)บ่ได้ ฝ่ายก็แปลง(สร้าง)บ่ได้
หื้อ(ให้)มันเลี้ยง(จ่ายเงิน)ค่ากิน(ค่าอาหาร)คนผู้แปลง(สร้าง)ฝายนั้นต่อเท้า(ทราบเท้า)
แล้ว(สำเร็จ) ผิดมันบ่(ไม่)ยอมเลี้ยง(อาหาร)ได้ หื้อ(ให้)เอาเงินแห่ง(ของ)มัน 50 จ่าย
เลี้ยงทั้งหลาย ผิดมันบ่แปลง(สร้าง)หอบุชา บ่หาเครื่องบูชา เท้าจัก(เพียงแต่)ขอแปลง
(สร้าง)ฝ่ายดังกล่าว อย่าหื้อ(ให้)มันแปลง(สร้าง)เต็ม(เพิ่ม)ว่ามันแปลง(สร้าง)บ่มัน(ไม่)แข็ง
แรง เหตุผิดผี(ละเมิด)หอบุชา (ผี)หื้อ(ให้)มันหาเครื่องบูชาปริกัมม์(พิธีกรรม)ดังได้ก่อน แล้ว
หื้อ(ให้)มันแปลง(สร้าง)ฝ่าย ผิดบ่หาเครื่องบูชาฝ่าย ก็บ่สู้แปลง(ไม่ยอมสร้าง) ผิด(หาก)ฝ่าย
ใหญ่ หื้อZ.shXเอาค่า(ปรับ) 330 เงิน ฝ่ายน้อย 110 เงิน

ลักไชน่านาท่าน มาใส่ส่วนตัว

ลักไชน่านาท่านมาใส่ส่วนตัว ได้หื้อไก่หื้อหมูแก่ท่านเจ้านาเทอะ ผิบใหม่ 3 หมื่น 3 พันเบี้ย (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

ลักไซ(เปิด)น้ำ(จาก)นา(ของ)ท่านมาใส่ส่วนตัว(เอง) ได้หื้อ(ให้)ไก่หื้อ(ให้)หมูแก่ท่านเจ้า(ของ)นาเทอะ ผิ(หาก)บ่(ไม่)ให้ไก่/หมู)ใหม่(ปรับ) 3 หมื่น 3 พันเบี้ย

ลักกินปลาที่วัง สระ หนอง

วังน้ำสระหนองอันท่านชาว(ขง)ไว้ ผู้ใดลักกินปลา หื้อใหม่ หมื่นปลายพัน ใหม่ 4 เท่า ลักกินเผ็งกินต่อ อันท่านหมายไว้ หื้อใหม่รัง 50 เงิน พันเครือหมากน้ำหมากผักแดงเต้าแลเครื่องปลูกทั้งมวล หื้อใหม่แลเครือและพันธุ์เทอะ (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 5 หน้า 91)

ภาษาไทยกลาง

วังน้ำ(ที่)น้ำลึกข้างแม่น้ำ)สระหนองอันท่านชาว(หวง)ไว้ ผู้ใดลักกินปลา หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) หมื่นปลายพัน (1,100) ใหม่(ปรับ) 4 เท่า ลักกินเผ็ง(เผ็ง)กินต่อ อันท่านหมาย(หวงห้าม)ไว้ หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)รัง(ละ) 50 เงิน พันเครือหมากน้ำ(น้ำเต้า)หมากผัก(ผัก/เผง)แดง(แดงกวา)เต้า(น้ำเต้า)แลเครื่องปลูกทั้งมวล หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)แลเครือและพันธุ์เทอะ

หาปลาในหนองน้ำนาท่าน

ผู้ใดช่างหลุมหนองน้ำนาท่านหาปลา ดักไซ หื้อคิดเอาค่าหลังไซแลหลัง 1 เงิน เบ็ดแลหลัง 1 เพื่อเงิน หรือบ่มีไซเท่ามีเครื่องอันอื่นกวนเกลหาปลาทั้งนาหรือหนองก็ดี ถือค่าปลาพุนน้ำแล 2 เพื่อ หื้อนับทุกพุนน้ำเสมอมันลัก อย่าได้ไหมมันเทอะ (มังรายธรรมศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 73หน้า 47)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดช่าง(ระบายน้ำออกจาก)หลุมหนองน้ำ นา(ของ)ท่าน(เพื่อ)หาปลา ดักไซ หื้อ(ให้)คิดเอาค่า(คิดราคา) หลังไซแลหลัง(ไซแต่ละหลังราคา) 1 เงิน เบ็ดแลหลัง 1 เพื่อเงิน หรือบ่(ไม่)มีไซเท่ามี(แต่มี)เครื่อง(มือหาปลา)อันอื่น กวนเกล(กวนน้ำ)หาปลาทั้งนา(ทั้งนา)หรือหนองก็ดี ถือค่าปลาพุนน้ำ (“พุนน้ำ” หมายถึง น้ำหนักปลา ไม่ทราบเท่าใด) แล 2 เพื่อ หื้อ(ให้)นับทุกพุนน้ำเสมอ(เท่ากับ)มันลัก อย่าได้ไหมมันเทอะ

ไสแพถูกฝ่าย

ผู้ใดไสแพล่องถ้ำถูกฝ่ายหลัค่านเสีย หื้อมันแปลงแทน หรือมันแปลงบ่ได้ ฝ่ายใหญ่เอาค่า 110 เงิน ฝ่ายน้อย 52 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 74 หน้า 47)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดไสแพล่อง(ล่องตามแม่น้ำ)ถ้ำ(ชน)ถูกฝ่ายหลัค่านเสีย(ทำให้ฝ่ายชำรุด) หื้อ(ให้)มันแปลง(สร้าง/ซ่อม)แทน หรือมันแปลงบ่ได้ ฝ่ายใหญ่เอาค่า(ให้ชดใช้เป็นเงิน) 110 เงิน ฝ่ายน้อย 52 เงิน

ล่องเรือแพถ้ำฝ่าย

ผู้ใดล่องเรือแพใหญ่ ถ่อพายบ่แพ หื้อถ้ำฝ่ายหลัค่านเสีย หื้อมันแปลงแทน หรือมันแปลงบ่ได้ ฝ่ายใหญ่เอาค่า 52 เงิน ฝ่ายน้อย 32 เงิน เพราะว่าเหลือกำลังมันนา (มังรายศาสตร์ นอตอง ไบลานหน้า 74 หน้า 47)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดล่องเรือแพใหญ่ ถ่อพายบ่แพ(ไม่ไหว/ควบคุมไม่ได้) หื้อถ้ำ(ชน)ฝ่ายหลัค่านเสีย(ชำรุดเสียหาย) หื้อมันแปลง(สร้าง/ซ่อม)แทน หรือมันแปลงบ่ได้(ไม่ได้) ฝ่ายใหญ่เอาค่า(ให้ชดใช้ค่า) 52 เงิน ฝ่ายน้อย(ขนาดเล็ก) 32 เงิน เพราะว่าเหลือกำลัง(เกินกำลัง) มันนา(ของผู้ล่องเรือแพ)

ขุดแทนาท่าน

ผู้ใดขุดแทนาท่านหื้อเสียไป แทใหญ่ต้องเสีย 110 เงิน หรือว่าแทน้อยเล็ก หื้อเสีย 52 เงิน(มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 75 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดขุดแทนา(ทำนบกั้นน้ำในเหมืองหรือคลองส่งน้ำที่แยกจากฝ่ายหรือเขื่อน ก่อนจะส่งไปเข้านา) ท่านหื้อเสียไป(ทำให้ชำรุดเสียหาย) แทใหญ่ต้องเสีย 110 เงิน หรือว่าแทน้อยเล็ก หื้อเสีย 52 เงิน

ไพร่ตระกูลเยียนาจิมกันแปลงฝ่าย

อัน 1 ไพร่ตระกูลเยียนาจิมกัน แปลงฝ่ายไม้แลคนก็เสมอกัน ฝ่าย 1 โลกปุ่นแพ (ชนะ) เอาน้ำ 2 พุ่น (ส่วน) ฝ่าย 1 นั้นว่า มันบ่ฟัง น้ำลวดบ่เข้านา ข้าวกล้าตายแดด เสีย

เท่าใดหื้อมันผู้ปุ่นแพ้(ชนะ)ชิงเอาน้ำนั้นใช้ข้าวอันตายเสียนั้นทั้งทวล อย่าไหม ยามเมื่อมันไปเอาน้ำนั้น เพื่อนว่าพ้อยดำเพื่อนตีต่อมือพอพอง ไหมแลรอย 130 เงิน ผีล้า 5 รอย เมื่อบนเจ็บนักเลียดบ่อก ไหม 52 เงิน ผีผู้อันท่านปุ่นแพ้(ชนะ)ชิงเอาน้ำนั้น ตีผู้ชิงเอาน้ำ อย่าไหมเทอะ เมื่อลุนเจ้าขุนแต่งปันน้ำหื้อเสมอกัน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 69 หน้า 57) แล้วผู้ 1 บ่ยาคำนัน ไปลักเอาน้ำเมื่อคืนหื้อไหม 110 เงิน ยังไปลู่เอาน้ำเมื่อวันกิติ เมื่อคืนกิติ มันมีเครื่องฆ่ากับมือ ผู้อันฆ่ากับที่นั้น ผีบ่ฆ่าไหม 330 เงิน ผีกำลังแห่งเหมืองฝายบ่เสมอกัน หื้อปัน(น้ำ)ตามกำลัง ผู้กำลังน้อยลักเอาน้ำกิติ ผู้กำลังมากลู่ลักเอาน้ำกิติ หื้อตีผู้ลู่ลักก่อนหัวที่แตก บ่อันเอาถึงเจ้าขุน หื้อสอนมันตามคลอง ยังไปลู่ไปลักเอาน้ำเล่า หื้อคอยฆ่าเสียกับที่นั้น ผีได้ฆ่า หื้อไหม 330 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 69-70 หน้า 57-58)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไพร่กระฎูล(เดียวกัน)เยี่ยะ(ทำ)นาจิม(ติด)กัน แปลง(สร้าง)ฝายไม้แลคนก็เสมอ(ลงแรงเท่า)กัน ฝูงหนึ่งโลกปุ่นแพ้(ชนะ) (แย่ง)เอาน้ำ(จากฝาย) 2 พุ่น (ส่วน)ผู้หนึ่งนั้นว่า(ต่อว่า)มัน(ผู้โลก) (มัน)บ่(ไม่)ฟัง น้ำลวด(เลย)บ่(ไม่)เข้านา ข้าวกล้าตายแดด เสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้)มันผู้ปุ่นแพ้(ผู้โลก)ชิงเอาน้ำนั้น (ชด)ให้ข้าวอันตายเสียนั้นทั้งทวล อย่าไหม(ปรับ) ยามเมื่อมันไปเอาน้ำ(จากฝาย)นั้น เพื่อนว่า(บอก)พ้อย(หาก)ดำเพื่อน ตี(เพื่อน)ต่อมือพอพอง ไหม(ปรับ)แลรอย(ละ) 130 เงิน ผีล้า(มากกว่า) 5 รอย เมื่อบน(ขึ้น)ไป เจ็บนัก(มาก)เลียดบ่(ไม่)ออก ไหม(ปรับ) 52 เงิน ผีผู้อันท่านปุ่นแพ้(ผู้โลก)ชิงเอาน้ำนั้น ตีผู้ชิงเอาน้ำ อย่าไหม(ปรับ)เทอะ เมื่อลุน(ภายหลัง)เจ้าขุนแต่ง(พิจารณา)ปัน(แบ่ง)น้ำหื้อ(ให้)เสมอกัน แล้วผู้หนึ่งบ่(ไม่)ยำ(ยำเกรง)คำ(ตัดสิน)นั้น ไปลักเอาน้ำเมื่อคืน(กลางคืน) หื้อ(ให้)ไหม(ปรับ) 110 เงิน ยังไปลู่(แย่ง)เอาน้ำเมื่อวัน(กลางวัน)กิติ เมื่อคืน(กลางคืน)กิติ มัน(คนแย่งน้ำ)มีเครื่องฆ่า(อาวุธ)กับมือ ผู้(เพื่อน)อันฆ่ากับที่นั้น ผี(หาก)บ่(ไม่)ฆ่า (ให้)ไหม(ปรับ) 330 เงิน ผี(หาก)กำลังแห่งเหมืองฝาย(แรงงานสร้างเหมืองฝาย)บ่(ไม่)เสมอ(เท่า)กัน หื้อ(ให้)ปัน(แบ่ง)น้ำตามกำลัง(แรงงานที่)ทำ ผู้กำลัง(ลงแรงงาน)น้อย ลักเอาน้ำกิติ ผู้กำลัง(ลงแรงงาน)มากลู่(แย่ง)ชิงลักเอาน้ำกิติ หื้อ(ให้)ตีผู้ลู่(แย่ง)น้ำและผู้ลักก่อน หัว(ศีรษะ)ที่แตก บ่อัน(มิเช่น)นั้นเอาถึง(ถึง)เจ้าขุน หื้อ(ให้)(สั่ง)สอนมันตามคลอง(จาริต) ยังไปลู่(แย่ง)ไปลักเอาน้ำเล่า หื้อ(ให้)คอย(ดัก)ฆ่าเสียกับที่(ฝาย)นั้น ผี(หาก)บ่(ไม่)ได้ฆ่า หื้อ(ให้)ไหม(ปรับ) 330 เงิน

บ่แปลงเหมืองแปลงฝายสักเม็ด

ผู้ใดบ่แปลงเหมืองแปลงฝายสักเม็ด มันไปลักเอาน้ำท่าน หื้อตีหัวแตก ปล่อยเสีย บ่อันก็หื้อใหม่ 110 เงิน ผิมันยังไปลักเล่า หื้อฆ่าเสียกับที่นั้น (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 70 หน้า 58) .

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดบ่(ไม่)แปลง(สร้าง)เหมืองแปลง(สร้าง)ฝายสักเม็ด(สักเม็ด) มันไปลักเอาน้ำ(ของ)ท่าน หื้อ(ให้)ตีหัว(ศีรษะ)แตก ปล่อย(ไป)เสีย บ่อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 110 เงิน ผิ(หาก)มันยังไปลักเล่า(อีกเล่า) หื้อ(ให้)ฆ่าเสียกับที่(เหมือง/ฝาย)นั้น

ไปยาดปากเหมืองรั่ว

ผู้ใดไปยาดปากเหมืองรั่วเสียเกิง 1 กิติว่าเสียทั้งมวลกิติ หื้อมันแปลงแทน ผิมันบ่แปลงแทนได้ ถือฝายใหญ่ เอาค่า 330 เงิน ฝายน้อยเอาค่า 110 เงิน ผิหาสังเสียบ่ได้ หื้อมัดใส่คอกไว้ ผิผู้ใดจักไถ่มัน หื้อ(เอา)ค่าฝายออก ผิหาผู้ไถ่ได้ หื้อทอดคอกไว้ 3 เดือน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 70 หน้า 58)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดไปยาด(ทำให้พัง)ปากเหมือง(ทำให้น้ำ)รั่ว(ไหลออก)รุ(หล/ชำรุด)เสีย(หาย)เกิง(ครึ่ง)หนึ่งกิติ ว่าเสีย(หาย)ทั้งมวลกิติ หื้อ(ให้)มัน(ผู้ไปยาด)แปลง(ซ่อม/สร้าง)แทน ผิ(หาก)มันบ่(ไม่)แปลง(ซ่อม)แทนได้ ถือ(คิดราคา)ค่าปรับฝายใหญ่ เอาค่า 330 เงิน ฝายน้อย(เล็ก)เอาค่า 110 เงิน ผิ(หาก)คนไปยาดหาสัง(สิ่งใด)เสีย(ค่าปรับ)บ่(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)มัดใส่คอกไว้ ผิ(หาก)ผู้ใดจักไถ่มัน หื้อ(ให้)(เอา)ค่าฝายออก ผิ(หาก)หาผู้ไถ่บ่(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)ทอด(ทอดทิ้ง/ใส่)คอก(คุก)ไว้ 3 เดือน

บ้านเหมืองหาปลา

ผู้ใดได้บ้านเหมืองหาปลา หื้อน้ำนา (ไบลานหน้า 70/58) ท่านบกเสีย หื้อตีหัวแตก(แล้ว)ปล่อยเสีย บ่อันก็หื้อเอาเครื่องปลามันทั้งมวล บ่อันก็หื้อเอามันไปถึงเจ้าขุน หื้อสอนมัน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 71 หน้า 58)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดได้บ้าน(ทำขอบ/คัน)เหมือง(เพื่อ)หาปลา หื้อ(ทำให้)น้ำ(ใน)นา(ของ)ท่านบก(แห้ง)เสีย หื้อ(ให้)ตีหัว(ศีรษะ)แตก(แล้ว)ปล่อยเสีย บ่อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)เอาเครื่อง(มือ)หาปลา(ของ)มันทั้งมวล บ่อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)เอามันไปถึง(ถึง)เจ้าขุน(ผู้ปกครอง) หื้อ(ให้)สอนมัน

ช่างนํ้านาท่านหาปลา

ผู้ใดช่างนํ้านาท่านเสียหาปลา หื้อบ้านไว้ดั่งเก่า ผิบ้านไว้ข้าวกล้าตาย เสียเท่าใดหื้อใช้เท่านั้น เจ้าข้าวจํานาห์ ว่าแก้มัน หื้อมันบ้านไว้ดั่งเก่า มันสะหวาดจํานา เจ้าข้าวจอันไดอัน 1 หื้อตีหัวแตกเสีย บ่ออันใหม่ 110 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 71 หน้า 58)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดช่าง(ระบาย)นํ้า(ออกจากที่)นา(ของ)ท่านเสีย(เพื่อ)หาปลา หื้อ(ให้)บ้าน(ทำคัน/ขอบ)ไว้ดั่งเก่า ผิ(หาก)บ(ไม่)บ้าน(ทำขอบ/คัน)ไว้(เป็นเหตุให้)ข้าวกล้าตาย เสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่านั้น เจ้าข้าวจํานาห์(เห็น)(จึง)ว่า(ว่ากล่าว)แก้มัน หื้อ(ให้)มันบ้าน(ทำขอบ/คัน)ไว้ดั่งเก่า มันสะหวาด(อวดดี)จํานาเจ้าข้าวจอันไดอันหนึ่ง หื้อ(ให้)ตีหัว(ศีรษะ)แตกเสีย บ่ออัน(มีเช่นนั้น)ใหม่(ปรับ) 110 เงิน

ช่างหลุมหนองนํ้านาท่าน หาปลา

ผู้ใดช่างหลุมหนองนํ้านาท่าน(เพื่อ)หาปลาดักไซหื้อเอาค่าหลังไซ 1 เงิน เบ็ดแลหลัง 1 หวันเงิน ผิมีไซเท่ามีเครื่องอันอื่นเกลหาปลา ยังนํ้ายังหนองท่านก็ดี ถือค่าปลา พันนํ้า 2 เงิน หื้อนับขุพันนํ้าเสมอมันลัก อย่าใหม่มันเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 71 หน้า 58-59)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดช่าง(ระบาย)หลุม(บ่อ)หนองนํ้า(ใน)นาท่าน(เพื่อ)หาปลา ดักไซหื้อ(ให้)เอาค่าหลังไซ(แต่ละหลัง) 1 เงิน (ค่าปรับ)เบ็ดแลหลัง 1 หวันเงิน ผิ(หาก)บ(ไม่)มีไซเท่า(แต่)มีเครื่อง(มี)อันอื่นเกลหาปลา(กวนนํ้าเพื่อ)หาปลา(ยัง)ที่(นํ้ายัง)หนอง(ของ)ท่านก็ดี ถือค่าปลา พันนํ้า (ละ) 2 เงิน หื้อ(ให้)นับขุ(ทุก)พันนํ้า เสมอ(ว่า)มันลัก อย่าใหม่(ปรับ)มันเทอะ

ใส่แพล่องถืมฝายหลค่าน

ผู้ใดใส่แพล่องถืมฝายหลค่านเสีย หื้อมันแปลงแทน แปลงบได้ ฝายใหญ่เอาค่า 110 เงิน ฝายน้อย 52 เงิน ล่องเรือแพใหญ่ถ่อฝายบแพ หื้อถืมฝายหลค่านเสีย หื้อมันแปลงแทน ผิมันแปลงบได้ ฝายใหญ่เอาค่า 52 เงิน ฝายน้อย 32 เงิน เหตุว่าเหลือกำลังมันนา (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 71 หน้า 59)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดใส่แพล่อง(นํ้า)ถืม(ชน)ฝายหลค่าน(ชำรุด)เสีย หื้อ(ให้)มันแปลง(สร้าง/ซ่อม)แทน แปลง(สร้าง/ซ่อม)บ(ไม่)ได้ ฝายใหญ่เอาค่า 110 เงิน ฝายน้อย 52 เงิน ล่อง

เรือแพใหญ่ถ่อฟาย(พาย)บ่แพ(ไม่ไหว) หื้อ(ทำให้)ถิม(ชน)ฟายหลัค่าน(ชำรุด)เสีย หื้อ
(ให้)มันแปลง(สร้าง/ซ่อม)แทน ผิ(หาก)มันแปลง(สร้าง/ซ่อม)บ่(ไม่)ได้ ฟายใหญ่ เอาค่า
52 เงิน ฟายน้อย 32 เงิน เหตุว่าเหลือกำลังมันนา

ชุดม้างแทนาท่าน

ผู้ใดชุดม้างแทนาท่านเสีย ผิแพใหญ่ใหม่ 110 เงิน ผิแทน้อย 52 เงิน (มังราย
ศาสตร์ วัตรไชยสถาน ไบลานหน้า 75 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชุดม้าง(ทำลาย) แทนาท่านบักน้ำในเหมืองหรือคลองส่งน้ำ ที่แยกจาก
ฝายก่อนจะไปสู่(ของ)ท่านเสีย(หาย) ผิ(หาก)แพใหญ่ใหม่ 110 เงิน ผิแทน้อย
52 เงิน

ลักน้ำข้างน้ำท่าน

อัน 1 หื้อน้ำจิมกัน ปักน้ำใส่ เท้าลักข้างน้ำท่าน ลักข้างฝายเหมือง ท่าน
ฆ่าตายอย่าว่าถา บ่ได้หื้อใหม่ 11,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัตรหมื่นเงินทอง หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง หื้อ(ให้)น้ำ(จากเหมืองฝาย)จิม(ด้วย)กัน บ่(ไม่)ปักน้ำใส่(ไปทดน้ำเข้า
นา) เท้า(แต่)ลัก(ชะโมย)ข้าง(เปิด)น้ำ(จาก)นาท่าน ลักข้าง(ระบายน้ำจาก)ฝายเหมือง
ท่าน(เจ้าของนา)ฆ่าตายอย่าว่าถา(อย่าว่าแก่กัน) (หาก)บ่(ไม่)ได้(ฆ่าคนลักน้ำ) หื้อ(ให้)
ใหม่(ปรับ) 11,000 เบี้ย

ลักษณะเนื่อน้ำ ลักแห จิบ

ลักษณะจาด้วยลักปลาที่แม่น้ำคือลักปลาเล็กหรือปลาใหญ่เนื่อน้ำดังนี้ ลักกิน
ปลา สะเพียนใหญ่ น้ำหนักมากกว่าหมื่นเมื่อบน ถือตัวละ 50 เงิน ใช้แทน 3 ตัว
ลักปลาแซปลาหนูปลาสะวาย 5 พันน้ำหนักขึ้นเมื่อบน ถือตัวละ 50 เงิน ใช้ 3 ตัว ลัก
ปลากั้งหรือปลาฝามากกว่า 3 พันน้ำหนักเมื่อบน ถือตัวละ 72 เงิน ใช้ 5 ตัวปลา ลักกิน
ปลาเทาะ ปลาเลิง ปลาสะเพียนน้อย ปลาสะโทก ถือตัวละ 22 เงิน ใช้แทน 3 ตัวปลา

หรือลักปลาสะปาก ปลาตอง ปลาแห 5 นิ้ว ถือค่าตัวละ 11 เงิน ใช้ 3 ตัว เป็น 52
เงิน ปลาสร้อย 1 พันน้ำหนัก ถือค่าตัวละ 2 เงิน 100 กว่า ใช้แทน 3 ตัว จะแฉแลอัน
ใช้ 1320 เงิน อันนี้มีที่แม่ของหุ่นแล เขตแดนยาว 100 วา หื้อใช้แต่ 11 เงิน (มังราย
ศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 91 หน้า 59)*

ภาษาไทยกลาง

ลักษณะจา(กล่าว)ด้วยลักปลาที่แม่น้ำคือ ลักปลาเล็กหรือปลาใหญ่เนื้อน้ำดังนี้
ลักกินปลาสะเพียนใหญ่(ตะเพียนขนาดใหญ่) น้ำหนักมากกว่าหมื่น(หมื่นน้ำ/มาตราซึ่ง
น้ำหนักโบราณ)เมื่อบน(ขึ้นไป) ถือ(ตีราคา)ตัวละ 50 เงิน (ชด)ใช้แทน 3 ตัว ลักปลาแซ้
(ปลาชนิดหนึ่ง) ปลาหนู(ปลาชนิดหนึ่ง) ปลาสะวาย 5 พันน้ำหนัก (พันน้ำ-มาตราซึ่ง
น้ำหนักโบราณ) ขึ้นเมื่อบน(ขึ้นไป) ถือ(ตีราคา)ตัวละ 50 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักปลากัง
(ปลาก้าง) หรือปลาฝา(ตะพาน้ำ) มากกว่า 3 พันน้ำ(มาตราซึ่งน้ำหนัก) เมื่อบน(ขึ้นไป)
ถือ(ตีราคา) ตัวละ 72 เงิน (ชด)ใช้ 5 ตัวปลา ลักกินปลาเทาะ(ปลาเทโพ) ปลาเลิง
(ปลาชนิดหนึ่ง) ปลาสะเพียนน้อย(ปลาตะเพียนขนาดเล็ก) ปลาสะโทก(ปลาชนิดหนึ่ง)
ถือ(ตีราคา)ตัวละ 22 เงิน (ชด)ใช้แทน 3 ตัวปลา หรือลักปลา สะปาก(ปลาตะปาก)
ปลาตอง(ปลากาย) ปลาแห(ปลาชนิดหนึ่ง) (ขนาด) 5 นิ้ว ถือค่า ตัวละ 11 เงิน
(ชด)ใช้ 3 ตัว เป็น 52 เงิน ปลาสร้อย 1 พันน้ำหนัก(หน่วยน้ำหนัก) ถือ(ตีราคา)
ค่าตัวละ 2 เงิน 100 กว่า(น้ำหนัก) ใช้แทน 3 ตัว (ลัก)จะแฉ(ไม่ทราบความหมาย)
แลอัน(อันละ) (ชด)ใช้ 1320 เงิน อันนี้มีที่แม่ของ(แม่น้ำโขง)หุ่น(โน้น)แล เขตแดนยาว
100 วา(ขนาดจะแฉร้อยวา) หื้อใช้แต่(ให้ชดใช้เพียง) 11 เงิน ลักแหคร่าวผืนถี่(แหชนิด
หนึ่งทอดถี่) ตา(ขนาดตากว้าง) 3 นิ้ว หรือ 5 นิ้ว มีค่าเท่าใดซื้อเท่านั้น แล้วปรับไหม
อีก 11 เงิน ลักแหถี่มีค่าเท่าใด แก้วใช้(จ่ายเงินชดใช้) หื้อ(ให้)แทนเท่านั้น ปรับไหมอีก
ผืนละ 52 เงิน หรือจิบหลวง(เครื่องมือจับปลาขนาดใหญ่) ค่า(มีค่า) 11 เงิน เบ็ด
ขวิด(เบ็ดชนิดหนึ่ง)แลหลัง(อันละ) 52 เงิน เบ็ดแจว(เบ็ดชนิดหนึ่ง) แลหลัง(อันละ)
330 เงิน เบ็ดจง(เบ็ดชนิดหนึ่ง) แลหลัง(อันละ) (ชด)ใช้ 110 เงิน เบ็ดรอบ(เบ็ดชนิด
หนึ่ง) แลหลัง(อันละ) 11 เงิน เบ็ดล่อน(เบ็ดชนิดหนึ่ง) หลัง(อันละ) 110 เงิน เบ็ดปัก
(เบ็ดชนิดหนึ่ง) แลหลัง(อันละ) 1 ห้วนเงิน(มาตราเงิน) ไชแลหลัง(อันละ) 2 เงิน ไช
เล็กน้อยหนึ่ง(ขนาดเล็ก) 2 เงินกว่า

เนื้อน้ำดังนี้

เนื้อน้ำดังนี้ ลักกินปลาสะเพียนใหญ่ ล้าหมื่นเมื่อบน ถือตัว 50 ไข่ 3 ตัว ลักปลาแซ่หางหมู ปลาสวาย 5 พันน้ำเมื่อบน ถือค่า 50 ไข่ 3 ตัว ปลาคัง ปลาฝา 3 พันเมื่อบนถือตัว 72 เงิน ไข่ 4 ตัว ปลาเทาะ(เทโพ) ปลาเลิง ปลาสะเพียนน้อย ปลาสะโดก ถือตัว 22 เงิน ไข่ 3 ตัว ปลาสะปาก ปลาทอง ปลาแห 5 นิ้ว ถือค่าตัวละ 11 เงิน ไข่ 3 ตัว เป็น 52 เงิน ปลาสร้อยพันน้ำ 2 เงิน ไข่ 3 ตัว ละแฉแลอันไข่ 1320 เงิน อันนี้มีแม่ของพันแล ... แควนยาวร้อยวา หื้อไข่ 11 เงิน ลักแหคร่าวผืนถี่ 3 นิ้ว 5 นิ้ว ค่าเท่าใดใช้เท่านั้นแล ไหม ผืน 11 เงิน ลักแหถี่มีค่าเท่าใดแทนเท่านั้น ไหมผืน 52 เงิน ลักจับหลวงค่า 11 เงิน เบ็ดขวิดแลหลัง 52 เงิน เบ็ดแขวนแลหลัง 330 (เงิน) เบ็ดจงแลหลัง ไข่ 110 เงิน เบ็ดลอยแลหลัง 11 เงิน เบ็ดปักแลหลังหวั่นเงิน ไชหลวง 2 เงิน ไชน้อยหลัง 1 เงิน (มังรายศาสตร์วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 87 หน้า 72)

ภาษาไทยกลาง

เนื้อน้ำ(สัตว์น้ำ)(มี)ดังนี้ ลักกินปลาสะเพียนใหญ่(ตะเพียน) (น้ำหนัก) ล้า(เกิน) (หนึ่ง)หมื่น(หมื่นน้ำ/น้ำหนักปลาไม่ทราบเท่าใด)เมื่อบน(ขึ้นไป) ถือตัว(ละ) 50 (ชุด)ไข่ 3 ตัว ลักปลาแซ่หางหมู(ปลาแคหางหมู) ปลาสวาย 5 พันน้ำ(ห้าพันน้ำ – น้ำหนักปลาไม่ทราบเท่าใด) เมื่อบน(ขึ้นไป) ถือค่า 50 (ชุด)ไข่ 3 ตัว ปลาคัง(ปลาก้าง/กั้ง) ปลาฝา(ตะพาน้ำ) 3 พันเมื่อบน(ขึ้นไป) ถือตัว(ละ) 72 เงิน (ชุด)ไข่ 4 ตัว ปลาเทาะ (ปลาเทโพ) ปลาเลิง(ปลาชนิดหนึ่ง) ปลาสะเพียนน้อย(ปลาตะเพียนน้อย) ปลาสะโดก (ปลาชนิดหนึ่ง) ถือตัว(ละ) 22 เงิน (ชุด)ไข่ 3 ตัว ปลาสะปาก(ปลาตะปาก) ปลาทอง ปลาแห 5 นิ้ว ถือค่า ตัวละ 11 เงิน ไข่ 3 ตัว เป็น 52 เงิน ปลาสร้อย (น้ำหนัก) พันน้ำ 2 เงิน (ชุด)ไข่ 3 ตัว ละแ(ไม่ทราบความหมาย)แลอัน (ชุด)ไข่ 1320 เงิน อันนี้มีแม่ของ(แม่น้ำโขง)พัน(พัน)แล ... แควนยาวร้อยวา หื้อ(ให้)(ชุด)ไข่ 11 เงิน

ลักแหคร่าว

ลักแหคร่าวผืนถี่ ตา 3 นิ้ว หรือ 5 นิ้ว มีค่าเท่าใดซื้อเท่านั้น แล้วปรับไหมอีก 11 เงิน ลักแหถี่มีค่าเท่าใดแก้ไข หื้อแทนเท่านั้น ปรับไหมอีกผืนละ 52 เงิน หรือจับหลวงค่า 11 เงิน เบ็ดขวิดแลหลัง 52 เงิน เบ็ดแขวนแลหลัง 330 เงิน เบ็ดจงแลหลัง ไข่ 110 เงิน เบ็ดรอบแลหลัง 11 เงิน เบ็ดล่อนหลัง 110 เงิน เบ็ดปักแลหลัง 1 หวั่นเงิน ไชแลหลัง 2 เงิน ไชเล็กน้อยหนึ่ง 2 เงินกว่า (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 91 หน้า 59)

ภาษาไทยกลาง

ลักแหครวผืนถี่ 3 นิ้ว 5 นิ้ว ค่าเท่าใด (ชด)ใช้เท่านั้นแล ไหม (ปรับ)ผืน 11 เงิน ลักแหถี่ มีค่าเท่าใด (ชด)ใช้แทนเท่านั้น ไหม(ปรับ)ผืน(ละ) 52 เงิน ลักจิบหลวง (ที่ดักปลาในแม่น้ำ) ค่า 11 เงิน เบ็ดขวิด แลหลัง 52 เงิน เบ็ดแขวน แลหลัง 330 (เงิน) เบ็ดจง แลหลัง (ชด)ใช้ 110 เงิน เบ็ดลอย แลหลัง 11 เงิน เบ็ดปัก แลหลัง (ค่า)ห้วนเงิน ไชหลวง(ใหญ่) 2 เงิน ไชน้อย(เล็ก) หลัง 1 เงิน

ปายางกับการเมือง

อัน 1 ว่ามีบ้านของที่ 1 มั่นหากไปสร้างฝั้วปายางถางเป็น บ่ไซที่ชุมไผ่ผู้ใด หากบ่หื้อเป็นปายางกับการเมืองแต่ก่อน มั่นหากมันใคร่หื้อทานกับวัดวาอารามที่ใดก็ดี หื้อได้ถามท้าวพญาผู้กินปากินบ้านกินเมืองที่นั่นก่อน จึ่งหื้อได้แล เหตุแผ่นดินทั้งมวล หากเป็นของท้าวพญามหากษัตริย์ตาย ไร่นาที่ดินอันใดเป็นที่ชุมบ้านเมือง ผู้ใดซื้อขอ แห่งท้าวพญาตนเป็นเจ้าปฐวีแท้ ผู้นั้นหยาดน้ำ (โบราณหน้า 80 หน้า 66) หื้อทานก็ดี ขายก็ดีขึ้นแล บ่อันไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนนายจักหื้อบ่ได้แล วัตถุฝูงมีวิญญาณก็ดี หา วิญญาณบ่ได้ก็ดี ผู้ใดเจ้าวัตถุขายหื้อขาดก็ดี แลกกันก็ดี หื้อวัตถุนั้นดีแล บ่อันบ่ดีแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณหน้า 80-81 หน้า 66-67)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 ว่ามีบ้านของ(บ้าน)ที่ 1 มั่นหากไปสร้างฝั้ว(ฝั้ว)ปายางถางเป็น บ่ (ไม่)ไซที่ชุม(ที่ดินของบ้านเมือง)ไผ่ผู้ใด หากบ่(ไม่)หื้อ(ให้)เป็นปายาง(ป่าไม้)กับการเมือง (ราชการ)แต่ก่อน มั่นหากมันใคร่หื้อ(ให้/ทำ)ทานกับวัดวาอารามที่ใดก็ดี หื้อ(ให้)ได้ถาม ท้าวพญาผู้กินปากินบ้านกินเมืองที่นั่นก่อน จึ่งหื้อ(ให้ทาน)ได้แล เหตุ(เพราะ)แผ่นดินทั้ง มวลหากเป็นของท้าวพญามหากษัตริย์ตาย ไร่นาที่ดินอันใดเป็นที่ชุมบ้านเมือง(ที่ดินราช การ) ผู้ใดซื้อขอแห่งท้าวพญาตนเป็นเจ้าปฐวีแท้ ผู้นั้นหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) หื้อ(ให้)ทานก็ ดี ขายก็ดีขึ้นแล บ่อัน(มิเช่นนั้น)ไพร่บ้านไพร่เมืองเจ้าขุนนายจักหื้อ(ให้)บ่(ไม่)ได้แล วัตถุ ฝูงมีวิญญาณก็ดี หาวิญญาณบ่(ไม่)ได้ก็ดี ผู้ใดเจ้าวัตถุขายหื้อ(ให้)ขาดก็ดี แลกกันก็ดี หื้อ(ให้)วัตถุนั้นดีแล บ่อันบ่ดีแล

ตัดไม้เล็มพอใช้การเมือง

ผู้ใดตัดไม้ยะอันที่ขางนั้นเสียแลเล็มใช้แทน 52 เงิน หรือตัดแลเล็มพอแปลงหัน หอกไหม 52 เงิน หรือเล็มพอใช้การเมืองละเล็มหื้อไหม 110 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 65 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดตัดไม้ยะ(ไม้ชนิดหนึ่ง)อันที่ขาง(หวงห้าม)นั้นเสียแลเล็มใช้แทน 52 เงิน หรือตัด(ไม้ยะ)แลเล็มพอแปลง(ทำ)หัวหอกไหม 52 เงิน หรือเล็มพอใช้การเมืองละเล็มหื้อไหม 110 เงิน

ตัดไม้เสื่อเมืองเสื่อบ้าน

อัน 1 ผู้ใดลักตัดต้นไม้เสื่อเมืองเสื่อบ้านซิดขวง ฟันเสื่อเรือนท่านเสียก็ตี ผิด ผีเสื่อบ้านเสื่อเมืองเสื่อเรือน หื้อหาเครื่องบูชาเสื่อเมืองเสื่อบ้าน แล้วบูชาหื้อขอบ` ผิบ เลี้ยงบ่บูชา เจ้าเรือนคนเรือนตาย ลูกเมียวัวควายตาย หื้อมันผู้ตัดผู้ฟันนั้นใช้ค่าฝูงนั้นทั้ง มวล อย่าหื้อไหมเทอะ อันหื้อใช้ค่านั้น หากเป็นสินไหมแล้วแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 60 หน้า 49-50)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 ผู้ใดลักตัดต้นไม้เสื่อเมือง(ต้นไม้ที่ผีหมู่บ้านสถิต)เสื่อบ้าน(ต้นไม้ที่ผีเมือง สถิต)ซิดขวง(เป็นเสนียดจัญไร)นเสื่อเรือน(ต้นไม้ที่ผีเรือนสถิต)ท่านเสียก็ตีผิดผี(ละเมิดต่อ) เสื่อบ้านเสื่อเมืองเสื่อเรือน หื้อ(ให้)หาเครื่องบูชาเสื่อเมืองเสื่อบ้าน แล้วบูชาหื้อขอบ(ให้) ถูกต้องตามจารีต) ผิบเลี้ยงบ่บูชา(ไม่เซ่นไหว้) เจ้าเรือน(เจ้าของบ้าน)คนเรือน(สมาชิกใน ครัวเรือน)ตาย ลูกเมียวัวควายตาย หื้อ(ให้)มันผู้ตัด(ต้นไม้)ผู้ฟันนั้นใช้ค่าฝูงนั้นทั้งมวล อย่าหื้อ(ให้)ไหมเทอะ อันหื้อ(ให้)ใช้ค่านั้น หากเป็นสินไหมแล้วแล

ตัดไม้เสื่อเมือง ไม้เสื่อบ้าน ไม้เสื่อเรือน

อัน 1 ผู้ใดตัดต้นไม้เสื่อเมืองเสื่อบ้านซิดขวง ฟันเสื่อเรือนท่านเสียก็ตี ถือว่าผิด ผีเสื่อบ้านเสื่อเมือง หื้อหาเครื่องบูชาเสื่อเมืองเสื่อบ้าน แล้วบูชาหื้อขอบ เจ้าเรือนคนเรือน ตายหรือลูก เมีย วัว ควาย ตาย ต้องหื้อมันผู้ตัดผู้ฟันนั้นใช้แทนค่าของสิ่งนั้นนับเลี้ยง อย่า ได้ไหมเทอะ อันหื้อใช้ค่านั้น หากเป็นสินไหมแล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 66 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใด (ลัก)ตัดต้นไม้เสียเมือง(ต้นไม้ที่ผีเมืองสถิต) เลื้อบ้าน(ต้นไม้ในหมู่บ้านที่ผีบ้านสถิต) ขีดขวาง(ถือเป็นเสียดจัญไร) พันเลื้อเรือน(ต้นไม้ในบ้านเรือนที่ผีบ้านผีเรือนของท่านสถิต)ท่านเสีย(เสียหาย)กิติ- ถือว่าผิดผี(ละเมิดต่อ)เลื้อบ้าน(ผีบ้าน)เลื้อเมือง(ผีเมือง) หื้อ(ให้)หาเครื่องบูชา(เช่นไหว้) เลื้อเมืองเลื้อบ้าน แล้วบูชา(เช่นไหว้)หื้อชอบ(ให้ผีให้อภัย) (ถ้า)เจ้าเรือน(เจ้าของบ้านที่ต้นไม้ถูกพัน)คนเรือน(สมาชิกในครัวเรือน) ตายหรือลูก เมีย วัว ควาย ตาย ต้องหื้อ(ให้)มันผู้ตัดฟัน(ต้นไม้)นั้นใช้แทนค่าของสิ่งนั้น (ทั้งคนที่ตาย วัวควายนับเสียง(ทั้งมวล) อย่าได้ไหมเทอะ อันหื้อใช้ค่านั้น(ที่มันชดใช้ค่าเสียหาย) หาก(ถือว่า)เป็นสินไหมแล

ตัดเครือพริก

ผู้ใดลักตัดเครือพริกท่านแลเครือต้องไหม 22,000 เบี้ย ตัดเครือพลุแลเครือไหม 11,000 เบี้ย นัยตัดเครือพริกเครือพลุท่านเสียแล ต้องไหม 17,500 เบี้ย เป็นเงิน 130 เงิน หรือต้นกวาวก็ดี ต้นหมากก็ดี ตัดแลต้นหื้อไหม 520 เงิน ลักหมากแลปลี หื้อไหมตอบจิก 9 ปลี ถือ(ค่า)ปลีหมาก 1,100 เบี้ย (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 66 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักตัดเครือ(เถา)พริก(ต้นพริกของ)ท่านแลเครือ(แต่ละเถา)ต้องไหม 22,000 เบี้ย ตัดเครือพลุ(เถาพลุ)แลเครือไหม , เบี้ย นัยตัดเครือพริกเครือพลุท่านเสียแล ต้องไหม 17,500 เบี้ย เป็นเงิน 130 เงิน หรือต้นกวาว(ทองกวาว)ก็ดี ต้นหมากก็ดี ตัดแล(แต่ละต้น)ต้นหื้อ(ให้)ไหม 520 เงิน ลักหมากแลปลี(หัว) หื้อไหมตอบจิก(ไม่ทราบความหมาย) 9 ปลี ถือ(ค่า)ปลีหมาก 1,100 เบี้ย

ปลูกพืชชะในที่ดินท่าน

อัน 1 ผู้ใดปลูกพืชชะเป็นต้นว่าหมากไม้สิ่งใดก็ดี เจ้าที่จึงเอาของปลูกตั้งอัน หื้อปัน 10 ส่วน ได้แก่เจ้าที่ส่วน 1 ได้แก่ผู้ปลูกนั้น 9 ส่วนแล หรือตัดต้นกล้วยอ้อยท่านเสีย ละต้นหื้อไหม 1,100 เบี้ยแล ตัดต้นรักแลต้นที่ท่าน [หมาย] ไว้แลต้นไหม 110 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 67 หน้า 44)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดปลูกพืชชะ(พืช) เป็นต้นว่าหมากไม้(หมากหรือต้นไม้)สิ่งใดก็ดี เจ้า(ของ)ที่จึง(จัก)เอาของปลูกตั้งอัน หื้อปัน(ให้แบ่งเป็น) 10 ส่วน ได้แก่(ให้แก่)เจ้าที่ส่วน 1

ได้แก่(ให้แก่)ผู้ปลูกนั้น 9 ส่วนแล หรือตัดต้นกล้วย(ต้น)อ้อย(ของ)ท่านเสีย (แต่) ละต้นหื้อ(ให้)ใหม่ 1,100 เบี้ยแล ตัดต้นรัก(ไม้รัก)ใช้อย่างทำเครื่องลงรักปิดทอง) แลต้นที่ท่าน [หมาย/สงวน] ไว้ แลต้นใหม่ 110 เงิน

ปลูกพืชระหมากพลูในที่ดินท่าน

ประการ 1 ปลูกพืชระหมากพลูในที่ดินท่าน เจ้าที่(ดิน)จักชิงกิน หื้อปัน 10 ส่วน เจ้าที่ ส่วน 1 ผู้สร้าง 9 ส่วน (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 21)

ภาษาไทยกลาง

ประการ 1 (ผู้ใด)ปลูกพืชระ(พืช)หมากพลูในที่ดิน(ของ)ท่าน เจ้า(ของ)ที่(ดิน)จักชิง(แย่งชิง)กิน(พืชผล) หื้อปัน(ให้แบ่งเป็น) 10 ส่วน เจ้า(ของ)ที่(ดิน) (ได้รับ)ส่วน 1 ผู้สร้าง(ผู้ปลูกพืชได้) 9 ส่วน

ปลูกพืชระในที่ดินท่าน

ผู้ใดปลูกพืชระเป็นต้นว่า หมากไม้เยียงโคกดี เจ้าที่จักเอาของปลูกดังอัน หื้อปัน 10 ส่วน ได้แก่เจ้าที่ ส่วน 1 ได้แก่ผู้ปลูก 9 ส่วน เทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถานใบลานหน้า 61 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดปลูกพืชระ(พืช)เป็นต้นว่า(ต้น)หมากไม้เยียง(ชนิด)โคกดี เจ้าที่(ดิน)จักเอาของปลูก(พืชผล)ดังอัน หื้อ(ให้)ปัน(แบ่ง) 10 ส่วน ได้แก่เจ้าที่(ดิน) ส่วน 1 ได้แก่ผู้ปลูก 9 ส่วน เทอะ

วานขอท่านไปปล้ำไม้ไร่ ลักเอาไฟเผาไรของท่านที่ยังไม่ถึงฤดูเผา

ยังมีผู้ 1 วานขอท่านขึ้นต้นไม้ตกตาย หื้อผู้จำxonนั้นใช้ค่า 250 เงิน แล้วหื้อช่วยลูกเมียผู้ตายเผาเสียหื้อใหม่เทอะ ผู้ใดวานท่านไปปล้ำไม้ไร่ บใส่ใจหื้อทูปไม้ หลอนไม้ ทูปตาย หื้อผู้วานใช้ค่า 250 เงิน อย่าใหม่ แล้วหื้อช่วยลูกเมียผู้ตายหื้อเผาเสียหื้อใหม่ หรือไม้ท่าวไปบ่บอก ใส่ใจหื้อถูกทำตายแท้ ต้องใช้ค่าคนผู้ 1 ใหม่ 2 คน เป็น 750 เงิน หรือบ่ตั้งใจแลถูกหัวแตก หื้อผู้วานใส่ค่าน้ำมันยา 110 เงิน หื้อหาเหล้าไหโก่คู่ผูกมือถือ

ขวัญ หรือหักพอเสียของคะหื้อช่วยกันยา ค่ายามีมากน้อยเท่าใด หื้อผู้วานท่านใช้แทน
คันหายดีแล้ว หื้อหาเหล่าไหไก่อคู่สู่ขวัญมัน หรือตั้งใจหื้อถูกหัวแตก ต้องไหม 50 เงิน หรือ
หักคันเสียของคะ ไหม 2 คน เป็น 500 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 85-86 หน้า
55)

ภาษาไทยกลาง

ยังมีผู้หนึ่ง วานขอท่านขึ้นต้นไม้(ต่อมาคนนั้น)ตก(ต้นไม้)ตาย หื้อ(ให้)ผู้จำขอ(ผู้
ขอ)นั้นใช้ค่า(คนตาย) (เป็นเงิน) 250 เงิน แล้วหื้อ(ให้)ช่วยลูกเมีย(ของ)ผู้ตายเผา(ศพ
คนตาย)เสีย หื้อ(ให้)ไหม้(เป็นธุระในการเผาปนกิจศพ)เทอะ ผู้ใดวานท่านไปปล้ำ(ฟัน)
ไม้ไร่(ต้นไม้ในไร่) บ่(ไม่)ใส่ใจ(เจตนา)หื้อ(ให้)ทุบไม้(ต้นไม้มาทุบ/ล้มทับคนฟัน) หลอน
(หาก)ไม้ทุบ(ล้มมาทับ)ตาย หื้อ(ให้)ผู้วานใช้ค่า(คนตาย) (เป็นเงิน) 250 เงิน อย่าไหม
(ปรับ) แล้วหื้อ(ให้)ช่วยลูกเมียผู้ตายหื้อ(ให้)เผา(ศพ)เสียหื้อ(ให้)ไหม้ หรือไม้ท่าว(ล้ม)ไป
บ่(ไม่)บอก ใส่ใจ(เจตนา)หื้อ(ให้)ถูกท่าน(คนฟันไม้)ตายแท้(จริง/แน่นอน) ต้องใช้ค่าคน
(ตาย)ผู้หนึ่ง ไหม 2 คน เป็น 750 เงิน หรือบ่(ไม่)ตั้งใจแลถูกหัวแตก หื้อ(ให้)ผู้วานใช้
ค่าน้ำมันยา(ค่ายารักษา) 110 เงิน หื้อ(ให้)หาเหล่าไหไก่อคู่(สองตัว)ผูกมือถือขวัญ(ทำพิธี
สู่ขวัญ) หรือ(อวัยวะ)หักพอเสียของคะ(พิการ)หื้อ(ให้)ช่วยกันยา(รักษาพยาบาล) ค่ายามี
(เสีย)มากน้อยเท่าใด หื้อ(ให้)ผู้วานท่านใช้แทน คัน(หาก)หายดีแล้ว หื้อ(ให้)หาเหล่าไห
ไก่อคู่(สองตัว)สู่ขวัญมัน(คนนั้น) หรือตั้งใจหื้อ(ให้)ถูกหัวแตก ต้องไหม(ปรับ) 50 เงิน หรือ
หักคัน(เคล็ดขัดยอก)เสียของคะ(พิการ) ไหม(ปรับ) 2 คน เป็น 500 เงิน

เผาป่า พรึบไฟดับบ่ได้

ผู้ใดเผาป่าพรึบไฟดับบ่ได้ ไหมข้าวท่านเสียหายมากน้อยเท่าใด หื้อใช้แทนเท่า
นั้นเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 63-64)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเผาป่าพรึบไฟ(ไฟลุก)ดับบ่ได้ ไหมข้าว(ของ)ท่านเสียหายมากน้อยเท่าใด
หื้อ(ให้)(ชด)ใช้แทนเท่านั้นเทอะ

เผาป่าไฟลามมาไหม้บ้าน

อัน 1 เผาป่าไฟลามมาไหม้บ้าน หื้อไหม 52 เงิน (มังรายธรรมศาสตร์ สมุด หน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง (ผู้ใด)เผาป่า (ทำให้)ไฟลามมาไหม้บ้าน หื้อ(ให้)ไหม(ปรับ) 52 เงิน

ลักเผาไร่ท่าน

ผู้ใดลักเผาไร่ท่านเสียที่ ยังบ่ถึงระดูเผาเพื่อ มันข้าพ้อยมาเผาหื้อไหม้ดวงดี หื้อ มันหาเหล่าไห่ไก่อู่หนู 1 ตัว ข้าวตอกดอกไม้ม่าปฐาเลื้อไร่ บออันหื้อมันเผียวไร่ดวงดี (มัง รายศาสตร์ นอตอง ไบลานหน้า 86 หน้า 55)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักเผาไร่(ของ)ท่านเสียที่ ยังบ่(ไม่)ถึง(ถึง)ระดู(ฤดู/เวลา)เผาเพื่อ มันข้า พ้อย(หาก)มาเผาหื้อ(ให้)ไหม้ดวงดี หื้อ(ให้)มัน(คนเผา)หาเหล่าไห่ไก่อู่(สองตัว)หนู 1 ตัว ข้าวตอกดอกไม้ม่าปฐาเลื้อไร่(ผีไร่) บออัน(มิเช่นนั้น)หื้อ(ให้)มันเผียว(แผ้ว)ไร่ดวงดี(ให้ดี/ สะอาด)

ลักควากไร่ท่าน

ผู้ใดลักควากเอาที่ไร่ท่าน เสียของไร่เท่าใด คิดดูแล้วใช้ค่านี้อือค่า 1 เงิน ใช้ 3 เท่า ลักตัดรั้วไร่ท่านเสีย หรือสัตว์ลงกินข้าว หาเหล่า 1 ไห ไก่อ่ 1 คู่ ข้าวตอกดอกไม้ม่า ปฐาเลื้อไร่ หรือว่าสัตว์วิวควายลงกินของไร่ เสียเท่าใดมันใช้เท่านั้น แล้วค่าของมันนั้น มันใช้แทน 10 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 86 หน้า 56)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักควาก(ขยาย/โลก)เอาที่(ดิน)ไร่(ของ)ท่าน เสีย(หาย)ของ(สิ่งของใน)ไร่ (ของท่าน)เท่าใด คิดดูแล้ว ใช้ค่านี้อือค่า 1 เงิน ใช้ 3 เท่า ลักตัดรั้วไร่(ของ)ท่าน เสีย(หาย) หรือสัตว์ลงกินข้าว(ในไร่) หื้อ(ให้)หาเหล่า 1 ไห ไก่อ่ 1 คู่ ข้าวตอกดอกไม้ม่า ปฐาเลื้อไร่(ผีไร่) หรือว่าสัตว์วิวควายลงกินของ(ใน)ไร่ เสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ เท่านั้น แล้วค่า(สิ่ง)ของมันนั้นหื้อ(ให้)มันใช้แทน 10 เงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลาน หน้า 86 หน้า 56)

ตัดต้นข้าวไร่

ผู้ใดลักตัดต้นข้าวไร่แลกใช้ 9 เท้า ถือค่ากอละเสี้ยวเงินเป็นเบี้ย 1,250 ลักข้าวไร่แลกหาบถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบแล ลักข้าวป่าในไร่นาสวน ถือค่า 1 พัน เสี้ยวเงิน ไหม 3 เท้า ลักเดียวในไร่ถือค่า 3 มาสก เป็น 1 ร้อยเบี้ย ใช้ 3 เท้า ลักเดียวละกำถือ 100 เบี้ย ใช้ 9 เท้า 500 เบี้ย ใช้ 9 เท้า เมื่อเป็นดอกแลเป็นลูกแลเครือถือค่า 1,000 เบี้ย ใช้ 9 เท้า (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 87/56)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักตัดต้นข้าวไร่แลก(แต่ละกอ)ใช้ 9 เท้า ถือค่า(ตีราคา)กอละเสี้ยวเงินเป็นเบี้ย 1,250 ลักข้าวไร่แลกหาบ(แต่ละหาบ)ถือค่า(ตีราคา) 2 เงิน ไหม 3 หาบแล ลักข้าวป่า(ข้าวชนิดหนึ่งคล้ายข้าวโพด)ในไร่นา(ในนา)สวน(ในสวน) ถือค่า(ตีราคา) 1 พัน เสี้ยวเงิน (มังรายศาสตร์นอตอง ใบลานหน้า 87 หน้า 56 กล่าวว่ “เสี้ยวเงินเป็นเบี้ย 1,250”) ไหม 3 เท้า ลักเดียวในไร่ถือค่า(ตีราคา) 3 มาสก(มาตราเงินโบราณ 5 มาสก เป็น 1 บาท) เป็น 1 ร้อยเบี้ย (3 มาสก เท่ากับ 100 เบี้ย) (ขด)ใช้ 3 เท้า ลักเดียวละกำถือ 100 เบี้ย ใช้ 9 เท้า 500 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท้า เมื่อ(ยาม)เป็น(ออก)ดอกแลเป็นลูก(ผล)แล(เป็น)เครือ ถือค่า(ตีราคา) 1,000 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท้า

ลักตัดต้นข้าว

ผู้ใดลักตัดต้นข้าวท่านแลกใช้ 9 เท้า ถือค่ากอละเสี้ยวเงินเป็นเบี้ย 1,250 เบี้ย ลักข้าวไร่แลกหาบถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลักข้าวป่าถือค่า 1,100 เสี้ยวเงิน ไหม 3 เท้า (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลานหน้า 85 หน้า 71)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักตัดต้นข้าวท่านแลก(กอหนึ่ง)ใช้ 9 เท้า ถือ(ตีราคา)ค่ากอละเสี้ยวเงินเป็นเบี้ย 1,250 เบี้ย ลักข้าวไร่แลกหาบถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลักข้าวป่า(ข้าวชนิดหนึ่งคล้ายข้าวโพด)ถือค่า 1,100 เสี้ยวเงิน (เสี้ยวเงิน เท่ากับ 1,250 เบี้ย มังรายศาสตร์ นอตอง ใบลานหน้า 87 หน้า 56)ไหม 3 เท้า

ลักข้าวไร่

ลักข้าวไร่แลกหาบถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลักข้าวห่างไร่ถือค่าพันน้ำ นก เสี้ยวเงินไหม 3 เท้า (มังรายศาสตร์ วัดไชยพระเกียรติ หน้า อ้างใน พิธินัย ไชยแสงสุข

กุล และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง “กฎหมายล้าเนาโบราณ วิเคราะห์ระบบโครงสร้าง และเนื้อหา” 2531. เล่มที่ 5 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ลักข้าวไร่แลหาบ ทื่อ(ถื่อ)ค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลักข้าวหำงไร่ทื่อ(ถื่อ)ค่าพัน น้ำ(มาตราน้ำหนักข้าว) หนักเลี้ยวเงิน (เลี้ยวเงิน เท่ากับ 1,250 เบี้ย มังรายศาสตร์นอ ตอง ไบลานหน้า 87 หน้า 56) ไหม 3 เท่า

ลักของปลูกในไร่ ลักตัดเครือของปลูกทั้งมวล ลักลูกหมากน้ำ

ลักของปลูกไร่ทำน ตัดต้นพรวัวทำน แลลักเครือพลู ลักหมาก ลักปำง ตัดต้น หมาก พรวัว (มังรายศาสตร์นอ ตอง ไบลานหน้า 88 /57) ลักตัดเครือหมากพักเมื่อหนุ่ม แลเครือ 1000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า เมื่อเป็นดอกแลลูก เครือ(ละ) 2000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ตัด ข้าวปำงทำนเสียแลกถื่อค่า 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดเดือยแล กอ 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักเผือก พันน้ำ ค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักงา 1000 น้ำ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักชิง 1000 น้ำ 500เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักข้า 1000 น้ำ ถื่อค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักเข้าหมัน 100 น้ำ ถื่อค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักถั่วแลกำมือ ถื่อค่า 1000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักแก่น หมากถั่ว 1000 น้ำ 1000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นฝ้ายแลต้น ถื่อค่า 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักฝ้ายพันน้ำ ถื่อค่า 1 เงิน ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นพริกทำนเสียแลต้น 42 เงิน ไหมคอบเท่า ลักพริกหนุ่ม 1000 น้ำ (ถื่อค่า) 1 เงิน พริกแก่พันน้ำ 2 เงิน ใช้ 5 เท่า ทุกอัน ตัดเครือพลูแลเครือ 20 เงิน ใช้ 4 เท่า ลักพลู 1000 น้ำ 300 เบี้ย ใช้ 5 เท่า ลักหมากแห้งแล 1000 ถื่อค่า หนึ่งเลี้ยวเงิน ไหม 9 เท่า (มังรายศาสตร์นอ ตอง ไบลาน หน้า 88 หน้า 57)

ภาษาไทยกลาง

ลักของปลูก(พืชผลที่ปลูกใน)ไร่ทำน ตัดต้น(มะ)พรวัวทำน แลลักเครือพลู ลัก หมาก ลักปำง(ข้าวโพด) ตัดต้นหมาก(ต้น)พรวัว ลักตัดเครือหมากพัก(พักเขียว)เมื่อ หนุ่ม(อ่อน) แล(แต่ละ)เครือ 1000 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า เมื่อ(ยาม)เป็นดอกแลลูก(ผล) เครือ(ละ) 2000 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ตัดข้าวปำง(โพด)ทำนเสีย(หาย)แล(แต่ละ)กอถื่อค่า (ตีราคา) 300 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักตัดเดือย(ลูกเดือย)แลกอ 300 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักเผือกพันน้ำ(หน่วยน้ำหนัก)ค่า 200 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักงาพันน้ำ 500 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักชิงพันน้ำ 500เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักข้าพันน้ำ ถื่อค่า(ตี ราคา) 200 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักเข้าหมัน(ขม้น)พันน้ำ ถื่อค่า (ตีราคา) 100 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักถั่วแลกำ(มือ) ถื่อค่า(ตีราคา) 1000 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักแก่น

(เม็ด)หมากถั่ว(ถั่ว)พ่นน้ำ 1000 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นฝ้ายแลต้น(แต่ละต้น) ถือ
ค่า(ตีราคา) 500 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักฝ้ายพ่นน้ำ ถือค่า(ตีราคา) 1 เงิน (ชด)
ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นพริก(ของ)ท่านเสีย(หาย)แลต้น(แต่ละต้น) 42 เงิน ไหมคอบเท่า
(สองเท่า) ลักพริกหนุ่ม(อ่อน)พ่นน้ำ (ถือค่า) 1 เงิน พริกแก่พ่นน้ำ 2 เงิน (ชด)ใช้ 5
เท่าทุกอัน ตัดเครือพลูแลเครือ(เครือละ) 20 เงิน ใช้ 4 เท่า ลักพลูพ่นน้ำ 300 เบี้ย
(ชด)ใช้ 5 เท่า ลักหมากแห้งแลพ่น(มาตราบานหมากหมากแห้งร้อยเป็นพวง เรียกว่า
"หมากพ่น") ถือค่าหนึ่งเลี้ยวเงิน (เลี้ยวเงิน มีค่าเท่ากับ 1250 เบี้ย มังรายศาสตร์ นอทอง
ใบลานหน้า 87 หน้า 56) ไหม 9 เท่า

ลักษณะลักผลลูกไม้ ตัดเครือถอนต้นทั้ง ลักไปกินไปขาย

ลักหมากลูกแลปลีใหม่ ถือค่า 1 เงิน ใช้ 9 เท่า ลักพร้าวแลลูก ค่า 200 เบี้ย
ใช้ 9 เท่า ตัดหมากจั่นเป็นต้น ถือค่า 33 เงิน ใช้แทน 4 เท่า ต้นบ่เป็นลูก ค่า 11
เงิน ใช้ 4 เท่า ตัดต้นพร้าวอันเป็นลูกถือต้นค่า 50 เงิน ใช้แทน 4 เท่า ต้นบ่เป็นลูก
ถือ 22 เงิน ใช้แทน 4 เท่าแล ลักตัดต้นเหมี้ยงแลต้น 50 เงิน ใช้แทน 5 เท่า อันนี้จา
ด้วยต้นเหมี้ยงอันดีเด็ด หรือต้น เหมี้ยงยังบ่ดีเด็ดเพื่อ ถือต้นละ 22 เงิน ใช้แทน 4
เท่า หรือต้นหนุ่มต้นน้อยถือต้นละ 11 เงิน ใช้ 4 เท่า จักตัดต้นกล้วยบ้านแลต้นค่า
200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ต้นกล้วยอันดีกินหน่วยลูกถือค่าต้นละ 2 เงิน ใช้ 4 เท่า ลัก
กล้วยแลเครือตัดค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักอ้อยแลเล่ม ถือค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท่า
ลักผักกาดแลกำถือค่า 50 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักผักบัวแลกำค่า ร้อยเบี้ย ใช้ 9 เท่า ลัก
หอมบัวหอมเทียมกิติ 1000 น้ำ พ่นเบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นคองอยา ถือต้น 300 ใช้
3 เท่า ลักช่วยลักพินเอาอย่างมัน ถือค่า 122 เงิน ใช้ 300 ลักไม้ยะเล่มดีใช้การ ถือค่า
เล่ม 22 เงิน ใช้ 3 เท่า ลักหน่อไม้ยะแลหน่อถือค่า 2 เงิน ใช้ 3 เท่า หรือลักมากิน
เป็นต้นว่า หมูกินหน่อไม้ยะนักหรือน้อยกิติ หือใช้แทนค่า 11 เงิน อย่าใช้ไม้สักมือ 3
คือ สลากบาญชี(บัญชี)ถือต้น 72 เงิน ใช้ 3 ต้น ไม้สักจายถือต้น 22 เงิน ใช้ 3 ต้น
ไม้สักอันเป็นเกิดยังขอนไร่แล ขอนนาตีนป่าแลตีนดอยมีต้นงามถือต้น 22 เงิน ใช้ 3 ต้น
หรือบ่งามถือค่าต้นละ 300 เบี้ย ใช้ 3 ต้น แต่เท่านั้นแล (มังรายศาสตร์นอทอง ใบ
ลานหน้า 88-90 หน้า 57-58)

ภาษาไทยกลาง

ลักหมากลูกแลปลีใหม่(อ่อน) ถือค่า(ตีราคา) 1 เงิน (ชด)ใช้ 9 เท่า ลัก(มะ)
พร้าวแลลูก(แต่ละลูก) ค่า(มีราคา) 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ตัดหมากจั่นเป็นต้น(ต้น
หมากจั่น) ถือค่า(ตีราคา) 33 เงิน (ชด)ใช้แทน 4 เท่า ต้นบ่เป็นลูก(ต้นอ่อนยังไม

ภาษาไทยกลาง

อย่าใช้ไม้สักมี 3 (ประการ) คือไม้(ทำ)เรือ 1 สลาก(ฉลาก)บ้านชื ถือต้น 72
เงิน (ชด)ใช้ 3 ต้น ไม้สักจาย(ชื่อไม้สักชนิดหนึ่ง) ถือต้น(ละ) 22 เงิน (ชด)ใช้ 3 ต้น
ต้นไม้สักอันเป็นยังดอนไร่ดอนนาตีนป่าตีนคอย ผิ(หาก)ต้นงาม ถือต้น(ละ) 22 เงิน
(ชด)ใช้ 3 ต้น ผิต้นบ(ไม่)งาม ถือต้น(ละ) 3,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 3 ต้น

หลัก ญา ใบไม้อันมีในป่า

กลุ่มมัตกาทิกัง ลัดกั๊ง นั้นด้วยแม่วัตถุเยื้องใดแม่นยำผู้รักษาบได้เป็นต้นว่าหลัก
แล ญาแลใบไม้อันมีในป่านั้นก็ดี วัตถุมีต้นว่าไม้และหลักนั้น เรียรายชดทุมเสีย้น
วัตถุอันเจ้าของทอดอาลัยเสียแล้วก็ดี วัตถุผู้เป็นฉันนี้บได้ชื่อว่า ปรปรีคหิตตะแลมกว่าบ
เป็นของไผแล (มังรายศาสตร์ ชัยพระเกียรติ อ่างใน พิธินัย ไชยแสงสุกุล และคณะ. รายงาน
การวิจัยเรื่อง “กฎหมายล้านนาโบราณ วิเคราะห์ระบบโครงสร้างและเนื้อหา” 2531
เล่ม 5 หน้า 67)

ภาษาไทยกลาง

กลุ่มมัตกาทิกัง ลัดกั๊ง นั้นด้วยแม่วัตถุเยื้อง(อัน)ใด แม่นยำผู้รักษาบ(ไม่)ได้
เป็นต้นว่าหลัก(ฟัน)แลญาแลใบไม้อันมีในป่านั้นก็ดี วัตถุมีต้นว่าไม้และหลัก(ฟัน)นั้น
เรียรายชดทุม(ทั้ง)เสีย้น วัตถุอันเจ้าของทอดอาลัย(ทั้ง)เสียแล้วก็ดี วัตถุผู้เป็นฉันนี้ บ
(ไม่)ได้ชื่อว่า ปรปรีคหิตตะแลมกว่าบ(ไม่)เป็นของไผ(ผู้ใด)แล

ตัดต้นหวานก้านส้ม

อันสะหาวิแก่ผู้ใดได้ตัดต้นหวานก้านส้มฆ่าของเลี้ยงของดูและลับฟันพร้าวตาลเพินเสีย
หื้อใหม่ 220 (มังรายศาสตร์ วัดชัยพระเกียรติ อ่างใน พิธินัย ไชยแสงสุกุล และคณะ.
รายงานการวิจัยเรื่อง “กฎหมายล้านนาโบราณ วิเคราะห์ระบบโครงสร้างและเนื้อหา”
2531 เล่มที่ 5 หน้า 81)

ภาษาไทยกลาง

อันสะหา(อวดดี)มีแก่ผู้ใดได้ตัดต้นหวาน(ต้นผลไม้/ต้นไม้ที่ให้ผลรสหวาน)ก้าน
ส้ม(เปรี้ยว) ฆ่าของ(สัตว์)เลี้ยงของดู และลับฟันพร้าว(มะพร้าว)ตาล(ต้นตาล)(ของ)เพิน
(ท่าน)เสีย หื้อ(ให้)ใหม่ (ปรับ) 220

ลักเดียว ลักเต้าลูกใหญ่

ผู้ใดลักตัดต้นข้าวท่านแลกใช้ 9 เท้า ถือค่ากอลีเยวเงินเป็นเบี้ย 1250 เบี้ย
ลัก ข้าวไร่แลกกับถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลักข้าวบ้างถือค่า 1,100 เลี้ยวเงิน ไหม
3 เท้า ลักเดียวถือค่า 3 มาสก เป็น 100 เบี้ย ใช้ 3 เท้า ลักเดียวกำ 100 เบี้ย ใช้ 9
เท้า ลักเต้าลูกใหญ่ลูกแก่ แลลูกค่า 300 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักเต้าหนุ่มแลลูกค่า 1,000
เบี้ย ใช้ 3 ลูก ลักแต่งลายหน่วยแก่แลลูกค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท้า แต่งลายหนุ่มลูกค่า
300 เบี้ย ใช้ 9 เท้า แต่งจิงหนุ่มกิติแก่กิติแลลูกค่า 150 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักตัดเครือเต้า
เมื่อหนุ่มแลเครือ 1,000 เบี้ย เครือเต้าเมื่อเป็นดอกเป็นจี้แลเครือ 2,000 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ชู
อัน ตัดเครือแต่งเมื่อหนุ่มแลเครือ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท้า เมื่อเป็นดอกเป็นจี้เครือ 1,000
เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักหมากน้ำแลลูก 300 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักหมากพักแลลูก 500 เบี้ย ใช้ 9
เท้า ตัดเครือหมากน้ำแลเครือ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท้า เมื่อเป็นดอกแลเป็นลูกแลเครือ
1,000 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักตัดเครือพักเมื่อหนุ่มแลเครือ 1,000 เบี้ย ใช้ 9 เท้า เมื่อเป็นดอก
แลลูกเครือ 2,000 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักข้าวบ้างท่านเสียแลกถือค่า 3 ร้อยเบี้ย ใช้ 9 เท้า
ลักเดียวแลก 300 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักเผือก 1,000 น้ำ ค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักงา
1,000 น้ำ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักขิง 1,000 น้ำ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท้า (ใบลานหน้า
84 หน้า 69) ลักข้าว 1,000 น้ำ 200 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักเข้าหมื่นพันน้ำ 200 เบี้ย ใช้ 9
เท้า ลักกล้วยแลกค่าพันเบี้ย ใช้ 9 เท้า (ลัก) แก่นหมากกล้วยพันน้ำ พันเบี้ย ใช้ 9 เท้า ลัก
ตัดฝ้ายแลต้นถือค่า 400 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ฝ้ายพันน้ำค่า 1 (เงิน ?) ใช้ 9 เท้า ลักตัดต้น
พริกท่านเสียแลต้น 42 เงิน ใช้คอบเท้า ลักพริกหนุ่มพันน้ำ 1 เงิน พริกแก่พันน้ำ 2
เงิน ใช้ 5 เท้า ชูอัน ตัดเครือพริกแลเครือ 20 เงิน ใช้ 4 เท้า ลักพริกพันน้ำ 300 เบี้ย ใช้
5 เท้า ลักหมากแห้งแลพันถือค่าเลี้ยวเงินใช้ 9 เท้า ลักหมากลูกแลปลีใหญ่ ค่า 1 เงิน
ใช้ 9 เท้า ลัก พรวัวแลลูกค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ตัดหมากอันเป็นต้นถือต้นค่า 50 เงิน
ใช้ 4 เท้า ต้นบ่เป็นลูกถือถือค่า 22 เงิน ใช้ 4 เท้า ตัดต้นเหมียงแลต้น 50 เงิน ใช้ 5
เท้า อันนี้จาด้วยต้น เหมียงอันดีเด็ดใบแล้ว ผิดันเหมียงอันยังบ่เด็ดใบเพื่อ ถือต้น 22
เงิน ใช้ 4 เท้า ผิดันหนุ่มต้นน้อยถือต้น 11 เงิน ใช้ 4 เท้า ลักตัดต้นกล้วยบ้านแลต้น
ค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ต้นกล้วยอันดีกินลูก ถือค่าต้น 2 เงิน ใช้ 4 เท้า ลัก(กล้วย)แล
เครือค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักอ้อยแลเล่มถือ 100 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักผักกาดแลกค่า ค่า
50 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลัก(หอม)บั่วแลกค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักหอมบั่วหอมเทียมกิติ
พันน้ำ พันเบี้ย ใช้ 9 เท้า ลักต้นคองยาถือต้น 300 ใช้ 3 เท้า ลักชวยลักพันเอายางถือ
ค่า 122 เงิน ใช้ 3 ร้อย ลักไม้ยะแลมดีถูกการ ถือค่าเล่ม 22 เงิน ใช้ 3 เท้า (ใบลาน
หน้า 85 หน้า 70) ลักหน่อไม้ยะแลหน่อถือค่า 2 เงิน ใช้ 3 เท้า ผิดมูกินหน่อไม้ยะนักก็

ดิน้อยก็ดี หื้อแทนค่า 11 เงิน (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 84-85 หน้า 69-70)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักตัดต้นข้าวท่านแลก(แต่ละก)ใช้ 9 เท่า ถือค่า(ตีราคา)ก(ละ)เสียเงิน เป็นเบี้ย (จำนวนเท่ากับ)1,250 เบี้ย ลักข้าวไร่แลกหาบถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลัก ข้าวป่า(ข้าวโพด)ถือค่า 1,100 เสียเงิน ไหม 3 เท่า ลักเดือย(ลูกเดือย)ถือค่า 3 มาสก เป็น(เท่ากับ) 100 เบี้ย (ชด)ใช้ 3 เท่า ลักเดือย(ลูกเดือย)กำ(ละ) 100 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักเต้า(น้ำเต้า)ลูกใหญ่ลูกแก่ แลลูกค่า 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักเต้า (น้ำเต้า)หนุ่ม(อ่อน)แลลูกค่า 1,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 3 ลูก ลักแตงลาย(แตงไทย)หน่วย (ลูก)แก่แลลูก ค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท่า แตงลาย(แตงไทย)หนุ่ม(อ่อน)ลูก ค่า 300 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า แตงจิง(แตงชนิดหนึ่ง)หนุ่ม(อ่อน)ก็ดี แก่ก็ดี แลลูก ค่า 150 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักตัดเครือเต้า(น้ำเต้า)เมื่อหนุ่ม(อ่อน) แลเครือ 1,000 เบี้ย เครือเต้า (น้ำเต้า)เมื่อเป็น(ออก)ดอกเป็นจี้(ดอกตูม)แลเครือ 2,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ชู(ทุก)อัน ตัดเครือแตง(แตงกวา)เมื่อหนุ่ม(อ่อน)แลเครือ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า เมื่อเป็น(ออก) ดอกเป็นจี้(ดอกตูม)เครือ(ละ) 1,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักหมากน้ำ(น้ำเต้า)แลลูก 300 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักหมากฟัก(ฟัก/แฟง)แลลูก 500 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ตัดเครือ หมากน้ำ(น้ำเต้า)แลเครือ 500 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า เมื่อเป็น(ออก)ดอกแลเป็นลูก(ผล) แลเครือ 1,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดเครือฟัก(ฟัก/แฟง)เมื่อหนุ่ม(อ่อน)แลเครือ 1,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า เมื่อเป็น(ออก)ดอกแลลูก(ผล)เครือ 2,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักข้าวป่า(ข้าวโพด)(ของ)ท่านเสีย(หาย)แลก ถือค่า 3 ร้อยเบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักเดือย(ลูกเดือย)แลก 300 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักเผือก 1,000 น้ำ ค่า 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักงา 1,000 น้ำ 500 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักขิง 1,000 น้ำ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักข่า 1,000 น้ำ 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักเข้าหมื่น(ขมิ้น) พ้นน้ำ 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักถั่วแลกำ(มือ)ค่า พ้นเบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า (ลัก) แก่นหมากถั่ว(เมล็ดถั่ว) พ้นน้ำ (ชด)ใช้)พ้นเบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดฝ้ายแลต้น ถือค่า 400 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ฝ้าย พ้นน้ำ ค่า 1 (เงิน?)(ชด)ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นพริก (ของ)ท่านเสีย(หาย)แลต้น 42 เงิน ใช้คอบเท่า(สองเท่า) ลักพริกหนุ่ม(อ่อน) พ้นน้ำ 1 เงิน พริกแก่ พ้นน้ำ 2 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า ชู(ทุก)อัน (ลัก)ตัดเครือพลู แลเครือ 20 เงิน (ชด)ใช้ 4 เท่า ลักพลู พ้นน้ำ 300 เบี้ย (ชด)ใช้ 5 เท่า ลักหมากแห้งแล พ้น (น้ำ) ถือค่า เสียเงิน (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักหมาก(เป็น)ลูกแลปลีใหญ่ ค่า 1 เงิน (ชด) ใช้ 9 เท่า ลัก(มะ)พร้าวแลลูก ค่า 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า (ลัก)ตัด(ต้น)หมาก อัน

เป็นต้นถือ ต้นค่า 50 เงิน ((ชด)ใช้ 4 เท่า ต้นบ(ไม่)เป็น(ออก)ลูกเพื่อ หื้อ(ให้)ค่า 22 เงิน (ชด)ใช้ 4 เท่า ตัดต้นเหมี้ยง(ชาป่า) แลต้น 50 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า อันนี้ จา(กล่าว)ด้วย ต้นเหมี้ยง(ชาป่า)อันดี(ถึงเวลา)เด็ดใบแล้ว ผิดต้นเหมี้ยง(ชาป่า)อันยังบ(ไม่)ดี(ถึงเวลา)เด็ดใบเพื่อ ถือต้น 22 เงิน (ชด)ใช้ 4 เท่า ผิดต้น(ชาป่า)หนุ่ม(อ่อน)ต้น น้อยถือต้น 11 เงิน (ชด)ใช้ 4 เท่า ลักตัดต้นกล้วย(ที่ปลูกใน)บ้าน แลต้นค่า 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ต้นกล้วยอันดีกินลูก(กำลังกิน) ถือค่าต้น(ละ) 2 เงิน (ชด)ใช้ 4 เท่า ลัก(กล้วย)แลเครือค่า 200 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักช้อยแลเล่มถือ 100 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักผักกาดแลกำ(มือ)ค่า 50 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลัก(หอม)บัวแลกำ (มือ)ค่า 100 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักหอมบัว(หัวหอม)หอมเทียม(กระเทียม)ก็ดี พันน้ำ (หนึ่ง)พันเบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักต้นคองยา(ต้นไม้/สมุนไพรชนิดหนึ่ง) ถือต้น 300 (ชด)ใช้ 3 เท่า ลักชวย(กริด)ลักพันเอายาง ถือค่า 122 เงิน (ชด)ใช้ 3 ร้อย ลักไม้ ยะ(ไม้ชนิดหนึ่ง)แลมดีถูกการ(กำลังดีใช้ในราชการทำหอ) ถือค่าเล่ม(ต้น) 22 เงิน (ชด)ใช้ 3 เท่า ลักหน่อไม้ยะ(ไม้ชนิดหนึ่ง)แลหน่อ ถือค่า 2 เงิน (ชด)ใช้ 3 เท่า ผิ (หาก)หมูกินหน่อไม้ยะนัก(มาก)ก็ดีน้อยก็ดี หื้อ(ให้)แทนค่า 11 เงิน

ลักเดื่อย ลักเต้าลูกใหญ่

ลักข้าวไร่แลหาบถือค่า 2 เงิน ไหม 3 หาบ ลักข้าวห่างไรถือค่าพันน้ำ หนักเลี้ยวเงิน ไหม 3 เท่า ลักเดื่อยถือค่า 3 มาสกลเป็น 100 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักเต้าลูกแก่ลูกใหญ่ แลลูกค่า 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักแดงหนุ่มแลลูก ค่า 100 เบี้ย ใช้ 3 ลูก ลักแดง ลายลูกน้อยอันแก่ ค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักแดงลายหนุ่ม ค่า 30 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักแดงจิงหนุ่มก็ดีแก่ก็ดี ค่า 150 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดเครือเต้าหนุ่มแลเครือ 1,000 เบี้ย เมื่อเป็นดอกเครือ 2,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ตัดเครือแดงเมื่อยังหนุ่มเครือ 500 ใช้ 9 เท่าเมื่อเป็นดอกเครือ 1,000 เบี้ย ลักหมากน้ำ ค่า 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักหมากฟักแลลูก ค่า 5,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ตัดเครือหมากน้ำแลเครือ 400 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ตัดเครือหมากฟักแลเครือได้เบี่ยใช้ 9 เท่า ลักงาดำ 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักจิง พันน้ำหนัก 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักขาลักเข้าหมื่น พันน้ำ 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักหมากถั่วแล (ชัยพระเกียรติ หน้า 49 เล่ม 5) กำค่า 100 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลัก แก่นหมากถั่ว พันน้ำ 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นฝ้ายท่านเสีย ถือค่า 500 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ฝ้าย พันน้ำ 1 เงิน ใช้ 9 เท่า ตัดเครือพริกแลเครือ 52 เงิน ใช้คอบเท่า ลักพริกหนุ่ม พันน้ำ 1 เงิน ใช้ 5 เท่า ลักพริกแห้ง พันน้ำ 2 เงิน ใช้ 5 เท่า ตัด

เครื่องพูลแลเครือ 2 เงิน ใช้ 5 เท่า ลักหมากแห้งแลพัน ค่า เลี้ยวเงิน ใช้ 9 เท่า
 ลักหมากลูกปลี 1 เงิน ใช้ 9 เท่า ลักพร้าวแลลูกค่า 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัด
 หมากอันเป็นลูกแลตัน 33 เงิน ใช้ 5 เท่า อันปเป็นลูกเทืออัน 11 เงิน ใช้ 5 เท่า
 ตัดหมากพร้าวอันเป็นลูก 50 เงิน อันปเป็น ลูกเทือ 22 เงิน ใช้ 5 เท่า ตัดตันเหมียง
 แลตัน 50 เงิน ใช้ 5 เท่า เหมียงตันบตีเด็ด 22 เงิน ใช้ 5 เท่า ต้นหนุ่มแท้ 11 เงิน
 ใช้ 5 เท่า ตัดตันกล้วยแลตัน 200 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ตัดตันกล้วยอันกินลูก 2 เงิน ใช้
 9 เท่า ลักกล้วยเครือ ค่า 2,000 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักตัดตันกองตันยาทือ 33 เงิน
 ใช้ 3 ต้น ลักชะลักพันเอาทือค่าแล 122 เงิน ใช้ 3 เท่า ลักไม้ยะเล่มดีถูกการ 22
 เงิน ใช้ 3 เท่า ลักหน่อไม้ยะ 2 เงิน ใช้ 3 เท่าแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยพระเกียรติ
 ใน พิธินัย ไชยแสงสุกุล และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง “กฎหมายล้านนาโบราณ
 วิเคราะห์ระบบโครงสร้างและเนื้อหา” 2531 เล่ม 5 หน้า 49-50)

ภาษาไทยกลาง

ลักข้าวไร่แลหาบทือค่า(ตีราคา) 2 เงิน ใหม่ 3 หาบ ลักข้าวห่างไร่ทือค่า(ตีค่า
 ของเท่ากับ)พันน้ำ หนักเลี้ยวเงินใหม่ 3 เท่า ลักเดือยทือค่า(ตีราคา) 3 มาสกเป็น
 100 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักเต้า(น้ำเต้า)ลูกแก่ลูกใหญ่แลลูกค่า 300 เบี้ย (ขด)ใช้ 9
 เท่า ลักแดงหนุ่ม(อ่อน)และลูก ค่า 100 เบี้ย (ขด)ใช้ 3 ลูก ลักแดงลาย(แดงไทย)ลูก
 น้อยอันแก่ ค่า 100 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่าลักแดงลายหนุ่ม(แดงไทยอ่อน) ค่า 30 เบี้ย
 (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักแดงจิง(แดงชนิดหนึ่ง)หนุ่ม(อ่อน)กิติแก่กิติ ค่า 150 เบี้ย (ขด)ใช้ 9
 เท่า ลักตัดเครือเต้าหนุ่มและเครือ 1,000 เบี้ย เมื่อเป็นดอกเครือ 2,000 เบี้ย (ขด)ใช้
 9 เท่าตัดเครือแดงเมือยังหนุ่ม(อ่อน)เครือ 500 (ขด)ใช้ 9 เท่าเมื่อเป็นดอกเครือ 1,000
 เบี้ย ลักหมากน้ำ(น้ำเต้า)ค่า 300 เบี้ย ใช้ 9 เท่า ลักหมากฟัก(แฟง)และลูก ค่า
 5,000 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ตัดเครือหมากน้ำ(น้ำเต้า)แลเครือ 400 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า
 ตัดเครือหมากฟัก(ฟัก)แลเครือได้เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักงาดำ 500 เบี้ย (ขด)ใช้ 9
 เท่า ลักชิง (น้ำหนัก)พันน้ำหนัก 500 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักข่า ลักเข้าหมัน(ขมัน)
 พันน้ำ 200 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักหมากถั่วแลกำ (ไชยพระเกียรติ หน้า 49 เล่ม 5)
 ค่า 100 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักแก่น(เม็ด)หมากถั่ว(ถั่ว)พันน้ำ 200 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า
 ลักตัดตันฝ้ายท่านเสีย ทือค่า(ตีราคา) 500 เบี้ย (ขด)ใช้ 9 เท่า ฝ้ายพันน้ำ 1 เงิน
 (ขด)ใช้ 9 เท่า ตัดเครือพริกแลเครือ 52 เงิน (ขด)ใช้คอบเท่า(สองเท่า) ลักพริกหนุ่ม
 (อ่อน) พันน้ำ 1 เงิน (ขด)ใช้ 5 เท่า ลักพริกแห้ง พันน้ำ 2 เงิน (ขด)ใช้ 5 เท่า
 ตัดเครือพูลแลเครือ 2 เงิน (ขด)ใช้ 5 เท่า ลักหมากแห้งแลพัน(น้ำ) ค่าเลี้ยวเงิน
 (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักหมากลูก(หรือ)ปลี 1 เงิน (ขด)ใช้ 9 เท่า ลักพร้าวแลลูกค่า 200

เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักตัด(ต้น)หมากอันเป็นลูกแลต้น 33 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า อันบ่
เป็นลูกเพื่ออัน(ยังไม่ออกผล) 11 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า ตัดหมากพร้าว(มะพร้าว)อันเป็น
ลูก 50 เงิน อันบ่(ไม่)เป็นลูกเพื่อ 22 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า ตัดต้นเหมียง(ต้นชาป่า)แล
ต้น 50 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า เหมียงต้นบ่ดีเด็ด(ยังไม่ถึงเวลาเก็บใบ) 22 เงิน (ชด)ใช้
5 เท่า ต้นหนุ่มแท้(ต้นอ่อน) 11 เงิน (ชด)ใช้ 5 เท่า ตัดต้นกล้วยแลต้น 200 เบี้ย
(ชด)ใช้ 9 เท่า ตัดต้นกล้วยอันกินลูก 2 เงิน (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักกล้วยเครือค่า
2,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 9 เท่า ลักตัดต้นกองต้นยา(ต้นสมุนไพรร)ท้อ(ดีราคา) 33 เงิน
(ชด)ใช้ 3 ต้น ลักชะลักฟันเอายางท้อค่าแล 122 เงิน (ชด)ใช้ 3 เท่า ลักไม้ยะ(ไม้ข
นึ่งหนึ่ง)เล่มดีถูกการ(ใช้งานได้) 22 เงิน (ชด)ใช้ 3 เท่า ลักหน่อไม้ยะ 2 เงิน (ชด)
ใช้ 3 เท่าแล

ลักษณะเนื้อเถื่อน

ลักษณะเนื้อเถื่อน หรือโคกระบือเถื่อน หมู หมา งู ทราย ะมั่ง นก ไก่
เผิ้ง ต่อ ลักหมามาไล่ฟาน ผู้ใดลักกินวัวแดงเถื่อน หรือ ควายเถื่อน ถือค่าตัวละ
100 เงิน ควายใช้แทน 2 ตัว วัว ใช้ 3 ตัว ะมั่ง ทราย ถือตัวละ 22 เงิน ใช้ 3 ตัว
กระต่ายถือตัวละ 52 เงิน ใช้ 3 ตัว งูเหลือมถือตัวละ 22 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักนกยูงถือตัว
22 เงิน ใช้แทน 3 ตัว ลักกิน ไก่เถื่อนแลนกเขาถือตัวละ 52 เงิน ใช้อีก 3 ตัว ลัก
นกกระทา ถือตัวละ 11 เงิน ใช้อีก 3 ตัว นกข่มตัวละหนึ่งเสี้ยวเงิน ใช้อีก 3 ตัว ลัก
แหลวถือตัวละ 52 เงิน ใช้แทนอีก 3 ตัว ลักแหลวพญาถือตัวละ 72 เงิน ใช้แทน 4
ตัว ลักลูกแหลวหลวงถือตัวละ 11 เงิน ใช้ 4 ตัว แหลวรวมแหลวเสี้ยวถือตัวละ 22
เงิน ใช้ตัวแทน 3 ตัว ลักไล่หรือหมาแม่กิดิถือตัวหมา 72 เงิน ใช้แทน 3 ตัว ลักกินต่อ
ฮานถือค่าละ 22 เงิน ใช้แทน 3 รัง ลักต่อคำหลวงถือค่ารังละ 22 เงิน ใช้ 3 รัง ลัก
ต่อชุมหน้าแด่น ถือรังละ 22 เงิน ใช้แทนอีก 3 รัง ลักต่อแระต่อลายขาว ถือรังละ 10
เงิน ใช้แทน 3 รัง ลักผึ้งใหญ่ถือรังละ 22 เงิน ลักผึ้งน้อยแลผึ้งกอนถือรังละ 11 เงิน
ใช้แทน 3 รัง ลักต่ออังกุนหลวงถือรังละ 50 เงิน ใช้ 3 รัง (มังรายศาสตร์นอกตอง ไป
ลานหน้า 90-91 หน้า 58-59)

ภาษาไทยกลาง

ลักษณะเนื้อเถื่อน(สัตว์ป่า) หรือโคกระบือเถื่อน หมู หมา งู ทราย(กวางชนิด
หนึ่ง) ะมั่ง นก ไก่ เผิ้ง(เผิ้ง) ต่อ ลักหมามาไล่ฟาน(แก้ง) ผู้ใดลักกินวัวแดงเถื่อน(ป่า)
หรือควายเถื่อน ถือค่าตัวละ 100 เงิน ควายใช้แทน 2 ตัว วัว(ชด)ใช้ 3 ตัว ะมั่ง

ทราย ถือ(ตีราคา)ตัวละ 22 เงิน (ชด)ใช้ 3 ตัว กระต่ายถือ(ตีราคา)ตัวละ 52 เงิน (ชด)ใช้ 3 ตัว งูเหลือมถือ (ตีราคา)ตัวละ 22 เงิน (ชด)ใช้ 3 ตัว ลักนกยูงถือตัว 22 เงิน (ชด)ใช้แทน 3 ตัว ลักกินไก่เถื่อน(ไก่ป่า) และนกเขาถือตัวละ 52 เงิน (ชด)ใช้อีก 3 ตัว ลักนกกระทา ถือ(ตีราคา)ตัวละ 11 เงิน (ชด)ใช้อีก 3 ตัว นกขมิ้นตัวละ หนึ่งเสี้ยวเงิน (ชด)ใช้อีก 3 ตัว ลักแหลว(เหยี่ยว)ถือตัวละ 52 เงิน (ชด)ใช้แทนอีก 3 ตัว ลักแหลวพญา(เหยี่ยวตัวโต)ถือตัวละ 72 เงิน (ชด)ใช้แทน 4 ตัว ลักลูกแหลว หลวง(เหยี่ยวพันธุ์ใหญ่)ถือตัวละ 11 เงิน (ชด)ใช้ 4 ตัว แหลวรวม(เหยี่ยวขนาดกลาง) แหลวเสี้ยว(เหยี่ยวชนิดหนึ่ง)ถือตัวละ 22 เงิน (ชด)ใช้ตัวแทน 3 ตัว ลัก(หมา)ไล่ (เนื้อ)หรือหมาแม่(หมาตัวเมีย)กิติ ถือ(ตีราคา)ตัวหมา 72 เงิน (ชด)ใช้แทน 3 ตัว ลักกินต่อฮาน(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือค่า(ตีราคา)ละ 22 เงิน (ชด)ใช้แทน 3 รัง ลักต่อคำ หลวง(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือค่า(ตีราคา) รังละ 22 เงิน (ชด)ใช้ 3 รัง ลักต่อชุมหน้าแด่น (ต่อชนิดหนึ่ง) ถือ(ตีราคา) รังละ 22 เงิน (ชด)ใช้แทนอีก 3 รัง ลักต่อแระ(ต่อชนิด หนึ่ง) ต่อลายขาว(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือ(ตีราคา) รังละ 10 เงิน (ชด)ใช้แทน 3 รัง ลัก ผึ้งใหญ่ ถือรังละ 22 เงิน ลักผึ้งน้อยแลผึ้งกอน(ผึ้งชนิดหนึ่ง) ถือรังละ 11 เงิน (ชด) ใช้แทน 3 รัง ลักต่ออึ้งคุณหลวง(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือรังละ 50 เงิน (ชด)ใช้ 3 รัง

ลักวัวเถื่อนแดง

ผู้ใดลักกินวัวเถื่อนแดงกิติควายเถื่อนกิติ ถือค่า 100 เงิน ควายใช้ 2 ตัว วัว ใช้ 2 ตัว ลักกินวัวเถื่อนโทนถือตัววัว 300 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักกินวัวเถื่อนแม่ ถือตัว 150 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักกินควาง ถือค่า 70 เงิน ใช้ 3 ตัว ควางแซม ถือตัว 100 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักหมู เถื่อนถือตัว 72 เงิน ใช้ 3 ตัว รมัง ทราย ถือตัว 22 เงิน ใช้ 3 ตัว คะต่ายถือตัว 52 เงิน ใช้ 3 ตัว งูเหลือมถือตัว 22 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักนกยูง ถือตัว 22 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักกินไก่เถื่อนแลนกขวัก ถือตัว 52 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักกินนกกระทา (กระทา) ถือตัว 11 เงิน ใช้ 3 ตัว นกขมิ้น ตัวเสี้ยวเงิน ใช้ 3 ตัว ลักแหลว ถือตัว 52 เงิน ใช้ 3 ตัว ลัก แหลวพญาถือตัว 72 เงิน ใช้ 4 เท่า ลูกแหลวหลวงถือตัว 11 เงิน แหลวรวม แหลว เสี้ยว ถือตัว 22 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักหมาไล่กิติ หมาแม่กิติ ถือตัวหมา 72 เงิน ใช้ 3 เท่า ลักกินต่อฮาน ถือค่ารัง 22 เงิน ใช้ 3 รัง ลัก(กิน)ต่อคำหลวง ถือ รัง 22 เงิน ใช้ 3 รัง ต่อชุมหน้าแด่นถือรัง 22 เงิน ใช้ 3 รัง ต่อแระต่อลายขาว ถือรัง 10 เงิน ใช้ 3 รัง ลัก ผึ้งใหญ่ ถือรัง 22 เงิน ผึ้งน้อยผึ้งกอน ถือรัง 11 เงิน ใช้ 3 รัง ต่ออึ้งคุณหลวง ถือรัง 50 เงิน ใช้ 3 รัง (มังรายศาสตร์ วัดไชยสงคราม โบราณหน้า 86 หน้า 71)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักกินวัวเถื่อน(วัวป่า)(สี)แดงก็ดี ควายเถื่อน(ป่า)ก็ดี ถือค่า 100 เงิน (ลัก)ควาย (ขด)ใช้ 2 ตัว (ลัก)วัว(ขด)ใช้ 2 ตัว ลักกินวัวเถื่อน(วัวป่า)โทน(ตัวเดียว) ถือ(ตีค่า)ตัววัว 300 เงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ลักกินวัวเถื่อนแม่(วัวป่าตัวเมีย) ถือตัว 150 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักกินควาง ถือค่า 70 เงิน ใช้ 3 ตัว ควางแซม(ควางชนิดหนึ่ง) ถือตัว 100 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักหมูเถื่อน (หมูป่า) ถือตัว 72 เงิน ใช้ 3 ตัว ระวังทราย(เนื้อทราย) ถือตัว 22 เงิน ใช้ 3 ตัว คะต่าย(กระต่าย) ถือตัว 52 เงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ภูเหลิอม ถือตัว 22 เงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ลักนกยูง ถือตัว 22 เงิน ใช้ 3 ตัว ลักกินไก่เถื่อน(ไก่ป่า)แลนกขรึก ถือตัว 52 เงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ลักกินนกคะทา (กระทา) ถือตัว 11 เงิน ใช้ 3 ตัว นกขุ่ม(นกคุ้ม)ตัว เสี้ยวเงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ลักแหลว(เหยี่ยว) ถือตัว 52 เงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ลักแหลวพญา(เหยี่ยวตัวใหญ่) ถือตัว 72 เงิน ใช้ 4 เท่า ลูกแหลวหลวง(เหยี่ยวตัวโต) ถือตัว 11 เงิน แหลวราม(เหยี่ยวขนาดกลาง) แหลวเสี้ยว(ไม่ทราบ?) ถือตัว 22 เงิน (ขด)ใช้ 3 ตัว ลักหมาไล่(เนื้อ)ก็ดี หมาแม่(ตัวเมีย)ก็ดี ถือตัวหมา 72 เงิน (ขด)ใช้ 3 เท่า ลักกินต่ออาน(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือค่ารัง 22 เงิน (ขด)ใช้ 3 รัง ลัก(กิน)ต่อคำหลวง(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือรัง 22 เงิน (ขด)ใช้ 3 รัง ต่อขุมหน้าแด่น(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือรัง 22 เงิน (ขด)ใช้ 3 รัง ต่อระ (ต่อชนิดหนึ่ง) ต่อลายขาว(ต่อชนิดหนึ่ง) ถือรัง 10 เงิน (ขด)ใช้ 3 รัง ลักเผ้ง(ผึ้ง)ใหญ่ ถือรัง 22 เงิน เผ้งน้อย(ผึ้งเล็ก) เผ้งกอน(ผึ้งชนิดหนึ่ง) ถือรัง 11 เงิน (ขด)ใช้ 3 รัง ต่ออังกุนหลวง (ต่อชนิดหนึ่ง) ถือรัง 50 เงิน (ขด)ใช้ 3 รัง

ลักษณะไฉ่คลองทาง ปล่อยข้างเข้าไร่เข้านาท่าน ตีชิงข้างหื้อเจิบมีบาดแผล

อันนี้ไร่หรือนาก็มีไฉ่ทาง วัวควายเดินเที่ยว หื้อไฉ่ทางหื้อสัตว์เที่ยว หื้อกว้าง หนึ่งวอก หรือเป็นที่ทางข้างม้าเที่ยวได้ ต้องไฉ่หื้อกว้างพอ 3 วา ความข้างหรือม้ายังชี้แลลงหื้อกินข้าวท่านเสียมากน้อยเท่าใด หื้อความข้างม้าใช้เต็มค่า หรือเขาหาสังใช้แทนบได้ หื้อเจ้าของข้างม้าใช้แทนต่าง เพราะเป็นข้าแห่งเขาแล หรือความข้างความม้าปล่อยข้างม้าไฉ่ไร่ของท่าน แล้วไฉ่ประมาณ 1 พันวา บ่เฝ้า ข้างม้าเข้ามากินไร่ของท่านเสียมากน้อยเท่าใด หื้อความข้างใช้เท่านั้น หรือหาสังใช้เพิ่มบได้ หื้อเจ้าของข้างใช้แทน เพราะเป็นข้างตัวแล หรือบ่ใช่ว่าเราเป็นใหญ่ว่าอัน เจ้าของบ่วางอาลัย เขาจักเป็นข้าเจ้าในภาวะภายหน้าแล หรือล้ำมากกว่าพันวา ข้างยังมาเข้ากินข้าวยังที่แดนไร่ข้าว หื้อเจ้าไร่นาว่าหื้อแก่ความข้าง หื้อมันวาง (ข้าง) แควนไฉ่กล บ่อันหื้อมันรักษาข้าง หรือมันบ่กระทำ

ตามคำ ข้าวไร่เนาเสียไปมากน้อยเท่าใด หื้อมันควานข้างแทนเท่านั้น หรือเจ้าไร่เจ้านาบ
ว่าบอกควานข้างหื้อรู้แจ้งดีดี ก็อย่าว่าถาด้วยควานข้าง เหตุเพราะมันบรู๋ หากปล่อย
ข้างทางไกลแล้ว สัตว์หากร้ายเองหรือออกมากินข้าวแล

(ข้าง)เข้าสวนเขาเจ้าของไร่เนาสวนได้ดีได้ยิ่งพอเจ็บปวดสะน้อย อย่าว่าถาแก่เจ้า
ของไร่เนา หรือพันแห่งหุดาดังหะเสีย หื้อเจ้าของนาไร่สวนใส่ยาหื้อหาย หรือบ่ข้างบ่หา
ยาหื้อหาย ปรับใหม่เงินร้อยมาจ้างหมอยา หรือตาข้างบอดเสีย 1 ข้าง ค่าข้างมีมาก
น้อยเท่าใด หื้อนับเอาด้วยมัน แล้วไว้ข้างตัวนั้นหื้อแก่เจ้าสวนไร่เสีย หรือหาสิ่งใช้แทนบ่
ได้ ต้องเอาตัวมาเป็นข้าแก่เจ้าของข้าง หรือว่าข้างลงกินข้าวที่ทางใด หื้อเจ้านาเจ้าสวน
คำร้องหื้อหนี อย่ากะอย่ายิง อย่าพันอย่าแทง หื้อมาบอกแก่เจ้าของข้าง ไปเอาข้างมัน
เสีย แล้วว่าหื้อมันเอาไปเลี้ยงเสียที่ไกล ๆ

ข้างเข้าไร่เนาสวนผู้ใด ผู้ใดกะยิงพันแห่งข้างป่วยเจ็บเสียร้ายนัก หื้อเอาค่าเจ็บ
ป่วย 110 เงิน แล้วหื้อมันยาหื้อหาย หรือว่าข้างเสียของคะตาบอดหูขาด หื้อตัดศีรษะ
มันเสียเพราะว่า (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 93-94 น 59-60) ว่าข้างนี้เป็นเฉลิม
เจริญบ้านเมืองทำพญามหากษัตริย์ เป็นที่เจริญแล (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า
94 หน้า 60)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ไร่หรือนาก็ดี มีใกล้(หน)ทาง จัวควายเดินเที่ยว หื้อ(ให้)ไว้ทาง(ให้เว้น
เนื้อที่)หื้อ(ให้)สัตว์(เดิน)เที่ยว หื้อ(ให้)กว้างหนึ่งวาก (วาก คือ ความกว้างจากปลาย
มือข้างหนึ่งไปถึงจะงอยไหล่อีกข้างหนึ่ง) หรือเป็นที่ทางข้างม้าเที่ยว(เดิน)ได้ ต้องไว้
(เว้น)หื้อ(ให้)กว้างพอ 3 วา .(6 เมตร) ความญ้างหรือ(ความ)ม้า ยังชี้(บนหลังข้าง/ม้า)
แลหื้อ(ปล่อยให้ข้างม้า)ลงกินข้าวทานเสีย(หาย)มากน้อยเท่าใด หื้อ(ให้)ความญ้างม้า
(ชด)ใช้เต็มค่า(ราคา) หรือเขา(ความญ้าง/ม้า)หาสิ่ง(สิ่งใด)(ชด)ใช้แทนบ่(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)
เจ้าของข้าง(และ)ม้า(ชด)ใช้(ค่าเสียหาย)แทนตาง(แทนความญ้าง/ม้า) เพราะ(ความ)
ข้าง/ม้าเป็นข้า(ทาส)แห่งเขา(เจ้าของข้าง/ม้า)แล หรือความญ้างความม้าปล่อยข้างม้า
ใกล้ไร่เนาทานแล้วใกล้ประมาณ 1 พันวา(2000 เมตร) บ่(ไม่)เผ้า(ดูแล) ข้างม้าเข้ามา
กิน(ของใน)ไร่เนาทานเสีย(หาย)มากน้อยเท่าใด หื้อ(ให้)ความญ้าง(ชด)ใช้เท่านั้น หรือ
หาสิ่ง(สิ่งใด)(ชด)ใช้แทน(ทาน)บ่(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)เจ้าของข้างใช้แทน เพราะเป็นข้างตัว
(ของตน)แล หรือบ่(ไม่)(ชด)ใช้ อวด(อวดอ้าง)ว่าเราเป็นใหญ่ว่าอัน เจ้าของบ่(ไม่)วาง
อาลัย(ไม่ยอม/ไม่ให้อภัย) เขา(ความญ้าง/ม้า)จักเป็นข้า(ทาส)เจ้า(ของไร่เนา)ในภาวะ
(ชาติ/ภพ)ภายหน้าแล หรือ(ปล่อยข้าง/ม้า)ไกลล้ำมากกว่าพันวา ข้างยังมาเข้ากินข้าว
(ในนา/ไร่) ยังที่แดนไร่ข้าว หื้อ(ให้)เจ้าไร่เนา(ต่อว่า)หื้อ(ให้)แก่ความญ้าง หื้อ(ให้)มัน

(ความขี้ขาง/ม้า)วาง(ปล่อย)แควนไกล(ให้ไกลออกไป) บอঁอัน(มีเช่นนั้น) หื้อ(ให้)มัน (ความ)รักษาข่าง หรือมันบ่(ไม่)กระทำตามคำ(มันไม่ทำตามคำที่บอก) ข้าวไร่(ข้าวใน) นาเสียไปมากน้อยเท่าใด หื้อ(ให้)มัน(ผู้เป็น)ความขี้ขางแทน(ชดใช้)เท่านั้น หรือเจ้าไร่เจ้า นาบ่(ไม่)ว่า(กล่าว)บ่(ไม่)บอก ความขี้ขางหื้อ(ให้)รู้แจ้งดีดี ก็อย่าว่าฤา(ก็อย่าว่า)ด้วย ความขี้ขาง เหตุเพราะมันบ่(ไม่)รู้ หากปล่อยข่างทางไกลแล้ว สัตว์หากร้ายเองหรือออกมากินข้าวแล

(ข่าง)เข้าสวนเขา เจ้าของไร่นาจวนได้ดีได้ยิง(ข่าง) พอเจ็บปวดสะน้อย(เล็กน้อย) อย่าว่าฤา(อย่าว่า)แก่เจ้าของไร่นาจวน หรือ(เจ้าของไร่นาจวน)พันแทงนูดาง(งุมของ ข่าง)หวะ(เป็นแผล)เสีย หื้อ(ให้)เจ้าของไร่นาจวนไสยา(ยารักษาโรค) หื้อ(ให้)หาย หรือบ่ ข่าง(ไม่เป็น)บ่(ไม่)หายา(รักษา)หื้อผให้หาย ปรับไหม(เอา)เงินร้อย มาจ้างหมอยา(มา) ยา(รักษา) หรือตาข่างบอดเสีย 1 ข่าง ค่า(ราคา)ข่างมีมากน้อยเท่าใด หื้อ(ให้)นับ (คำนวณ)เอาด้วยมัน(คนพันข่าง) แล้วไว้(มอบ)ข่างตัวนั้นหื้อ(ให้)แก่เจ้าสวนไร่เสีย หรือหาสิ่ง(สิ่งใด)ใช้แทนบ่(ไม่)ได้ ต้องเอาตัวมาเป็นข้า(ทาส)แก่เจ้าของข่าง หรือว่าข่างลง กินข้าวที่ทางใด หื้อ(ให้)เจ้า(ของ)นาจวนเจ้า(ของ)สวนตำร้องหื้อ(ให้)ข่าง)หนี อย่ากะอย่ายิง (อย่าได้ยิง) อย่าพันอย่าแทง หื้อ(ให้)มาบอกแก่เจ้าของข่าง (ให้)ไปเอาข่าง(ของ)มัน เสีย แล้วว่าหื้อ(ให้)มันเอาไปเลี้ยง(ข่าง)เสียที่ไกล ๆ

ข่างเข้าไร่นาจวน(ของ)ผู้ใด ผู้ใดกะยิง(ยิงตัวข่าง)พันแทง(ข่าง) (ทำให้)ข่างป่วย เจ็บเสียร้ายนัก(อาการหนัก) หื้อ(ให้)เอาค่า(ข่าง)เจ็บป่วย 110 เงิน แล้วหื้อ(ให้)มันยา (รักษา) หื้อ(ให้)หาย หรือว่าข่างเสียองคะ(พิการ) ตาบอดหูขาด หื้อ(ให้)ตัดศีรษะมัน (คนทำร้ายข่าง)เสีย เพราะว่า (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 93-94 หน้า 59-60) ข่างนี้เป็นเฉลิมเจริญบ้านเมือง(สิ่งสำคัญคู่กับ)ท้าวพญามหากษัตริย์(ข่าง)เป็นที่เจริญแล

เช่าวัวหรือควาย

ผู้หนึ่งผู้ใดเช่าวัวควายของท่านมาทำนา หรือวัวควายเคล้าดีแล้ว ค่าเช่าวัวควาย ตัวละ 12 เงิน หรือวัวตัวเล็กใหม่ ยังไปทันเป็นดีเทื่อ ตัวละ 11 เงิน ค่าเช่าควายตัวละ 12 เงิน หรือกำลังเล็กใหม่ตัวละ 3 เงิน หรือ 10 เงิน หรือรักษาวัวควายบ่คุ้มบ่รอด หรือโจรขโมยลักไป ถือค่าตัววัวตัวละ 120 เงิน ใช้ 6 ตัว ควายตัวละ 130 เงิน ใช้ 2 ตัว วัวตัวเล็กใหม่ตัวละ 72 เงิน ใช้ 2 ตัว หรือวัวเด็กใหญ่ตัวละ 72 เงิน ใช้ 2 ตัว หรือว่าผู้เช่าบ่เลี้ยงดูปล่อยไปหื้อเสียกิน หรือขูดอดกัดตาย หื้อใช้ฉันเดียวเท่านั้นเทอะ ฤาว่าโจรขโมยจักฆ่าเสีย ยังบ่ทันได้กินขึ้น หื้อไว้ให้แก่ผู้เช่า ถือค่าตัวละ 120 เงิน ตัวควายถือ

ค่าตัวละ 130 เงิน ใช้แทน 2 ตัว อันนี้จำด้วยวัวควายเถิกสอนหื้อเรียบร้อยดีแล้ว หรือ วัวควายเถิกดีเถิกค่าตัวละ 62 เงิน ใช้ 2 ตัว ควายเถิกใหม่เถิกตัวละ 72 เงิน ใช้แทน 2 ตัว เหตุเพราะผู้เช่าได้กินขึ้นแล หรือเยียนาแล้วจึงเสียหาย หื้อผู้เช่าใช้นับเลี้ยง หรือ เยียนายังไปทันแล้วเพื่อเสียหาย หื้อเจ้าของกวด(ตรวจ)ดูที่ทำแล้วนั้นเท่าใด หื้อค่าเช่า แต่ได้ทำแล้วนั้นแต่เท่านั้น ถ้าวัวควายจำพวกนั้นเป็นพยาธิ หื้อบอกแก่เจ้าของวัวควาย หื้อมาช่วยกันยา ยาแล้วบ่หายตายเสีย อย่าว่าถ้าแก่ผู้เช่า หรือ (เป็น)พยาธิสมควรบอก แก่เจ้าของ มันพ่อยบ่บอก มันยาฆ่าบ่หายตายไปเสีย แบ่งค่า 3 ส่วน หื้อผู้เช่าต้องใช้ แทน 1 ส่วน หรือมันบ่ยาละเสียหื้อตาย หื้อมันใช้แทนทั้งมวล หรือมันหาส่งไขบ่ได้ หื้อ แบ่งค่า 2 ส่วน หรือวัวควายเป็นพยาธิร้ายนัก รีบนัก บ่ทันบอก แลตายตั้งอัน อย่าว่าถ้า ด้วยผู้เช่า หากเลี้ยงแก่กัมมแห่งสัตว์หมดแต่เท่านั้น หรือตัว(ท่านผู้เช่า) หากละสัตว์เสียบ่ เลี้ยงบ่ดู ฆูตอดกิด เลือกิด หล่มชุก หรือขโมยฟัน บ่ทันด่ายบ่วยเสียร้ายนัก ต้องหื้อผู้เช่า ยาหื้อหายดี ไว้วัวควายนั้นให้แก่มัน แล้วหื้อมันใช้แทน 2 ตัวควาย หรือหาส่งไขบ่ได้ หื้อ ใช้แทน 1 ตัวเก็ง เพราะมันละเสียบ่เลี้ยง หรือผู้เช่ายังเลี้ยงดู แลเป็นอันตรายไป หื้อมัน ใช้ละตัว (มังรายศาสตร์นอทอง ไบลานหน้า 95 หน้า 61-62)

ภาษาไทยกลาง

ผู้หนึ่งผู้ใดเช่าวัวควายของท่านมาทำนา หรือวัวควายเคล่า(ไม่ทราบความ หมาย)ดีแล้ว ค่าเช่าวัวควายตัวละ 12 เงิน หรือวัวตัวเถิก(เถิกหัดทำงาน)ใหม่ ยังไป(ไม่) ทันเป็นดีเพื่อ(ไถยังไมดี) (ตีราคา)ตัวละ 11 เงิน ค่าเช่าควายตัวละ 12 เงิน หรือกำลัง เถิก(เถิกหัดทำงาน)ใหม่ ตัวละ 3 เงิน หรือ 10 เงิน หรือรักษาวัวควายบ่(ไม่)คุ้มบ่(ไม่) รอด หรือโจรขโมยลักไป ถือค่าตัววัว ตัวละ 120 เงิน(ชด)ใช้ 6 ตัว ควายตัวละ 130 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว วัวตัวเถิก(เถิกหัดทำงาน)ใหม่ ตัวละ 72 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว หรือวัว เถิก(หนุ่ม)ใหญ่ ตัวละ 72 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว หรือว่าผู้เช่าบ่(ไม่)เลี้ยงดูปล่อยไปหื้อ (ให้)เลือกินหรือฆูตอดกิดตาย หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ อันเดียวเท่านั้นเทอะ ถ้า(หรือ)ว่าโจรขโมย จักฆ่าเสีย ยังบ่(ไม่)ทันได้กินขึ้น(เนื้อ) หื้อ(ให้)ไว้(เนื้อ)แก่ผู้เช่า ถือค่า(ราคา) ตัวละ 120 เงิน ตัวควายถือค่า ตัวละ 130 เงิน (ชด)ใช้แทน 2 ตัว อันนี้จำ(กล่าว)ด้วยวัว ควายเถิก(หนุ่ม)สอนหื้อ(ให้)เรียบร้อยดีแล้ว หรือวัวควายเถิก(เถิกทำงาน)ดี ถือค่า ตัวละ 62 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว ควายเถิก(เถิกทำงาน)ใหม่ ถือตัวละ 72 เงิน (ชด)ใช้แทน 2 ตัว เหตุเพราะผู้เช่าได้กินขึ้น(เนื้อ)แล หรือเยียนา(ทำนา)แล้วจึงเสียหาย หื้อ(ให้)ผู้เช่า (ชด)ใช้นับเลี้ยง(ทั้งหมด) หรือเยียนา(ทำนา)ยังไป(ไม่)ทันแล้วเพื่อ(เสร็จสิ้นการทำนา) เสียหาย หื้อ(ให้)เจ้าของกวด(ตรวจ)ดูที่ทำแล้วนั้นเท่าใด หื้อ(ให้)ค่าเช่าแต่ได้ทำแล้ว นั้นแต่เท่านั้น ถ้า(หรือ)วัวควายจำพวกนั้นเป็นพยาธิ(ป่วย) หื้อ(ให้)บอกแก่เจ้าของวัว

ควายหื้อ(ให้)มาช่วยกันยา(รักษา) ยา(รักษา)แล้วบ(ไม่)หาย ตายเสีย อย่าว่าฤา(อย่า ว่า)แก่ผู้เช่า หรือ(เป็น)พยาธิ(ป่วย) สมควรบอกแก่เจ้าของ มันพ้อยบ(ไม่)บอก มันยา (รักษา)ข้าบ(ไม่)หาย ตายไปเสีย (ให้)แบ่งค่า 3 ส่วน หื้อ(ให้)ผู้เช่าต้องใช้แทน 1 ส่วน หรือมันบ(ไม่)ยา(รักษา) ละ(ทิ้ง)เสีย หื้อ(ให้)ตาย หื้อ(ให้)มันใช้แทนทั้งมวล หรือมัน หาสิ่ง(สิ่งใด)ใช้บ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)แบ่งค่า(เป็น) 2 ส่วน หรือวัวควายเป็นพยาธิ(ป่วย) ร้าย(แรง)นัก(มาก) (ผู้เช่า)รับนัก(มาก) บ(ไม่)ทันบอก(แก่เจ้าของ) แล(วัวควาย)ตายตั้ง อัน อย่าว่าฤา(อย่าว่า)ด้วยผู้เช่า หากเลี้ยงแก่กัมม(หมดกรรม)แห่งสัตว์หมดแต่เท่านั้น หรือตัว(ผู้เช่า) หากละ(ทิ้ง)สัตว์เสียบ(ไม่)เลี้ยงบ(ไม่)ดู งูตอด(งู)กัด เลือกัด หล่ม (ตก/หลุม/หล่ม)ซุก (ไม่ทราบความหมาย?) หรือขโมยฟัน บ(ไม่)ทันตาย ป่วยเสียร้าย (แรง)นัก ต้องหื้อ(ให้)ผู้เช่ายา(รักษา)หื้อ(ให้)หายดี ไว้(มอบ)วัวควายนันให้แก่มัน แล้ว หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้แทน 2 ตัวควาย หรือหาสิ่ง(สิ่งใด)ใช้บ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)(ชด)ใช้แทน 1 ตัวเก็ง(ครึ่ง) เพราะมันละ(ทิ้ง)เสีย บ(ไม่)เลี้ยง หรือผู้เช่ายังเลี้ยงดู แลเป็นอันตรายไป หื้อ(ให้)มันใช้ละตัว

เช่าวัวควายบุบตีร้ายนัก

เช่าวัวควายท่านไปแล้ว บุบตีร้ายนัก(ทารุณสัตว์มาก) พอเสียของคะ(พิการ)ที่หนึ่ง ที่ใด (ในอวัยวะแห่งใดแห่งหนึ่งของวัวควาย)เป็นต้นว่า ขาหัก หรือ เข่าอ่อน ชอบหยอม ผอมเสีย(ผ่ายผอม) บ(ไม่)เป็นปกติ ค่า(เช่า)ก็ต้องลดลงเสียไปตามนั้นแล มอบวัวควาย ไว้หื้อ(ให้)แก่มันแล้ว หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้แทนวัวควายหื้อแก่เจ้าของเสีย หรือเอาไวยังคอก โจรมาปล้นบ้านเรือน ได้ไปฆ่าเสียก็ดี ไฟไหม้เรือนแลบ้าน(วัวควาย)หากตายเสียก็ดี ก็ ปรากฏหื้อแก่คนทั้งหลายรู้แท้แล หื้อขึ้น(ให้เนื้อ)นั้นแก่เจ้าของวัวควายทั้งมวล บ(ไม่)อัน(มี เช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)ค่าพุนส่วนขึ้น(เนื้อ) ส่วนค่าวัวควายอย่าว่าฤา(อย่าว่า)ด้วยผู้เช่าวัวควาย มันหากเลี้ยงแก่กัมม(หมดกรรม)เท่านั้นแล หากเป็นแต่เคราะห์เจ้าทั้งสองแล (มัง รายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

เช่าวัวควายท่านไปแล้ว บุบตีร้ายนัก(ทารุณสัตว์มาก) พอเสียของคะ(พิการ อวัยวะ)ที่หนึ่งที่ใด เป็นต้นว่า ขาหัก หรือ เข่าอ่อน(ไม่มีกำลัง) ชอบหยอมผอมเสีย (ผ่ายผอม) บ(ไม่)เป็นปกติ ค่า(เช่า)ก็ต้องลดลงเสียไปตามนั้นแล มอบวัวควายไว้หื้อ (ให้)แก่มันแล้ว หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้แทนวัวควายหื้อ(ให้)แก่เจ้าของเสีย หรือเอาไวยังคอก โจรมาปล้นบ้านเรือน ได้ไปฆ่าเสียก็ดี ไฟไหม้เรือนแลบ้าน(วัวควาย)หากตายเสียก็ดี

ก็ปรากฏหื้อ(ให้)แก่คนทั้งหลาย(ได้)รู้แท้แล หื้อ(ให้)ขึ้น(เนื้อ)นั้นแก่เจ้าของวัวควายทั้งมวล
บอัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)ค่าพุนสวนขึ้น(เนื้อ) ส่วนค่าวัวควาย อย่างว่าฤ(อย่าว่า) ด้วยผู้
เช่าวัวควาย มันหากเสี่ยงแก่กัมมัสสตร์(หมตกรรม)เท่านั้นแล หากเป็นแต่เคราะห์เจ้าทั้ง
สองแล

เช่าควายไปไถนา

ฤเอาควายไปไถนา ฐมียังน้ำ กัดตอดวัวควายตาย หื้อผู้เช่ากินขึ้น กิ่ง 1 เจ้า
ของกิน กิ่ง 1 เหมือนกัน แล้วหื้อผู้เช่าแทนควายหื้อเจ้าของ 1 ตัว แล้วอย่าได้ว่าหื้อผู้
เช่าเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

ฤเอาควายไปไถนา ฐมียัง(ใน)น้ำ กัดตอด(แก่)วัวควายตาย หื้อ(ให้)ผู้เช่ากินขึ้น
(เนื้อ) กิ่ง(ครึ่งหนึ่ง) เจ้าของกิน(เนื้อ) กิ่ง 1 (ครึ่งหนึ่ง)เหมือนกัน แล้วหื้อ(ให้)ผู้เช่าแทน
ควายหื้อ(ให้)เจ้าของ 1 ตัว แล้วอย่าได้ว่าหื้อ(ให้)ผู้เช่าเทอะ

เช่าวัวควายบ่เลี้ยงดู

ตั้งว่าบ่เลี้ยงดูวัวควาย เสียวัวควายคนอื่นมาขวิดตาย หื้อผู้เช่าใช้แทนตัว ขึ้น
อย่าบันเทิงแล หรือเจ็บแผลมาป่วยใหญ่ ตัดค่าลงเสีย ยกวัวควายกับผู้เช่า แล้วหื้อมัน
ใช้แทนหนึ่งกิ่ง ฤวัวควายตัวอันมันเช่นนั้น เสียปล่อยไปชนวัวควายท่านตาย หื้อผู้เช่า
ใช้แทนค่าวัวควายท่าน หรือหากข้าวกล้าขวิดย่ำตากองข้าวกล้า ย่ำข้าวเฟ่าท่านเสีย
เป็นเหตุอันหนึ่งอันใดก็ดี หื้อผู้เช่าแทนโทษนับเลี้ยง บัติดบทาผู้เจ้าของวัวควายสักอันแล
(มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 62)

ภาษาไทยกลาง

ตั้งว่าบ่(ไม่)เลี้ยงดูวัวควาย เสีย(มี)วัวควายคนอื่นมาขวิด(ถึง)ตาย หื้อ(ให้)ผู้เช่า
ใช้แทนตัว ขึ้น(เนื้อ)อย่าบันเทิง(แบ่งครึ่ง)แล หรือเจ็บแผลมาป่วยใหญ่ ตัดค่า(เช่า)ลง
เสีย ยกวัวควายกับผู้เช่า แล้วหื้อ(ให้)มันใช้แทนกิ่ง(ครึ่ง)หนึ่ง ฤ(หรือ)วัวควายตัวอัน
มันเช่นนั้น เสียปล่อยไปชนวัวควาย(ของ)ท่านตาย หื้อ(ให้)ผู้เช่า(ชด)ใช้แทนค่าวัวควาย
ท่าน หรือหากข้าวกล้าขวิดย่ำตา(ชน)กองข้าวกล้า ย่ำข้าวเฟ่า(ฟ่อนข้าว)ท่านเสีย เป็น
เหตุอันหนึ่งอันใดก็ดี หื้อ(ให้)ผู้เช่าแทนโทษนับเลี้ยง(ทั้งหมด) บัติดบทา(ไม่อาจกล่าว
โทษ)ผู้เจ้าของวัวควายสักอันแล

ลักษณะเช่าเผื่อ ไถ เสียม หลัว ชก เซา มาง เถียงกาด ท่านเสียหาย

อันหนึ่งผู้ใดเช่าเผื่อไถ เช่าเสียมหลัวไปเยยะนาหรือไร่สวน ถือเผื่อละแม่ 1 เงิน ไถแลอัน 2 เงิน หรือ 3 เงิน เสียมหลัวชกเซาถือค่าอันละเสียเงินแล 1 เงิน ก็มี หรือรักษาบ่คุ้มปรอดเสียก็ดี หักเสียก็ดี ใช้ต่อทำต่อคำดำ บ่อันหื้อแทนของสิ่งนั้นดังเก่า หรือรักษาบ่ดีละเสียหื้อหายเสีย หื้อใช้ค่าสิ่งนั้นหนึ่งกึ่ง หรือขโมยลักหื้อไหมขโมยคอบเท่าเอาเทอะ (มังรายศาสตร์นอตอง ไบลานหน้า 95 หน้า 63)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดเช่าเผื่อ(คราด)ไถ(ผานไถ) เช่าเสียมหลัว(พลั่ว)ไปเยยะ(ทำ)นาหรือไร่สวน ถือ(คิดค่า)เผื่อ(คราด)ละแม่(อันละ) 1 เงิน ไถแลอัน 2 เงิน หรือ 3 เงิน เสียมหลัว(พลั่ว)ชก(จอบ)เซา(จอบ)ถือค่า อันละเสียเงินแล 1 เงิน ก็มี หรือรักษาบ่(ไม่)คุ้มบ่(ไม่)รอดเสีย(หาย)ก็ดี หักเสียก็ดี ใช้ต่อทำต่อคำดำ(?) บ่อัน(มิเช่นนั้น)หื้อ(ให้)แทนของสิ่งนั้นดังเก่า หรือรักษาบ่(ไม่)ดี ละ(ทิ้ง)เสีย (ทำ)หื้อ(ให้)หายเสีย หื้อ(ให้)ใช้ค่า(ของ)สิ่งนั้นหนึ่งกึ่ง(หนึ่งเท่าครึ่ง) หรือขโมยลักหื้อ(ให้)ไหม(ปรับ)ขโมยคอบเท่า(สองเท่า)เอาเทอะ

เจ้าอ่อนน้อยพ้อมมังราย จุงมีใจแผ่กว้าง

ที่นี้จักกล่าวมังรายศาสตร์ อันเป็นบุราณ ชุนสืบไว้เช่นท้าวมังรายว่า เจ้าอ่อนน้อยพ้อม มังราย จุงมีใจแผ่กว้าง รักหมู่ลุงตายายสืบเชื้อ หื้อพันนาลำดับกันกิน หื้อลำดับกันกินหื้อพร้อมชุน อย่าหื้อเขาหันตาย ไพรฟ้าฝูงข้าชุน หื้อเขาอยู่ทางสร้างไร่นา บ้านสวนกิน อย่าหื้อเอาค่าพันบุราณสินส่วยไร้ตามกำลังเขา ป่าพลู ย่านน้ำ หนอง ป่าพง หื้อไพร่ไทเขากินชุนผู้ชุน เจ้าอ่อนน้อยพ้อมจุงไขประตูเมืองหื้อกว้าง หื้อไพร่อยู่ทางค้าขาย กอบเงินหาบเอา 20 เปี้ย เรียกกล่าวต่างเอาตามกำลังเขา (มังรายศาสตร์ วัดหมื่นเงินกอง หน้า 1)

ภาษาไทยกลาง

ที่นี้จักกล่าวมังรายศาสตร์อันเป็นบุราณ(โบราณ)ชุน(เจ้าเมือง)สืบไว้เช่น(ชั่ว)ท้าวมังราย(ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839)ว่า เจ้าอ่อนน้อยพ้อมมังรายจุงมีใจแผ่กว้าง รักหมู่ลุงตายายสืบเชื้อ(สาย) หื้อ(ให้)พันนา(ที่นาแก่ขุนนาง)ลำดับกันกิน(เก็บภาษี) หื้อลำดับกันกินหื้อ(ให้)พร้อมชุน(ทุก)คน อย่าหื้อ(ให้)เขาหัน(เห็น)

ตาย ไฟรฟ้าพุ่งเข้า(ทาส)ช(ทุก)คน หื้อ(ให้)เขาอยู่ทาง(สะดวก)สร้างไร่นาบ้านสวนกิน(เป็นที่ทำกิน) อย่าหื้อ(ให้)เอาค่า(ภาษี)พัน(มากกว่า)บุราณ(โบราณ)สินส่วยไร(ภาษี)ตามกำลังเขา ปาพลุ ย่านน้ำ หนอง ปาพง(ป่า) หื้อ(ให้)ไพร่ไท(ชาวบ้านชาวเมือง)เขากิน(ได้กิน/ได้ใช้)ช(ทุก)ผู้(ทุก)ช(ทุก)คน เจ้าอ่อนน้อยพ่อจูง(จูง)ไข(เปิด)ประตูเมืองหื้อ(ให้)กว้าง หื้อ(ให้)ไพร่อยู่ทาง(สะดวก)ค้าขาย กอบเงินหาบเอา 20 เบี้ย เรียกล้าว(เรียกร้อง/เก็บ)ต่างเอาตามกำลังเขา

หื้อวัวควายเข้าสวนท่าน

หื้อวัวควายเข้าสวนท่านเสียเครื่องสวนท่านเท่าใด หื้อใช้เท่านั้น (มังรายศาสตร์ วัฒนิน-จินกอง หน้า 19-20)

ภาษาไทยกลาง

(ผู้ใด)หื้อ(ปล่อย) วัวควายเข้าสวน(ของ)ท่าน เสีย(หาย)เครื่องสวน(ที่ส่งผลในสวน)ท่านเท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่านั้น

ขัดหัวไว้ขอรื้อบ้าน

อัน 1 ผู้ใดขัดหัวไว้ขอรื้อบ้าน ใส่ขวากใส่หลาวไวยังข้างรื้อบ้าน ม้าวัวควายของเลี้ยงท่านไปถูกตาย หื้อมันผู้ไสนั้นใช้ค่าของ มิเจ็บปวดหื้อมันยา มิเจ็บป่วยหื้อมันใช้ค่าสัตว์ตัวนั้นแก่มัน ผู้ใส่ขวากหื้อถูกคนตาย เมื่อคืน หากแล้ว อย่าว่าตาแก่ชาวบ้านผู้ไสนั้น ถูกคนตายเมื่อวัน หื้อมันเจ้าบ้านผู้ใส่ ใช้ค่าคน 330 เงิน เหตุว่าเมื่อวันคนทั้งหลายยอมไปมาหาผักหาไม้กิน อันจักไปหาหลักบมีแล โบราณเมืองว่าอันคนทั้งหลายยอมหับล้อมบ่หอนเอาขวากใส่ บ่หอนขัดหัวล้อมสักเทื่อแล หื้อมันใช้เพื่ออันแล มิถูกเมื่อคืนตาย คัรบหื้อใช้ เพื่อว่าจักไปลักไปฆ่า ท่านก็บรู้ มีคำสั่งมากมายนักแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 44-45 หน้า 37-38)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดขัด(ติดตั้ง)หัว(จันทัน/เครื่องมือยิงคนหรือสัตว์ ใช้หอกหรือหลาวขัดลายไยไว้ เมื่อคนหรือสัตว์ไปถูกลายไยจะลั่นมาแทงหรือยิง)ไว้ขอก(ขอบ)รื้อบ้าน ใส่ขวาก(ไม้หรือเหล็กปักหรือโปรย เพื่อดักหรือตำผู้ที่ผ่านเข้ามา)ใส่หลาว(ปักไม้แหลม)ไวยังข้างรื้อบ้าน ม้าวัวควายของเลี้ยงท่านไปถูกตาย หื้อ(ให้)มันผู้ใส่(ขวาก)นั้นใช้ค่าของ(คน/สัตว์) มิ(หากว่า)เจ็บปวด(เป็นแผล)หื้อ(ให้)มันยา(รักษา) มิ(หากว่า)เจ็บป่วย หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ค่าสัตว์ตัวนั้นแก่มัน(เจ้าของสัตว์) ผู้ใส่ขวากหื้อ(ทำให้)ถูกคนตาย เมื่อคืน(เวลา

กลางคืน) หากแล้ว(ไม่มีความผิด) อย่าว่าถา(อย่าว่า)แก่ชาวบ้านผู้ใส่(ขวาก)นั้น (หาก) ถูกคนตายเมื่อวัน(เวลากลางวัน) หื้อ(ให้)มันเจ้าบ้านผู้ใส่(ขวาก)ใช้ค่าคน 330 เงิน เหตุว่าเมื่อวัน(เวลากลางวัน) คนทั้งหลายยอมไปมาหาผักหาไม้(ลูกไม้)กิน อันจักไปหา ลัก(สิ่งของ)บ่(ไม่)มีแล โบราณเมืองว่าอัน(เช่นนั้น) คนทั้งหลายยอมทักล้อม(ล้อมแต่รั้ว) บ่ห่อน(ไม่ควร)เอาขวาก(มา)ใส่ บ่ห่อน(ไม่ควร)ขัดท้าวล้อมลักเพื่อ(ลักครั้ง)แล หื้อ(ให้) มันใส่ขวาก(ใช้)เพื่ออัน(เหตุอันนั้น)แลแล ผิ(หาก)ถูก(ขวาก)เมื่อคืน(เวลากลางคืน)ตาย ควรบ่(ไม่)หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ เพื่อว่า(คนที่ถูกขวาก)จักไปลัก(ของ)ไปฆ่า(เจ้าบ้าน) ท่าน(เจ้า บ้าน)ก็บ่(ไม่)รู้ มีคำสังกา(ความสงสัย)มากนักแล

ลักวัวควายเขา เพื่อนบ้านช่วยใช้

บ้าน 1 มี 16 เรือน คู่กันเคยรู้จักกันนัก ผู้ 1 ไปลักวัวควายเขา ท่านเจ้าของรู้บ่ ยอม โบราณเมืองแต่ก่อนก็ยังไม่ยอม 16 เรือน ช่วยใช้ ด้วยเหตุว่า เขาอยู่บ้านเดียวกัน หันร้ายหันดีบ่สั่งสอนกัน หื้อลักของท่าน เขาเถียงว่า มันหากไปลัก ดูข้าบรูบ่หันจิมว่าอัน เจ้าขุนแต่ก่อนบ่ฟังคำเขา สู้งยังอยู่ด้วยกัน พ้อยว่าบ่รู้ร้ายบ่ตาย จำเขาใช้เพื่ออัน คำอัน โบราณมีฉันนี้ ผู้มีประญา (ปัญญา) จ้งพิจารณาตามธัมมจักกรนั้นเทอะ ผิดคนดีหื้อมัน เสีย 4 เท้า แล้วขับหนีจากบ้านนั้นเสีย อย่าหื้อมันอยู่เป็นโทษแก่ชาวบ้าน ไกลพอตีกลอง อย่าหื้อไต่ยีนเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 32 หน้า 27)

ภาษาไทยกลาง

(หมู่)บ้าน(แห่ง)หนึ่ง มี 16 (ครัว)เรือน (ทุกคน)คุ้นเคยรู้จักกันนัก(มาก) (ต่อมา มี) ผู้หนึ่งไปลักวัวควาย(ของคนอื่น)เขา ท่านเจ้าของรู้บ่(ไม่)ยอม โบราณเมืองแต่ก่อน (ตามจาริต)ก็ยังไม่ยอม(ให้)เขา 16 เรือน ช่วย(กัน)ชด)ใช้(วัวควายที่คนลัก) ด้วยเหตุว่าเขา (ทั้ง 16 ครัวเรือน)อยู่(หมู่)บ้านเดียวกัน (เขา)หัน(เห็น)ร้ายหันดีบ่(แต่ไม่)สั่งสอนกัน หื้อ (ให้)ไปลักของท่าน เขา(16 ครัวเรือน)เถียงว่า มัน(คนนั้น)หากไปลัก ดูข้า(พวกเรา)บ่ (ไม่)รูบ่(ไม่)หัน(เห็น)จิม(ด้วยกับมัน)ว่าอัน (ว่าเช่นนั้น) เจ้าขุนแต่ก่อน(โบราณ)บ่(ไม่)ฟัง คำเขา สู(ท่านทั้งหลาย)ยังอยู่ด้วยกัน พ้อย(หาก)ว่าบ่(ไม่)รู้ร้ายบ่ตาย(ไม่ได้) จำ(จึง บังคับ)เขา(ทั้ง 16 ครัว)(ชด)ใช้เพื่ออัน(เพราะเหตุเช่นนั้น) คำอันโบราณ(จาริต)มีฉันนี้ ผู้ มีประญา(ปัญญา)จ้ง(จง)พิจารณาตามธรรมจักกรนั้นเทอะ ผิ(หากเป็น)คนดี(มาก่อนไม่ เคยลัก) หื้อ(ให้)มันเสีย(ค่าปรับ) 4 เท้า แล้ว(ให้)ขับหนีจาก(หมู่)บ้านนั้นเสีย อย่าหื้อ (อนุญาต)มันอยู่(ในหมู่บ้านเพราะจะเป็นโทษ(อันตราย)แก่ชาวบ้าน (ให้มันหนีไปอยู่ที่อื่น)ไกลพอตีกลองอย่าหื้อไต่ยีนเทอะ(ระยะไกลพอว่าไม่ได้ยีนเสียกลองที่ดีจากหมู่บ้าน)

โจรลักของในเรือน เพื่อนบ้านช่วยใช้ของที่หาย

นัย 1 บ้าน 1 มี 6 เรือน โจรลักของในเรือนเลี้ยง ภูพานประตูขาดเสียกันฉันนั้น บรูผู้ลัก หื้อชาวบ้าน 5 เรือนนั้นใช้ของนั้นทั้งหมด เมื่อได้รู้ว่าผู้ลัก รู้ว่าเพื่อนบ้านผู้ใดลัก หื้อใหม่ผู้นั้น 4 เท้า ใช้ 9 เท้า แล้วขับหนีจากบ้านฉันเดียวเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 32 หน้า 27)

ภาษาไทยกลาง

นัยหนึ่ง (หมู่)บ้านหนึ่งมี 6 เรือน(หลังคา) โจรลักของในเรือนเลี้ยง(หมด) ภูพานประตู(ไม่)ขาดเสีย(ประตูบ้านยังอยู่ในสภาพดี)กันฉันนั้น บ(ไม่)รู้ผู้ลัก หื้อ(ให้)ชาวบ้าน 5 เรือนนั้น(ชด)ใช้ของ(ที่ชะโมยลัก)นั้นทั้งหมด .. (ต่อ)เมื่อได้รู้ว่า(ใครเป็น)ผู้ลัก รู้ว่าเพื่อนบ้านผู้ใดลัก หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)ผู้(ลัก)นั้น 4 เท้า (ชด)ใช้ 9 เท้า แล้วขับ(ชะโมย)หนีจาก(หมู่)บ้านฉันเดียวเทอะ

ลักวัวควายท่านไปสูบ้านเพื่อน

อัน 1 โจรลักวัวควายท่านไปสูบ้านเพื่อน กินข้าวก็รู้ว่าวัวควายแล ลักกินก็ดี ปันพุนขึ้นหื้อกินก็ดี อันนี้ว่าเขาเข้าสมาธิด้วยใจ เป็นโทษ หื้อใหม่นอกอันใหม่โจรคิงคน 110 เงิน อันนี้ตามโบราณแล ผู้จักแต่งก็หื้อแยงดู อันหนักอันเบาอันเป็นดีและเสียใจแห่งเขาเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 35 หน้า 29-30)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง โจรลักวัวควาย(ของ)ท่านไปสูบ้านเพื่อน กินข้าว(ของท่าน)ก็รู้ว่าวัวควายแล ลักกินก็ดี ปันพุน(แบ่งส่วน)ขึ้น(เนื้อ)หื้อ(ให้)กินก็ดี อันนี้ว่าเขา(เขาสองคนนั้น)เข้าสมาธิ(สมคบ)ด้วยใจ เป็นโทษ(มีความผิด) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) นอกอันใหม่(ปรับ)โจรคิงคน(คนละ) 110 เงิน อันนี้ตาม(จารีต)โบราณแล ผู้จักแต่ง(ผู้ตัดสิน)ก็หื้อ(ให้)แยงดู(พิจารณาดู) (โทษ)อันหนัก(โทษ)อันเบา อันเป็นดี(เป็นคนมี)และเสียใจ(คนยากจน)แห่งเขาเทอะ

ผู้ใดได้วัวควายเปิดไก่อหุมหมา

๖

อัน 1 ผู้ใดได้วัวควายเปิดไถ่หมูหมา มันบอกเพื่อนบ้านให้รู้ แลฆ่ากินเสีย หื้อ
ใหม่ตามคลองมันลักแล มิมันบอกเพื่อนบ้านรู้แล้ว ฆ่ากินเสีย เท่าหื้อมันใช้ค่าของนั้น
อย่าใหม่เทอะ มิบ่ฆ่ากิน หื้อเจ้าของไถ่เทอะ มิว่าได้วัวควายยังกลางเมือง หื้อไถ่ 3,330
เบี้ย มิไถ่ยังกลางป่า หื้อไถ่ 6,600 เบี้ย . มิไถ่ยังต่างเมืองไถ่ 12,000 เบี้ย มิไถ่ยังแดนที่
หื้อผ่าเก็ง ไว้แก่เจ้าของเก็ง 1 ไว้แก่ผู้ไถ่เก็ง 1 (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า
37 หน้า 31-32)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ผู้ใดได้วัวควายเปิดไถ่หมูหมา(ไม่มีเจ้าของ) มันบ่(ไม่)บอกเพื่อนบ้าน
หื้อ(ให้)รู้(ว่าได้) แลฆ่า(สัตว์)กินเสีย หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)ตามคลองมันลัก(กฎหมายลัก
ทรัพย์)แล มิ(หากว่า)มันบอกเพื่อนบ้านรู้(ว่าได้สัตว์มา)แล้ว ฆ่ากินเสีย เท่าหื้อ(ให้)มัน
(ชด)ใช้ค่าของ(สัตว์)นั้น อย่าใหม่(ปรับ)เทอะ มิบ่(หากไม่)ฆ่ากิน หื้อ(ให้)เจ้าของไถ่(วัว
ควาย)เทอะ มิ(หากว่า)ได้วัวควายยังกลางเมือง หื้อ(ให้/เจ้าของ)ไถ่ 3,330 เบี้ย มิ
(หาก)ไถ่ยังกลางป่า หื้อ(ให้)ไถ่ 6,600 เบี้ย มิ(หาก)ไถ่ยังต่างเมือง (ให้)ไถ่ 12,000
เบี้ย มิ(หาก)ไถ่ยังแดนที่(ขายแดนเมือง) หื้อ(ให้)ผ่าเก็ง(แบ่งครึ่ง) (ให้)ไว้แก่เจ้าของ(วัว
ควาย)เก็ง 1 (ครึ่งหนึ่ง) ไว้(ให้)แก่ผู้ไถ่(วัวควาย)เก็ง 1 (ครึ่งหนึ่ง)

ตัดเครือพริกท่าน

ผู้ใดตัดเครือพริกท่านแลเครือ ไหม 22,000 เบี้ย พลุแลเครือ ไหม 11,000 เบี้ย
นัย 1 ตัดเครือพริกเครือพลุท่านเสียแลเครือไหม 17,500 เบี้ย เป็นเงิน 23 เงินแล (มังราย
ศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 60 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดตัดเครือพริก(ของ)ท่านแลเครือ ไหม 22,000 เบี้ย พลุแลเครือ ไหม
11,000 เบี้ย นัยหนึ่ง ตัดเครือพริกเครือพลุ(ของ)ท่านเสีย แลเครือไหม 17,500 เบี้ย
เป็นเงิน 23 เงินแล

ตัดต้นพร้าวต้นหมาก

ผิตัดต้นพร้าวก็ดี ต้นหมากท่านเสียก็ดีแลต้นหื้อใหม่ 52 เงิน ลักหมากแลปลี
หื้อใหม่ 9 ปลี ถือปลีหมาก 1,100 เบี้ย ลักหมากแห่งหื้อได้เป็นค่าเป็นเบี้ย หื้อใหม่ด้วยอัน
ลักนั้นเทอะ

(มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 60-61 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ผิตัดต้น(มะ)พร้าวก็ดี ต้นหมาก(ของ)ท่านเสียก็ดี แลต้นหื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 52
เงิน ลักหมากแลปลี(ทะลาย/ช่อของหมาก) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 9 ปลี ถือปลีหมาก
1,100 เบี้ย ลักหมากแห่งหื้อ(ให้)ได้(ได้ส่วน)เป็นค่าเป็นเบี้ย หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)ด้วยอันลัก
นั้นเทอะ

ตัดต้นกล้วยต้นอ้อย

ตัดต้นกล้วยต้นอ้อยท่านเสียก็ดี แลต้นหื้อใหม่ 1,100 เบี้ย ตัดต้นรักที่ข้งขวางแล
ต้นใหม่ 110 เงิน ลักหลี่รักแลหลี่ก็ดี ตีเสียก็ดีแลหลี่ถือค่า 11,000 เบี้ย ไหม 3 เท่า
เป็น 33,000 เบี้ย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 61 หน้า 50)

ภาษาไทยกลาง

ตัดต้นกล้วยต้นอ้อย(ของ)ท่านเสียก็ดี แลต้นหื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ) 1,100 เบี้ย
ตัดต้นรัก(ต้นไม้รัก/ยางใช้ทำเครื่องเงิน)ที่ข้งขวาง(หวงห้าม)แลต้นใหม่ 110 เงิน ลักหลี่รัก
(ตะเกียง/หน่อต้นรัก)แลหลี่ก็ดี ตี(ทำลายหลี่รัก)เสียก็ดี (ตีราคา)แลหลี่(หลี่ละ) ถือค่า
11,000 เบี้ย ไหม(ปรับ) 3 เท่า เป็น 33,000 เบี้ย

แต่งสินใช้ หื้อแยงดูอันหนักอันเบา

เมื่อจักแต่งสินใช้ หื้อแยงดูอันหนักอันเบาอันเป็นดีแลเชียวใจแห่งเขาดูเทอะ อัน
1 เล่า ก็แยงดูค่านาอันข้าวขุ่มนั้นมีเท่าใด ก็แต่งสินใช้ตามค่านาเขา แลว่านายข้างนาย
ม้าวว่าอันแท้แล พร่องกีนายใหญ่ พร่องกีนายน้อย พร่องก็เป็นดี พร่องก็เชียวใจ ก็หื้อแยง
ดูค่านาเขาเพื่ออันแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ไบลานหน้า 67 หน้า 55)

ภาษาไทยกลาง

เมื่อจักแต่ง(พิจารณาคดี)สินใช้(ค่าปรับ) หื้อ(ให้)แยง(พิจารณา)ดูอันหนักอันเบา
อันเป็นดี(มีเงิน)แลเชียวใจ(ยากจน)แห่งเขาดูเทอะ อันหนึ่งเล่าก็แยง(พิจารณา)ดูค่านา
อันข้าวขุ่ม(ข้าวที่ได้จากการทำนาขุ่มราชการ)นั้นมีเท่าใด ก็แต่งสินใช้(ปรับ)ตามค่านา

เขา แล้วว่านายข้างนายม้า(ยศขุนนาง)ว่าอันแท้แล พร่อง(บ้าง)ก็นายใหญ่ พร่อง(บ้าง)ก็นายน้อย พร่อง(บ้าง)ก็เป็นดี(มีเงิน) พร่อง(บ้าง)ก็เชียวใจ ก็หื้อ(ให้)แยง(พิจารณา)ดูค่านาเขาเพื่ออันแล

ภาษาไทยกลาง

เมื่อจักแต่ง(พิจารณาคดี)สินใช้(ค่าปรับ) หื้อ(ให้)แยง(พิจารณา)ดูอันหนักอันเบา อันเป็นดี(มีเงิน)แลเชียวใจ(ยากจน)แห่งเขาดูเทอะ อันหนึ่งเล่าก็แยง(พิจารณา)ดูค่านาอันข้าวชุม(ข้าวที่ได้จากการทำนาชุมราชการ)นั้นมีเท่าใด ก็แต่งสินใช้(ปรับ)ตามค่านาเขา แล้วว่านายข้างนายม้า(ยศขุนนาง)ว่าอันแท้แล พร่อง(บ้าง)ก็นายใหญ่ พร่อง(บ้าง)ก็นายน้อย พร่อง(บ้าง)ก็เป็นดี(มีเงิน) พร่อง(บ้าง)ก็เชียวใจ ก็หื้อ(ให้)แยง(พิจารณา)ดูค่านาเขาเพื่ออันแล

เจ้าชุมไปถามเอาค่านา ชวดคำ

อัน 1 เจ้าชุมไปถามเอาค่านา ฉิว่าคำชวดกาละ หื้อผู้เยี่ยะนานั้นห้าม หื้อนอนฉิปนอน หื้อผู้เยี่ยะนานั้นส่ง ฉิส่งเมื่อเป็นอันตรายในหนทาง ก็เป็นโทษไว้ในมันผู้เยี่ยะนา ฉิว่าเขาไปหลายคน ช้นว่าจักเมื่อตงได้ เขาว่ออย่าหื้อส่งเทอะว่าอัน หื้อผู้เยี่ยะนาหื้อหอกหื้อดาบแก่เขา เขาเมื่อเป็นอันตรายในหนทาง หากแล้ว บ่เป็นโทษแก่ผู้เยี่ยะนาแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน 81 หน้า 67)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง เจ้าชุม(เจ้านา)ไปถามเอาค่านา ฉิ(หาก)ว่าคำชวดกาละ(ไปแล้วไม่ทันกลับบ้านค้ำมิดก่อน) หื้อ(ให้)ผู้เยี่ยะ(ทำ/เช่า)นานั้นห้าม(เดินทางกลับ) หื้อ(ให้)นอน(พักค้างคืน) ฉิ(หาก)บ่(ไม่)นอน หื้อ(ให้)ผู้เยี่ยะ(ทำ)นานั้น(ไป)ส่ง(ถึงบ้าน) ฉิ(หาก)บ่(ไม่)ส่ง เมื่อ(เจ้าชุม)เป็นอันตรายในหนทาง ก็เป็นโทษไว้ในมันผู้เยี่ยะ(ทำ)นา ฉิ(หาก)ว่าเขาไปหลายคน ช้น(อาสา/ยืนยัน)ว่าจักเมื่อ(กลับบ้าน)ตง(ตวง/จง)ได้ เขา(เจ้าชุม)ว่ออย่าหื้อ(ให้)ส่งเทอะว่าอัน หื้อ(ให้)ผู้เยี่ยะ(ทำ)นา หื้อ(ให้)หอกหื้อ(ให้)ดาบแก่เขา เขาเมื่อ(กลับบ้าน)เป็นอันตรายในหนทาง หากแล้ว บ่(ไม่)เป็นโทษแก่ผู้เยี่ยะ(ทำ)นาแล

ลักเผารั ทาน ปุชาเสื่อไร

ผีผู้ใดลักเอาไร่นานเสีย บ่ถึงฤดูเผา หื้อมันเผาข้าหื้อใหม่ตงดี หื้อหาเหล่าไห ไก่
คู่ หมูตัว 1 ข้าวตอกดอกไม้ม่าบูชาเสียไร่ บ่อันหื้อมันเลาะไร่ตงดี (มังรายศาสตร์ วัดไชย
สถาน ใบลาน 82 หน้า 68)

ภาษาไทยกลาง

ผี(หาก)ผู้ใดลักเอาไร่นานเสีย บ่(ไม่)ถึง(ถึง)ฤดูเผา หื้อ(ให้)มันเผาข้าหื้อ(ให้)ใหม่
ตง(ตวง)ดี หื้อ(ให้)หาเหล่าไห ไก่คู่ หมูตัว 1 ข้าวตอกดอกไม้ม่าบูชาเสียไร่ บ่อัน(มิเช่น
นั้น)หื้อ(ให้)มันเลาะ(ถาง)ไร่ตง(ตวง)ดี

ช้างเถื่อน พรานพัง

ช้างเถื่อนกิติ พรายพังกิติ ช้างบ้านกิติ ใหญ่ค่าตัว 3,000 เงิน ออย่าใหม่ ช้าง
พรายน้อย ตัว 1,500 เงิน ออย่าใหม่ พังใหญ่ ถือ 2,000 เงิน ออย่าใหม่ พังน้อยถือ
1,000 เงิน ออย่าใหม่ แรดถือ 1,000 เงิน ออย่าใหม่ ลักเสื่อโครง เสื่อเหลียง เสื่อแผ้ว
ออย่าใหม่ผู้ลัก เหตุเขานี้เป็นเนื้อร้ายที่ตายเพิ่งบ่ได้ฆ่าเสีย เท้าพอหื้อเอาหนังเอาดีเอาเขี้ยว
เมื่อหื้อผู้ใหญ่เทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน หน้า 87 หน้า 72)

ภาษาไทยกลาง

ช้างเถื่อน(ป่า)กิติ พรายพัง(ตัวเมือง)กิติ ช้างบ้านกิติ ใหญ่ค่าตัว 3,000 เงิน ออย่า
ใหม่(ปรับ) ช้างพรายน้อย ตัว 1,500 เงิน ออย่าใหม่(ปรับ) พังใหญ่ ถือ 2,000 เงิน ออย่า
ใหม่(ปรับ) พังน้อยถือ 1,000 เงิน ออย่าใหม่(ปรับ) แรดถือ 1,000 เงิน ออย่าใหม่(ปรับ)
ลักเสื่อโครง เสื่อเหลียง เสื่อแผ้ว ออย่าใหม่(ปรับ)ผู้ลัก เหตุเขานี้เป็นเนื้อ(สัตว์)ร้ายที่ตาย
เพิ่ง(เพิ่ง)บ่(ไม่)ได้ฆ่าเสีย เท้าพอหื้อ(ให้)เอาหนังเอาดีเอาเขี้ยวเมื่อ(ไป)หื้อ(ให้)ผู้ใหญ่เทอะ

ไร่กิติ นากิติ

ไร่กิติ นากิติ มีช้างทาง วัวควายเทียวหื้อไว้กว้างวาก ผีทางช้างม้าเทียวได้ไว้
กว้าง 3 วา ความช้างม้ายังชีและลงกินข้าวทาน เสียเท่าใดหื้อความช้างความม้าใช้ ผี
เขาหาสิ่งบ่ได้ หื้อเจ้าช้างเจ้าม้าใช้ต่าง เหตุเป็นข้าเขาดาย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน
ใบลาน 87 หน้า 72)

ภาษาไทยกลาง

ไร่กิตินากิตินี้มีช้างทางวัวควายเทียว(เดิน)หื้อ(ให้)ไว้กว้างวาก(ความยาวเท่ากับ
จากปลายมือข้างหนึ่งไปถึงจะงอยไหล่ของอีคู่ด้านหนึ่ง) ผี(หาก)ทางช้างม้าเทียว(เดิน)ได้

ไว้กว้าง 3 วา (ประมาณ 6 เมตร) ความข้างม้ายังขึ้นและลงกินข้าวทาน เสียเท่าใด หื้อ
(ให้)ความข้างความมาใช้ มิ(หาก)เขาหาสิ่ง(สิ่งใดเสีย)บ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)เจ้าข้างเจ้ามาใช้
ต่าง(แทน) เหตุเป็นข้า(ทาส)เขาตาย

เยียนาโกลบ้าน หมูไ่กินข้าว

ผู้ใดเยียนาโกลบ้านประมาณ 50 วา กิติ 100 วา กิติ หมูไ่กินข้าวเสียเท่าใด
หื้อใช้เท่านั้น แล้วว่าหื้อเจ้าหมูขังเยียนะดี มิบขังเยียนะดียังลงกินข้าวแล้ว หื้อเจ้านาฆ่าหมู
กิน ฟุนอันข้าวหมูกินนั้น อย่าหื้อว่าฤา เหตุกินขึ้นหมูเพิ่นแล้ว มิเจ้านาว่าหื้อขังหมู
พ้อยหลอนฆ่าหมูกิน หื้อมันใช้หมูเพิ่น 3 ตัว ตามค่านั้น มิเจ้านาว่าหื้อ เจ้าหมูขัง
ยังลงตกข้าวแล้ว หื้อเจ้าข้าวฆ่าหมูเสีย แล้วหื้อบอกเจ้าหมูหื้อรู้ คั้นเจ้าหมูไปเอามากิน หื้อ
เจ้านานั้น ใช้ข้าวหมูกินนั้น 3 เท่า (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณ 89 หน้า 74)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยียน(ทำ)นาโกลบ้าน ประมาณ 50 วา กิติ 100 วา กิติ หมูไ่กินข้าวเสีย
เท่าใด หื้อ(ให้)(ชด)ใช้เท่านั้น แล้วว่าหื้อ(ให้)เจ้าหมูขังเยียนะ(ให้)ดี มิ(หาก)บ(ไม่)ขังเยียนะ
(ให้)ดี ยังลงกินข้าวแล้ว หื้อ(ให้)เจ้านาฆ่าหมูกิน ฟุน(ส่วน)อันข้าวหมูกินนั้น อย่าหื้อ
(ให้)ว่าฤา(ว่าแก่กัน) เหตุกินขึ้น(เนื้อ)หมูเพิ่น(ของท่าน)แล้ว มิ(หาก)เจ้านาบ(ไม่)ว่าหื้อ
(ให้)ขังหมู พ้อย(หาก)หลอน(แอบ)ฆ่าหมูกิน หื้อ(ให้)มัน(เจ้านา)(ชด)ใช้หมูเพิ่น(ให้ท่าน)
3 ตัว ตามค่านั้น มิ(หาก)เจ้านาว่าหื้อ(ให้)เจ้าหมูขัง ยังลงตก(กิน)ข้าวแล้ว หื้อ(ให้)เจ้า
ข้าวฆ่าหมูเสีย แล้วหื้อ(ให้)บอกเจ้าหมูหื้อ(ให้)รู้ คั้นเจ้าหมูไปเอามากิน หื้อ(ให้)เจ้าหมู
นั้น (ชด)ใช้ข้าวหมูกินนั้น 3 เท่า

มิว่าเยียนาโกลบ้าน หมูหากไปกินข้าว

มิว่านาโกลบ้าน 500 วา 1,000 วา กิติ หมูหากไปกินข้าว อย่าว่าฤา อย่าหื้อ
เจ้าหมูขัง ข้าวอันหมูกินนั้น ก็อย่าว่าหื้อใช้ หื้อเจ้านาฆ่าหมูนั้นกิน เจ้าหมูก็อย่าว่าฤา
แก่เจ้านา เหตุว่าเสมอหมูป่าแล้วแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณ 89 หน้า 74)

ภาษาไทยกลาง

มิ(หาก)ว่า(เยียน)นาโกลบ้าน 500 วา 1,000 วา กิติ หมูหากไปกินข้าว อย่าว่า
ฤา(อย่าว่าแก่กัน) อย่าหื้อ(ให้)เจ้าหมูขัง ข้าวอันหมูกินนั้น ก็อย่าว่าหื้อ(ให้)(ชด)ใช้ หื้อ
(ให้)เจ้านาฆ่าหมูนั้นกิน เจ้าหมูก็อย่าว่าฤาแก่เจ้านา เหตุว่าเสมอหมูป่าแล้วแล

โกเปิดห่านลงกินข้าวทาน

โกเปิดห่านลงกินข้าวทานรายนัถ หื้อเจ้าโกเปิดห่านใช้ทานอันเสียนั้น เจ้านาวา
หื้อเจ้าเปิดเจ้าโกบั้งหื้อดี ยังลงกินข้าวทาน หื้อเจ้าข้าวดีเอามากิน อย่าหื้อเจ้าเปิดเจ้า
โกว่าฤาเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน 89 หน้า 74)

ภาษาไทยกลาง

โกเปิดห่านลงกินข้าวทานรายนัถ หื้อ(ให้)เจ้าโกเปิดห่าน(ชด)ใช้(ข้าวของ)ทาน
อันเสียนั้น เจ้านาวาหื้อ(ให้)เจ้าเปิดเจ้าโก บั้ง(ไม่)ข้งหื้อ(ให้)ดี ยังลงกินข้าวทาน หื้อ
(ให้)เจ้าข้าวดี(โกเปิดห่าน)เอามากิน อย่าหื้อ(ให้)เจ้าเปิดเจ้าโกว่าฤา(อันใด)เทอะ

เช้าวัวควายทานมาเยยะนา

ผู้ใดเช้าวัวควายทานมาเยยะนา วัวควายเคล้าดีแล้ว ค่าเช้าวัวควายตัว 12 เงิน
วัวตัวเผิกใหม่ไปทันตีเทื่อ ตัว 11 เงิน ค่าเช้าควายตัว 12 เงิน ควายจิ้งเผิกใหม่ตัว 3
เงิน 10 เงิน มิรักษาวัวควายทานบได้โปรดใจรักไป ถือค่าวัวตัว 120 เงิน ใช้ 2 ตัว
ควายตัว 130 เงิน ใช้ 2 ตัว วัวตัวเผิกใหม่ตัว 72 เงิน ใช้ 2 ตัว มิผู้เช้าละเสียบเลี้ยงบ่
ดู หื้อเดินไปเสือกินงูตอดตาย หื้อใช้สันเดียวเทอะ มิใจรมา บันทินขึ้น หื้อไว้แก่ผู้เช้า
ถือค่า 120 เงิน ตัวควายถือตัว 130 เงิน ใช้ 2 ตัว อันนี้เช้าวัวควายเผิกสอนดีแล้ว มิวัว
ควายจิ้งดี ถือตัว 62 เงิน เผิกใหม่ถือตัว 72 เงิน ใช้ 2 ตัว เหตุผู้เช้าได้กินขึ้นตาย มิเย
ยะนาแล้วจึงเสีย หื้อผู้เช้าใช้ค่าทั้งมวล มิเยยะนาไปทันแล้วเทื่อ เสียหื้อดูที่แล้วนั้นเท่า
ใด ได้หื้อค่าเช้าอันแล้วนั้นเทอะ มิวัวควายเป็นพยาธิเมื่อบอกแก่เจ้าวัวควาย หื้อมาช่วย
กันยา บ่นาย ตายอย่าว่าฤาแก่ผู้เช้า มิเป็นพยาธิควรบอกแก่เจ้าของมัน บ่บอก มัน
ยาบ่นาย ตาย หื้อผ่าค่า 3 พุน หื้อผู้เช้าใช้พุน 1 มิมันบ่ยาละเสีย ตาย หื้อมันใช้ค่าทั้ง
มวล มิมันหาสั่งใช้บได้ หื้อผ่าค่า 2 พุน มิว่าวัวควายทั้งหลายหากแก่ตายนักสันนี้มาก
แท้ อย่าว่าฤาแก่ผู้เช้า มิวัวควายตายเป็นพยาธิร้ายริบนัก บันทินบอกแลตายดังอัน
อย่าว่าฤาแก่ผู้เช้า หากกัมมัลสัตว์ตาย มิละเสียบเลี้ยงบ่ดู งูตอดเสือกินหล่มชุมใจร ฟันบ่
ตาย บ่วยรายนัถ หื้อผู้เช้ายาหื้อนาย ไว้วัวควายนันแก่มัน แล้วหื้อมันใช้ค่า 2 ตัว มิ
หาสั่งใช้บได้ หื้อใช้ตัวเก็ง เหตุมันละเสียบเลี้ยงแล เป็นอันตรายหื้อมันใช้ตัว 1 (มังราย
ศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน 90-91 หน้า 74-75)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเข้าวัวควายท่านมาเยาะ(ทำ)นา วัวควายเคล่า(ฝึกหัด)ดีแล้ว ค่าเข้าวัวควายตัว 12 เงิน วัวตัวฝึก(ฝึก)ใหม่ไป(ไม่)ทันดีเพื่อ ตัว 11 เงิน ค่าเข้าควายตัว 12 เงิน ควายจึงฝึก(ฝึก)ใหม่ตัว 3 เงิน 10 เงิน ผิ(หาก)รักษาวัวควายท่านบ(ไม่)ได้บ(ไม่)รอด โจรลักไป ถือค่าวัวตัว 120 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว ควายตัว 130 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว วัวตัวฝึก(ฝึก)ใหม่ ตัว 72 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว ผิ(หาก)ผู้เช่าละ(ปล่อย/ทิ้ง)เสียบ(ไม่)เลี้ยงบ(ไม่)ดู หื้อ(ให้)มันเดินไป เสือกินงูตอด(จก)ตาย หื้อ(ให้)ใช้ฉันทเดียว (เช่นเดียว)เทอะ ผิ(หาก)โจรฆ่า บ(ไม่)ทันกินขึ้น(เนื้อ) หื้อ(ให้)ไว้แก่ผู้เช่า ถือค่า 120 เงิน ตัวควายถือตัว 130 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว อันนี้จา(กล่าวถึง)วัวควาย(ที่)ฝึก(ฝึก)สอนดีแล้ว ผิ(หาก)วัวควายจึงดี ถือตัว 62 เงิน ฝึกใหม่ถือตัว 72 เงิน (ชด)ใช้ 2 ตัว เหตุผู้เช่าได้กินขึ้น(เนื้อ)ตาย ผิ(หาก)เยาะ(ทำ)นาแล้วจึงเสีย(ตาย) หื้อ(ให้)ผู้เช่า (ชด)ใช้ค่าทั้งมวล ผิ(หาก)เยาะ(ทำ)นาไป(ไม่)ทันแล้ว(เสร็จ)เพื่อ เสีย(ตาย)หื้อ(ให้)ดูที่ (ทำนา)แล้วนั้นเท่าใด ได้หื้อ(ให้)ค่าเช่าอันแล้ว(ทำเสร็จ)นั้นเทอะ ผิ(หาก)วัวควายเป็นพยาธิ(ป่วย) เมื่อ(ไป)บอกแก่เจ้าวัวควาย หื้อ(ให้)มาช่วยกันยา(รักษา) บ(ไม่)หาย ตายอย่าว่าฤาแก่ผู้เช่า ผิ(หาก)เป็นพยาธิ(ป่วย) ควรบอกแก่เจ้าของมัน บ(ไม่)บอก มันยา(รักษา)บ(ไม่)หาย (วัวควาย)ตาย หื้อ(ให้)ผ่า(แบ่ง)ค่า 3 พุน(ส่วน) หื้อ(ให้)ผู้เช่า(ชด)ใช้พุน(ส่วน) 1 ผิ(หาก)มันบ(ไม่)ยา(รักษา)ละ(ปล่อยไว้)เสีย (ต่อมา)ตาย หื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ค่าทั้งมวล ผิ(หาก)มันหาสิ่ง(สิ่งใด)ใช้บ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)ผ่า(แบ่ง)ค่า 2 พุน(ส่วน) ผิ(หาก)ว่าวัวควายทั้งหลายหากแก่ตายนักสิ้นนี้มากแท้ อย่าว่าฤาแก่ผู้เช่า ผิ(หาก)วัวควายตายเป็น พยาธิร้าย(ป่วยร้ายแรง)รีบนัก บ(ไม่)ทันบอก แลตายดังอัน อย่าว่าฤาแก่ผู้เช่า หาก(เป็น)กัมม(ของ)สัตว์ตาย ผิ(หาก)ละ(ทิ้ง)เสีย บ(ไม่)เลี้ยงบ(ไม่)ดู งูตอด(จก)เสือกขบหล่มขุมโจร(ถูกโจรปล้น) (โจร)ฟันบ(ไม่)ตาย ป่วยร้ายนัก หื้อ(ให้)ผู้เช่ายา(รักษา)หื้อ(ให้)หาย ไว้วัวควายนันแก่มัน(ผู้เช่า) แล้วหื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ค่า 2 ตัว ผิ(หาก)หาสิ่ง(สิ่งใด)ใช้บ(ไม่)ได้ หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ตัวเก็ง เหตุมันละ(ทิ้ง)เสียบ(ไม่)เลี้ยงแล เป็นอันตรายหื้อ(ให้)มัน(ชด)ใช้ตัว 1

เข้าวัวควายท่าน พ้อยบุบตี

เข้าวัวควายท่าน พ้อยบุบตีร้ายนักเสือกองคะที่ใดที่ 1 เป็นต้นว่าเขาหักเขาสอน ขอบหยอมเสียบเป็นปกติ(ปกติ) ค่าก็ลงเสียตาย ไว้วัวควายแก่มันแล้ว หื้อมันแทนวัวควายท่าน ผิไว้ยังคอกโจรครุบเอาบ้านได้ฆ่าเสียก็ดี ไฟไหม้บ้านเสียก็ดี ก็ปรากฏแก่ทั้งหลายแท้แล หื้อขึ้นนั้นแก่เจ้าวัวควายทั้งมวล บอื่้นก็หื้อค่าขึ้นพุน ค่าวัวควายอย่าว่าฤา

แก่ผู้เช่า วัวควาย(ตาย)หากกัมมัสถ์และเคราะห์เจ้าทั้งสองตาย (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน 91 หน้า 75)

ภาษาไทยกลาง

เช่าวัวควายท่าน พ้อย(หาก)บุบตีจ่ายนั้ก เสียองคะ(พิการ)ที่ใดที่ 1 เป็นต้นว่าเขาหักเขาสอน(คต/งอ)ชอบหยอม(ผอมมาก)เสียป(ไม่)เป็นปกติ(ปกติ) ค่า(ราคา)ก็ลงเสียตาย (ให้)ไว้(มอบ)วัวควายแก่มัน(ผู้บุบตี)แล้ว หื้อ(ให้)มันแทน(จ่ายเงินแทนค่า)วัวควายท่าน ผิ(หาก)ไวยังคอกโจรครุบ(ชิง)เอา(ยัง)บ้าน (โจร)ได้มาเสียก็ดี ไฟไหม้บ้านเสียก็ดี ก็ปรากฏแก่ทั้งหลายแท้แล หื้อ(ให้)ขึ้นนั้นแก่เจ้าวัวควายทั้งมวล บ้อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)ค่าขึ้น(เนื้อ) พุน(ส่วน)ค่าวัวควาย อย่าว่าถาแก่ผู้เช่า วัวควาย(ตาย)หากกัมมัสถ์และเคราะห์เจ้าทั้งสองตาย

ไปไถนา ภูมิยังนาตอดวัวควายตาย

ผิไปไถนาภูมิยังนาตอดวัวควายตาย หื้อผู้เช่ากินขึ้นเก็ง 1 เจ้าของกินขึ้นเก็ง 1 แล้วหื้อผู้เช่าแทนตัว เจ้าของอย่าว่าถาแก่ผู้เช่า ผิบเลี้ยงวัวควายท่านขวิดตาย หื้อผู้เช่าใช้ตัวขึ้น อย่าปันเก็ง ผิเจ็บบาดป่วยใหญ่ค่าลงเสียตาย หื้อวัวควายแก่ผู้เช่า แล้วหื้อมันใช้ตัว 1 ผิวัวควายตัวอันมันเช้านั้นปล่อยไปชนวัวควายท่านตาย หื้อผู้เช่าใช้ค่าวัวควายท่าน ผิหักข้าวกล้า ขวิดกองข้าว ย่ำฟ่าข้าวท่านก็ดี เป็นเหตุอันใดอัน 1 ก็ดี หื้อผู้เช่าแทนโทษนับเสียง ปติเจ้าวัวควายสักอันแล ผิเจ้าวัวควายผิตอันใดอัน 1 คือถือนั้นท่านแทนบได้ ไสสินไหมหาสิ่งบได้ เจ้าขุนเจ้าหน้หื้อไปชักเอาวัวควายแห่งผู้เช้านั้นดังอัน หื้อผู้เช่าไปบอกแก่เจ้าวัวควายชวยเก็ง 1 ผิได้ไถได้หื้อเจ้าวัวควายเสีย ได้เสียของฝากเท่าใด หื้อผู้เช่าชวยเก็ง 1 วัวควายนั้นหื้อผู้เช่าเยยะนา ตามคำจากันเมื่อหัวที่ ผิผู้เป็นข้าเล็กเป็นเวรกับเจ้าวัวควายมาสู่มาชักเอาในมือผู้เช่า เหลือกำลังหาไผเพ่งบได้เสีย หื้อมันผู้เช่าใช้ต่อตัว เหตุเสียในมือมันตาย แม่นเป็นศัตรูกันเป็นเวรเป็นข้าเล็กผู้เช้านั้นก็ดีและมาคุมสู่ชักเอาในมือมัน ก็หื้อมันใช้ต่อตัวเทอะ (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน 91-92 หน้า 75-76)

ภาษาไทยกลาง

ผิ(หาก)ไปไถนา ภูมิยังนาตอด(จก)วัวควายตาย หื้อ(ให้)ผู้เช่ากินขึ้น(เนื้อ)เก็ง (ครั้งหนึ่ง เจ้าของกินเก็ง(ครั้งหนึ่ง) แล้วหื้อ(ให้)ผู้เช่าแทน(จ่ายเงินแทน)ตัว(สัตว์ที่ตาย) เจ้าของ(วัวควาย)อย่าว่าถาแก่ผู้เช่า ผิ(หาก)บ(ไม่)เลี้ยงวัวควายท่านขวิดตาย หื้อ(ให้)ผู้เช่าใช้ตัว(สัตว์) ขึ้น(เนื้อ) อย่าปัน(แบ่ง)เก็ง(ครั้ง) ผิ(หาก)เจ็บบาดป่วยใหญ่ค่า(วัวจะ

ลด)ลงเสียตาย หื้อ(ให้)วัวควายแก่ผู้เช่า แล้วหื้อ(ให้)มัน(ผู้เช่า)ใช้(วัวควาย)ตัว 1 ผิ (หาก)วัวควายตัวอันมันเช่านั้น ปลอยไปชนวัวควายท่าน(ผู้อื่น)ตาย หื้อ(ให้)ผู้เช่า(ชด)ใช้ คำวัวควายท่าน ผิ(หาก)หักข้าวกล้า ขวิดกองข้าว ย่ำเฝ้า(พอน)ข้าวท่านก็ดี เป็นเหตุ อันใดอันหนึ่งก็ดี หื้อ(ให้)ผู้เช่าแทน(ชดใช้)โทษนับเสียง บ่(ไม่)ดี(ดำหนิ)เจ้าวัวควายสัก อันแล ผิ(หาก)เจ้าวัวควายผิดอันใดอัน 1 คือถือ(เป็น)หนี้ท่าน(จ่ายหนี้)แทนบ่(ไม่)ได้ ใส่สินไหม(ปรับ)หาสิ่ง(สิ่งใด)บ่(จ่ายไม่)ได้ เจ้าขุนเจ้าหนี้หื้อ(ให้)ไปชัก(เอา)เอาวัวควาย แห่งผู้เช่านั้นดังอัน หื้อ(ให้)ผู้เช่าไปบอกแก่เจ้าวัวควายช่วยเก็ง(ครั้งหนึ่ง) ผิ(หาก)ได้ไถได้ หื้อ(ให้)เจ้าวัวควายเสีย ได้เสียของฝาก(กำนัล)เท่าใด หื้อ(ให้)ผู้เช่าช่วยเก็ง(ครั้งหนึ่ง) วัว ควายนั้นหื้อ(ให้)ผู้เช่าเยี่ยะ(ทำ)นา ตามคำจา(ตกลง)กันเมื่อหัวที่(แรก) ผิ(หาก)ผู้เป็นข้า เลิกเป็นเวรกับเจ้าวัวควาย มารู้(แย่ง)มาชัก(ดึง)เอาในมือผู้เช่า เหลือ(เกิน)กำลังหาไฟ(ผู้ ไถ)เพ็ง(พึงพา/ช่วยเหลือ)บ่(ไม่)ได้ เสีย(วัวควาย) หื้อ(ให้)มันผู้เช่าใช้ต่อตัว เหตุเสีย(วัว ควาย)ในมือมัน(ผู้เช่า)ตาย แม่นเป็นศัตรูกันเป็นเวรเป็น ข้าเลิก(กับ)ผู้เช่านั้นก็ดี และ มากุมลู้ชัก(แย่งชิง)เอาในมือมัน ก็หื้อ(ให้)มันใช้ต่อตัวเทอะ

เช่าเผื่อ ไถ เสียม หลัว จก เขาไปเยี่ยะนา

ผู้ใดเช่าเผื่อ ไถ เสียม หลัว จก เขา ไปเยี่ยะนาเยี่ยะสวน เผื่อแลลูก 1 เงิน ไถ แลลูก 2 เงิน 3 เงิน เสียมหลัวจกเขา เสียเงิน 1 เงิน ก็รักษาบได้บ่รอดเสียก็ดีหักก็ดี ใช้ต่อเท่าต่อคำค่า บ่อันก็หื้อแทนดังเก่าเทอะ ผิรักษาละเสียหื้อใช้คำอันเก็ง ผิโจรลัก หื้อไหมโจรคอบเท่าเทอะ นัย 1 พร้าเถียน 1 เงิน เถียนเสี้ยวเถียนห้วนเงินไหม 9 เท่า ชู อันแล (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน โบราณ 92 หน้า 76)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเช่าเผื่อ(คราด/ใช้ลากชี้ไถให้ร่วมชุย) ไถ เสียม หลัว(พลั่ว) จกเขา(จอบ)ไปเยี ยะ(ทำ)นาเยี่ยะ(ทำ)สวน เผื่อ(คราด)แลลูก(ละ) 1 เงิน ไถแลลูก(ละ) 2 เงิน 3 เงิน เสียม หลัว(พลั่ว)จกเขา(จอบ) เสียเงิน 1 เงิน ก็รักษาบ่(ไม่)ได้บ่(ไม่)รอด(ปลอดภัย)เสีย (หาย)ก็ดีหักก็ดี ใช้ต่อเท่าต่อคำค่าบ่อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้)แทนดังเก่าเทอะ ผิ(หาก)บ่ (ไม่)รักษาละ(ละเลย)เสีย หื้อ(ให้)(ชด)ใช้คำอันเก็ง(ครั้งหนึ่ง) ผิ(หาก)โจรลัก หื้อ(ให้) ไหมโจรคอบเท่า(สองเท่า)เทอะ นัยหนึ่ง พร้า(มีด)เถียน(เล่มละ) 1 เงิน เถียน(เล่มละ) เสี้ยว เถียน(เล่มละ)ห้วนเงินไหม(ปรับ) 9 เท่า ชูอันแล

แข่งเผาไร่นา

ผู้ใดแข่ง(แก่ง)เผาไธนาทานเสียก็ดี ข้าวเพาก็ดี หื้อมัดขนเฟืองขนคาครอบตัว
มันแล้วเอาไฟเผา (มังรายศาสตร์ วัดไชยสถาน ใบลาน 93 หน้า 77)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดแข่ง(แก่ง)เผาไธนาทานเสียก็ดี ข้าวเพา(พอนข้าว)ก็ดี หื้อ(ให้)มัดขนเฟือง
(ฟางมัดเป็นท่อน)ขนคา(หญ้าคามัดเป็นพอน)ครอบตัว(ผูกติดลำตัวของ)มัน แล้วเอาไฟ
เผา

ลักษณบมิงา

ลักษณบมิงา หื้อใหม่ (หนึ่ง)หมื่น ใหม่ 4 เท่า ลักไซมิงาแลหลังไม หมื่นพันเบี้ย
ใหม่ 9 เท่า ลักซ้องแลหิงค่า 330 เบี้ย ใหม่ 9 เท่า ลักไถแลเผื่อ หื้อถอดไถแล เผื่อนั้นไว้
หื้อเสมอ 3 พันเงิน ใหม่ 3 เท่า ม้าตัว 330 ใหม่ 4 เท่า เป็น 1,300 วัวควายตัวดีก็สัน
เดียว ค่าแมวตัว 110 เบี้ย ใหม่ 9 เท่า ค่าหมาบตายตัว 2 เงิน ใหม่ลำดับตัวหมาไปถึง
110 เงิน (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้าที่ 4 หน้า 90)

ภาษาไทยกลาง

ลักษณ(ชนะนาง/เครื่องมือใช้ชันจับปลาเล็ก)บ(ไม่)มิงา(ส่วนหนึ่งของลอบ/ไซทำ
เป็นซี่ ๆ ปลายสอบเข้าหากัน เพื่อมิให้ปลาที่เข้าไปแล้วออกมาได้) หื้อ(ให้)ใหม่(ปรับ)
10,000 ใหม่(ปรับ) 4 เท่า ลักไซ(เครื่องมือดักปลา)มิงาแลหลังใหม่(ปรับ) หมื่นพัน
(1,1000) เบี้ย ใหม่(ปรับ) 9 เท่า ลักซ้อง(เครื่องจักสานสำหรับใส่ปลา)แลหิง(กระซอน/
แรง) ค่า 330 เบี้ย ใหม่(ปรับ) 9 เท่า ลักไถแลเผื่อ(คราด/ใช้ลากซี่ไถให้ร่วนซุย) หื้อ
(ให้)ถอดไถแลเผื่อ(คราด)นั้นไว้ หื้อ(ให้)เสมอ 3,000 เงิน ใหม่ (ปรับ) 3 เท่า ม้าตัว
330 ใหม่(ปรับ) 4 เท่า เป็น 1,300 วัวควายตัวดีก็ฉัน(เชน)เดียว ค่าแมวตัว 110 เบี้ย
ใหม่(ปรับ) 9 เท่า ค่าหมาบตาย(ธรรมดา) ตัว 2 เงิน ใหม่(ปรับ)ลำดับตัวหมาไปถึง
110 เงิน

ลักเบี้ยพอพัน ลักหมากพอหัว

ลักเบี้ยพอพัน ลักหมากพอหัว ใหม่ 9 เท่า พอหมื่น(จำนวน)ใหม่ 3 เท่า พอล้าน
แสนใหม่คอบเท่า (มังรายธรรมศาสตร์ สมุดหน้า 6 หน้า 92)

ภาษาไทยกลาง

ลักเบี้ย(ให้)พอ(ถึง)(หนึ่ง)พัน(เบี้ย) ลักหมาก(ให้)พอหัว(เป็นทะเลาย) ใหม่(ปรับ)
9 เท่า (ถ้าลัก)พอหมื่น(หมากหมื่น หมายถึงจำนวนหมากที่ร้อยเป็นพวงติดกัน)ใหม่
(ปรับ) 3 เท่า (ลัก)พอ(ถึง)ล้าน(ถึง)แสน(จำนวนหมากที่ร้อยเป็นพวงจากจำนวนหนึ่ง

กำหนดว่าเป็น "หมากหมื่น" "หมากแสน" และ "หมากล้าน") ไหม(ปรับ)คอบเท่า(สองเท่า)

สมมุติตราเจ้าตัดไว้

พระยาสมุติตราเจ้า ตัดไว้ว่า จัวควายกินข้าวเฟ่าหื้อใช้ 2 เท่าว่าอันแล พระยามุลลกันไตรตัดดังนี้ จัวควายกินข้าวยามจักออกทือกอกข้าว 50 เบี้ย เมื่อถางต้น 500 เบี้ย ข้าวผ้งมานทือกอก 250 เบี้ย เมื่อเป็นรวงทือกอก 200 เบี้ย จันนั้น วันนั้ดีแล (มังรายศาสตร์ วัต ไชยพระเกียรติ ใน พิธิณัย ไชยแสงสุกุล และคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมาย ล้านนาโบราณ. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531 หน้า 47 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

พระยาสมุติตราเจ้าตัด(พิจารณา)ไว้ว่า จัว(จัว)ควายกินข้าวเฟ่า(พอน)หื้อ(ให้)(ชด)ใช้ 2 เท่า ว่าอันแล พระยามุลลกันไตรตัดดังนี้ จัว(จัว)ควายกินข้าว ยามจักออก(รวง)ทือ(คิดค่า)กอกข้าว 50 เบี้ย เมื่อถางต้น(กำลังตั้ง) 500 เบี้ย ข้าวผ้ง(กำลัง)มาน(ตั้งทอง)ทือ(คิดค่า)กอก 250 เบี้ย เมื่อ(ข้าว)เป็น(ออก)รวงทือ(คิดค่า)กอก 200 เบี้ย จันนั้น วันนั้ดีแล ผู้ใดลักกล้า(ข้าว)(ของ)ท่าน ทือ(คิดค่า)กำ(มัดข้าว)กล้า(ละ) ชีกเงิน หื้อ(ให้)อ่าน(นับ)เอาทุกกำ(มัดข้าว)กล้า อย่าไหม(ปรับ)เทอะ

นิทานใน อวทาน 25

ในศาสนาและอเทยยะ(อาทิเยย) หนโลกเพิงรู้ฉันนี้ ยังมีพ่อค้าเรือผู้ 1 ชื่อว่าปารกาอยู่ในเมืองราชคะ(ราชคฤห์) สร้างบ้านอัน 1 ภายเหนือเวียง 3 คาจุด คือ 6 พันวา มีวัดอยู่กับบ้านคือ ต้นพร้าว ต้นหมาก ต้นส้ม ต้นกล้วย ต้นหวาน พร้อมชุมชนและยังมีพ่อค้าเกวียน ผู้ 1 ชื่อ มาสิริปปพตา เป็นสหายกับด้วยพ่อค้าเรือนั้น เขาก็รักแพงกันมากนัก เมื่อลูนพ่อค้าเกวียน ก็มาแปลงเรือนแปลงบ้านอยู่จุ่ม พ่อค้าเรือนานบมีรั้วชั้นแล พ่อค้าเรือก็ปันหมาก 20 ต้น ต้นพร้าว 5 ต้น พอหื้อกินแต่หน่วย บ่หื้อที่ดินแล

พ่อค้าเรือมีลูกชาย 1 ผู้พ่อก็หาเมียหื้อลูกเป็นเป็นเรือนแล้ว ก็หื้อไปค้าต่างตน ไบทันมาเทื่อ ผู้พ่อก็เป็นพยาธิร้าย ก็หื้อพ่อค้าเกวียน กับลูกหลานตนมาพร้อมกันชุน เมียพ่อค้าเรือก็หากตายก่อนแล้ว เท้าแต่ยังลูกหลานหาว่าสั่งว่า ตนกูนี้เที่ยงตายแท้แล วัตฤในยาว (เย้าเรือน) เรือนทั้งมวลฝูงมีวิญญาณก็ดี หาวิญญาณบได้ก็ดีไว้แก่ลูกกูนับเลี้ยงแล ดังหมาก 20 ต้น กับพร้าว 5 ต้น อันหื้อสหายกินแต่หน่วยนั้นเท่าว่าบ่หื้อที่ บ่

หื้อตันแล ที่นั้นได้แก่ลูกข้าทั้งมวลอย่าหื้อละสหายเสียเด สั่งเท่านั้นแล้วอยู่ได้ 2 วัน 3 วัน ก็ตายไปหั้นแล ผู้พ่อค้าเกวียนนั้นโง่หนัก มันกระนิงว่าตันพร้าวตันหมากนี้เมื่อสหาย จักตายก็สั่งไว้แก่กู้อัน กูจักเอาเป็นของกูเสียหื้ออย่าหื้อกลัวเกลากันเทอะ มันก็สานรั้ว แวดล้อมเอาหมาก 20 ตัน กับพร้าว 5 ตัน เข้ามาเป็นเขตมันหั้นแล (อวหาร 25 วัดเมธัง หน้า 57 เล่ม 5)

พ่อค้าเรือตายไปได้ 2 เดือนปลาย ลูกผู้ไปค้ามารอด เขาจึงกล่าวคำอันพ่อตายสั่งไว้ เสียงซุอัน พ่อค้าเกวียนรู้ว่า ผู้ลูกสหายมา ก็ไปต้อนกล่าวว่า เมื่อพ่อค้าจักตาย ก็หาข้ากับลูกหลานมาสั่งไว้ว่า ตันหมาก 20 ตัน กับพร้าว 5 ตัน อันหื้อสหายกินนั้น ข้าก็หื้อสหายทั้งมวลและ คันลูกข้ามารอดหื้อกล่าวแก่ลูกข้า อย่าหื้อว่าอา ออย่าละสหายเสีย เทอะว่าอัน ข้าก็จึงล้อม เอาหมากและพร้าว อันหื้อแก่ข้ามาปันเขตบ้านข้าแล้วแล ข้าก็บอก หื้อเจ้ากู้อันแล้ว

ลูกพ่อค้าเรือจึงกล่าวว่า แต่ก่อนดูข้าพร้อมกันรักสหายเท่าหื้อกินแต่หน่วยลูกตาย ตันและที่ดูข้าบ้น บัดนี้พ่อข้าตายลูกหลังพ้อยสั่งว่า หื้อทั้งตันทั้งที่อันซามิและดังอันแท้ ข้าหากจักรู้ชะแล ข้าลวงล้าคำผีตายบได้และ ข้าจักพิจารณาดูก่อนแล มีที่นั้นมันจึงหา ลูกหลานคนเรือนมาถามดู เขากล่าวว่าพ่อเจ้ากูสั่งไว้เท่าหื้อกินแต่หน่วยและลูกตั้งแต่ก่อน นั้นแล บ่ว่าจักหื้อทั้งตันทั้งที่แล ท่านหากล้อมเอายังเขตอันนา ที่นั้นลูกนายเรือจึงว่า พ่อ ข้าก็สั่งไว้หื้อพ่อสหายกินแต่หน่วยแต่ลูกเป็นดังเมื่อก่อนนั้นเทอะ พ่อค้าเกวียนก็บฟัง ยัง ว่าจักเอาทั้งมวล เขาจากันบแล้ว จึงไปหื้อเจ้าขุนไต้ เจ้าขุนกลางพรองว่า คันหื้อกิน หน่วยก็หลังหื้อทั้งตันทั้งที่แลเด เหตุว่าเขาติดเนื่องด้วยกันตาย ท่านนายเกวียนพ้อย ล้อมเอาก็เพิงแล เจ้าขุนฝูงแควนมีผยว่าบเป็นสันนั้น เท่าแต่หื้อกินหน่วยกินลูก ยามเมื่อเป็นหน่วยเป็นลูกสิ่งเดียวตาย นายเกวียนเท่าเป็นใหญ่แก้วตฤยามเมื่อเป็นลูกนั้น สิ่งเดียว บเป็นใหญ่แก่ที่และตันเมื่อบมีหน่วยและบมีลูกนั้นตาย ที่(ดิน)และตันหากเป็น ของนายเรือแล ยามนั้น เมื่อเจ้าตันเจ้าที่จักขายหื้อผู้ใดผู้ 1 ก็ได้ตาย ยามเป็นหน่วย เป็นลูกนั้นผิจักขายแก่ผู้ใดผู้อื่น 1 ดังอันก็ได้ เท่าผู้หลังจักกินหน่วยก็ หลังจักได้แต่ หน่วยลูกไว้กินนั้นแล ปอจจักว่าอาแก่ตันเจ้าที่ได้แล ดังผู้หลังได้กินหน่วยนั้น ผิและ ขายตันขายที่แก่ผู้อื่นก็บได้ เหตุมันบเป็นใหญ่แก่ตันและที่ตาย ผู้ได้กินแต่หน่วยพ้อยจัก ล้อมเอาบขอบ หากเป็นที่ท่านสร้างท่านแปลงแล้วอัน แล้วจึงถามพ่อค้าเกวียนว่า ท่าน จักว่าอาแท้ นายเกวียนว่า เจ้าที่หากหื้อข้าเลี้ยงทั้งมวล ข้าบคินว่าอัน

ที่นั้นเจ้าขุนจึงกล่าวว่า เราทั้งหลายว่าหื้อคินตันขึ้นคินที่เป็นอันสันนั้น เพื่อหื้อ นายเกวียนกินหน่วยกินลูกตั้งแต่ก่อนบเป็นโทษแล บัดนี้ นายเกวียนบคินตันคินที่สันนี้ มันก็เป็นผู้ร้ายชิงเอาที่บ้านนายเรือคำเดียวแล ว่าอันแล้วจึงแต่งตันหมากฝูงเป็นลูกและ

ต้น 250 เบี้ย ไหม 4 เท่า หมา 20 ต้นเป็นเบี้ย 20,000 เบี้ย ต้นพร้าวอันเป็นหน่วยและ ต้นถั่ว ค่า 1,500 เบี้ย ไหม 2 เท่า เป็นเบี้ย 3,000 ทั้ง 5 ต้น เป็นเบี้ย 15,000 เบี้ย รวมทั้งมวลทั้งพร้าวเป็นเบี้ย 35,000 หื้อแก่ลูกนายเรือแล ซึ่งที่บ้านหนโลกเป็นสัน 1 หน สาสนาหากเป็นสัน 1 แล

ในศาสนาวิชาภิกขุโลกเอาที่บ้าน ย้ายหลักปัก ตอหย่อรั้วย้ายเขตเอาที่ทามาตราเท่าเส้น ผมงก็เป็นผู้เสด (เสร็จ)เสียตัวแล เหตุแผ่นดินหนาได้ 240,000 โยชน์แล หนโลกบ่ว่าเท่า ผุ่นฝอยต้นอันเป็นดอกเป็นลูกบนแผ่นดินเป็นประมาณ บ่เอาที่สุดแผ่นดินแล อันแต่งหื้อ นายเรือและนายเกวียนผู้เป็นสหายพ่อซำรักกันนั้น ลูกนายเรือว่าพ่อซำรักบั้นหื้อกินแต่ หน่วย เท่าคั้นแต่หน่วยแท้ ซำก็บ่ว่าฤาแล บัดนี้ พ่อยมาล้อมเอาทั้งต้นทั้งที่สันนี้ ซำบ่เพิง ใจแล ซำบ่หื้อกินซำแล แต่เมื่อหน้า อ่าหนาได้กล้วยเกลากที่ซำซำเทอะว่าอัน ก็ลวดบ่หื้อ กินซำแล เจ้าขุนทั้งหลายว่าพอแล้วคนอันนั้นแล นายเกวียน บ่ได้กินลวดอวย อยู่บ่ได้ ก็นินเสียจากที่นั้นนั้นแล อันนี้จาด้วยอาทิเยยหนโลกแล (อาหาร 25 พิณัย ไชยแสง สุขกุล และคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายล้านนาโบราณ. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531 หน้า 57-61 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

ในศาสนาและอทิเยย หนโลกเพิง(เพิง)รู้ฉนี้ ยังมีพ่อค้าเรือผู้หนึ่งชื่อว่าปารกา อยู่ ในเมืองราชคฤห์ เขาสร้างบ้านอัน 1 ภายเหนือเวียง 3 คาวุต คือ 6,000 วา มีวัดอยู่กับ บ้านคือต้นพร้าว ต้นหมาก ต้นส้ม ต้นกล้วย ต้นหวาน(ผลไม้รสหวาน) พร้อมซุ(ซุ)อันแล ยังมีพ่อค้าเกวียนผู้หนึ่งชื่อมาสิริปปพตาเป็นสหายกับด้วยพ่อค้าเรือนั้น ซา(ทั้งสอง)ก็รัก แพงกันมากนัก เมื่อลูน(ภายหลัง)พ่อค้าเกวียน ก็มาแปลงเรือนแปลงบ้านอยู่จิม(ติด)พ่อ คำเรือ ท่านบ่มีรั้วชั้น(กัน)แล พ่อค้าเรือก็บั้น(แบ่ง)หมาก 20 ต้น ต้นพร้าว 5 ต้น (เม ธัง หน้า 57 เล่ม 5) พ่อหื้อ(อนุญาตให้)กินแต่หน่วย(ผล) บ่หื้อ(ให้)ที่ดินแล

พ่อค้าเรือมีลูกชายคนหนึ่ง ผู้พ่อก็หาเมียหื้อลูกเป็นเป็นเรือนแล้ว ก็หื้อ(ให้)ไปค้า ต่างตน ไป(ไม่)ทันมาเทื่อ ผู้พ่อก็เป็นพยาธิร้าย(ป่วยโรคร้ายแรง) ก็หื้อ(ให้)พ่อค้าเกวียน กับลูกหลานตนมาพร้อมกันซุ(ซุ)คน เมียพ่อค้าเรือก็หากตายก่อนแล้ว เท่าแต่ยังลูก หลานหามาสั่งว่า ตนกูนี้เที่ยง(แน่นอน)ตายแท้แล วัตถุในยาวเรือน(เย้าเรือน)ทั้งมวลผู้ง มีวิญญาณก็ดิหาวิญญาณบ่(ไม่)ได้(อสังหาริมทรัพย์)ก็ดีไว้แก่ลูกกูบ่เลี้ยงแล ดังหมาก 20 ต้น กับ พพร้าว 5 ต้น อันหื้อ(ให้)สหายกินแต่หน่วย(ผล)นั้น เท่าว่าบ่(ไม่)หื้อ(ให้)ที่ (ดิน) บ่หื้อ(ไม่ให้)ดินแล ที่(ดิน)นั้นได้แก่ลูกซำทั้งมวล ออย่าหื้อ(ได้)ละ(ทอดทิ้ง)สหายเสีย เด สั่งเท่านั้นแล้ว(มีชีวิต)อยู่ได้ 2 วัน 3 วัน ก็ตายไปนั้นแล ผู้พ่อค้าเกวียนนั้นโลกนิก มั่นกระนิง(คิด)ว่าต้นพร้าวต้นหมากนี้ เมื่อสหายจักตายก็สั่งไว้แก่กูซุ(ซุ)อัน กูจักเอาเป็น

ของภูเสียแท้ อย่าหื้อ(ให้)กลัวเกลา(ปะปน)กันเทอะ มันก็สานรื้อแวดล้อมเอาหมาก 20
ตัน กับพร้าว 5 ตัน เข้ามาเป็นเขต(แดนของ)มันหันแล

พ่อค้าเรือตายไปได้ 2 เดือนปลาย ลูก(ชาย)ผู้ไปค้ามารอด(ถึง) เขาจึงกล่าว
(ถ้อย)คำ อันพ่อตายสั่งไว้เสีย(สิ้น)ซุ(ทุก)อัน(ประการ) พ่อค้าเกรียนรู้ว่า ผู้ลูกสหาย
(กลับ)มาก็ไปต้อนรับแล้วกล่าวว่า เมื่อพ่อค้าจักตายก็หา(สั่ง)ข้ากับลูกหลานมาสั่งไว้ว่า
ต้นหมาก 20 ตัน กับพร้าว 5 ตัน อันหื้อ(ให้)สหายกิน(ผล)นั้น ข้าก็หื้อ(ให้/มอบ)สหาย
ทั้งมวลแล คั้น(หาก)ลูกข้ามารอด(ถึง)หื้อ(ให้)กล่าว(บอก)แก่ลูกข้า อย่าหื้อ(ให้)ว่าฤา
อย่าละ(ทอดทิ้ง)สหายเสียเทอะว่าอัน ข้าก็จึงล้อม(รั้ว)เอาหมากและพร้าว อันหื้อ(ยกให้)
แก่ข้ามาปันเขตบ้านข้าแล้วแล ข้าก็บอก หื้อ(ให้)เจ้ากูรู้ซุ(ทุก)อันแล้ว

ลูกพ่อค้าเรือจึงกล่าวว่า แต่ก่อนข้าพร้อมกันรักสหายเท่าหื้อ(ให้)กินแต่หน่วยลูก
(ผล)ตาย ต้น(ไม้)แลที่(ดิน)ดูข้าปัน(ไม่แบ่งปันให้) บัดนี้พ่อข้าตาย ลูกหลัง(ภายหลัง)
พ้อย(หาก)สั่งว่าหื้อ(ยกให้)ทั้งต้น(ไม้)ทั้งที่(ดิน)อันข้า ผิ(หาก)แลตั้งอันแท้(จริง) ข้าหาก
จักรู้ชะแล ข้าล่วงล้ำคำผีตาย(คำคนตายสั่ง)บ(ไม่)ได้แล ข้าจักพิจารณาดูก่อนแล มีที่นั้น
มันจึงหาลูกหลานคนเรือนมาถามดู เขากล่าวว่าพ่อเจ้ากูสั่งไว้เท่าหื้อ(ยกให้)กินแต่หน่วย
และลูก(ผล)ตั้งแต่ก่อนนั้นแล บ(ไม่)บอก)จักหื้อ(ยก)ทั้งต้น(ไม้)ทั้งที่(ดิน)แล ท่านหาก
ล้อม(รั้ว)เอาเขตอันนา ที่นั้นลูกนายเรือจึงว่า พ่อข้าก็สั่งไว้หื้อ(ให้)พ่อสหายกินแต่
หน่วยแต่ลูกเป็นดังเมื่อก่อนนั้นเทอะ พ่อค้าเกรียนก็บ(ไม่)ฟัง ยังว่าจักเอาทั้งมวล เขาจา
(เจรจา)กันบ(แล้ว)(ตกลง) จึงไปหื้อ(ให้)เจ้าขุนไค้(พิจารณา)

เจ้าขุนนางพรวง(บางคน)ว่า คั้น(หาก)หื้อ(ยกให้)กินหน่วย(ผล)ก็หล้าง(ควร)หื้อ
(ให้)ทั้งต้น(ไม้)ทั้งที่(ดิน)แลเด เหตุว่าเขาติดเนื่องด้วยกันตาย ท่านนายเกรียนพ้อย
ล้อมเอาก็เพิง(สมควร)แล

เจ้าขุนฝูงแควน(มาก)มีผยา(ปัญญา)ว่าบ(ไม่)เป็นจันนั้น เท่าแต่หื้อ(ให้)กินหน่วย
(ผล)กินลูกยามเมื่อเป็นหน่วย(ผล)เป็นลูกสิ่งเดียวตาย นายเกรียนเท่าเป็นใหญ่แก้ววัด
ยามเมื่อเป็นลูก(ออกผล)นั้นสิ่งเดียว บ(ไม่)เป็นใหญ่แก่ที่(ดิน)และต้น(ไม้)เมื่อบ(ไม่)มี
หน่วย(ผล)และบ(ไม่)มีลูก(ผล)นั้นตาย ที่(ดิน)และต้น(ไม้)หากเป็นของนายเรือแล ยาม
นั้น เมื่อเจ้า(ของ)ต้น(ไม้)เจ้าที่(ดิน)จักขาย(ที่)ดิน)หื้อ(ให้)ผู้ใดผู้หนึ่ง ก็(ยอมทำ)ได้ตาย
ยามเป็นหน่วย(ออกผล)เป็นลูกนั้นผิ(หาก)จักขายแก่ผู้ใดผู้หนึ่งดังอันก็ได้ เท่าผู้หล้าง
(ควร)จักกินหน่วย(ผล)ก็หล้าง(ควร)จักได้แต่หน่วยลูก(ผล)ไว้กินนั้นแล บ(ไม่)ปอจจิกว่า
ฤาแก่ต้น(ไม้)และเจ้าที่(ดิน)ได้แล ดังผู้หล้าง(ควร)ได้กินหน่วย(ผล)นั้น ผิ(หาก)แลขาย
ต้น(ไม้)ไปขายที่(ดิน)แก่ผู้อื่นก็บ(ไม่)ได้ เหตุมันบ(ไม่)เป็นใหญ่แก่ต้นและที่(ดิน)ตาย ผู้ได้
กินแต่หน่วย(ผล)พ้อย(หาก)จักล้อม(รั้ว)เอาบ(ไม่)ชอบ(ธรรม) หากเป็นที่(ดิน)ท่านสร้าง

ท่านแปลงแล้วอีก แล้วจึงถามพ่อค้าเกวียนว่า ท่านจักว่าเอาแท้น นายเกวียนว่า เจ้าที่ (ดิน) หากหื้อ (ยกให้) ข้าเลี้ยงทั้งมวล ข้าบ (ไม่) คินว่าอัน

ที่นั้นเจ้าขุนจึงกล่าวว่า เราทั้งหลายว่าหื้อ (ให้) คินตัน (ไม้) คินที่ (ดิน) เป็นอันจันนั้น เพื่อหื้อ (ให้) นายเกวียนกินหน่วย (ผล) กินลูก (ผล) ดังแต่ก่อน บ่ (ไม่) เป็นโทษแล บัดนี้ นายเกวียนบ่ (ไม่) ยอม คินตัน (ไม้) คินที่ (ดิน) จันนี้ มันก็เป็นผู้ร้ายชิงเอาที่บ้านนายเรือคำเดียว (ชัดเจน) แล้วอัน แล้วจึงแต่งตันหมากฝุ่งเป็นลูกและตัน (คำ) 250 เบี้ย ไหม 4 เท่าหมาก 20 ตัน เป็นเบี้ย 20,000 เบี้ย ตันพร้าวอันเป็นหน่วย (ลูก) และตันถั่วคำ 1,500 เบี้ย ไหม 2 เท่า เป็นเบี้ย 3,000 ทั้ง 5 ตัน เป็นเบี้ย 15,000 เบี้ย รวม (รวม) ทั้งมวลทั้งพร้าวเป็นเบี้ย 35,000 หื้อ (ให้) แก่ลูกนายเรือแล ซึ่งที่บ้านหนโลก (ตามความเชื่อของชาวอีสาน) เป็นจันหนึ่ง หนสาสนา (ตามศาสนา) หากเป็นจันหนึ่งแล

ใน (ด้าน) ศาสนา (หาก) ว่าภิกขุโลกเอาที่บ้าน ย้ายหลักปักตอหย้อ (ลด/โลง) รั้วย้ายเขตเอาที่ (ดินของ) ท่านมาตรา (เท่ากับ) เท่าเส้นผมก็เป็นมูลเสดเสียตัวแล เหตุแผ่นดินหนาได้ 240,000 โยชน์แล หนโลก (ด้านชาวอีสาน) บ่ (ไม่) ว่าเท่าฝุ่นฝอยตันอันเป็นดอกเป็นลูกบนแผ่นดินเป็นประมาณ บ่ (ไม่) เอาที่สุดแผ่นดินแล อันแต่หื้อ (ให้) นายเรือและนายเกวียนผู้เป็นสหายพ่อซำรักกันนั้น ลูกนายเรือว่าพ่อซำรักบัน (แบ่ง) หื้อ (ให้) กินแต่หน่วย (ผล) เท่าคินแต่หน่วย (ผล) แท้น ข้าก็บ่ (ไม่) ว่าเอาแล บัดนี้ พ่อ (หาก) มาล้อมเอาทั้งตันทั้งที่ (ดิน) จันนี้ ข้าบ (ไม่) เพ็งใจ (พอใจ) แล ข้าบหื้อ (ไม่) ให้) กินข้าแล แต่เมื่อหน้า (ตั้งแต่นี้ไป) อย่าหนาได้กลัวกลา (เข้ามาเกี่ยวข้อง) ที่ (ดินของ) ข้าข้าทะอะว่าอัน ก็ลวดบ่หื้อ (ไม่) ให้) กินข้าแล เจ้าขุนทั้งหลายว่าพอแล้วคนอันนั้นแล นายเกวียนบ่ (ไม่) ได้กินลวดอาย (ละอาย) อยู่บ่ (ไม่) ได้กินเสียจากที่นั้นหันแล อันนี้จาด้วยอาทิเยย หนโลก (ทางชาวอีสาน) แล

คำสอนพญามังราย

หื้อเลี้ยงปู่ไว้ 3 คน

บทว่า หื้อเลี้ยงปู่ไว้ 3 คนนั้นคือ หื้อได้กระทำตามโบราณจารีตปาเวณี ท้าวพญาทั้งหลายแต่ก่อนนั้นถ้วน 3 เช่น ก่อนจึงจักดีแล (คำสอนพญามังราย หน้า 3 หน้า 775 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

บทว่า หื้อ(ให้)เลี้ยงปู่ไว้ 3 คนนั้นคือหื้อ(ให้)ได้กระทำตามโบราณจารีตปาเวณี (ประเพณี) ท้าวพญาทั้งหลายแต่ก่อน(ก่อน)นั้นถ้วน 3 เช่น(ชั่วอายุ) ก่อนจึงจักดีแล

หื้อเล่นตามทางหลวง

บทว่า หื้อเล่นตามทางหลวงนั้น คือว่า หื้อปฏิบัติตามโบราณเก่าแห่งท้าวพญาอันดีแต่ก่อนนั้นแล (คำสอนพญามังราย หน้า 8 หน้า 780 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

บทว่า หื้อ(ให้)(พญา)เล่น(เดิน/ปฏิบัติ)ตามทางหลวงนั้น คือว่าหื้อ(ให้)ปฏิบัติตามโบราณเก่าแห่งท้าวพญาอันดีแต่ก่อนนั้นแล

บ้านเมืองจางเกลือทอด

บทว่า บ้านเมืองจางเกลือทอดนั้น คือว่าไพร่บ้านชาวเมืองยินลำบากเหลือใจเสียแล้ว คนท้าวขุนมีกรุณาเล้าโลมไพร่บ้านชาวเมืองทั้งหลาย หื้อเขามีคำปาโมขขึ้นชมยินดีด้วยอันจักตั้งอยู่ในบ้านในเมืองนั้นจึงดีแล (คำสอนพญามังราย หน้า 6 หน้า 778 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

บทว่า บ้านเมืองจางเกลือทอดนั้น คือว่าไพร่บ้านชาวเมืองยิน(รู้สึก)ลำบากเหลือใจเสียแล้ว คนท้าวขุนมีกรุณาเล้าโลมไพร่บ้านชาวเมืองทั้งหลายหื้อ(ให้)เขามีคำปาโมข(ปราโมข) ขึ้นชมยินดีด้วยอันจักตั้งอยู่ในบ้านในเมืองนั้นจึงดีแล

ขุนแสนก็หือดีแสนชั้น

ขุนแสนก็หือดีแสนชั้น ขุนหมื่นก็หือดีหมื่นชั้น ข้าเล็กต่างประเทศจะมาบิบบเบียนบได้ มีลูกบ้านเต็มงาม ท่านก็ปดูแคลนได้ อุปมาเป็นดั่งป็นเต็มลำ ไผจักหักบได้ คั้นว่าป็นเล่มเดียว ท่านหักเสียยามใดก็ได้ ก็พรำเป็นดั่งอันแล (คำสอนพญามังราย หน้า 17 หน้า 789 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

ขุนแสน(ขุนนางระดับเจ้าแสน)ก็หือ(ให้)ดี(มีความดี)แสนชั้น ขุนหมื่น(ขุนนางระดับเจ้าหมื่นมีอำนาจคุมเจ้าพัน 10 คน)ก็หือ(ให้)ดีหมื่นชั้น ข้าเล็กต่างประเทศจะมาบิบบเบียนบได้ มีลูกบ้านเต็มงาม ท่านก็ปดูแคลนได้ อุปมาเป็นดั่งป็นเต็มลำ ไผ(ผู้ใด)จักหักบได้ คั้นว่าป็นเล่มเดียว ท่านหักเสียยามใดก็ได้ ก็พรำเป็นดั่งอันแล

ผู้ใดได้เป็นขุนอามาตย์

บทการ 1 ผู้ใดได้เป็นขุนอามาตย์ ก็อย่าอาจว่า ฎนี้แก่นมีลัก อย่าว่าฎนี้หลวก เหลือท่าน อย่าว่าฎนี้ผ่านคำจา อย่าว่าหันตาฎนี้มีดั่ง อย่าว่าดั่งฎนี้มีดอก อย่าว่าฎนี้แจ้ง ขุประการ อย่าว่าฎนี้กล้าหาญบมีไผเลิศล้ำ (คำสอนพญามังราย หน้า 18 หน้า 790 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

บทการ 1 ผู้ใดได้เป็นขุนอามาตย์ ก็อย่าอาจ(คิดว่า)ว่า ฎนี้แก่นมีลัก(ศักดิ์) อย่าว่า ฎนี้หลวก(ฉลาด)เหลือ(มากกว่า)ท่าน อย่าว่าฎนี้ผ่านคำจา อย่าว่าหัน(เห็น)ตาฎนี้มีดั่ง (จุมุก) อย่าว่าดั่ง(จุมุก)ฎนี้มีดอก อย่าว่าฎนี้(รู้)แจ้งขุ(ทุก)ประการ อย่าว่าฎนี้กล้าหาญบมีไผ(ผู้ใด)เลิศล้ำ

คั้นเป็นขุนอ่ายอด้วข่มท่าน

คั้นเป็นขุนอ่ายอด้วข่มท่าน อย่างลาญหือข้งไผ อย่ารักผู้ไกลกว่าผู้ใกล้ อย่ารักผู้ไวกว่าผู้หลวก อย่ารักผู้หนักกว่าผู้เบา อย่ารักผู้เมาเสียวกว่าผู้อื่น อย่ารักผู้อื่นเสียลูกหลาน หากมีด้วประการต่าง ๆ จึงจักสว่างวันคั้น อย่ารักเงินแสนได้ หือรักไพร่แสนเมือง จึงจักดีแลท่านเฮย (คำสอนพญามังราย หน้า 19 หน้า 791 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

คันเป็นขุน ออย่ายอ(ยก)ตัวข่มท่าน ออย่าผลาญหื้อ(ให้)ช้างไผ(ผู้ใด) ออย่ารักผู้ไกลกว่าผู้ใกล้ ออย่ารักผู้ไป(ไป)กว่าผู้หลวก ออย่ารักผู้หนักกว่าผู้เบา ออย่ารักผู้เมา(เหล้า)เสียกว่าผู้อื่น ออย่ารักผู้อื่นเสียลูกหลาน หากมีด้วยประการต่าง ๆ จึงจักสว่างวันคืน ออย่ารักเงินแสนได้(ถุง) หื้อ(ให้)รักไพร่แสนเมือง จึงจักดีแลท่านเฮย

คนผู้ใดใครมีเงินก็หื้อไปค้า

เนยยะ 1 คนผู้ใดใครมีเงินก็หื้อไปค้า ใครซื้อมากก็หื้อไปปฏิบัติขุน ใครได้บุญก็ไปอุปัฏฐากพระเจ้า ใครกินเหล้าก็หื้อไปกาต ใครเข้ามาก หื้อแปลงนา (คำสอนพญามังราย หน้า 20 หน้า 792 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

นัยหนึ่งคนผู้ใดใครมีเงินก็หื้อ(ให้)ไปค้า ใครซื้อมากก็หื้อ(ให้)ไปปฏิบัติขุน(นาง) ใครได้บุญก็ไปอุปัฏฐากพระเจ้า(พระสงฆ์/วัด) ใครกินเหล้าก็หื้อไปกาต(ตลาด) ใครเข้า(ข้าว)มาก หื้อ(ให้)แปลง(สร้าง/ทำ)นา

ผู้ชายใดเมื่อกาต

เนยยะ 1 ผู้ชายใดเมื่อกาต บได้ลามสิ่งมา ผู้ชายนั้นก็บตี เถิงยามนาบแต่งสร้าง ผู้ชายนั้นก็บตี มักลื้ออยู่บ้านท่านบ่หาการ ผู้ชายนั้นก็บตี หันลูกหลานบ่ปันกินเข้า(ข้าว) ผู้ชายนั้นก็บตี มีลูกเด่าบ่รักเสียตน ผู้ชายนั้นก็บตี บรู้แปลงสังปลุกกล้วยปลุกอ้อย ผู้ชายนั้นก็บตี เอาหม่อน้อยตั้งเหนือไฟบ่มีเกลือกจักไผ ผู้ชายนั้นก็บตี ...บรู้แปลงเครื่องหูกเครื่องฝ้าย ชายผู้นั้นก็บตี (คำสอนพญามังราย หน้า. 20-21 หน้า 792-793 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

นัยหนึ่ง ผู้ชายใดเมื่อ(ไป)กาต บได้ลาม(สิ่งของ)สัง(ใด)มา ผู้ชายนั้นก็บตี เถิงยาม(ทำ)นาบ่แต่งสร้าง(งานนา) ผู้ชายนั้นก็บตี มักลื้อ(ชวน/ไป)อยู่บ้านท่านบ่หาการ(งาน) ผู้ชายนั้นก็บตี หันลูกหลานบ่ปันกินเข้า(ข้าว) ผู้ชายนั้นก็บตี มีลูกเด่าบ่รักเสียตน ผู้ชายนั้นก็บตี บรู้แปลง(สร้าง)สัง(สิ่งใด)ปลุกกล้วยปลุกอ้อย ผู้ชายนั้นก็บตี เอาหม่อน้อยตั้งเหนือไฟบ่มีเกลือกจักไผ ผู้ชายนั้นก็บตี บรู้แปลงเครื่องหูกเครื่องฝ้าย ชายผู้นั้นก็บตี

หญิงผู้ใดแกงผักทั้งราก

บทการ 1 หญิงผู้ใดแกงผักทั้งราก หญิงผู้นั้นกับดี ยกตื่นขึ้นกับทอลาย หญิงผู้นั้นกับดี เสื้อผ้ารำผ่นบู้แดด หญิงผู้นั้นกับดี มักลากเอาลูกอ่อนน้อยไปรวมการ หญิงผู้นั้นกับดี มักเล่นดินไปแอ่วเรือนท่าน หญิงผู้นั้นกับดี เสื้อผ้าขาดบ่หยิบบ่ฝุง หญิงผู้นั้นกับดี ตัวเป็นนายพ้อยเียบไฟร์ หญิงผู้นั้นกับดี ตัวบ่เปนใหญ่ พ้อยเียบขุนเมือง หญิงผู้นั้นกับดี ...คำทั้งหลายมีดังนี้ จุ่งเขวตไ้วสอนกัน ทุกไผมันยังยวด จึงจักพ้นจากทุกข์แลโลกทั้งมวลแลท่านเฮย (คำสอนพญามังราย หน้า 24-25 เล่ม 5 หน้า 796-797)...

พระมหาเถรเจ้ามาสอนดังนี้แล้ว พญามังรายตนผ่านแคว่ส่วยเมืองหริภุญไชย เริงเชียงใหม่ ลวดเอาสอนข้าไพร่ชาวเมืองเสียนานเนนทั้ง 4 พร้อมชูทิวสากับทั้งราชบุตรดาบตีลูกเต้าอัคคมเหสีเผ่าพันพวงคำ อันอยู่สร้างโขงในแคว้น เขาก็เยี่ยะขอบแม่น้คลองธัมม์ เงินคำจึงจักไหลมาสู่ ยุท่าอยู่กินทาน บ้านเมืองบานใสรุ่ง ลวดก้านกุงดิงาม สืบกับตามเถิงยอด ตราบต่อहारอดนักเดียนี่แลท่านเฮย ...กล่าวยังคำสอนมหาตีสสเถรเจ้ามาสอนพญามังรายเมืองเชียงใหม่ ก็แล้วเท่านั้นก่อนแล (คำสอนพญามังราย หน้า 27-28 เล่ม 5 หน้า 799-800)

ภาษาไทยกลาง

บทการหนึ่ง หญิงผู้ใดแกงผักทั้งราก หญิงผู้นั้นกับดี ยกตื่น(เท้า)ขึ้นก็(เครื่องทอผ้า)บ่ทอลาย(ทอผ้าลายไม่เป็น) หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี เสื้อผ้ารำ(ตาก)ผ่นบู้(ไม่เอาออกผึ่ง)แดด หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี มักลากเอาลูกอ่อนน้อยไปรวมการ(ทำงานด้วย) หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี มักเล่นดิน(เดิน/ออกไป)ไปแอ่ว(เที่ยว)เรือนท่าน หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี เสื้อผ้าขาดบ่หยิบ(ไม่เียบ)บ่ฝุง(ไม่ขุน) หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี ตัวเป็นนายพ้อย(หาก)เียบ(ทำตัวเปรียบ/เป็น)ไฟร์ หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี ตัว(ตนเอง)บ่(ไม่)เป็นใหญ่ พ้อยเียบ(หากทำตัวเปรียบ/เหมือน)ขุนเมือง หญิงผู้นั้นกับ(ไม่)ดี ...คำ(สอน)ทั้งหลายมีดังนี้ จุ่ง(จ่ง)เขวต(บันทึก)ไ้วสอนกัน ทุกไผ(คน)มันยังยวด จึงจักพ้นจากทุกข์แลโลกทั้งมวลแลท่านเฮย

พระมหาเถรเจ้ามาสอนดังนี้แล้ว พญามังราย(ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์มังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839) ตนผ่านแคว่ส่วยเมืองหริภุญไชยเริงเชียงใหม่ ลวด(จึง)เอาสอนข้าไพร่ชาวเมืองเสียนานเนนทั้ง 4 พร้อมชู(ทุก)ทิวสกา(ราชวงศ์)กับทั้งราชบุตรดาบตีลูกเต้า อัคคมเหสีเผ่าพันพวงคำ อันอยู่สร้างโขง(เขต)ในแคว้น เขาก็เยี่ยะขอบ(ขอบ/ถูกต้อง)แม่น้ คลองธรรม เงินคำจึงจักไหลมาสู่ ยุท่า(สะดวก)อยู่กินทาน บ้านเมืองบานใสรุ่ง ลวดก้านกุง(เจริญ)ดิงาม สืบกับตามเถิงยอดตราบต่อहारอดนักเดียนี่แลท่านเฮย กล่าวยังคำสอนมหาตีสสเถรเจ้ามาสอนพญามังรายเมืองเชียงใหม่ ก็แล้วเท่านั้นก่อนแล (คำสอนพญามังราย หน้า 27-28 เล่ม 5 หน้า 799-800)

ฮีดเมือง 14

ฮีดเมือง 14 จาริตเมือง 11 (ที่(เป็น)เมือง (ทำให้)เป็นบ้าน ที่บ้าน(ทำให้)เป็นนา ที่นา(ทำให้)เป็นบ้าน ...ที่ฝ่ายบ(ไม่)ให้เป็นฝ่าย ที่บ(ไม่)ดีเป็นฝ่ายพอ(ทำให้)เป็นฝ่าย ที่นาให้เป็นหนอง ที่หนองให้เป็นนา...กระทำอย่างนี้ผิดจาริตเมือง (ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่ เล่ม 803-804 อ้างใน พิธินัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

ฮีดเมือง(จาริตเมือง) 14 จาริตเมือง 11 ที่(ดินควรสร้างเป็น)เมือง (แต่นำมาสร้าง)ให้เป็นบ้าน ที่บ้าน(ทำ)หื้อ(ให้)เป็นนา ที่นา(ทำ)(หื้อ)ให้เป็นบ้าน ...ที่ฝ่ายบ(ไม่)ให้เป็นฝ่าย ที่บ(ไม่)ดีเป็นฝ่ายพอ(ทำให้)เป็นฝ่าย ที่นาให้เป็นหนอง ที่หนองให้เป็นนา...กระทำอย่างนี้ผิดจาริตเมือง (ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่ ใน พิธินัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 5 หน้า 803-804)

การบริหารยธรรม 7 ประการ

1.การบริหารยธรรม ข้อ 1 สมุมการวุฒสนติ เมื่อชุมนุมนกันแล้ว เมื่อเลิกชุมนุมนก็พร้อมกันเลิก มีกิจธุระอันใดก็ให้พร้อมกันทำให้เสร็จ เมื่อข้าศึกศัตรูมากให้พร้อมกันปราบปรามระงับ อย่างนี้ไปเสีย อย่างต่างคนต่างไป นี่ก็เป็นการบริหารยธรรม ข้อ 1

2.ปณญตุนสมฺลินฺทฺตติ อปฺริญตฺตํ นปณญาปฺนติ สวฺยไร่ ค่ำไร่ คำนานาและราชทนต์ ซึ่งท้าวพระยาผู้มีปัญญาได้สร้างไว้ เพื่อความเจริญแก่บ้านเมือง ซึ่งชอบตามโบราณจาริตประเพณี อย่าได้ทำลายล้างเสีย สวฺยสาอากรอันใดที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนก็อย่าให้มี อย่าได้ทำให้มีขึ้นมาใหม่ อย่าได้เพิ่มเติมขึ้นมาอีก อันนี้ก็เป็นการบริหารยธรรม ข้อ 1

3.ปณฺทิตโปณโกหณฺณญํ โกลุฏฺกโรนฺตติ เตลฺลํ วจฺนํ เสตพฺพํ มณฺณนฺตติ ผู้ใดเป็นคนเฒ่าคนแก่ มีปัญญารู้จาริตโบราณ ให้มีความเจริญแก่บ้านเมืองนั้น ผู้เป็นใหญ่ควรเคารพยำเกรง กระทำสักการบูชา ควรถามควรปฏิบัติ นี่ก็เป็นการบริหารยธรรม ข้อ 1

4.กุลิฏฺฐิโย กุลธิตา โลโธตฺสส ปเสยฺหวาเสนฺตติ หญิงสาวผู้มีรูปโฉมสวยงาม ที่เป็นเมียท่านก็ดีที่เป็นลูกท่านก็ดี ถ้ายังไม่ได้มาสมสู่อยู่ด้วยกันกับตนแล้ว ผู้เป็นใหญ่ไม่ควรข่มเหงเอามาเป็นของตนด้วยอำนาจอาญาของตน นี่เป็นบริหารยธรรม ข้อ 1

5.อนฺตรพาหิรายเจตียานํ พลิกฺมกฺกิณํ อปฺริหายเปณฺตติ สถานที่ใดมีต้นไม้เป็นที่ทำพิธีกรรมบูชาเลี้ยงดู สืบๆ ต่อมาแต่โบราณกาลเป็นต้นว่าไม้เลื้อยเมือง มีที่เขตบ้านเขต

เมือง ผู้ที่เป็นใหญ่ควรเลี้ยงดูบูชาสักการะ ตามจารีตโบราณ เพื่อให้มีความสุขความ
เจริญแก่บ้านเมือง อันนี้ก็เป็นอธิปไตยธรรม ข้อ 1 (ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่ อ้าง
ใน พิธิณัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม
5 หน้า 806-807)

วัวควายกินข้าวแรก

วัวควายกินข้าวแรก ให้เจ้าของควายมีไก่ 1 คู่ ไปให้เจ้าของตาแรกไว้เป็นของ
ขวัญข้าว หากไม่เอาไปให้เจ้าของเขา จะเป็นอันตรายแก่เจ้าของข้าว ให้ปรับไหม
11,000 เบี้ย

ประการ 1 ยังมีคนรักษา(ข้าว/นา)อยู่ มีควายมากินหมด(ข้าว)ไปก็ดั้นให้ใช้เท่า
นั้น

ประการ 1 ตีดาแหลวคอบประตูป้านท่าน ให้ปรับไหม 11,000 เบี้ย

ประการ 1 ตีดาแหลวปากประตูป้าน ให้ปรับไหม 22,000 เบี้ย ตีดาแหลวแรก
นาใหม่ ปรับไหม 11,000 เบี้ย ตีดาแหลวบ้าน ปรับไหม 11,000 เบี้ย ตีดาแหลวตาม
ห้วยน้ำวังปลา ห้วยหนอง เหมืองฝาย ให้ปรับไหม 11,000 เบี้ย ทุกอย่างเหมือนกันหมด
(ตาแหลวเป็นเครื่องหมายยึดเอาที่ของคนอื่น) ลักลอบแทงเหมืองฝายเอาน้ำของเขา ให้
ปรับไหม 22,000 เบี้ย เขากั้นน้ำเหมืองฝายไว้ดีแล้วมาขุดเจาะด้านข้างเหมืองฝาย ให้
ปรับไหมคนขุด 11,000 เบี้ย คนหนึ่งไปค้อยดูแลเลียมเลาะดูน้ำ คนหนึ่งไม่ไปดูแลเลย
ทะเลาะผิดใจกัน คนที่ไม่ไปดูแลน้ำตีคนที่ไปดูแลน้ำที่รั่วที่พังนั้นตาย ให้ปรับไหมคนที่ไม่
ไปดูแล 1,000,000 เบี้ย (ล้านเบี้ย) หากว่าคนที่ไปดูน้ำ ตีคนที่ไม่ไปดูแลน้ำนั้นตาย
อย่าเอาโทษกันเลย ลักเบื้อปลาท่านไปกิน ปรับไหม 220 บาท ลักทอดแหเอาปลาท่าน
ไปกิน ปรับไหมแห ละ 22,000 เบี้ย ลักขุดลักเปิดน้ำในหนองท่านแห้ง แล้วลงลักเอา
ปลาท่าน ลักเอาปลาในไรท่านไปกิน ปรับไหม 22,000 เบี้ย (ประเพณีกฎหมายล้าน
นา อ้างใน พิธิณัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา
2531 เล่ม 5 หน้า 12-18 หน้า 818)

เล่ม 5)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายกินข้าวแรก(ข้าวทำพิธีแรกนา) ให้เจ้าของควายมีไก่ 1 คู่ ไปให้เจ้าของ
ตาแรก(นา)ไว้เป็นของขวัญข้าว หากไม่เอาไปให้เจ้าของเขา จะเป็นอันตรายแก่เจ้าของ
ข้าว ให้ปรับไหม 11,000 เบี้ย

ประการ 1 ยังมีคนรักษา(ข้าว/นา)อยู่ มีควายมากินหมด(ข้าว)ไปก็ดันให้ใช้เท่านั้น

ประการ 1 ตีดาแหลว(เฉลว)คอบ(ติดกับ)ประตูบ้านท่าน ให้ปรับไหม 11,000 เบี้ย

ประการ 1 ตีดาแหลว(เฉลวที่)ปากประตูบ้าน ให้ปรับไหม 22,000 เบี้ย ตีดาแหลว(เฉลวในที่)แรกนาใหม่ ปรับไหม 11,000 เบี้ย ตีดาแหลว(เฉลว)บ้าน ปรับไหม 11,000 เบี้ย ตีดาแหลว(เฉลว)ตามหัวน้ำวังปลา(ที่น้ำลึกปลาชุม) หัวหนอง เหมืองฝาย ให้ปรับไหม 11,000 เบี้ย ทุกอย่างเหมือนกันหมด (ดาแหลวเป็นเครื่องหมายยึดเอาที่ของคนอื่น) ลักลอบแทง(เจาะ)เหมืองฝายเอาน้ำของเขา ให้ปรับไหม 22,000 เบี้ย เขากั้นน้ำเหมืองฝายไว้ดีแล้วมาขุดเจาะด้านข้างเหมืองฝาย ให้ปรับไหมคนขุด 11,000 เบี้ย คนหนึ่งไปคอยดูแลเลียมเลาะคูน้ำ คนหนึ่งไม่ไปดูแลเลย ทะเลาะผิดใจกัน คนที่ไม่ไปดูแลน้ำดีคนที่ไปดูแลน้ำที่รั่วที่พังนั้นตาย ให้ปรับไหมคนที่ไม่ไปดูแล 1,000,000 เบี้ย (ล้านเบี้ย) หากว่าคนที่ไปคูน้ำ ตีคนที่ไม่ไปดูแลน้ำนั้นตาย อย่าเอาโทษกันเลย ลักเบื้อปลาท่านไปกิน ปรับไหม 220 บาท ลักทอดแหเอาปลาท่านไปกิน ปรับไหม 22,000 เบี้ย ลักขุดลักเปิดน้ำในหนองท่านแห้ง แล้วลงลักเอาปลาท่าน ลักเอาปลาในไซท่านไปกิน ปรับไหม 22,000 เบี้ย

คนปลูกของปลูกแคว้นวัด

คนปลูกของปลูกแคว้นวัด ปลูกของปลูกแคว้น คนข้า(ทาส)สืบข้า เอาลูกท่านเป็นลูก ลูก 4 จำพวก ภู พืชชะอันเป็นของคนหากปลูกไว้ในแคว้นสังยังมีลูกนั้น ปันปันสืบส่วน หื้อเจ้าพืชชะ 9 ส่วน สังฆะกิน ส่วน 1 แล พืชชะของสังฆะปลูกในแคว้นคน(ฆราวาส)ก็สืบเดียว เหตุวินัยสังฆะพิกขาณิกกฎเวพิชชา นิสสิกา นิภิกข เวพิชชานิสสิกา สตุมมียาสสิเกส พืชเชฐโรปิเตสสุทสภาคั ทตฺวา ปริภุญชิตพฺพิ อิทฺทิกฺขุมมทิเปปรณจํ วิตฺตตฺสุมาทสฺสโกอาเสกตฺวาเอโกอาสิภุมมิสา (กฎหมายวัดกาสา ใบลานหน้า 10 หน้า 7)

ภาษาไทยกลาง

คนปลูกของปลูกแคว้นวัดหรือที่ดินธุ(พระสงฆ์)ปลูกของปลูกแคว้น คนข้า(ทาส)สืบข้า(ทาส)เอาลูกท่านเป็นลูก ลูก 4 จำพวก พืชชะอันเป็นของคน(ฆราวาส)หากปลูกไว้ในแคว้นสัง(ใด)ยังมีลูก(ผล)นั้น ปัน(แบ่ง)เป็น 10 ส่วน หื้อ(ให้)เจ้าพืชชะ(คนที่ปลูก) 9 ส่วน คณะสังฆะกิน ส่วน 1 แล พืชชะของคณะสังฆะปลูกในแคว้นคน(ฆราวาส)ก็สืบเดียว

เหตุวินัยสังฆมหาสิกขา นิรุกขเวทนิรุกขา นิสิกขา นิรุกข เวทนิรุกขานิสสิกขาสมุทฺติยาสิกขา
พิชเชสุโรปิเตสุทสสภาคํ ทตฺวา ปริญญชิตพฺพํ อิทํกิริยุมมทึเปปรณจํ วิตตํตสฺสมาท
สฺสโกอาเสกตฺวาเอโกอาโสภุมมิสา

บุคคลผู้มีปายาง

บุคคลผู้มีปายางต้นกะดีแดนที่ไร่สวน หนองกอไม้กะดี มีตราบกับตนกะดี บุคคล
ผู้ใดเห็นเจ้าที่เจ้าแดนที่นั่นตายเสียกะดี ต่ำล่อยกว่าเขาดังอื่น ผู้มักบาปนั้นพ่อยตีตราลูก
นั้นเสียแล้วว่าอันใดกะดี ผิดผู้เป็นใหญ่หากหื้อหากปันแต่ปู่แต่พ่อสืบมา หื้อต้นกะดีหื้อชื่อ
กะดีเป็นหมั่นตกลูกหลาน เช่นหลานเหลนกะดี มีตราบกับตนกะดี บ่มีตราบกับตนกะดี
บุคคลผู้ใดเห็นเจ้าที่เจ้าแดนที่นั่นตายเสียกะดี ต่ำล่อยกว่าเขาดังอื่น ผู้โลภมักบาปนั้นพ่อย
ตีตราผู้นั้นเสีย แล้วต่อเรียงเถียงคำไผมาด้วยโลกอันใดอัน 1 ยามใด เสียศีลยามนั้นแล
คั้นบ่มีตราบดั่งอื่น ผู้เจ้าวัตถุทอดอา(ลัย)...จ้างเฝ้าไร่นาสวน (กฎหมายวัดกาศา อ่างใน พิ
ธินัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 6
หน้า 19)

ภาษาไทยกลาง

บุคคลผู้มีปายางต้นกิดีแดนที่ไร่สวน หนอง(สระ)กอไม้กิดี มีตรา(เอกสาร/
โฉนด)กับตนกิดี บุคคลผู้ใดเห็น(เห็น)เจ้าที่(ดิน)เจ้าแดนที่นั่นตายเสียกิดี ต่ำล่อย(ฐานะตก
ต่ำ)กว่าเขาดังอื่น ผู้มักบาป(ใหม่)นั้น พ่อย(หาก)ตีตราลูกนั้นเสียแล้วว่า อันใดกิดีผิ
(หาก)ผู้เป็นใหญ่ หากหื้อ(ยกให้)หากปันแต่ปู่แต่พ่อสืบมา หื้อ(กับ)ตนกิดีหื้อ(ให้)ชื่อกิดี
เป็นหมั่น(คง)ตกลูกหลานเช่นหลานเหลนกิดี มีตรา(เอกสาร/โฉนด)กับตนกิดี บ่มีตรา
กับตนกะดี บุคคลผู้ใดเห็น(เห็น)เจ้าที่(ดิน)เจ้าแดนที่นั่นตายเสียกิดี ต่ำล่อย(ฐานะตกต่ำ)
กว่าเขาดังอื่น ผู้โลภ(ที่ดิน)มักบาป(ใหม่)นั้นพ่อย(หาก)ตีตราผู้นั้นเสีย แล้วต่อเรียงเถียง
คำ(ทะเลาะเถียง)ไปมาด้วยโลกอันใดอัน 1 ยามใด (ก็)เสียศีลยามนั้นแล คั้น(หาก)บ่มี
ตรา(โฉนด)ดั่งอื่น ผู้เจ้าวัตถุทอดอา(ลัย)...จ้างเฝ้าไร่นาสวน

เลี้ยงจัวควาย

เลี้ยงจัวควาย ลูกจ้างลักของ เจ้าจ้างปันของแล้วบ่เป็นคุณลักเสียยามใดก็เสียศีล
ยามนั้นแล ย้งูกิ อันว่าสวนไร่อันใดกะดี คือมูลที่แดนเขากินอันตกลงลงมาที่อัน หล้างได้

แห่งคนผู้ใดผู้ 1 หากพึงหื้อแก่ผู้เป็นเจ้าที่นั่น (กฎหมายวัดกาสี ใน พิธิณัย ไชยแสงสุขกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 6 หน้า 20)

ภาษาไทยกลาง

เลี้ยงจัวควาย ลูกจ้างลักของ เจ้าจ้างปัน(แบ่งปัน)ของแล้ว บ่(ไม่)เป็น(บุญ)คุณลัก(ขโมย)เสียยามใด ก็เสียศีลยามนั้นแล ยี่สุกั อันว่าสวนไร่อันใดก็ดี คือมูลที่แดนเขากินอันตกลงลงมาที่อัน หล้าง(หาก)ได้แห่งคนผู้ใดผู้หนึ่ง หากพึงหื้อ(ควรให้)แก่ผู้เป็นเจ้าที่นั่น

โลกด้วยแผ่นดินนา

คนผู้ใดโลกด้วยแผ่นดินนาท่านคือว่าลักย้ายที่แดนหลักหิน มาตราศอก 1 กะดี คืบ 1 กะดี ลวงสุดไพเท่าเส้นผมกะดี เปนหนักจักเป็นผู้ผิดเปนผิด(เปรต) เสาคินอยู่ในแผ่นดินที่นั่นเลี้ยงกับ 1 แล ผู้ใดลักดันข้าวยังไร่ยังนาแลดัน ใช้ 9 เท้า (...ใบลานขาดหาย ...) พอค่าเลี้ยงเงิน ลักข้าวพอบื้อค่า หาบเพื่องเงิน ไหม 3 เท้า ลักข้าวป้างพันน้ำ เลี้ยงเงิน ไหม 3 เท้า ลักข้าวเดือยก้า 300 เบี้ย ใช้ 3 เท้า (กฎหมายวัดกาสี ใน พิธิณัย ไชยแสงสุขกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 6 หน้า 21-22 และ หน้า 39 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

คนผู้ใดโลกด้วยแผ่นดิน(ที่)นา(ของ)ท่านคือว่า ลักย้ายที่แดนหลัก(เสาค)ิน มาตราศอก 1 กิตี คืบ 1 กิตี ลวงสุด(ในที่สุดแม้ย้าย)ไปเท่าเส้นผมกิตี เปน(โทษ/บาป)หนัก จักเป็นผู้ผิดเปนผิด(เปรต) เสาคินอยู่ในแผ่นดินที่นั่นเลี้ยงกับหนึ่งแล ผู้ใดลักดันข้าวยังไร่ยังนา แล(แต่ละ)ดัน (ชด)ใช้ 9 เท้า (...ใบลานขาดหาย ...) พอค่าเลี้ยงเงิน ลักข้าวพอบื้อค่า หาบเพื่องเงิน ไหม 3 เท้า ลักข้าวป้าง(ข้าวคล้ายข้าวโพด) พันน้ำ เลี้ยงเงิน ไหม 3 เท้า ลักข้าวเดือยก้า(มือ) 300 เบี้ย (ชด)ใช้ 3 เท้า

ชี้ใส่ไร่นาท่าน

ผู้ใดชี้ใส่ไร่นาท่าน ยามเมื่อปลูกแล้ว คอนเมื่อข้าวแล้ว หื้อมันหาเหล่า 2 ไท ไก่ 2 คู่ เข้าตอกดอกไม้เทียนหื้อแก่เจ้าไร่เจ้านาบูชาเสื่อไร่เสื่อนาเทอะ ผิวาเยี่ยวใส่ไร่ใส่นา หื้อหาเหล่าไหไก่คู่ดอกไม้เทียนบูชาเสื่อไร่เสื่อนาเทอะ ผิวามันเยี่ยวรดของปลูก หื้อมันหักตัดเสีย แล้วหื้อใช้ค้ำอย่าใหม่ บ่ควรแล (กฎหมายวัดกาสี ใน พิธิณัย ไชยแสงสุขกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 6 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ได้ซื้อ(อุจระ)ใส่ไร่นาท่าน ยามเมื่อปลูก(เสร็จ)แล้ว คอน(หรือ)เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว หื้อ(ให้)มันหาเหล่า 2 ไห โป่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้ เทียน หื้อ(มอบ)แก่เจ้าไร่เจ้านาบูชาเสื่อไร่เสื่อนาทะ ผิ(หาก)ว่าเยี่ยว(ปัสสาวะ)ใส่ไร่นา หื้อ(ให้)หาเหล่าไห(ขวด) โป่คู่ (2 ตัว) ดอกไม้เทียนบูชาเสื่อไร่เสื่อนาทะ ผิว่ามันเยี่ยว(ปัสสาวะ)หุด(รด)ของ(ที่)ปลูก หื้อ(ให้)มันหักตัดเสีย แล้วหื้อ(ให้)ชด)ใช้ค่า(ของปลูก) อย่าใหม่ บ่ควรแล

นาไร่มีไถลั่นทางคนเทียว

นากะดีไร่กะดีมีไถลั่นทางคนเทียว หื้อไว้หว่างกว้างวา 1 ข้างม้าเทียวหื้อไว้กว้าง 3 วา จัวควายเทียวหื้อไว้กว้างวาออก ความข้างปล่อยข้างเข้าไถลั่นไร่นาประมาณพันวาบ่อยู่เฝ้า ข้างม้ากินข้าวไร่เข้านาท่านเสียเท่าใดหื้อความข้างใช้ (กฎหมายวัดกาศา ในพิธีนัย ไชยแสงสุกกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 6 หน้า 43)

ภาษาไทยกลาง

นากดีไร่ก็ดีมีไถลั่นทางคนเทียว(เดิน) หื้อ(ให้)ไว้หว่าง(เว้นที่ดินไว้)กว้างวา 1 ข้าง ม้าเทียวหื้อไว้กว้าง 3 วา จัวควายเทียวหื้อไว้กว้างวาออก ความข้างปล่อยข้างเข้าไถลั่นไร่นาประมาณพันวาบ่อยู่เฝ้า ข้างม้ากินข้าวไร่เข้านาท่านเสียเท่าใดหื้อ(ให้)ความข้าง(ชด)ใช้

เยี่ยวใส่ไร่นาหุดของปลูก

เยี่ยวใส่ไร่นาไถลั่นทาง ล้อมรั้วหื้อไว้หว่างความข้างปล่อยข้างลงกินข้าว หื้อเจ้าข้างใช้เท่า ผิว่าล้าพันวา หากออกมากินข้าวนา หื้อเจ้าไร่เจ้านาว่าแก่ความข้างหื้อเอาไปไว้เสียที่ไกล บ่อันหื้อมันรักสาข้างหื้อดี ผิมันกระทำตามคำเจ้ารัลลี (รลี้/ฤษี) ไส่เจ้านาดังอัน เสียเท่าใดหื้อความข้างใช้ ผิว่าเจ้าไร่เจ้านาบอกแก่ความข้าง แม่นเสียเท่าใดอย่ารังแกความข้างทะอะ ความข้างม้าเจ้ามันยังชี พ้อยหื้อลงย่ำข้าวท่าน กินข้าวท่านกะดีเสียเท่าใดหื้อ ความข้างม้าใช้ ผิเขาบ่มีสิ่งใช้ หื้อเจ้าเขาใช้ต่าง ผิข้างม้าออกมากินข้าวไร่ข้าวนากะดี เข้าสวนเข้าเรือกกะดี เจ้าสวนเจ้าเรือกเจ้าไร่เจ้านาได้ยั้งได้แทงพอเจ็บพองสะน้อย อย่าว่าตาแก่เจ้าสวนเจ้าไร่เจ้านาทะ ผิว่าถูกตาบอดหนูหนวกเสีย หื้อเจ้าไร่เจ้า

นาเจ้าสวนใส่ยาหื้อหาย ฆิบข้างยาหื้อเอาเงิน 1,100 มาหื้อ เจ้าข้างจ้างหมอยา ฆิว่าตาบอดเสียเบ้ง 1 ค่าข้างมีเท่าใดหื้อเอาแก้วมัน ข้างตัวนั้นไว้แก้วมันเทอะ ฆิมันหาสั่งบได้ หื้อตัวมันมาเปนข้า ฆิข้างลงกินข้าวที่ใด หื้อร้องด่ามันหื้อหนี อย่ากะอย่ายิง ฆิว่าร้อง บ่หนี หื้อไพหาความข้างมาเอา ฆิว่าเข้าไร่เข้านาเข้าสวนกะดี บ่เข้าเทื่อกะดี ผู้ใดแทงหื้อเจ็บ หื้อเอาค่า 1,100 ฆิว่าเสียตาบอดเสียของกะที่ใดที่ 1 หื้อฆ่ามันเสีย (กฎหมายวัดกาสา ใน พิธิณัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 เล่ม 6 หน้า 44)

ภาษาไทยกลาง

เยี้ยว(ปลัดสาร)ใส่ไร่นาใกล้ริมทาง ล้อมรั้วหื้อ(ให้)ไว้หวาง(เว้นที่ดินไว้) ความข้างปล่อยข้างลงกินข้าว หื้อ(ให้)เจ้าข้าง(ขต)ใช้เท่า ฆิว่า(เว้นที่ไว้)ล้ำ(มากกว่า)พันวา (ข้าง)หากออกมากินข้าว(ใน)นา หื้อ(ให้)เจ้าไร่เจ้านาจ่า(กล่าว)แก่ความข้างหื้อ(ให้)เอา(ข้าง)ไปไว้เสียที่ไกล บ่อัน(มิเช่นนั้น) หื้อ(ให้)มันรักษาข้างหื้อ(ให้)ดี ฆิ(หาก)มันกระทำตามคำเจ้ารหัสสี (รหัส/ฤๅษี) ใส่เจ้า(ของ)นาดังอัน เสีย(ข้าว)เท่าใดหื้อ(ให้)ความข้างใช้ ฆิว่าเจ้าไร่เจ้านาบอกแก่ความข้าง แม่น(หาก)เสีย(ข้าว)เท่าใด อย่ารังแกความข้างเทอะ ความข้างฆ่าเจ้า(ของ)มันยังชี พ้อยหื้อ(หากให้)ลงย่ำข้าวทาน กินข้าวทานก็ดี เสีย(หายข้าว)เท่าใด หื้อ(ให้)ความข้างฆ่า(ขต)ใช้ ฆิ(หาก)เขาบ่มีสิ่ง(สิ่งใดขต)ใช้ หื้อ(ให้)เจ้า(นาย)เขา(ความข้างขต)ใช้ต่าง(แทน) ฆิ(หาก)ข้างฆ่าออกมากินข้าวไรข้าวนาจีดี เข้าสวนเข้าเรือกก็ดี เจ้าสวนเจ้าเรือกเจ้าไร่เจ้านาได้ยิงได้แทงพอเจ็บพอ งะน้อย(ไม่มาก/นิดหน่อย) อย่าว่าถาแก่เจ้าสวนเจ้าไร่เจ้านาเทอะ ฆิ(หาก)ว่าถูกตาบอดหูหนวกเสีย หื้อ(ให้)เจ้าไร่เจ้านาเจ้าสวนใส่ยา(รักษา)หื้อ(ให้)หาย ฆิ(หาก)ปข้างยา(รักษาไม่เป็น)หื้อ(ให้)เอาเงิน 1,100 มาหื้อ(มอบแก่)เจ้าข้างจ้างหมอยา ฆิว่าตาบอดเสียเบ้ง(ข้าง) 1 ค่าข้างมีเท่าใดหื้อ(ให้)เอาแก้วมัน ข้างตัวนั้นไว้แก้วมันเทอะ ฆิมันหาสั่ง(สิ่งใดขตใช้)บได้ หื้อ(ให้เอา)ตัวมันมาเป็นข้า(ทาส) ฆิข้างลงกินข้าวที่ใด หื้อ(ให้)ร้องด่ามัน(ข้าง)หื้อ(ให้)หนี อย่ากะอย่ายิง ฆิว่าร้อง(ไล่) บ่หนี หื้อ(ให้)ไปหาความข้างมาเอา ฆิว่าเข้าไร่เข้านาเข้าสวนก็ดี บ่เข้าเทื่อ(ยังไม่เข้า)ก็ดี ผู้ใดแทงหื้อ(ให้)เจ็บ หื้อ(ให้)เอาค่า 1100 ฆิว่าเสียตาบอดเสียของกะ(พิการ)ที่ใดที่ 1 หื้อ(ให้)ฆ่ามันเสีย

ไปแกะสร้างป่าเป็นนา

จำพวก 1 เล่าไปแกะสร้างป่าเป็นนาคะดีปลูกนาร้าง(ร้าง) อันเมื่อนานพอดันไม้ดอกพอบ้าพอดุด พันนาพอมุดเสียดังอัน ผู้ได้สร้างแปลงดีดั่งเก่า 3 ปีเยยะเอาเทอะ

(กฎหมายวัดกาศา ใน พินินัย ไชยแสงสุทกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 หน้า 52 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

จำพวกหนึ่งเล่า ไปแกะ(ป่า)สร้างป่า(ให้)เป็นนาคะดีปลูกนาร้าง(ร้าง) อันเมื่อนานพอดันไม้ดอกพอบ้าพอดุด พันนาพอมุดเสียดังอัน ผู้ได้สร้างแปลง(ให้)ดีดั่งเก่า 3 ปี เยยะ(จึง)เอา(ค่านา/ภาษี)เทอะ

จัวควายลงกินข้าวรวง

จัวควายลงกินข้าวรวงท่าน เลี้ยงเท่าใด หื้อกดหมายที่นั่นไว้ หื้อเจ้าจัวเจ้าควายใช้เท่าอันชอบแล ตามดั่งที่อันเสียดจัว ควายกินข้าวรวงหื้อผกมัดไว้ แล้วไปบอกเจ้าจัวควายใช้เท่าอันเสียด ผกได้กินข้าวในนา จัวควายลงกวณกินข้าวจัวควายกินข้าวแรกพันต้นข้าวถอดต้นข้าวลักกล้า จุงควายเสียดชีวิตเพิ่น(ท่าน)ตาย ปล่อยจัวควายกลางทุ่งขวิดกันตาย บได้หื้อใช้เมื่อถึงเจ้าจัวควาย หื้อใช้ตามอันเสียด ผกได้เมื่อปลูกไว้ท่านผู้อื่นแทงตาย หื้อเจ้าของใช้ค่าตามอันหนักอันเบา หื้อเจ้าจัวควายใช้ค่าข้าวแลผิกกินข้าวที่หนึ่งสองที ว่าหื้อซังไว้ เจ้าหมูปซัง เจ้าข้าวแทงตาย หื้อเจ้าหมูกิน(หมู)เก็ง 1 เจ้านากินเก็ง 1 เปดไก่อ่านกีสันเดียว กลางนาท่านไว้ข้าว เจ้าหากตีตายตัว 1 หื้อใช้ 2 ตัว เจ้าสัตว์หื้อใช้ ข้าวตามอันเสียดแล จัวควายลงกวณกินข้าวอย่าเสียพร่อง หื้อเจ้าสัตว์ปลูกแทนดั่งเก่าอย่าว่าถ่าแก่กัน จัวควายกินข้าวแรกกะดี นอนกะดี หื้อเจ้าจัวควายเอาต้นข้าวกะดี ตัดเสียดกะดี ลักเอากล้าท่านหาเครื่องบูชาหื้อแก่เจ้าข้าวเทอะชอบแล ถอนมาปลูกกะดี ถือคาแลต้น 22,000 เบี้ย ใช้ 10 เท่า ผู้ใดฟันต้นข้าวเมื่อมานกะดี เมื่อเป็นรวงกะดี หื้อใช้เท่าข้าวเปลือก ฟันต้นข้าวเมื่อหนุ่ม ยอดยังจักออกเป็นต้นถือค่า 11,000 เบี้ย ใช้ 10 เท่าเป็น 11,000 เบี้ย ผิดว่าเปนต์หากสหา หื้อใช้ข้าว (20)เท่าควรแล (กฎหมายวัดกาศา ใน พินินัย ไชยแสงสุทกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 หน้า 55-56 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

วัวควายลงกินข้าวรวงท่านเลี้ยง(หมดไป)เท่าใด หื้อ(ให้)กฎหมาย(จำ/จด)ที่
นั้นไว้ หื้อ(ให้)เจ้าวัวเจ้าควาย(ชด)ใช้เท่านั้นชอบแล ตามดั่งที่อันเสียวัวควายกินข้าวรวง
หื้อ(ให้)ผก(แอบซุ่ม)มัดไว้ แล้วไปบอกเจ้าวัวควาย(ชด)ใช้เท่าอันเสีย ผกได้ (วัวควาย)
กินข้าวในนา วัวควายลงกวณกินข้าววัวควายกินข้าวแรก(จำนวนหนึ่ง)พันต้นข้าว ถอด
(ถอน)ต้นข้าว ลักกล้า จูงควายเสียชีวิตเพิ่น(ท่าน)ตาย ปล่อยวัวควายกลางทุ่งชีวิตกัน
ตาย บได้หื้อ(ให้ชด)ใช้เมื่อ(ไปบอก)ถึง(ถึง)เจ้าวัวควาย หื้อ(ให้ชด)ใช้ตามอันเสีย ผ
(หาก)ไล่เมื่อ(ไป/กลับบ้าน)ปลุกไว้ท่านผู้อื่นแทงตาย หื้อ(ให้)เจ้าของใช้ค่า(วัวควาย)ตาม
อันหนักอันเบา หื้อ(ให้)เจ้าวัวควายใช้ค่าข้าวแล ผหมกินข้าวทีหนึ่ง(ครั้งแรก) 'หรือ' สอง
ครั้ง ว่า(บอก)หื้อ(ให้)ซัง(หมู)ไว้ เจ้าหมูป(ไม่)ซัง เจ้าข้าวแทง(หมู)ตาย หื้อ(ให้)เจ้าหมู
กิน(หมู)เก็งหนึ่ง เจ้านากินเก็งหนึ่ง(ครั้งหนึ่ง) เปิดไก่อ่านก็ฉันเดียว กลางนาท่านไว้ข้าว
เจ้าหากตีตายตัวหนึ่งหื้อ(ให้ชด)ใช้ 2 ตัว เจ้าสัตว์หื้อ(ให้ชด)ใช้ ข้าวตามอันเสียแล วัว
ควายลงกวณกินข้าวอย่าเสียพร่อง(บ้าง) หื้อ(ให้)เจ้าสัตว์ปลุก(ข้าว)แทนดั่งเก่า อย่าว่า
เถาแก่กัน วัวควายกินข้าวแรกก็ดี นอนก็ดี หื้อ(ให้)เจ้าวัวควายเอาต้นข้าวก็ดี ตัดเสียก็
ดี ลักเอา(ข้าว)กล้าท่าน (ให้)หาเครื่องบูชาหื้อ(มอบ)แก่เจ้าข้าวเทอะชอบแล ถอน(ข้าว)
มาปลุกก็ดี ถือค่า(ตีราคา)แลต้น 22,000 เบี้ย ใช้ 10 เท่า ผู้ใดพันต้นข้าวเมื่อมาน
(ตั้งห้อง)ก็ดี เมื่อเป็นรวงก็ดี หื้อ(ให้)ใช้เท่าข้าวเปลือก พันต้นข้าวเมื่อหนุ่ม(อ่อน) ยอด
ยังจักออกเป็นต้น ถือค่า 11,000 เบี้ย (ชด)ใช้ 10 เท่า เป็น(เงิน) 11,000 เบี้ย ผ(หาก)
ว่าเป็นดี(มั่งมีเงินทอง)หากสหา(อวดดี) หื้อ(ให้)ใช้ ข้าว (20) เท่าควรแล

ลักษณะบ้านมีน้ำแล

หื้อรู้จักกัมมอันเปนบาป พ่อเจ้ากุมมานรู้แจ้งจึงเคียดแค้นเมียดน จักซิมหื้อ
หลาบจักสังสรหื้อดี จึงดำคำรามชักออกหนีเสีย เวียนตนเมื่อภายหลังอยู่ 2 วัน 3 วัน
พ่อเจ้ากุมมานสำแดงวันนั้นแล ผัวเมียหนีเสียคันด้วยเหตุ 3 อันนี้ จำเมืองปกครองตัดขาด
เสียกัน อันนี้ชื่อว่า สอิฐสาเลยุยแล อันว่าอนิจสาเลยุยแล อันว่า อนิจจาสาเลยุย
นั้นได้อันผู้ขายวางเมียละไว้ ตนบ่มา หนีไปที่อื่น ได้ดั่งอันพระยาอินทร์เอาเทพเปนมา
วะผู้ 1 หื้อกหปานะแม่กำลัง แลหนีไปนานได้ 3 ปี จึงวันนั้นอันอิสสาพาหื้อขาดแล เ
ศุพระยาอินทร์บ่มักยินดีกับด้วยหญิงคน เพื่ออาลัยกหาปนะพินนั้นแล ปฏิสาร คันอาลัย
ยังจำเมิง ควรเพ็งรีบตัดคำผัวคำเมียแล้วว่บได้เพื่ออันอยู่เมินยาวนานก ที่นี้จักกล่าว
ลักษณะอันบ่ดีแล บ้านอันดีอันหื้ออุมิ สวัสดิ์มีสันนั้นแล บ้านอันใดบ่แว้งและยาวไปหื้อ

สัพพัญญุตี มีว่า 4 แจ่งเสมอกันชื่อ ธนักรชยะ ปตีเป็น 4 เหลี่ยมชื่อสุกขล
ณะตีแล คันเป็นรูปปลาชื่อ โภควุฒิตินักแล มิเป็นจักเข้รูปจักเข้อยู่เลี้ยงกันชื่อทุกลกาลี
ปตีแล คันเป็นรูปครุส่อนอยู่กัปตี เป็น 4 แจ่งชื่อชราไภยะปตี เป็นรูปเกวียนชื่อ ธนักร
ชยะปตีแล เป็นดั่งเกล้าไม้ส้าวปตีแพ้วควายปตีแล หนกลางแพ้วเมียบตีเป็นดั่งเดือนข้าง
(ข้างแรม)นั้นกะตี เป็นดั่งหน้าราชสีห์นั้นกะตี ชีวินาสกะปตีชื่อวินาสกะปตีแล เป็นคนกุม
ปลุกพิชชะนั้นกะตี เป็นดั่งรูปของเต่าท่านจักผูกจักมัดปตีเลี้ยง คันเป็นดั่งไม้สร้อยนั้นแพ้ว
คนปตี เป็นดั่งกงจักรธนู กงธนูอันทวนขึ้นไว้ นั้น ทวนจักลักเข้าของปตี

เป็นดั่งรูปป้านเข้านั้นพอบ้านทาง ผิกลมอยู่เหมือนดั่งเดือนเพง(เพ็ญ)นั้นตี
นัก ทำกลางสวด(พูน)ปตี เป็นดั่งสเกาขว้านนั้นตีชื่อสัพพัญญุตีแล บ้านอันใดสูงหนได้แลก็
ดั่งงาขว้านนั้นชื่อ ธนะนาสกะปตีแล เป็นดั่งเดือนข้างนั้นชื่อจะลาจุลปตี สูงวันออกตำวัน
ตกมีแม่น้ำไหลกรายเกี่ยวกะตี ผ่านเกี่ยวกะตีชื่อสัพพัญญุตีแล สูงหนได้มีแม่น้ำไหลชื่อสโล
ติกิตีจักมีลูกยิงลูกชายหลาย คันหนพ่ายจักมีลูกแก่ลูกเมียเผ่าพันธุ์งสา ดังว่ามี 2 บ้าน
เลี้ยงกันแควนมมีแม่น้ำไหลกรายกะตี ชื่อสัพพัญญุตี หนหริตสูงตีต่ำและสูงเพ็งรู้ดั่งเรือนนั้น
เทอะ หนวันออกสูงจักมีอุบาทว์ อัน 1 ผิมแม่น้ำไหลไปวันออก วันตกจักมีอุบาทว์ 4
อันชะแล (กฎหมายวัดกาสา ใน พิธิณัย ไชยแสงสุกกุลและคณะ. รายงานการวิจัย
กฎหมายโบราณล้านนา 2531 หน้า 79 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

หื้อ(ให้)รู้จักรกรรมอันเป็นบาป พอบเจ้ากุมารรู้แจ้งจึงเคียดแค้นเมียดตน จักซิม
หื้อ(ให้)หลาบ จักสั่งสอนหื้อ(ให้)ตี จึงดำคำรามชักออกหนีเสีย เรือนตนเมื่อภายหลัง
(หลัง)อยู่ 2 วัน 3 วัน พอบเจ้ากุมารสำแดงวันนั้นแล ผัวเมียหนีเสียคันด้วยเหตุ 3 อัน
นี้จำเมืองบ่ควรตัด(ลิน/พิพากษา)ขาดเสียกัน อันนี้ชื่อว่าสอิจสาเลยุยแล อันว่าอนิจ
สาเลยุยแล อันว่า อนิจจาสาเลยุยนั้น ได้อันผู้ขายวาง(ทิ้ง)เมียละไว้ ตนบ่มา(สู่)หนีไปที่
อื่น ได้ตั้งอันพระยาอินทร์เอาบาทเป็นมานพผู้หนึ่ง หื้อ(มอบ)กหนป้านะแก่แม่กำลัง
(โสภณ) แล้วหนีไปนานได้ 3 ปี จึงวันนั้น อันอิจสาพาหื้อ(ให้)ขาด(จากการเป็นสามี
ภรรยา)แล เหตุพระยาอินทร์บ่มักยินดีกับด้วยหญิงคน เพื่ออาลัยหาบ่พะพันนั้นแล ปฏิ
สาร คันอาลัย จำเมิง(จำเมือง/คนตัดลินคตี)ควรเพ็ง(เพ็ง)รีบตัด(ลิน)คำ(คตี)ผัวคำเมียแล้ว
ว่าบได้เพื่ออัน อยู่เมิน(นาน)ยาวนาน ที่นี้จักกล่าวลักษณะ(บ้าน)อันปตีแล บ้านอันดีอัน
หื้ออุมิสวลสตีมีฉันนี้แล บ้านอันใดบ่แว้ง(โค้ง)และยาวไปชื่อ(ตรง)สรพพัญญุตี มิ(หาก)ว่า
สี่แจ่ง(มุม/เหลี่ยม)เสมอกันชื่อธนักรชยะ ปตี เป็น สี่เหลี่ยมชื่อสุกขลณะตีแล คันเป็นรูป
ปลาชื่อโภควุฒิตินักแล มิ(หาก)เป็น(รูป)ปจักเข้(จะเข้)อยู่เลี้ยงกันชื่อทุกลกาลี ปตีแล
คันเป็นรูปครุส่อนอยู่กัปตี เป็นสี่แจ่ง(มุม)ชื่อชราไภยะ ปตี เป็นรูปเกวียนชื่อธนักรชยะ ปตี

แล เป็นดั่งเกล้า(กิ่ง/ต้น)ไม้ลำว(ไม้สำหรับสอยของสูง)ปติ แพ้(จะไม่ได้กับ)วัวควาย บติ
แล หนกลางแพ้(ไม่ได้กับ)เมียบติ เป็นดั่งเดือนบ่าง(พระจันทร์ข้างแรม)นั้นก็ดี เป็นดั่งหน้า
ราชสีห์นั้นก็ดี ชีวนาสกบตีชื่อ วินาสกบตีแล เป็นคนกุมปลุกพิชชนะนั้นก็ดี เป็นดั่งรูปอ
องเต่า(กระดอง)ท่านจักผูกจักมัดบตีเลี้ยง(มาก) คันเป็นดั่งไม้สรี(ต้นโพธิ์)นั้นแพ้(ไม่ได้กับ)
ข้า(ทาส)คนบตี เป็นดั่งกงจักรธนูอันท่านขึ้นไว้นั้น ท่าน(ขโมย)จักลักเข้าของ บตี

(ที่ดิน)เป็นดั่งรูปบ้านเข้านั้นพอบานกลาง ผิกลม(รูปกลม)อยู่เหมือนดั่งเดือน
เพ็ง(เพ็ญ)นั้นดินัก ทำกลางสวด(พูน)บตี เป็นดั่งสภา(ลำภา)ขว้า(คว่า)นั้นดีชื่อสรรพ
วุฒิแล บ้านอันใดสูงหนได้แลก็(เป็น)ดั่งงาช้างนั้นชื่อธนะนาสก็บตีแล เป็นดั่งเดือนบ่าง
(พระจันทร์ข้างแรม)นั้นชื่อจราจลบตี สูงวันออกต่ำ(ลาดไปสู)วันตกมีแม่น้ำไหลทรายเกี่ยว
(อ้อม)ก็ดี ผ่านเกี่ยวก็ดีชื่อสรรพวุฒิแล สูงหนได้มีแม่น้ำไหลชื่อสโลติก็ดี จักมีลูกหญิง
ลูกชายหลาย(คน) คันหนพายัพจักมีสุขแก่ลูกเมียเผ่าพันธุ์วงศ์สา ดังว่ามีสองบ้านเลี้ยง
กัน แควนมีแม่น้ำไหลทรายก็ดีชื่อสรรพวุฒิ หนหรติสูงตีต่ำและสูงเพ็ง(เพ็ง)รู้ดั่งเรือนนั้น
เทอะ หนวันออกสูงจักมีอุบาทว์ อันหนึ่ง ฝีมือแม่น้ำไหลไปวันออกวันตกจักมีอุบาทว์ 4 อัน
ชะแล(กฎหมายวัดกาศา ใน พิธินัย ไชยแสงสุกกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมาย
โบราณล้านนา 2531 หน้า 78-79 เล่ม 6)

ปลุกต้นไม้และดอกไม้

บ้านอันใดมีไม้อันมีลูกเกี่ยวล้อมชื่อสัพพวุฒิ จักมีกระดูกหลาย พายเหนือ
คันมีไม้เตือข้าตี มีแม่น้ำหนวันออก ไม้อันบมีลูกก็ดี หนได้มีแม่น้ำก็ดี มีไม้แะหนวันตก
ก็ดี แม่น้ำไหลหนเหนือก็ดี บ้านทั้งหลายผูกหื้อเป็นมงคลเลี้ยงแล

อัน 1 มีดอกไม้มีดอกสักอันหยดทั้งหลายก็ดี ดอกชอนก็ดี กล้วยเทสกล้วย
สามานก็ดี ไม้หวาน ไม้กุมก็ดี วัตถุ 4 อันมีในบ้านอันใดบ้านอันนั้นหาอุบาทว์ได้สักอัน
แล แม่น้ำกอไม้คุ่มทั้งหลายผูกไว้ข้างบ้านข้างเรือนก็ชุ่มเย็นนักแล ไม้อันเป็นมิ่ง
บ้านนั้น อย่าหื้อสุนไม้ผูกอื่นจึงดีแล ฝีมือไม้ม่วงมีหนได้หรติก็ดี วันออกมีจอมปลวกก็ดี
สระหนองก็ดี แม่น้ำใหญ่ก็ดี (แม่)น้ำหากไหลแต่สี่ทิศมานั้นก็วุฒินักแล ฝีมือจอมปลวก
ทางหรติแล หนบุพพกดีจักมีบาล มีหนอาคเนย์มักเป็นคำ ข้าวตอกดอกไม้บูชา แล้วพัน
เสียเทอะ มีหนได้จักมีสุขด้วยอาหารดี มีไม้ไร่ไม้แทนไม้ชุมพูไม้ลมแล้งเป็นใกล้เรือนบตี
หื้อพันเสีย มีไม้ม่วงไม้เกียง(ต้นเกียง)หน บพพกดี หนพายัพมีไม้บุณนาคก็ดีแล หนหรติ
มีไม้หนุนก็ดี หนได้มีไม้ขามป้อมดี วันออกมีกล้วยดีแล ไม้เลี้ยว ไม้ตาลไม้กุ่มมีเครือ
เขาหวายเกี่ยวขึ้นก็ดี ไม้ทั้งหลายผูกนี้มีที่ใจควรละเสียหื้อหมดไสแล้วเยื่ออยู่ดีแล ฝีมือจัก

ตั้งบ้านใหม่ หลอนเทิกนั้นมียอมปลวกใหญ่หื้อตั้งไกล 12 วา คอกแล ข้างไม้ใหญ่หื้อตั้งไกล 25 วา ผิมไม้ม่วงใหญ่หื้อตั้งไกล 21 วา มีน้ำบ่อหื้อตั้งไกล 21 วา จึงวุฒิตีแล (กฎหมายวัดกาศา ใน พิธิณัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 หน้า 80 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

บ้านอันใดมี(ต้น)ไม้อันมีลูกเกี่ยว(อ้อม)ล้อมชื่อสรรพวุฒิ จักมีกระดุกหลายพายเหนือคันทมีไม้เตื่อข้าตี มีแม่น้ำหนวันออกไม้อันบมีลูกก็ตี หน(ทิศ)ใต้มีแม่น้ำก็ตีมีไม้แงะ(ชื่อต้นไม้)หนวันตกก็ตี แม่น้ำไหลหนเหนือก็ตี บ้านทั้งหลายผุ่งหื้อ(ให้)เป็นมงคลเลี้ยงแล

อันหนึ่งมีดอกไม้มีดอกสักอันหยดทั้งหลายก็ตี ดอกซอน(ปะปน)ก็ตี กล้วยเทส(มะละกอ)กล้วยสามานก็ตี ไม้หวานไม้คุ่มก็ตี วัตถุ 4 อันมีในบ้านอันใดบ้านอันนั้นหาอุบาทว์ได้สักอันแล แม่นไม้กอ(ประเภทไม้ไผ่)ไม้คุ่ม(ไม้พุ่ม/ไม้ขนาดกลางเป็นพุ่ม)ทั้งหลายผุ่งนี้ปลูกไว้ข้างบ้านข้างเรือนก็ชุ่มเย็นนักแล ไม้อันเป็นมิ่งบ้าน(ไม้มงคลกับบ้าน)นั้นอย่าหื้อ(ให้)สุน(ปะปนกับ)ไม้ผุ่งอื่นจึงดีแล ผิมว่าไม้ม่วง(มะม่วง)มีหนใต้หรีดก็ตี (ทิศตะ)วันออกมียอมปลวกก็ตี สระหนองก็ตี แม่น้ำใหญ่ก็ตี (แม่)น้ำหากไหลแต่สี่ทิศมานั้นก็วุฒินักแล ผิมียอมปลวกทางหรีดแล หนบุพพกิตติจักมีบาล มีหนอาคเนย์มักเป็นคำ(คติ)(ให้หา)ข้าวตอกดอกไม้ปฐา แล้วพินเสียเทอะ มีหน(ทิศ)ใต้จักมีสุขด้วยอาหารดี มีไม้ไร(ต้นไร)ไม้แทนไม้ชุมพู่(ชุมพู่)ไม้ลมแล้ง(ต้นคุณ)เป็น(ปลูก/เกิดเอง)ใกล้เรือนปดี หื้อ(ให้)พินเสีย มีไม้ม่วง(มะม่วง)ไม้เกียง(ต้นเกียงคล้ายต้นหว้า)หน (ทิศ)บุพพกิตติ หน(ทิศ)พายัพมีไม้บุษราคัมก็ตีแล . หน(ทิศ)หรีดมีไม้หนูน(ขนุน)ดี หน(ทิศ)ใต้มีไม้ขามป้อม(มะขามป้อม)ดี (ทิศตะ)วันออกมีกล้วยดีแล ไม้เสียว(ต้นพญาเสือโคร่ง) ไม้ตาล(ต้นตาล)ไม้พุ่ม(ไม้ขนาดกลางเป็นพุ่ม)มีเครือเขาหวายเกี่ยว(อ้อม/ล้อม)ขึ้นก็ตี ไม้ทั้งหลายผุ่งนี้มีที่ใดควรระ(ตัดทิ้ง)เสียหื้อหมดไสแล้ว เยียะ(จะ)อยู่ดีแล ผิมจักตั้งบ้านใหม่ หลอนเทิก(หากที่ดินที่จะสร้าง)นั้นมีจอมปลวกใหญ่ หื้อ(ให้)ตั้ง(สร้างบ้าน)ไกล 12 วา(และ)คอกแล (ถ้าใกล้)ข้างไม้ใหญ่หื้อ(ให้)ตั้ง(สร้าง)ไกล 25 วา ผิมไม้ม่วงใหญ่หื้อ(ให้สร้าง)ตั้งไกล 21 วา มีน้ำบ่อหื้อ(ให้สร้าง)ตั้งไกล 21 วา จึงวุฒิ(เจริญรุ่งเรือง)ดีแล

แปลงเรือนอย่าหื้อตัดประตูบ้าน

อัน 1 แปลงเรือนอย่าหื้อตัดประตูบ้านจักมีอุบาทว์บตีแล ไม้ตาเสือ ไม้กก ไม้เตื่อ ไม้เตื่อไม้สำโรง ไม้ไทร ไม้จั่ว ไม้ทองกลาง ไม้ตีนเป็ด ไม้เคล็ดเคล้า ไม้ตาล ไม้ทั้น

(พุทรา) ไม่กลัว ทั้งหลายฝูงนี้อย่าแปลงเรือนแล ร่มเงาไม้มาเทิงอยู่ติดกัน มักเป็นคำมัก เสียขาวของปติ หื้อบูชาพันเสียเทอะ ลักษณะบ้านสุดหนี้แล (กฎหมายวัดกาศา หน้า 81 เล่ม 6)

ติดตามจารย์ร่มเงามีสนี้ ยังมีบ้าน 2 อัน ร่มรั้วอันเดียวกัน ผู้ 1 ปลุกไม้ ม่วงตัน 1 ในบ้านแห่งตน กิ่งคา 1 ค้อมสูในบ้านแห่งตน กิ่งคา 1 ค้อมไปสูในบ้านแห่ง ท่านผู้ 1 เมื่อหมาก ม่วงนั้นเป็นลูกหล่นตก เจ้าตันไปเก็บมาขายกิน เจ้าบ้านคืบว่าสัง ยังมีวัน 1 ชาว(บ้าน) หั้น หมากม่วงหล่นลายจึงไปเก็บเอามากินพรวง เจ้าหมากม่วงจึง ว่าหื้อ 2 ขา ลวดติดกัน เมื่อรอด เจ้าขุนตัดแต่งบ่าวชายไปพิจารณา ดู หั้นเกล้าไม้ม่วงอยู่ บ้านผู้ 1 กิ่งไปอยู่ร่มบ้านผู้ 1 จึงเมื่อบอกเจ้าขุนซุอัน เจ้าขุนจึงว่าเจ้าหมากม่วงได้ 2 ส่วน เจ้าบ้านได้ ส่วน 1 เหตุไม้ม่วงไปกวมสวนเรือก เฝือกบ้านเพิ่นแล เจ้าหมากม่วงหลังมีคำ คิดพ้อยบคิด พ้อยไปว่ากำสนี้ หื้อเจ้าหมากม่วงได้ ล้างกว้าน (ค่าปรับ) 22 เพื่องเทอะ พระยาพิมพิสารตัดแต่งตามในเมืองราชคนนคร (ราชคฤห์) มีสนี้แล (กฎหมายวัด กาศา ใน พิธินัย ไชยแสงสุกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมายโบราณล้านนา 2531 หน้า 81 และ หน้า 89 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง แปลงเรือนอย่าหื้อ(ให้)ตัด(ตรงกับ)ประตูบ้าน จักมีอุบาทว์ปติแล ไม้ตาเสือ (ต้นยอ) ไม้กกอก(มะกกอก) ไม้เตือ(มะเตือ) ไม้สำโรง ไม้ไทร(ต้นไทร) ไม้จั่ว ไม้ ทองหลวง ไม้ตีนเป็ด ไม้เคล็ดเกล้า ไม้ตาล ไม้พัน(พุทรา) ไม้กลัว(ต้นกลัว) ทั้งหลาย ฝูงนี้อย่าแปลงเรือนแล ร่มเงาไม้มาเทิง(ถึง)อยู่ติด(ทะเลาะ)กัน มักเป็นคำ(คดี)มักเสียขาว ของปติ หื้อ(ให้)บูชา(แล้ว)พันเสียเทอะ ลักษณะบ้านสุดหนี้แล

ตัด(สิน)ตามจารย์ร่มเงามีสนี้ ยังมีบ้าน 2 อัน(หลัง) ร่มรั้วอันเดียวกัน ผู้ หนึ่ง ปลุกไม้(มะ)ม่วงตัน 1 ในบ้านแห่งตน กิ่ง(และ)คาคบกิ่งหนึ่งค้อมสูในบ้านแห่งตน กิ่งคาหนึ่ง ค้อมไปสูในบ้านแห่งท่านผู้หนึ่ง เมื่อหมากม่วงนั้นเป็นลูก(ก็)หล่นตก เจ้า (ของ)ตันไปเก็บมาขายกิน เจ้าบ้านคืบ(ก็)บ่ว่าสัง(อะไร) ยังมีวันหนึ่ง ชาว(บ้าน)หั้น(เห็น) หมากม่วงหล่นลาย(หล่น)จึงไปเก็บเอามากินพรวง(บ้าง) เจ้าหมากม่วงจึงว่า(ต่อว่า)หื้อ (ทำให้) 2 ขา(คน) ลวดติด(จึงทะเลาะ)กัน เมื่อรอด(นำเรื่องไปถึง)เจ้าขุนตัดแต่ง (พิจารณา) บ่าวชายไปพิจารณา ดู หั้นเกล้า(ต้น)ไม้ม่วงอยู่บ้านผู้หนึ่ง (แต่)กิ่งไปอยู่ร่ม บ้านผู้หนึ่ง จึงเมื่อ(ไป)บอกเจ้าขุนซุ(ทุก)อัน(ประการ) เจ้าขุนจึงว่าเจ้าหมากม่วง(มีสิทธิ) ได้ 2 ส่วน เจ้า(ของ)บ้านที่กิ่งลำเข้ามาได้ 1 ส่วน เหตุ(ว่า)ไม้(มะ)ม่วงไปกวม(ลำ)เข้า ไปในสวนเรือกเฝือก(ด้านใน)บ้านเพิ่น(ของท่าน)แล เจ้าหมากม่วงหลัง(ควร)มีคำคิด (ความคิด)พ้อย(หาก)บคิด(ไม่คิด) พ้อย(หาก)ไป(ต่อว่า)กำ(คำพูด)อันนี้ หื้อ(ให้)เจ้า

หมากม่วงได้ล้างกว้าน (กว้าน หมายถึงศาลที่พิจารณาคดี โดยเสียค่าปรับ) 22 เพื่อ
เทอะ พระยาพิชัยสารตัดแต่งตามในเมืองราชคชนคร (ราชคฤห์) มีฉันทนี้แล

ทำนาคด้วยกันลักน้ำ

อัน 1 เยียะนาจิมกันชวนกันไปเอน้ำไป อยู่ลักเอน้ำท่าน ลักข้างหล่องทางเสีย
เจ้าได้ฆ่าตาย อย่าว่าถ้าแก่เจ้าของ ผิว่าบได้ฆ่าผู้ลัก เจ้าใหม่หื้อใหม่หมื่นพัน
(11,000) เบี้ย อัน 1 ขุดเหมืองผ่านาไปภายหน้า ก็บต้องบ่ถามท่าน หื้อใหม่ 11,000
เบี้ย (กฎหมายวัดกาสี ใน พิธิณัย ไชยแสงสุขกุลและคณะ. รายงานการวิจัยกฎหมาย
โบราณล้านนา 2531 หน้า 101 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 เยียะ(ทำ)นาจิม(ติด)กัน ชวนกันไปเอน้ำ(จากเหมืองฝาย)ไป อยู่ลักเอน้ำ
ท่าน ลักข้าง(ระบาย)หล่อง(ร่องน้ำ)ทางเสีย เจ้า(ของน้ำ)ได้ฆ่าตาย อย่าว่าถ้าแก่เจ้า
ของ(น้ำ) ผิว่าบได้ฆ่าผู้ลัก (ให้)เจ้า(ของน้ำ)ใหม่หื้อใหม่(ปรับ) 11,000 เบี้ย อัน 1 ขุด
เหมืองฝาย(ตัดที่)นา ไปภายหน้าก็บต้องบ่ถาม(ไม่สอบถาม)ท่าน หื้อใหม่(ให้ปรับ)
11,000 เบี้ย

ห้ามผีชาแขวนข้ามด่าน

มาตรา 1 ผู้ใดระนองอาจห้ามผีชาแขวนข้ามด่านแดนไปฝั่งไปเผาก็ดี ผี
นอกพระนครเอาไปในพระนครก็ดี ผู้ใดทำดังนี้ละเมิด ให้ใหม่ดุดังใจทุกคน (อนุโลม
ฎาณฯ หน้า 31 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

มาตรา 1 ผู้ใดทงองอาจ ห้ามผี(ศพ)ชาแขวนข้ามด่านแดนไปฝั่งไปเผาก็ดี ผี
(ศพ)นอกพระนครเอาไป(เผา)ในพระนครก็ดี ผู้ใดทำดังนี้ (ถือว่า)ละเมิด ให้ใหม่ดุดังใจ
ทุกคน

โจรปล้นเรือนเกวียนเรือนจัวควายต่าง

มาตรา 1 โจรปล้นเรือนเกวียนเรือนจัวควายต่าง หาบคอน ให้เพื่อนบ้าน
เพื่อนค้าช่วยเอาโจรจนได้ ถ้าเพื่อนค้ามิช่วยโจรเอาทรัพย์สินไปได้ ท่านว่าเพื่อนบ้าน
เพื่อนค้าสมรมกับด้วยโจร ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าช่วยรบ โจรโจรเอาทรัพย์สินไปมิได้ ผู้ตาม

โจรบาดเจ็บ ให้เจ้าทรัพย์เสียน้ำมันทำขวัญผู้เจ็บเพราะ ได้ทรัพย์ตนคืน (อนุโลมญาณฯ หน้า 24 เล่ม 6 หน้า 974)

ภาษาไทยกลาง

มาตรา 1 โจรปล้นเรือนเครือญาติเรือนวัวควายต่างหาบคอน ให้เพื่อนบ้านเพื่อนค้าช่วยเอาโจรจนได้ ถ้าเพื่อนค้ามิช่วย (ต่อมา)โจรเอาทรัพย์ส่งคืนไปได้ ท่านว่าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าสมรม(สมคบ)กับด้วยโจร ถ้าเพื่อนบ้านเพื่อนค้าช่วยรบโจร โจรเอาทรัพย์ไปมิได้ ผู้ตามโจรบาดเจ็บ ให้เจ้าทรัพย์เสียน้ำมันทำขวัญผู้เจ็บ เพราะได้ทรัพย์ตนคืน

คนป่าตีกันแทงคนตาย

มาตรา 1 คนป่าตีกันแทงคนตาย จะไหมคนป่า ท่านว่าหมี(ไม่)ชอบ เพราะ ว่าป่าหาตำแหน่งแบ่งสัตว์หมีได้ ท่านว่าให้พี่น้องเผ่าพันธุ์นั้นใช้ตัวผู้ตาย ให้เวนคนป่านั้นไปให้แก่พ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์คนป่านั้น จึงชอบ (อนุโลมญาณฯ หน้า 25 เล่ม 6 หน้า 975)

ภาษาไทยกลาง

มาตรา 1 คนป่าตีกันแทงคนตาย จะไหม(ปรับ)คนป่า ท่านว่ามีชอบ เพราะ ว่าป่าหาตำแหน่งแบ่งสัตว์หมีได้ ท่านว่าให้พี่น้องเผ่าพันธุ์นั้น(ชด)ใช้(ค่า)ตัวผู้ตาย ให้เวน(มอบ)คนป่านั้นไปให้แก่พ่อแม่พี่น้องเผ่าพันธุ์คนป่านั้นจึงชอบ

นอแรด ช้าง ม้า เฒ่า ครั่ง เป็นส่วยเจ้า

มันมักส่อท่านหื้อผิดกันคือว่านอแรด ช้าง เฒ่า ครั่ง หล้าเป็นส่วยเป็นเขาแต่เจ้ามัน พ้อยตระหมวนเข้ามาเป็นของมัน ค่ถึงแก่โทษใหม่ 110 ของอันมันตระหมวนเอามีเท่าใด หื้อถอดคืนนับเสี่ยง (หัตถกัมมฯ หน้า 1 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

มันมักส่อท่านหื้อผิด(ให้ทะเลาะ)กันคือว่า นอแรด ช้าง เฒ่า(เฒ่า) ครั่ง หล้า(ควร)เป็นส่วยเป็นเขา(ส่วย)แต่เจ้า(นายของ)มัน พ้อย(หาก)ตระหมวน(รวบรวม)เข้ามาเป็นของมัน ค่(ก็)ถึง(เป็น)แก่โทษ(ปรับ)ใหม่ 110 (สิ่ง)ของ อันมันตระหมวนเอามีเท่าใด หื้อ(ให้)ถอดคืน(ส่งคืน)นับเสี่ยง

โลกที่นา

อัน 1 เล่า ผู้ใดมีใจโลกลักเอาที่ดินไร่นาแห่งท่านล้ำเขตล้ำแดนด้วยอันประจวบ
แห่งเอาของท่าน หื้อใส่สินไหมค่าคอ 440 เหตุว่าแผ่นดินหนา 2 แสน 4 หมื่นโยชน์ก็มีค่า
มากตาย หน วินัยพระพุทเจ้าเล่า ภิกขุตนใดมีโดยจิตอันโลกและได้ชิงอารามท่านและ
ลักย้ายที่แดนแห่งท่านก็ได้แก่มูลเจตแล (หัตถกัมมฯ หน้า 2 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่งเล่า ผู้ใดมีใจโลกลักเอาที่ดินไร่นาแห่งท่าน ล้ำเขตล้ำแดนด้วยอันประจวบ
ชมแห่งเอาของท่าน หื้อ(ให้)ใส่สินไหมค่าคอ 440 เหตุว่าแผ่นดินหนา 2 แสน 4 หมื่นโยชน์
ก็มีค่ามากตาย หนวินัย(ตามวินัย)พระพุทเจ้าเล่า ภิกขุตนใดมีโดยจิตอันโลกและได้ชิง
อาราม(ของ)ท่านและลักย้ายที่แดนแห่งท่านก็ได้แก่มูลเจตแล

สมุดติราช (ปฐมคัมภีร์ตั้งโลก)

ที่นี้จักพิจารณายังปฐมคัมภีร์ตั้งโลกแห่งพระยาสมุดติราชมีดังนี้ ผู้มีประยา
จุงรู้ดังนี้ เทอะ ในกาลเมื่อตั้งแล้วแห่งปฐมกับวันนั้น ข้าวสาลีคือว่า ข้าวแห่งเราหาก
เกิดเป้นต้นเป้นรวงในที่ทุกแห่งแล้วก็แตกเป้นข้าวสารตกลงมา คนทั้งหลายก็เอามาต้ม
หุงกินก็มีโอหารสยิ่งนัก กาลยามนั้นอายุคนยืนได้อสงไขยปีแล เมื่อภายหลัง คนทั้งหลาย
ได้กินง่าย ลวดมีบาปธัมมคือว่าหาศีลหาสัจจับได้ มีความโลภมากนัก ข้าวสาลิลวด
แตกเป้นสาร เท่าเป้นข้าวเปลือกย่อยตกเหนือแผ่นดิน คนทั้งหลายก็ลวดเอาข้าวเปลือก
นั้นมาตำหื้อเป้นสารแล้วต้มหุงกิน โอหารสก็ผ่นหาย อายุคนก็ถอยจากอสงไขยปีแล
คนทั้งหลายก็ยังรู้ผิดละอายแต่บาป ก็เร่งชำระบาปกรรมแควนนัก เข้าสาลีอันเป้นเปลือก
ก็บปพอเลี้ยงคนทั้งหลาย กลายเป้นอันมีพุทภิกขุมากนัก คนทั้งหลายจึงสู้กันชิงกันเอา
ข้าวเปลือกอันหล่นตกเหนือแผ่นดินนั้นมากิน ลวดมีกันหะวิวาทกับด้วยกัน โทษก็เกิดมี
มากนัก หาบุคคลผู้จัก (หัตถกัมมฯ หน้า 46 เล่ม 6) เปนใหญ่ตัดแต่งหื้อหายโทษ
แก่เขาหื้อหายภัยโทษอันนั้นได้ ภายหลังเขาจึงจากันว่า เรานี้หากเสมอกันบมีผู้จักเป้น
ใหญ่ แม่นว่าภัยด้อยคำโทษคุณมีก็หาผู้จักตัดแต่งว่าจาหื้อหายโทษและภัยก็บได้ ที่อัน
จำเรญวุฒิกิบัจักมีแก่เราชะแล มาเราจักพิจารณาหาเอายังผู้มีบุญอันยิ่งกว่าเราทั้งหลาย
แล้วจักตั้งไว้หื้อเป้นใหญ่แก่เราทั้งหลาย หื้อสั่งสอนยังคนทั้งหลายหื้อหายเสียยังภัยโทษทั้ง
มวล แล้วแต่งแปลงหื้อเป้นบ้านเป้นเมืองแก่เราเทอะว่าอัน แล้วเขาจึงชุมนุม คนทั้ง
หลายได้ 600 คน ยามนั้น โพธิสัตว์เจ้าแห่งเราอันจุติจากพรหมโลกลงมาเกิดในเมือง
คนมีอายุได้ 7 หมื่น 5 พันปี เปนผู้ยังหนุ่มนัก เหตุว่ายามนั้นอายุ คนยืนได้ 7 ล้าน 6

แสนโกฏิปีแล โพรสัตว์เจ้าอันบัวรวมวลด้วยสติปัญญายิ่งนัก คนทั้งหลายจึงพร้อมกันสมมุติยังโพรสัตว์เจ้าหือเป็นพระยาแก่ คนทั้งหลายจึงได้ชื่อว่าสมมุติราชว่าอัน ยามนั้น จักปรากฏว่าเป้นเชื้อท้าวพระยาบมีแล คนทั้งหลายสมมุติหือเป้น ลวดได้ชื่อว่าพระยาสมมุติราชว่าอันหันแล

คั้นว่าเจ้าได้เป้นพระยาแล้วก็จึงแต่งแปลงบ้านเมืองหือแก่คนทั้งหลาย เอายังวัดอุปาตอยแม่น้ำเป้นเขตเป้นแดน แล้วจึงแต่งหือเป้นเมืองใหญ่เมืองน้อย และคามนี้เมณะต่างต่าง เอานิมิตอันใดอัน 1 เป้นนิมิตใส่ชื่อบ้านเมืองปา (หัตถกัมม์ หน้า 47 เล่ม 6 น. 1040) ดอยแม่น้ำทั้งหลายแต่นั้นมาแล คั้นว่าเมืองอันใดมีพระยาอยู่ได้ 8 หมื่น 7 พัน ตนกษัตริย์อัน จึงได้ชื่อว่ามหารัฐแล เมืองอันใดมีพระยาอยู่รักษได้ 6 หมื่น 5 พัน ตนกษัตริย์อัน นั้น จึงเรียกว่ามณฑลรัฐแล เมืองอันใดมีพระยา ได้ 4 หมื่น 6 พัน ตนกษัตริย์เรียกว่า ปัจจันตรัฐแลล้ากว่านี้เรียกว่าประเทศรัฐแล คั้นว่าประเทศที่ใด บ้านคนอยู่ใกล้กันพอแม่ไก่ลารอดกัน 800 วา พันว่าดังอันประเทศที่นั้นได้ชื่อว่านิคมแล บ้านอันใดใหญ่และกว้าง คนอยู่สองร้อยกระกูลเรียกว่าคามแล

แต่งฉันี้แล้วจึงกฎหมายหือเป้นปี เป้นเดือน เป้นวัน วันเม็ง วันไทย หือเป้นระดู 3 อัน คือว่า เหมันตา คิมหา วัสสาอุตตุ แล้วจึงปรากฏ ยังพระอาทิตย์ออกมาต่อเท้า ถึงตกเรียกว่า ทิวา หือเป้นวัน 1 แต่ตะวันตกถึงออกพายหน้าเรียกว่ารัตติงทิวา ตามเมืองคนว่าล้าเก็ง คนพายหลังมาถึง คนวันหน้า 2 เก็ง คนกับวันทั้งมวล กับกันจึงเรียกว่าเป้นวัน 1 คีน 1 แล้วจึงแต่งว่า 30 วันนี้หือเป้นเดือน 1 แล้วจึงแบ่ง ระดูทั้ง 3 ว่า แลระดูมี 4 เดือน นับทั้ง 3 ระดู มี 12 เดือน 12 เดือนเรียกว่าเป้นปี 1 แล้วแต่งใส่ชื่อหัวที่ ว่า กัด ไค้ แม่ปสี 11 ปสี จึงไคว่ลูกปสี 12 ปสีจึงไคว่ ฉันี้แล้วจึงใส่ชื่อ วันเม็ง ว่า 1.2.3.4.5.6.7. เจ็ดวันไคว่ เหตุว่าพระอาทิตย์เกิดก่อนตั้งก่อนพระจันทร์ พระจันทร์ถัด ลำดับกันฉันี้แล ยามนั้นราหูบมีไพลวดบับมัน เหตุั้นวันราหู (หัตถกัมม์ หน้า 48 เล่ม 6 น. 1042) ลวดบมีเพื่ออันแล

พันดังราหูนั้นมีความเคียดว่าเขาบับนุก หือท้าวพระยาแลคนทั้งหลายแต่งปี เดือน เท้านับแต่เขาเป้นประธานสิ่งเดียวกะดีก่อนทะรา ก็บ่เทียวทวยเขาแล ภูหากจัก เทียวหนทักขิณะพร่องชาว่าฉันี้แล้วแล เหตุั้นราหูนี้เทียวหย่อ คันมันจวบพบ 1 และ 2 ที่ใด มันยอมกะทำร้ายหือหาเดชะ รัสมีบได้เพื่ออันแล ภายหลังเขาจึงใส่แม่วันไทยว่า ร่วง ลูกวันว่า ไล่ ด้วยลำดับ 10 วันไคว่ แม่ 12 วันไคว่ ลูกแล ออกในสุริยโพ้นแล ภายหลังมา บาบักมัมแห่งคนทั้งหลายแรงนัก ข้าวสาสิอันเป้นเปลือก หล่นตกก็น้อย คนทั้งหลายเอามาเลี้ยงชีวิต ฝูงมีกำลังมากก็พอกินคุ้ม ลูบ 2 เดือน ฝูงมีกำลังอันน้อยก็บ่พอกิน เยียะ

เมื่อกียังสิบหายตายเสีย คนทั้งหลายจึงจกกันว่า เราจักเอาสิ่งมากินหา คนผู้มัวชั่ว น้อย เสียแล้วก็ไปหาชอกกินแต่คนผู้มัวเสีย ยามนั้น เงินค่าแก้วเหล็กทองขึ้นชะงักกับ เปนของคนเพื่อ อันว่าคำซื้อขายก็มีเพื่อ เขาจึงเข้าไปไหว้พระยาหันแล

พระยาสมมุติราชจึงกล่าวว่า ขาดิพิชชะข้าวกล้านี้หากเกิดงอกออกแต่แผ่น ดินมาตาย สูททั้งหลายจึงรวมเอาข้าวที่อันมีเปลือกนั้นไปผุยไว้ที่เปนเปือเปนเปิกเปนตม แต่ 10 วัน 20 ตุรา คั้นว่า ข้าวสาลีผู้งั้นหากงอกออกมาดังอัน สูจ่มากล่าวแก่ภูเทอะ เขาก็ทำตามพระยาหากว่ารูปะการอยู่นานได้ 10 วัน 20 วัน (หัตถกัมม์ หน้า 49 เล่ม 6 น. 1043)ข้าวสาลีอันนั้นก็แตกเปนพิชชะพืชงอกออกมาแท้ เขาก็ไปไหว้สาพระยา พระยาจึงว่าที่นี้เราบิจบหายแล้วแล สูจ่มไปแปลงแผ่นดินหื้อเปนเปิกตมหื้อกว้างตาม กำลึงสู แล้วจึงเอาข้าวสาลีเปลือกไปหว่านผุยละไว้เทอะ เมื่อนั้น เขาก็ไปกระทำตามคำ พระยาแท้ เปนอันหาเขตหาแดนบได้ เมื่อข้าวแลเป็นต้นเปนวงมาเปนอันเจือจางกันเสีย เขาจึงสู้กันเอา ลวดเป็นคำผิดเถียงกัน จึงว่า ขอมหาราชเจ้าบ้านหื้อผู้ข้าแต่ พระยาว่าหา เขตหาแดนบได้ฉันนั้นบิตแล พระยาจึงหื้อเขาป้านเปนขอบเปนคันตั้งเปนทนต์กะกว้าง 7 วา ยาว 19 วา เปนแลไว้ แล้วเอาก่อนหินและต้นไม้มาฝังหื้อเปนเขตเปนแดนแก่เขาแล

แต่นั้นไปหน้า คหื้อเขาผุยหว่านข้าวในที่แดนของไผของมัน แล้วทำตาม กำลึงเขาก็พอเลี้ยงชีวิตรอด 12 เดือนแล ในแผ่นดินทั้งมวลก็เปนแผ่นดินแห่งพระยา พระยาก็แต่งว่าหื้อถวายเป็นส่วยไรแก่พระยา แลปีถวายเป็น 11 โกฎิ คือว่า 7 ล้าน 6 แสน 5 หมื่น 2 พัน 5 ร้อยโทณะ 7 สิบโทณะปลาย 9 พันข้าวเปลือกแล แดนแต่นั้นไปหน้า พระ ยาดนนั้นก็ได้ชื่อว่า ขัตติยา ว่าเปนใหญ่แก่ไร่นาคามเขต ทั้งมวลแล เมื่อภายหลัง คน ทั้งหลายก็บังเกิดใจบาปนัก ฆ่ากินชิงสัตว์ในน้ำในบกเปนอาหารเมืมนาน เมืองอันนั้นจึง ได้ชื่อว่า มิคคัทรฐ เมื่อ(หัตถกัมม์ หน้า 50 เล่ม6)ลุนนี้ลวดขัดไม้ก็กับวะเสีย จึงแปล เรียกว่า มัคคะรัฐว่าเปนเมืองตั้งหัวที่แล คนทั้งหลายตั้งเปนไร่นาหัวที่ก็ในเมืองมัคคะ ฐรัฐก่อน เหตุตั้งอันขอบนาชาวมัคคะรัฐลวดงามเสมอพระเจ้า จึงหื้อเจ้าอนนท (ใบ ลานเลอะเลือน) ผ่าหื้อเหมือนเพื่ออันแล

แรกแต่นั้นไปหน้า คนทั้งหลายเอากการท้าวพระยาใช้สอย ก็เปนอันกิจเต็ม นักพระยาจึงว่า ไร่นาบ้านช่องสูสร้างแปลงนั้น ก็เปนที่คนจักอยู่ดีหลี แม่นสูจักกะทำการ กินก็ยังยากสันนี้ ส่วยไรอันสูหลังได้หื้อแก่กูนั้นมีน้อยมากเท่าใด หื้อผาเปน 8 ส่วนแล้ว เอามาหื้อแก่กู 2 ส่วนล้าันไว้แก่สูเทอะว่าสันนี้ แล้วจึงแต่งหื้อเปนนาขุมแต่เขาแดนนั้น มาแล แต่มานั้นมา คนทั้งหลายก็ประกอบด้วย โลกโทษตันทามากนัก กระทำไร่นาก็บับ เขตแดนของตัว ก็โลกเอาที่แดนของแห่งทูลาน ลวดได้ผิดเถียงกัน พระยาจึงแต่งเปนโลก ทนต์แก่คนผู้โลกผู้ลักเอาที่ทานของท่านไว้ฉันนี้แล (หัตถกัมม์ เล่ม 6 หน้า 46-49)

ภาษาไทยกลาง

ทีนี้จักพิจารณายังปฐมคัมภีร์ตั้งโลกแห่งพระยาสมมุตติราชมีดังนี้ ผู้มีพระยา (ปัญญา) จังรู้ตั้งนี้เทอะ ในกาลเมื่อตั้งแล้วแห่งปฐมกับนั้น ชาวสาละคือว่าชาวแห่งเราหาก เกิดเป็นต้นเป็นรวงในที่ทุกแห่ง แล้วก็แตกเป็นข้าวสารตกลงมา คนทั้งหลายก็เอามาต้ม หุงกินก็มีโอชารสยิ่งนัก กาลยามนั้นอายุคนยืนได้สองไชยปีแล เมื่อภายหลัง (หลัง) คนทั้งหลายได้กินง่าย ลวด (จึง) มีบาปกรรมคือว่าหาศีลหาสัจจะบ่ได้ มีความโลภมากนัก ชาวสาละลวด (จึง) บ่ (ไม่) แตก (ออก) เป็น (ข้าว) สาร เท่าเป็นข้าวเปลือกย่อยตกเหนือแผ่นดิน คนทั้งหลายก็ลวดเอาข้าวเปลือกนั้นมาตำหื้อ (ให้) เป็น (ข้าว) สารแล้วต้มหุงกิน โอชารสก็ผ่อน (ลด) หาย อายุคนก็ถอยจากสองไชยปีแล คนทั้งหลายก็ยังบ่ (ไม่) รู้เผ็ดละอาย (ละอาย) แต่บาป ก็เร่งเข้ามีบาปกรรมแควน (มาก) นัก เข้าสาละอันเป็นเปลือกกับ (ไม่) พอลี้ยงคนทั้งหลาย กลายเป็นอันมีทุกข์ภัยมากนัก คนทั้งหลายจึงสู้ (แย่ง) กันชิงกันเอา ข้าวเปลือกอันหล่นตกเหนือแผ่นดินนั้นมากิน ลวดมีกันหะวิวาทกับด้วยกัน โทษก็เกิดมี มากนัก หาบุคคลผู้จัก (หัตถกัมม หน้า 46 เล่ม 6) เป็นใหญ่ตัดแต่ง (พิจารณาคติ) หื้อ (ให้) หายโทษแก่เขา หื้อ (ให้) หายภัยโทษอันนั้นบ่ได้ ภายหลัง (หลัง) เขาจึงจา (เจรจา) กัน ว่า เราทั้งหลายหากเสมอกันบ่ (ไม่) มีผู้จักเป็นใหญ่ แม่นว่าภัย (ทะเลาะ) ถ้อยคำ โทษคุณมี ก็หา ผู้จักตัดแต่ง (พิจารณาคติ) ว่าจา (ตัดสิน) หื้อ (ให้) หายโทษและภัยกับ (ไม่) ได้ ที่อันจำเรียว วุฒิก็บ่จักมี (ไม่เกิด) แก่เราชะแล มาเราจักพิจารณาหาเอาอย่างผู้มีบุญอันยิ่งกว่าเราทั้งหลาย แล้วจักตั้งไว้หื้อ (ให้) เป็นใหญ่แก่เราทั้งหลาย หื้อ (ให้) สั่งสอนยังคนทั้งหลายหื้อ (ให้) หายเสียยังภัยโทษทั้งมวล แล้วแต่งแปลง (แต่งตั้ง) หื้อ (ให้) เป็นบ้านเป็นเมืองแก่เราเทอะว่า อัน

แล้วเขาจึงชุมนุมคนทั้งหลายได้ 600 คน ยามนั้นโพธิสัตว์เจ้าแห่งเราอัน จุตติ (ตาย) จากพรหมโลกลงมาเกิดในเมืองคน มีอายุได้ 7 หมื่น 5 พันปี เป็นผู้ยังหนุ่มนัก เหตุว่ายามนั้นอายุคนยืนได้ 7 ล้าน 6 แสนโกฏิปีแล โพธิสัตว์เจ้าอันบัวรมวล (บริบูรณ์) ด้วยสติปัญญายิ่งนัก คนทั้งหลายจึงพร้อมกันสมมุติยังโพธิสัตว์เจ้า หื้อ (ให้) เป็นพระยาแก่คนทั้งหลายจึงได้ชื่อว่าสมมุตติราชว่าอัน ยามนั้น จักปรากฏว่าเป็นเชื้อท้าวพระยาบ่ (ไม่) มีแล คนทั้งหลายสมมุติหื้อ (ให้) เป็น ลวด (จึง) ได้ชื่อว่า พระยาสมมุตติราชว่าอัน นั้นแล

คั้นว่าเจ้าได้เป็นพระยาแล้ว ก็จึงแต่งแปลงบ้านเมืองหื้อ (ให้) แก่คนทั้งหลาย เอา ยังวัดอุปาดอยแม่น้ำเป็นเขตเป็นแดน แล้วจึงแต่งหื้อ (ให้) เป็นเมืองใหญ่เมืองน้อยและ ความนิเมนะต่าง ๆ เอนามิตอันใดอันหนึ่งเป็นนิมิตใส่ชื่อบ้านเมืองอุปาดอย (หัตถกัมม

หน้า 47 เล่ม 6 น. 1040)แม่น้ำทั้งหลายแต่นั้นมาแล คั้นว่าเมืองอันใดมีพระยาอยู่ได้ 8,700 คน รักษาตั้งอัน จึงได้ชื่อว่ามหารัฐแล เมืองอันใดพระยาอยู่รักษาได้ 65,000 คน นั้นจึงเรียกว่ามณฑลรัฐแล เมืองอันใดมีพระยาได้ 46,000 คน รักษาเรียกว่าปัจฉิมรัฐแล ล้ากว่านี้เรียกว่าประเทศรัฐเสียแล คั้นว่า(หากว่า)ประเทศที่ใดบ้านคนอยู่ใกล้กัน พอแม่ไก่ล่า(ออกหากิน)รอด(ถึง)กัน 800 วา พ้นว่าตั้งอันประเทศที่นั่นได้ชื่อว่านิคมแล บ้านอันใดใหญ่และกว้างคนอยู่ 200 กระกูลเรียกว่าคามแล

แต่งฉันที้แล้วจึงกฎหมายหื้อ(ให้)เป็นปีเป็นเดือนเป็นวัน วันเม็ง(นับตามปฏิทิน มอญโบราณ) วันไทย หื้อ(ให้)เป็นระดู(ฤดู) 3 อัน(ฤดู)คือว่า เหมันตา(พฤษภาคม) คิมหา (ฤดูร้อน) วัสสาอุตตุ(ฤดูฝน) แล้วจึงปรากฏยังพระอาทิตย์ออกมาต่อเท่าเถิง(ตราบถึง) (เวลาพระอาทิตย์)ตกเรียกว่าทิวาหื้อ(ให้)เป็นวันหนึ่ง แต่ตะวัน(ดวงอาทิตย์)ตกเถิง(ถึง) ออก ภายหน้าเรียกว่ารัตติงทิวาตามเมืองคนว่าล้าเถิงคนภายหลังมาถึง คนวันหน้าสอง เถิง คนกับวันทั้งมวล(เข้า)กับกันจึงเรียกว่า เป็นวันหนึ่งคั้นหนึ่ง แล้วจึงแต่งว่า 30 วันนี้ หื้อ(ให้)เป็นเดือนหนึ่ง แล้วจึงแบ่ง ระดู(ฤดู)ทั้ง 3 ว่าแล ระดู(ฤดู) มี 4 เดือน นับทั้ง 3 ระดู(ฤดู) มี 12 เดือน 12 เดือนเรียกว่าเป็นปีหนึ่ง แล้วแต่งใส่ชื่อหัวที่(แรก)ว่ากัตได้ แม่ปี 11 ปี จึงโคว(ครบรอบ)ลูกปี 12 ปีจึงโคว(ครบรอบ) ฉันที้แล้วจึงใส่ชื่อ วันเม็งว่า 1.2.3.4.5.6.7. เจ็ดวันโคว เหตุว่าพระอาทิตย์เกิดก่อนตั้งก่อนพระจันทร์ พระจันทร์ถัด ลำดับกันฉันที้แล ยามนั้นราหุ(ไม่)มีไผ(ผู้ใด)ลวด(จึง)บ่น(คิดถึง)มัน เหตุฉันที้วันราหุ (หัตถกัมม์ หน้า 48 เล่ม 6 น. 104) ลวด(จึง)บ่น(ไม่มี)เพื่ออันแล(ด้วยเหตุฉันที้แล)

พันดัง(ส่วน)ราหุนี้ มันมีความเคียด(โกรธ)ว่าเขานับ(ไม่นับถือ)กู หื้อ(ให้)ท้าว พระยาแลคนทั้งหลายแต่งปีเดือน เถ้านับแต่เขาเป็นประธานสิ่งเดียวก็ดีกว่าท้าว กีบ เทียว(ไม่เดิน)ทวย(เดินตาม)เขาแล กูหากจักเทียว(เดิน)หนทักขิณะพว่อง(บ้าง)ชาวฉันที้ แล้วแล เหตุฉันที้ราหุนี้เทียวหย่อ(ย่อ/สั้น) คั้นมันจวบพบ 1 และ 2 ที่ใด มันยอมกระทำ ร้ายหื้อ(ให้)พระอาทิตย์และพระจันทร์หาเดชะรัศมี(ไม่)ได้เพื่ออันแล ภายหลังเขาจึงใส่ แม่วันไทยว่า ร้าง ลูกวันว่า ใส่ ด้วยลำดับ 10 วันโคว(ครบ) แม่ 12 วันโควลูกแล ออก(ปรากฏ)ในสุโรหัพพะแล ภายหลังมาบาปกรรมแห่งคนทั้งหลายแรงนัก ข้าวสาละอัน เป็นเปลือก หล่นตก(ลงมาจำนวน)ก็น้อย คนทั้งหลายเอามาเลี้ยงชีวิต ฝูงมีกำลังมากก็ พอกินคุ้มสิบสองเดือน ฝูงมีกำลังอันน้อยก็(ไม่)พอกิน เยียะเมิน(ยิ่งนานวัน)ก็ยิ่งฉิบหายตายเสีย คนทั้งหลายจึงจา(คุย)กันว่า เราจักเอาสัง(สิ่งใด)มากินชา คนฝูงมีข้าว น้อยเสีย(หมด)แล้วก็ไปหาขอกินแต่คนฝูงมี(ข้าว)แล ยามนั้น เงินคำแก้วเหล็กทองขึ้น (ตะกั่ว)ชะงัว(ในที่นี้คือชื่อแร่ชนิดหนึ่ง)ก็(ไม่)เป็นของคน(มนุษย์)เพื่อ อันว่าคำซื้อขาย (การค้าขาย)ก็(ไม่)มีเพื่อ เขาจึงเข้าไปให้พระยาเห็นแล

พระยาสมมุตติราชจึงกล่าวว่า ชาตพิชชะ(พิช)ข้าวกล้านี้ หากเกิดงอกออก แต่แผ่นดินมาตาย สู(ท่าน)ทั้งหลายจึงรวม(รวม)เอาข้าวที่อันมีเปลือกนั้นไปผุย(โปรย)ไว้ที่เป็นเปอะ(โคลน)เปนเปือกตม แต่ 10 วัน 20 ดูราค้นว่า ข้าวสาลีฝุ่งนั้นหากงอกออกม้าง อัน สู(ท่าน)จึงมากล่าวแก่ภูเทอะ เขาก็กระทำตามพระยาหากว่าซู(ทุก)ประการ อยู่ นานได้ 10 วัน (หัตถกัมม์ หน้า 49 เล่ม 6 น. 1043) 20 วัน ข้าวสาลีอันนั้นก็แตกเป็นพิช ชะพืงงอกออกมาแท้ เขาก็ไปไหว้สาพระยา พระยาจึงว่าที่นี้เราบ(ไม่)ฉิบหายแล้วแล สู จึ่งไปแปลงแผ่นดินหื้อ(ให้)เป็นเปือกตมหื้อ(ให้)กว้างตามกำลังสู(ของท่าน) แล้วจึงเอา ข้าวสาลีเปลือกไปหว่านผุย(โปรย)ละ(ทิ้ง)ไว้เทอะ เมื่อนั้นเขาก็ไปกระทำตามคำ(แนะนำ) ของพระยาแท้เป็นอันหาเขตหาแดนบ(ไม่)ได้ เมื่อข้าวแลเป็นต้นเป็นงวง(รวง)มาเปิ่นอัน เจือจางกันเสีย เขาจึงสู้(ชิง)กันเอา(ข้าว) ลวด(จึง)เป็นคำผิดเถียงกัน (เขา)จึงว่าขอ มหาราชเจ้าบันหื้อ(ให้)ผู้ข้าแต่ พระยาว่าหาเขตหาแดนบได้ฉันนี้ บดีแล พระยาจึงหื้อ (ให้)เขาบ้าน(ดินพูน)เป็นขอบเป็นคันตั้งเป็นทันทะกว้าง 7 วา ยาว 19 วา เป็นแลไร (นา) แล้วเขาก็ถอนหินและต้นไม้มาฝังหื้อ(ให้)เป็นเขตเป็นแดนแก่เขาแล

แต่นั้นไปหน้าก็หื้อ(ให้)เขาผุย(โปรย)หว่านข้าวในที่แดนของไผ(โคร)ของมัน แล้วกระทำตามกำลังเขา ก็พอเลี้ยงชีวิตรอด 12 เดือนแล ในแผ่นดินทั้งมวลก็เป็นแผ่นดินแห่งพระยา พระยาก็ต่างว่าหื้อถวายเป็นส่วยไร(ส่วย)แก่พระยาแลปีถวายเป็น 11 โกฎิ คือว่า 7 ล้าน 6 แสน 2 พัน 5 ร้อย โทณะ 70 โทณะปลาย 9 พันข้าวเปลือกแล แดนแต่นั้นไป หน้า พระยาตนนั้นก็ได้อธิษฐานว่าใหญ่แก่ไร่นาคามเขตทั้งมวลแล

เมื่อภายหลัง คนทั้งหลายก็บังเกิดใจบาปนักฆ่ากินซึ่งสัตว์ในน้ำในบกเป็น อาหารเมื่อนาน เมืองอันนั้นจึงได้ชื่อว่ามคค์ทธรณครรัฐ (หัตถกัมม์ หน้า 50 เล่ม 6) เมื่อลุน (ภายหลัง)นี้ลวดชัด(เพิ่ม)ไม้กั(สระอิ)กับวะเสีย จึงแปลเรียกว่ามคคครรัฐว่าเป็นเมืองตั้ง หัวที่(แรก)แล คนทั้งหลายตั้งเป็นไร่นาหัวที่กัในเมืองมคคทธรณครรัฐก่อน เหตุตั้งอันขอบนา ชาวมคคทธรรัฐลวดงามเสมอพระเจ้าจึงหื้อเจ้าอาณนท (เลอะเลือน) ผ่าหื้อ(ให้)เหมือนเพื่อ อันแล

แรกแต่นั้นไปหน้า คนทั้งหลายเอากว(ทำงานให้)ท้าวพระยาใช้สอยก็เป็น อันกิจเต็มนัก พระยาจึงว่าไร่นาบ้านของสู(ที่ท่าน)สร้างแปลงนั้น ก็เป็นที่คนจักอยู่ดีหลี แม่นสู(หากท่าน)จักกระทำกรณิกนียักฉันนี้ส่วยไรอันสู(ท่าน)หล้างได้(ควร)หื้อ(ให้)แก่ ภู(พระยา)นั้นมีน้อยมากเท่าใด หื้อ(ให้)ผ่า(แบ่ง)เป็น 8 ส่วน แล้วเอามาหื้อ(ให้)แก่ภู 2 ส่วน ล้างนั้น(ที่เหลือให้)ไว้แก่สู(ท่าน)เทอะว่าฉันนี้แล้ว จึงแต่ง(ตั้ง)หื้อ(ให้)เป็นนาขุมแต่ เขาแดนนั้นมาแล

แต่นั้นมา คนทั้งหลายก็ประกอบด้วยโลกโทษตัณหาหนัก กระทำไร่นาก็
บ(ไม่)นับเขตแดนของตัวเอง) ก็โลกเอาที่แดนของแห่งท่าน ลวดได้ผิดเถียงกัน พระยา
จึงแต่งเป็นโลกทัศน์แก่คนผู้โลก ผู้ลักเอาที่ท่านของท่านไว้ฉันนี้แล

บทลงโทษของพระยาสมมุตราช

มีว่าผู้ใดสร้างโลกเอานาท่านด้วยอันมานะดังอัน ชาวอันมันกระทำนั้นได้
เท่าใด หื้อเจ้านาเจ้าที่เอานับเสีย พุนอันมันได้กระทำยากด้วยแรงนั้นอย่าว่าฤา มีว่าปู้
กะดีลิมกะดี เมื่อลุนจิงรู้มันไปขอจิมเจ้าที่หื้อได้ผ่าข้าวนั้นเป็น 5 ส่วน หื้อค้ายากแรงแม้น
ส่วน 1 เจ้าที่เอา 4 ส่วน มิมันรู้แล้วไปขอจิมเจ้าที่เจ้านานั้น หื้อเจ้าที่เจ้านา ผ่าเอาข้าว
นั้นเป็น 7 ส่วน ไว้หื้อเป็นค้ายากแรงแม้น 2 ส่วน เจ้านาเอา 5 ส่วน ที่แล้วสอนมันเสีย
อย่า หื้อมันเยยะซ้ำ (หัตถกัมมัฯ หน้า 51 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

มีว่าผู้ใดสร้างโลกเอานาท่านด้วยอันมานะ(อวดดี)ดังอัน ชาวอันมันกระทำ
นั้นได้เท่าใด หื้อ(ให้)เจ้านาเจ้าที่(ยึด)เอานับเสีย พุน(ส่วน)อันมันได้กระทำยากด้วย
แรง(งาน)นั้นอย่าว่าฤา มีว่าป(ไม่)รู้ก็ดีลิมก็ดี เมื่อลุน(ภายหลัง)จิงรู้มันไปขอจิม(จาก)เจ้า
ที่(นา) หื้อ(ให้)ได้ผ่า(แบ่ง)ข้าวนั้นเป็น 5 ส่วน หื้อ(ให้)ค้ายากแรงแม้นส่วน 1 เจ้าที่(นา)
เอา 4 ส่วน มิมันรู้แล้วไปขอจิม(ด้วย)เจ้าที่เจ้านานั้น หื้อ(ให้)เจ้าที่เจ้านา ผ่า(แบ่ง)
เอาข้าวนั้นเป็น 7 ส่วน ไว้หื้อ(ให้)เป็นค้ายาก(ค่าเหนื่อย)แรงแม้น 2 ส่วน เจ้านาเอา 5
ส่วน ที่แล้ว(ส่ง)สอนมันเสีย อย่า หื้อ(ให้)มันเยยะ(กระทำ)ซ้ำ(อีก)

ลวงเอาที่นาท่าน

ผู้ใดลวงเอาที่นาท่านบ่ทันปลูกข้าวเท่านั้น หื้อกฎหมายยังนานั้น ทุกปีได้
ข้าวเท่าใด หื้อผ่าเก็งหื้อไว้แถมมันใช้เก็ง 1 มีว่ามันลิมและบู้ รู้แล้วไปยอมมัน หื้อผ่าเป็น
5 ส่วน หื้อมันใช้ 2 ส่วน เปนสินไหมแล มิรู้แล้วยังมีมานะยอมท่านนั้นหื้อผ่าเป็น 3 ส่วน
เอาจิงมัน 2 ส่วน ไว้หื้อมัน ส่วน 1 แล้วสอนมันเสีย อย่าหื้อมันกระทำซ้ำ (หัตถกัมมัฯ ใน
พิธิณัย ไชยแสงสุกุล และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องกฎหมายล้านนาโบราณฯ สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531 เล่ม 6 หน้า 49(หัตถกัมมัฯ ใน พินินัย ไชย
แสงสุกุล และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องกฎหมายล้านนาโบราณฯ สถาบันไทยคดี
ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531 เล่ม 6 หน้า 49 หน้า 1043)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลองเอาที่นาท่าน ปันปลูกข้าวเท่านั้น หื้อ(ให้)กฎหมาย(จด/บันทึก) ยงนานั้น ทุกปีได้ข้าวเท่าใด หื้อผ่า(ให้แบ่ง)เก็ง(ครึ่ง) หื้อ(ให้)ไว้แก่มั่นใช้เก็ง 1 มิว่า มั่นลืมและบรู๋ รู้แล้วไปยอมนั้น หื้อผ่า(ให้แบ่ง)เป็น 5 ส่วน หื้อ(ให้)มั่นใช้ 2 ส่วน เป็นสินไหมแล มิรู้แล้วยังมีมานะ(อวดดี)ยอม(ยอมแก่)ท่านนั้น หื้อผ่า(ให้แบ่ง)เป็น 3 ส่วน เอาจึงมั่น 2 ส่วน ไว้หื้อ(ให้)มั่น ส่วน 1 แล้ว(สั่ง)สอนมั่นเสีย อย่าหื้อมั่นกระทำ ขี้

บ่อข้าวของ บ่อเหล็ก บ่อเหี้ยก

เมื่อภายลูนบ่อข้าวของจึงเกิดมี บ่อเหล็กเกิดก่อน แล้วเครื่องก็เกิดกับมาแล พระยาแต่งแปลงเป็นพว้าขวานเสียมมุยสี่วะหังวเขาเป็นต้น แล้วบ่อเหี้ยก บ่อขึ้น(ขึ้น) เกิดถัดแล้ว บ่อเงินเกิดบ่อคำเกิดบ่อแก้วผลึกเกิด บ่อแก้วมหาสระเกิด บ่อแก้วปัตตำราก เกิด บ่อแก้วปัพภา บ่อแก้ววิฑูรเกิด บ่อแก้วปวาฬเกิด บ่อแก้ว บ่อมรกตเกิด บ่อแก้ว นิลผักตบเกิด บ่อแก้วนิลละนินเกิดลูนทั้งหลายแล (หัตถกัมม์ หน้า 49 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

เมื่อภายลูนบ่อข้าวของจึงเกิดมี บ่อเหล็กเกิดก่อน แล้วเครื่องก็เกิดกับมา แล พระยาแต่งแปลงเป็นพว้าขวานเสียมมุย(ขวาน)สี่วะหังว(เครื่องมือขุดดินชนิดหนึ่ง) เขา(จอมมักใช้คู่กับจก)เป็นต้น แล้วบ่อเหี้ยก(ตะกั่วผสมดีบุก/สังกะสี)บ่อขึ้น(ตะกั่ว)เกิด ถัดแล้วบ่อเงินเกิดบ่อคำ(ทองคำ)เกิด บ่อแก้วผลึกเกิด บ่อแก้วมหาสระเกิด บ่อแก้วปัตตำ ราก(ปัทมราช/พลอยสีแดง/ทับทิม)เกิด บ่อแก้วปัพภา(อัญมณีชนิดหนึ่ง) บ่อแก้ววิฑูร (ไพฑูรย์)เกิด บ่อแก้วปวาฬ(ประพาฬ/รัตนสีแดงอ่อน)เกิด บ่อแก้วบ่อมรกตเกิดบ่อแก้ว นิลผักตบ(พลอยชนิดหนึ่ง)เกิด บ่อแก้วนิลละนินเกิดลูน(ที่หลัง)ทั้งหลายแล

พิชชะตันไม้หญ้าและเครือเขา

ส่วนว่าพิชชะตันไม้หญ้าและเครือเขาทั้งหลายออกงอกเหนือหน้าแผ่นดินก็ หากด้วยโอฆารสแผ่นดินไผ่ปลูกบ่ง ดังผู้คนทั้งมวลก็บังเกิดมีข้าวของเงินคำแก้วแหวน มากนัก พระยา สมมุติเท่าตนเดียวพิจารณาแต่งแปลงถ้อยคำบ้านเมืองเป็นอันเคร่งใจนัก จึงแต่งหื้อมีเสนาอามาตย์ผู้ใหญ่ไว้ต่างตนแล้ว ถ้อยคำหล้าควรถึงก็จึงถึง บ่หื้อเครื่อง

ใจพระยาหลายแล เรียงนั้นก็จึงตั้งยังเสนาอำมาตย์หื้อแก่ คนผู้รู้สาตร 2 ประการ คือ ว่า วัชรสาตร กัมมกระณะสาตร ว่าเป็นผู้มีประยาหื้อรู้แต่งบ้านแปลงเมืองและพิจารณา ถ้อยคำ หื้อ ระวังเสียยังกพะหวิบาทแล พระยาก็ตั่งหื้อผู้รู้ยังวัชรสาตรหื้อเป็นช่างแก้ว แหวนเงินคำแลจึงตั้งยังคนผู้รู้กัมมกระณะสาตรไว้หื้อเป็นช่างไม้ช่างหินอันกระทำด้วยกำลัง อันหึกหยาบ แล้วจึงตั้งไว้หื้อคนทั้งหลายหื้อเป็นใหญ่ถึงแก่ถ้านันดร(ฐานันดร)ตามคุณ แห่งเขา เป็นต้นว่าเสนาใต้คำ นายเหล้ม นายประตุ นายหนังสือ นายฉาง นายประตุเวีย ยง นายคุ้ม นายจำบ้าน นายเรือน พ่อครัว พ่อเวียกทำการ หื้อมีนายแลคนจันนี้ เมื่อ ภายหลังอุปการกัมมก็เกิดมีแก่คนทั้งหลาย คือว่าฆ่าสัตว์ ลักขของท่าน กระทำมิจจาจน กัมม 2 ประการนี้เกิดก่อน ถัดนั้นคำพรางเล่าสัพพะหลี่เล่ามุสาวาท สุราเมไรย์ บมีเทือ (หัตถกัมม หน้า 52-53 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ส่วนว่าพิชชะ(พิช)ต้นไม้หญ้าและเครือเขา(เถาวัลย์)ทั้งหลายออกงอกเหนือ หน้าแผ่นดิน ก็หากด้วยโอชารสแผ่นดินไผ(ผู้ใด)ปลูกบฝัง(ไม่ปลูก) ตั้งผู้คนทั้งมวลก็ บังเกิดมีข้าวของเงินคำแก้วแหวนมากนั้ พระยาสมมุติเท่าตนเดียว พิจารณาแต่ง แปลงถ้อยคำบ้านเมืองเป็นอันเคร็งใจ(เคร็งใจ)นัก(มาก) จึงแต่งหื้อ(ให้)มีเสนาอำมาตย์ผู้ ใหญ่ไว้ต่าง(แทน)ตนแล้ว ถ้อยคำ(คดี)หล้าง(หาก)ควรถึง(ร้องเรียนถึง)ก็จึงถึง บหื้อเค รังใจ(มิให้เคร็งใจ) (หัตถกัมม หน้า 52 เล่ม 6) พระยาหลายแลเรียง(จาก)นั้น ก็จึง (แต่ง)ตั้งยังเสนาอำมาตย์หื้อ(ให้)แก่ คนผู้รู้สาตร(วิชา) 2 ประการ คือว่าวัชรสาตร (วิชาเกี่ยวกับอญฺมณิ) กัมมกระณะสาตร(วิชาก่อสร้าง)ว่าเป็นผู้มีประยา(ปัญญา) หื้อ(ให้) รู้แต่งบ้านแปลงเมืองและพิจารณาถ้อยคำ หื้อ(ให้)ระวังเสียยังกพะหวิบาทแล พระยากี้ (แต่ง)ตั้งหื้อ(ให้)ผู้รู้ยังวัชรสาตรหื้อ(ให้)เป็นช่างแก้วแหวนเงินคำแล จึง(แต่ง)ตั้งยังคนผู้ รู้กัมมกระณะสาตรไว้หื้อ(ให้)เป็นช่างไม้ช่างหินอันกระทำด้วยกำลังอันหึกหยาบ(งานหนัก) แล้วจึง(แต่ง)ตั้งไว้หื้อ(ให้)คนทั้งหลายหื้อ(ให้)เป็นใหญ่ถึงแก่ฐานันดรตามคุณแห่งเขา เป็นต้นว่า เสนาใต้คำ(พิจารณาคดี) นายเหล้ม(ขุนคลัง) นายประตุ นายหนังสือ นาย ฉาง(ยังฉาง) นายประตุเวีย ยง นายคุ้ม(วัง) นายจำบ้าน นายเรือน พ่อครัว พ่อเวียก ทำการ(ดูแลการเกณฑ์แรงงาน) หื้อ(ให้)มีนายแลคนจันนี้ เมื่อภายหลังอุปการกัมมก็เกิดมีแก่ คนทั้งหลาย คือว่าฆ่าสัตว์ ลักขของท่าน กระทำมิจจาจน กัมม 2 ประการนี้เกิดก่อน ถัดนั้นคำพราง(คำโกหก)เล่าสัพพะหลี่(หลอกหลวง)เล่ามุสาวาทสุราเมไรย์ บมีเทือ

คำสอนพญาสมมุติราช

พระยาสมมุตติราชจึงแต่งยังสาตรศิลป์คุณทั้งหลายไว้แก่คนทั้งหลาย หื้อ
กระทำการต่างๆ เป็นต้นว่า อักษรเลขสาตรนั้น หื้อเป็นนายหนังสือ พระยาจึงพิจารณา
หื้อผู้มืโวหารสัทธิหื้อเป็นจำไต่คำ ผู้จำไต่คำนี้แควนหายากกว่าการอันอื่นแล เหตุ
จักหื้อโลกาวุฒิแล หื้อพ้นจากทุกคติก็เพื่อเขาตาย อันว่าผู้คนอันเป็นเสนาอามาตย์
นายหนังสือแลคนผู้เอาการนั้น แต่งหื้อมีจตุอินทสีล 4 ประการ คือว่าเมตตา เม อเว
ราโหนตุ อุตตาเม อเวราโหนตุ ดังนี้ หื้อมีในตนเขา แล้วจึงแต่งกตุมพิก (กฏุมพิก) ไว้ หื้อ
เป็นเสนาได้คำมี 27 คน อันมีโวหารภาพเป็นต้นมีมหาจุฬารัตนภาพเป็นที่สุดแล 27 กตุม
พิกนี้โทษแลอันหากกตุมพิกแล คนบ่หื้อเจือกัน บัดนี้รวมมาแลอันแลน้อย บ่เอาทั้งมวลได้
เหตุว่ากว้างขวางนัก กตุมพิกผู้นี้ก็ยังมีเมืองมคควโพ้นแล จุฬารัตนมหาจุฬารัตน บ่มาทั้งมวล
เหตุจุฬารัตนนั้นหาก พิจารณาคำพราหมณ์หากวิเศษ 1 มหาจุฬารัตนนั้นพิจารณาคำ
หากษัตริย์และท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้ใหญ่ก็หากเป็นวิเศษ 1 แล เมื่อนั้น จักกะจึงมา ถึง
พระยา จึงได้ชื่อว่า สมมุตติจักกะวัดติราชว่าอันวันนั้นแล (หัตถกัมมัฯ หน้า 52)

ภาษาไทยกลาง

พระยาสมมุตติราชจึงแต่งยังสาตรศิลป์คุณทั้งหลายไว้แก่คนทั้งหลาย หื้อ
(ให้)กระทำการต่างๆ เป็นต้นว่า อักษรเลขสาตร(อักษรเลข)นั้น หื้อ(ให้)เป็นนายหนังสือ
พระยาจึงพิจารณาหื้อ(ให้)ผู้มืโวหารสัทธิหื้อ(ให้)เป็นจำไต่คำ(พิจารณาคติ) ผู้จำไต่คำนี้
แควนหายากกว่าการอันอื่นแล เหตุจักหื้อ(ให้)โลกาวุฒิแล หื้อ(ให้)พ้นจากทุกคติก็เพื่อ
เขาตาย อันว่าผู้คนอันเป็นเสนาอามาตย์นายหนังสือแลคนผู้เอาการนั้น แต่ง(ตั้ง)หื้อ
(ให้)มีจตุอินทสีล 4 ประการ คือว่าเมตตาเม อเวราโหนตุ อุตตาเม อเวราโหนตุ ดังนี้ หื้อ
(ให้)มีในตนเขา แล้วจึงแต่งกตุมพิก(กฏุมพิก)ไว้ หื้อ(ให้)เป็นเสนาได้คำมี 27 คน อันมี
โวหารภาพเป็นต้นมีมหาจุฬารัตนภาพเป็นที่สุดแล 27 กตุมพิก(กฏุมพิก)นี้โทษแลอันหากกตุม
พิกแลคนบ่หื้อ(ให้)เจือ(ปะปน)กัน บัดนี้รวม(รวม)มาแลอันแลน้อย บ่เอาทั้งมวลได้ เหตุ
ว่ากว้างขวางนัก กตุมพิกผู้นี้ก็ยังมีเมืองมคควโพ้นแล จุฬารัตนมหาจุฬารัตน บ่มาทั้งมวล
เหตุจุฬารัตนนั้นหากพิจารณาคำพราหมณ์ หากวิเศษ 1 มหาจุฬารัตนนั้นพิจารณาคำ
หากษัตริย์และท้าวพระยามหากษัตริย์ผู้ใหญ่ก็หากเป็นวิเศษหนึ่งแล เมื่อนั้น จักกะจึงมาถึง
พระยา จึงได้ชื่อว่า สมมุตติจักกะวัดติราช ว่าอันวันนั้นแล

คนทั้งหลายหันยังโลกบาปธัมม

ส่วนว่าคนทั้งหลายหันยังโลกบาปธัมมมีมากนักยิ่งละอายแต่บาป ก็หนีไป
แปลงกัตติกุอยู่ยังราวป่าห้วยดอยที่สงัด แล้วแอ้วขอกินมาเลี้ยงชีวิตแห่งเขา มีไม้เท้า
เป็นที่ใส่ข้าวของเขาจึงได้ชื่อว่าพราหมณ์เพื่ออันแล คนผู้เป็นยาวเรือนกระทำไร่นาค้าขาย

เลี้ยงวัวควายนั่นได้ชื่อว่า เวลียา คนผู้อันแสวงหาฆ่าสัตว์มาเลี้ยงชีวิตนั้นได้ชื่อว่า เนสา
ทะเล วงสา 6 อันมีวงสาพระยา สมมุติจักกวัตติราชเป็นต้น จักสืบไปต่อทำเลี้ยงกับนี้
ทะเล (หัตถกัมมฯ หน้า 53 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ส่วนว่าคนทั้งหลายหัน(เห็น)ยังโลกบาปกรรมมีมากนักรังละอายแต่บาป ก็
หนีไปแปลงกตติกุอยู่ยังราวป่าห้วยคอยที่สงัด แล้วแฉ่ว(เที่ยว)ขอกินมาเลี้ยงชีวิตแห่ง
เขา มีไม้เท้าเป็นที่ใส่ข้าวของเขาจึงได้ชื่อว่าพราหมณ์เพื่ออันแล คนผู้เป็นยาว(เหย้า)
เรือนกระทำไร่นาค้าขายเลี้ยงวัวควายนั่นได้ชื่อว่าเวลียา คนผู้อันแสวงหาฆ่าสัตว์มาเลี้ยง
ชีวิตนั้นได้ชื่อว่า เนสาทะเล วงศ์สา 6 อันมีวงศ์สาพระยาสมมุติจักกวัตติราช
เป็นต้น จักสืบไปต่อทำเลี้ยงกับนี้ทะเล

มหาอภิไชยสันโทมหาเสฐฐี

ในกาลนั้นยังมีพ่อนาผู้ 1 ชื่อว่าอภิไชยสันโธไปกระทำนาจิมข้างคอยอัน 1 ชื่อ
ว่ามุสสัมพัพัตตะ ได้ขุมข้าวของแห่ง 1 มันจึงเมื่อให้พระยาสมมุติจักกวัตติราช พระ
ยากี่หื้อเอาเกวียนไปลากเอามาได้เงิน 7 ร้อยวาหะ แลวาหะได้ 2 เกวียน ทั้งมวลเปน
1,400 เกวียน ได้ ค่า 570 วาหะ เปน 1,140 เกวียนได้แก้ว 55 วาหะเปน 1,100
เกวียน เอมากองไว้ยังช่วงหลวงพระยา พระยาจึงว่าข้าวของทั้งมวลผู้นี้หากเกิดด้วย
บุญแห่งพ่อนาผู้นี้ มันเป็นคนผู้ประเสริฐกว่าคนทั้งหลายแล เราบ่ควรเอาข้าวของผู้นี้แล
ว่าฉันนี้ แล้ว ก็เวนคืนหื้อพ่อนานับเลี้ยง พระยากี่แต่งยังวัดอุปริโคทหื้อแก่พ่อนา คือว่า
ข้างม้าเสตฉัตรเครื่องอลังการต่างๆ (ใบลานขาด 1 คำ) ตั้งไว้ในถานันตระ(ฐานันดร)
มหาปโรหิต ใส่ชื่อวามหาภิไชยสันโทมหาเสฐฐีแล ภายลุนท้าวพระยาทั้งหลาย จึงใส่ชื่อ
ผู้มีข้าวของมากกว่ามหาเสฐฐีตั้งแต่นั้นมาแล เหตุนี้ท้าวพระยาทั้งหลาย (ใบลานขาด 8
คำ) ประโยชนด้วยข้าวของเงินค่าแก้วแหวน จึงหื้อไปเอาแก่มหาเสฐฐีนั้นยอมมี เขต 3
อัน คือว่า สัทธาไทยะ 1 ทัณธไทยะ 1 อัทธะไทย 1 แล

คั้นว่าพระยาเอาล้ำแสนลงลุ่ม (ใบลานขาดหาย 2 คำ) มหาเสฐฐีน้อม
ถวายบ่หื้อแทนเอาล้ำแสนขึ้นบน เถิง 5 แสน หื้อแทนเถิง 1 คั้นเอาล้ำ 5 แสนขึ้นเมื่อบน
หื้อแทนทั้งมวลแล เหตุว่า คนผู้เป็นเสฐฐีแต่ก่อนนี้พ่อนาได้เป็นเสฐฐีตาย พ่อนากะดีพ้อ
คักกะดีผู้มีชาติฉันนี้ แม่นได้เป็นเสฐฐีดังอันกะดี ก็หื้อได้เป็นพ่อนากระทำนากินจึงจัก
วุฒิ แม่นว่าคนผู้ผู้มีข้าวของเงินค่ามากนักรับปันใดกะดี ก็ยังได้ชื่อข้าวมากินตาย แม่นบ่เยี
ยะนักร ก็หื้อเยียะเปน ภิหมายว่าเปนพ่อนาแท้แล บ่ควรหื้อเสียริดเทื่อ เมื่อนั้น คน
ทั้งหลายขงขวายนเลี้ยงชีวิตบังเกิดยังโลกดินหาบาปกรรมมากนักรวดชิงที่แดนไร่นาสวน

เรือกกับด้วยกัน จึงผิดกัน พระยาจึงหื้อเสนาอำมาตย์พิจารณา พระยาจึงแปลงแต่ง กัม
ภีร์อันชื่อว่า วัตถุปัญญาจารย์ แจกไฟไว้แก่เสนาฯแห่ง เพื่อหื้อตัดแต่งหื้อฝูงคนทั้ง
หลายอันซึ่งเอาบ้านสวนไร่นากัน (หัตถกัมม์ หน้า 54-56 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ในกาลนั้น ยังมีพ่อนาผู้หนึ่งชื่อว่าภิชัยสันโธไปกระทำนาจิม(ติด)ข้างดอย(ภู
เขา)อันหนึ่งชื่อว่ามุสุมบัพัตตะ(บรรพต)ได้ชุมข้าวของแห่งหนึ่ง มันจึงเมื่อให้พระยา
สมมุติจักกะวดีราช พระยาก็หื้อเอาเกวียนไปลาก(ข้าวของ)เอามาได้เงิน 7 ร้อยวาหะ
แล(แต่ละ)วาหะได้(เท่ากับ) 2 เกวียน ทั้งหมด(รวม)เป็น 1,400 เกวียน ได้ค่า 570
วาหะ เป็น 1,140 เกวียน ได้แก้ว 55 วาหะเป็น 1,100 เกวียน เอามาของไว้ยังช่วง
(สนาม)หลวง(ของ)พระยา พระยาจึงว่าข้าวของทั้งหมดนี้หากเกิดด้วยบุญแห่งพ่อนาผู้
นี้ มันเป็นคนผู้ประเสริฐกว่าคนทั้งหลายแล เราไม่ควรเอาข้าวของของผู้นี้แล้วฉันนี้ แล้ว
ก็เวน(มอบ)คืนหื้อ(ให้)พ่อนานับเลี้ยง พระยาก็(ตก)แต่งยังวัตถุบริโภคหื้อ(ให้)แก่พ่อนา
คือว่า ช้างม้าเสตฉัตรเครื่องอลังการต่าง ๆ (ใบลานขาด 1 คำ) ตั้งไว้ในถ้ำนั้นตระ
(ฐานันดร)มหาปโรหิต ใส่ชื่อว่า มหาภิชัยสันโธมหาเศฐีแล ภายหลัง(หลัง)ทำวพระยา
ทั้งหลาย จึงใส่ชื่อผู้มีข้าวของมากกว่า มหาเศฐีตั้งแต่นั้นมาแล เหตุนี้ทำวพระยาทั้ง
หลาย (ใบลานขาด 8 คำ) ประโยชนด้วยข้าวของเงินค่าแก้วแหวน จึงหื้อ(ให้)ไปเอาแก่
มหาเศฐีนั้นย่อมมี เขต 3 อัน คือว่า สัทธิไทยะ 1 ทณธิไทยะ 1 อัทธะไทย 1 แล

คั้นว่าพระยาเอาล้ำแสนลงลุ่ม(ต่ำกว่าแสน) (ใบลานขาดหาย 2 คำ) มหา
เศฐีนั้น่อมถวายป(ไม)หื้อ(ให้)แทนเอาล้ำแสนขึ้นบน(มากกว่าแสน) ถึง 5 แสน หื้อ(ให้)
แทนถึง 1 (ครั้งหนึ่ง) คั้น(หาก)เอาล้ำ(มากกว่า) 5 แสนขึ้นเมื่อบน(ขึ้นไป) หื้อ(ให้)แทน
ทั้งหมดแล เหตุว่า คนผู้เป็นเศฐีแต่ก่อนนี้พ่อนาได้เป็นเศฐีตาย พ่อนาก็ดีพ่อคำก็ดี
(หัตถกัมม์ หน้า 55 เล่ม 6) ฝูงมีชาติฉันนี้ แม่ได้เป็นเศฐีดังอันก็ดี ก็หื้อ(ให้)ได้เป็น
พ่อนากระทำนาจิมจึงจักวุฒิ แม่รู้ว่าคนฝูงมีข้าวของเงินค่ามากนักปานใดก็ดี ก็ยังได้ชื่อ
ข้าวมากินตาย แม่บ่เยียะนัก ก็หื้อ (ให้)เยียะเป็น ภิหมายว่าเป็นพ่อนาแท้แล บ่ควร
หื้อ(ให้)เสียรืตเทื่อ (หัตถกัมม์ หน้า 54-55 เล่ม 6)

เมื่อนั้น คนทั้งหลายขงขวยเลี้ยงชีวิตบังเกิดยังโลกดินหาบาปกรรมมาก
นัก ลวดชิงที่แดนไร่นาสวนเรือกกับด้วยกัน จึงผิด(ทะเลาะวิวาท)กัน พระยาจึงหื้อ(ให้)
เสนา อำมาตย์พิจารณา พระยาจึงแปลงแต่งกัมภีร์อันชื่อว่าวัตถุปัญญาจารย์ แจกไฟ
ไว้แก่เสนาฯ(ทุก)แห่ง เพื่อหื้อ(ให้)ตัดแต่ง(พิจารณา)หื้อ(ให้)ฝูงคนทั้งหลายอันซึ่งเอาบ้าน
สวนไร่นากัน

เขียนาร่วมฝ่าย

มีว่า 2 กระกูลเขียนาร่วมฝ่ายเดียวกัน เมื่อสร้างแปลงคันและไม้ก็เท่ากัน เมื่อเอาน้ำผู้ 1 พ้อย โลกปูนแพ้ เอา 2 ปูน 3 ปูน ว่าคำดี ก็บ่ฟัง ข้าวกล้าแห่งท่านตาย เสียเท่าใด หื้อผู้ปูนแพ้นั้นได้ใช้นับเสียง อย่าไหม้ มีว่ามันหากดำดี เพ็นตีต่อมือพอ พองแท้หื้อไหม 130 เงิน มีว่าล้ำ 5 ร้อยเมื่อบน เลือดบ่ออกหื้อไหม 150 เงิน คันผู้บ่ได้น้ำดีผู้โบบนั้นอย่าว่าอาแปน ความแล้ว (หัตถกัมม์ หน้า 57 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

คำว่า 2 กระกูลเยยะ(ทำ)นาร่วมฝ่ายเดียวกัน เมื่อสร้างแปลงคัน(ฝ่าย) และไม้(ที่เอามาสร้าง/ซ่อม)ก็เท่ากัน เมื่อเอาน้ำ(ใส่นา) ผู้ 1 พ้อย(หาก) โลกปูนแพ้ (เอาชนะ/แย่งชิง)เอา(น้ำ) 2 ปูน(สวน) 3 ปูน(สวน) ว่าคำดี(พูดด้วยดี) กีบ(ไม่)ฟัง (ทำให้)ข้าวกล้าแห้งทันทายเสีย(หาย)เท่าใด หื้อ(ให้)ผู้ปูนแพ้(แย่งเอา)น้ำ/ชนะ)นั้นได้ (ชด)ใช้นับเสียง(ทั้งหมด) อย่า(ปรับ)ใหม่ มิว่ามันหาก(มันผู้แย่งน้ำ)คำดี เพ็น(คนหนึ่ง)ติดต่อ(บาดเจ็บ)มือพอพองแท้ หื้อ(ให้ปรับ)ใหม่ 130 เงิน มิว่า(หากว่า)ล้ำ(เกิน) 500 เมื่อบน(ขึ้นไป) เลือดบ(ไม่)ออกหื้อ(ให้)ใหม่ 150 เงิน คัน(หาก)ผู้บ(ไม่)ได้น้ำดีผู้ โลกนั้นอย่าว่าฤา เป็นความแล้ว

เจ้าขุนปันน้ำเสมอกัน

คำว่าเจ้าขุนปันน้ำหื้อเสมอกันแล้ว ผู้ใดบนับพ้อยไปลักเอาน้ำเมื่อวันกะดีเมื่อ คื่นกะดี ผกได้หื้อมัดไปเถิงขุนแล้วใหม่ 110 เงิน มิว่ามันมีเครื่องฆ่ากับมือมัน มันตอบ หื้อฆ่าตายกับที่ อย่าว่าฤา ผิบได้ฆ่ากับที่ หื้อใหม่ 330 เงิน (หัตถกัมม์ หน้า 57 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

คำว่าเจ้าขุนปัน(แบ่ง)น้ำ(จากเหมืองฝ่าย)หื้อ(ให้)เสมอกันแล้ว ผู้ใดบนับ (ไม่นับถือเจ้าขุน) พ้อย(หาก)ไปลักเอาน้ำเมื่อ(เวลากลาง)วันกิดี เมื่อคื่นกิดี ผก(ชุมจับ) ได้หื้อ(ให้)มัดไปเถิง(ส่งถึง)ขุน แล้ว(ปรับ)ใหม่ 110 เงิน มิว่ามันมีเครื่องฆ่า(อาวุธ)กับ มือมัน มัน(ได้)ตอบ หื้อ(ให้)ฆ่า(มันผู้ลักน้ำ)ตายกับที่ อย่าว่าฤา ผิบได้ฆ่ากับที่ หื้อ(ให้ปรับ)ใหม่ 330 เงิน

กำลังสร้างฝ่ายบ่เสมอกัน

คำว่ากำลังสร้างแปลง(ฝ่าย)บ่เสมอกัน ก็หื้อเจ้าขุนได้ปันน้ำหื้อตามกำลังอัน นักอันน้อย ผู้กำลังนักพ้อยปูนแพ้พ้อยไปลัก หื้อดี บ่ได้ตีหื้อมัดมาหื้อเจ้าขุนสั่งใหม่ 330 เงิน เทอะ (หัตถกัมม์ หน้า 57 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

คำว่ากำลังสร้างแปลง(ฝ่าย)บ่(ไม่)เสมอกัน ก็หื้อ(ให้)เจ้าขุนได้ปันน้ำหื้อ(ให้) ตามกำลังอันนัก(มาก)อันน้อย ผู้กำลังนัก(มาก)พ้อย(หาก)ปูนแพ้(เอาชนะ)พ้อย(หาก)ไป

ลัก(เอาน้ำ) หื้อ(ให้)ตี บ่ได้ตี หื้อ(ให้)มัดมาหื้อ(ให้)เจ้าขุนสั่ง(สอน) (ปรับ)ใหม่ 330 เงิน
เทอะ

บ้านเหมือง

ผู้ใดบ้านเหมือง เหมืองนา สั่งสอนยังบ่ฟัง กุมยังลัก(น้ำ) ผกหันมีเครื่องฆ่า
มันตอบบั้ง หื้อฆ่าตายกับที่ บ่ได้ฆ่า (ความขาดหายไป) หื้อท่านหาปลา น้ำนาแห้ง เจ้า
นาหันหื้อตีหัวแตก บ่อันหื้อล่อน(ริบ)เอาจิบจำสุมไซแหลมเสีย มันบ่หื้อจับ เอาไปหาขุน
หื้อหลาบ (หัตถกัมม์ หน้า 57 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดบ้าน(ทำคัน)เหมือง เหมือง(เอาน้ำใส่)นา สั่งสอนยังบ่(ไม่)ฟัง กุม
(บังอาจ)ยังลัก(น้ำ) ผก(ซุ่มจับ)หัน(เห็น)มันคนลักน้ำมีเครื่องฆ่า(อาวุธ) มันตอบบั้ง(ต่อสู้)
หื้อ(ให้)ฆ่า(มัน)ตายกับที่ (หาก)บ่ได้ฆ่า (ความขาดหายไปไม่สมบูรณ์) หื้อ(ให้)ท่านหา
ปลา (ทำให้)น้ำ(ใน)นาแห้ง เจ้านาหัน(เห็น)หื้อ(ให้)ตีหัวแตก บ่อัน(มิเช่นนั้น)หื้อ(ให้)
ล่อน(ริบ)เอาจิบ(เครื่องมือหาปลา)จำ(สวิง)สุมไซแหลม(เครื่องมือหาปลา)เสีย มันบ่หื้อ
(ให้)จับ (ให้)เอาไปหา(ส่งถึง)ขุน หื้อ(ให้)หลาบ(เช็ดหลาบ)

บ่ได้แปลงฝ่ายช่วยท่าน

ผู้ใดบ่ได้แปลงเหมืองฝ่ายช่วยท่าน พ้อยไฟลักเอาน้ำเหมืองท่านเมื่อใดกะตี
หันแล้วหื้อมัดเอา ตีหัวแตกแล้วปล่อยเสีย ยังบ่ฟังกุมลัก หื้อฆ่าเสียกับที่ บ่อันก็หื้อใหม่
ร้อยบาทเงินเทอะ (หัตถกัมม์ หน้า 58 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดบ่(ไม่)ได้แปลง(สร้าง/ซ่อม)เหมืองฝ่ายช่วยท่าน พ้อย(หาก)ไปลักเอาน้ำ
เหมืองท่านเมื่อใดก็ดี หัน(เห็น)แล้วหื้อ(ให้)มัดเอา (หรือมิเช่นนั้น)ตีหัวแตกแล้วปล่อยเสีย
ยังบ่(เชื่อ)ฟังกุมลัก หื้อ(ให้)ฆ่าเสียกับที่(สถานที่มันลัก) บ่อัน(มิเช่นนั้น)ก็หื้อ(ให้ปรับ)
ใหม่ หนึ่งร้อยบาทเงินเทอะ

มล้างฝายท่านหาปลา

ผู้ใดมล้างฝายท่านหาปลา ฝายท่านร้วซึมหลุเสียกะดี หื้อมันแทนหื้อติดังเกล้า
คันมันบ่ชู หื้อใหม่ค่าฝายใหญ่ 330 ผิว่าฝายน้อย 110 เงิน ผิบมีสังเสียหื้อซังคอกไว้
คันมีผู้ไถหื้อเอาเท่าค่าฝาย บมีผู้ไถหื้อไผ่คอกไว้ 3 เดือน แล้วปล่อยเทอะ (หัตถกัมม์
หน้า 58 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดมล้าง(ทำลาย)ฝายท่าน(เพื่อ)หาปลา ฝายท่านร้วซึมหลุ(ชำรุด)เสียก็ดี
หื้อ(ให้)มัน(ซ่อม)แทน หื้อ(ให้)ติดังเกล้า คันมันบ่ชู(ไม่ยอม) หื้อ(ให้)ใหม่ค่าฝายใหญ่
330 ผิว่าฝายน้อย 110 เงิน ผิบมีสัง(สิ่งใด)เสีย(ค่าปรับ) หื้อ(ให้)ซังคอก(คุก)ไว้ คันมีผู้
ไถหื้อ(ให้)เอาเท่าค่าฝาย บมีผู้ไถ หื้อ(ให้)ไผ่คอกไว้ 3 เดือน แล้วปล่อยเทอะ

สแปล่งน้ำชนฝาย

ผู้ใดแลสแปล่งน้ำมาถึม ฝายท่านหลุพังเสีย หื้อแปล่งแทน บแปล่ง
หื้อใหม่ฝายใหญ่ 110 เงินฝายน้อย 52 เงิน เหตุบ่ใส่ใจกระทำแท้ผแล เรือแพหากใหญ่
พันประมาณ ถ่อฟายบ่แพ้เหลือกำลัง ไปถึมดำใส่ฝายท่านหลุคาน หื้อมันช่วยแปล่ง บ
แปล่งหื้อใหม่ฝายใหญ่ 52 เงิน ฝายน้อย 22 เหตุว่าเหลือกำลังมันแล (หัตถกัมม์ หน้า
58 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดแลสแปล่งน้ำมาถึม(ชน) ฝายท่านหลุ(ชำรุด)พังเสีย หื้อ(ให้)
แปล่ง(ซ่อม)แทน บแปล่งหื้อ(ให้)ใหม่ ฝายใหญ่ 110 เงิน ฝายน้อย 52 เงิน เหตุบ่ใส่ใจ
กระทำแท้ผแลเรือแพหากใหญ่พันประมาณ ถ่อฟาย(พาย)บ่แพ้(ไหว)เหลือกำลัง ไปถึม
ดำ(ชน)ใส่ฝายท่านหลุคาน(ชำรุด) หื้อ(ให้)มันช่วยแปล่ง บ(ไม่)แปล่ง(ซ่อม) หื้อ(ให้)
ใหม่ฝายใหญ่ 52 เงิน ฝายน้อย 22 เหตุว่าเหลือกำลังมันแล

สะหวาดิหอดีเสื่อฝาย

ผิผู้ใดสะหวาดิหอดีเสื่อฝายเสีย จาริตมีจันใด หื้อมันได้แปล่งตามจาริต คัน
ฝายหลุ หื้อมันแปล่งฝายหื้อติดังเกล้า คันมันบมีกำลัง หื้อไถ่วาน คนมาแปล่งหื้อมันได้
เลี้ยง คนผูนั่นด้วยปัจจัยหื้ออิม มันบ่คิดได้หื้อใหม่ 52 เงิน แล้ว จ่ายเลี้ยง คนแปล่ง
ฝายนั้นเทอะ ผิว่าหื้อมันเลี้ยงผิกับเลี้ยง หื้อแปล่งฝายก็บแปล่ง หื้อเลี้ยง คนกับเลี้ยง
จักเอาเงิน 52 มันกับหื้อดั่งอัน จำเมืองผู้ใหญ่ควรรใหม่ค่าฝายใหญ่ 330 เงิน ฝายน้อย
110 เงินเทอะ (หัตถกัมม์ หน้า 58 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

มีผู้ใดสะหวา(อวดดี)ดี(ทำลาย)หมีเผื่อฝ่าย(มีประจำฝ่าย)เสีย จาริตมีฉันใด
หื้อ(ให้)มันได้แปลง(ขอขมาผี)ตามจาริต คั้นฝ่ายหลุ (ชำรุด) หื้อ(ให้)มันแปลงฝ่ายหื้อ
(ให้)ติดง่า คั้นมันบ่มีกำลัง • หื้อ(ให้)ได้วาน(ขอ) คนมาแปลงหื้อ(ให้)มันได้เลี้ยง
(อาหาร) คนผู้้นั้นด้วยปัจจัยหื้อ(ให้)อ้อม มันบ่คิดได้(ทำไม่ได้)หื้อ(ให้)ใหม่ 52 เงิน แล้ว
จ่าย(ของ)เลี้ยง คนแปลงฝายนั้นเทอะ ผิดว่าหื้อ(ให้)มันเลี้ยง(เช่นไหว้)ผีกับเลี้ยง(เช่น) หื้อ
(ให้)แปลงฝายกับ(ไม่)แปลง หื้อ(ให้)เลี้ยงคนกับเลี้ยง จักเอาเงิน 52 มันกับหื้อ(ให้)ตั้งอัน
จำเมืองผู้ใหญ่ควรไหม ค่าฝายใหญ่ 330 เงิน ฝายน้อย 110 เงินเทอะ

บ้านน้ำนา

ผู้ใดบ้านน้ำนาคะดี (หัตถกัมม์ หน้า 58 เล่ม 6) ขว้างน้ำนาท่านเสีย หา
กินปลา หื้อมันบ้านหื้อติดง่า ผิดว่ามันบ่ติดบ้าน ข้าวกล้ายตายเสียเท่าใด หื้อมันใช้นับเล็
ยง ผิดว่าเจ้านาหันห้ามมัน มันบ่ฟังยังกุมขว้าง(น้ำ) ด้วยอันสะหวานั้น หื้อเจ้านาตีปล่อย
ผิดว่ามันต่ำ เจ้านาหื้อใหม่ 110 เงิน (หัตถกัมม์ หน้า 59 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดบ้านน้ำนา(ทำคั่นกันน้ำเข้านา)ก็ดี ขว้าง(กันทางน้ำ)น้ำนาท่านเสีย
(เพื่อ)หากินปลา หื้อ(ให้)มันบ้านหื้อ(ให้)ติดง่า ผิดว่ามันบ่ติดบ้าน ข้าวกล้ายตายเสียเท่า
ใด หื้อ(ให้)มันใช้นับเลี้ยง ผิด(หาก)ว่าเจ้านาหันห้ามมัน(ไม่ให้กระทำผิด) มันบ่(ไม่)ฟังยัง
กุมขว้าง(ยังบังอาจกันน้ำ) ด้วยอันสะหวา(อวดดี)นั้น หื้อ(ให้)เจ้านาตี(แล้ว)ปล่อย ผิดว่า
มันต่ำ เจ้านาหื้อ(หื้อ)ใหม่ 110 เงิน

ลักขว้างนาหลุมท่านดักไซ

ผู้ใดลักขว้างนาหลุมท่านดักไซ หื้อใหม่ถือค่าหลังไซ 10 เงิน ผิมันบ่ดักไซ
มันมีสุมจับจำแหวนหาปลายังหลุมนาท่าน ถือค่าปลาพันน้ำ 2 เงิน (เงิน) ออย่าใหม่เทอะ
ผู้ใดลักเบ็ดหลังห้วยยืน ลักไซหลัง 2 เงิน ใหม่ 9 หลัง (หัตถกัมม์ หน้า 59 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักขว้าง(กัน)นา(เป็น)หลุม(แอ่ง)ท่าน(เพื่อ)ดักไซ หื้อ(ให้)ใหม่ ถือ
ค่าหลังไซ(อันละ) 10 เงิน ผิด(หาก)มันบ่(ไม่)ดักไซ มันมีสุมจับ(เครื่องมือหาปลา)จำ(यो)
แหวน(เครื่องมือจับปลา)หาปลายังหลุมนาท่าน ถือค่าปลาพันน้ำ(มาตราชั่งน้ำหนัก) 2

เงิน (เงิน) อย่าไหมเทอะ ผู้ใดลักเบ็ดหลัง หวี้น(มาตราเงิน) เงิน (เงิน) ลักไซ(ตีค่า)หลัง
2 เงิน(เงิน) ไหม 9 หลัง

มล้างขอบนา

ผู้ใดมล้างขอบนาท่าน หื้อไหมขอบใหญ่ 110 ขอบน้อย 52 เงิน ตีตาแหลว
หมายนา ถือตาแหลว 1 แหลว 1 เงิน ไหม 9 เท้า (หัตถกัมม์ หน้า 59 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดมล้าง(ทำลาย)ขอบนาท่าน หื้อ(ให้)ไหมขอบ(นาขนาด)ใหญ่ 110 ขอบ
น้อย(เล็ก) 52 เงิน ตี(ทำลาย)ตาแหลวหมายนา(แหลวที่ปักในนา) ถือตาแหลว 1 เงิน
(เงิน) ไหม 9 เท้า

ปักตาแหลวที่อันบ่ควร

ผู้ใดนับปักตาแหลวที่อันบ่ควรใส่ปลอมอาชญาณั้นหื้อไหม 52 ยืน ผู้ใดตีตา
แหลวเข้าแรกนาเกดีไร่เกดี หื้อไหม 110 เงิน แล้วหื้อมันได้มีเหล่า 2 ไทไก่ 2 คู่ เทียน 2 คู่
เข้าตอกดอกไม้ปุชาผีเสื้อไร่เนาเทอะ (หัตถกัมม์ หน้า 59 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดนับ(บังอาจ/ไม่บอกเจ้าของนา)ปักตาแหลว(แหลวใน)ที่อันบ่ควรใส่(ปัก)
ปลอมอาชญาณั้น หื้อ(ให้)ไหม 52 เงิน (เงิน) ผู้ใดตีตาแหลวเข้าแรกนา(แหลวที่ปักในที่
แรกนา)ก็ดีไร่ก็ดี หื้อ(ให้)ไหม 110 เงิน แล้วหื้อ(ให้)มันได้มีเหล่า 2 ไท(ขวด) ไก่ 2 คู่
เทียน 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้ปุชาผีเสื้อไร่เนาเทอะ

ตีหุ่นหลอกไร่เนา

ผู้ใดตีหุ่นหลอกไร่เนาสรท่าน หื้อสัตว์เข้ามากินของไร่เนาสรท่าน เสียของ
เท่าใด หื้อมันใช้นับเสียง แล้วหื้อไหม 110 เงิน

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดตีหุ่นหลอกไร่เนาสรท่น(หุ่นไล่กา)ท่าน หื้อ(ให้)สัตว์เข้ามากินของไร่เนาสร
ท่น เสียของเท่าใด หื้อ(ให้)มันใช้นับเสียง(ทั้งหมด) แล้วหื้อ(ให้)ไหม 110 เงิน(เงิน)
(หัตถกัมม์ หน้า 60 เล่ม 6)

ชีโสนาข้าวแรกและเฟ้าข้าว

ผู้ใดชีโสนาข้าวแรกตั้งแต่เป็นกล้าไฟถึงเข้าดีเกียนั้น หื้อมันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้เทียนบูชาเสื่อนา คั้นว่าชีโสนาข้าวก็หื้อบูชาเสื่อนาฉันเดียว แล้วพันอันมันสะหาวชีเี่ยวโสนาข้าวเป็นเจ้านั้น หื้อใหม่ 110 เงิน (หัตถกัมม์ หน้า 60 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชี(อุจจาระ)โสนาข้าวแรก ตั้งแต่เป็นกล้าไฟถึง(ถึง)เข้าดีเกีย(ข้าว)นั้น หื้อ(ให้)มันหาเหล่า 2 ไห ไก่ 2 คู่ ข้าวตอกดอกไม้เทียน บูชาเสื่อนา(ผืนนา) คั้นว่าชี(อุจจาระ)โสนาข้าว(ฟ่อนข้าว) ก็หื้อ(ให้)บูชาเสื่อนาฉันเดียว แล้วพัน(ส่วน)อันมันสะหาว (อวดดี)ชี(อุจจาระ)เี่ยว(ปัสสาวะ)โสนาข้าวเป็นเจ้า(ข้าวที่ถือว่าเป็นของสูงสำคัญ)นั้น หื้อ (ให้)ใหม่ 110 เงิน (เงิน) (หัตถกัมม์ หน้า 60 เล่ม 6)

ปล่อยจัวกินข้าว

ผู้ใดปล่อยจัวควายปล่อยหื้อกินเข้า ตกย่ำข้าวกล้าท่านเมื่อก่อนหน้านั้น หื้อเจ้าจัวควายหว่านแทน คั้นกล้าแก่แล้ว หื้อหากกล้าแต่อันคุ่มนา

มิว่าแข่ง(แก่ง)ไล่ลงกินกล้าท่านหื้อดีเจ้าจัวควาย แล้วหาแต่กล้าดีปลูกแทน มิว่าบ่ดีหื้อใหม่ 52 เงิน มิว่าจัวควายหลายกะดี ไส่บ่พั้นนั้นก็อย่าว่าถากถำ เสียเล็กน้อยเท่าใด หื้อใช้แทนตามกำลัง

มิว่าปลูกแล้วลงกินแลอย่าเสียเท่าใด หื้อหากกล้าปลูกแทนหื้อดีเทอะ มิว่าจัวควายกินข้าวแก่นั้น กินเลี้ยงเท่าใดหื้อได้ใช้เท่านั้น มิว่าแข่ง(แก่ง)ไล่ลงกิน หื้อมันใช้ 2 เท่า อย่าใหม่ (หัตถกัมม์ หน้า 59-60 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดบ่(ไม่)เลี้ยงจัวควายปล่อยหื้อ(ให้)กินข้าวตกย่ำข้าวกล้าท่านเมื่อก่อน(เริ่ม)หว่าน(แรกหว่าน)นั้น หื้อ(ให้)เจ้าจัวควายหว่าน(ข้าว)แทน คั้นกล้าแก่แล้ว หื้อ(ให้)หากกล้า แต่อันคุ่มนา

มิว่าแข่ง(แก่ง)ไล่(จัวควาย)ลงกินกล้าท่าน หื้อ(ให้)ดีเจ้าจัวควาย แล้วหาแต่กล้าดีปลูกแทน มิว่าบ่(ไม่)ดีหื้อ(ให้)ใหม่ 52 เงิน มิว่าจัวควายหลาย(ตัว)ก็ดี ไส่บ่พั้น(ไม่ไหว)นั้น ก็อย่าว่าถากถำ เสีย(ข้าว)เล็กน้อยเท่าใด หื้อ(ให้)ใช้แทนตามกำลัง

มีว่าปลูก(ข้าว)แล้ว (วัวควาย)ลงกินแลอย่าเสียเท่าใด หื้อ(ให้)หากล้าปลูก
แทนหื้อ(ให้)ดีเทอะ มีว่าวัวควายกินข้าวแก่นั้น กินเลี้ยง(หมดไป)เท่าใด หื้อ(ให้)ได้ใช้
เท่านั้น มีว่าแข่ง(แก่ง)ไล่ลงกิน หื้อ(ให้)มันใช้ 2 เท่า อย่าไหม

ลักกล้าลักเฟ้าข้าว

ผู้ใด ลักเอากล้าทานหื้อใช้กำกล้า 10 เงิน ใช้ทุกล้า อย่าหยุดลักกำ มีว่า
ลักเกี่ยวลักฟันต้นข้าวทานเสีย หื้อใช้ก่อข้าว 2 เงิน ใช้ทุกกอ อย่าไหม ลักเด็ดรวงข้าวถือค่า
รวงข้าวหวันเงิน หื้อใช้ทุรวง อย่าไหม

ลักเฟ้าข้าว 2 เงิน หื้อใช้ทุเฟ้า อย่าไหม ลักข้าวเม็ด ถือค่าหาบข้าว 2 เงิน
ไหม 4 เท่า ลักเฟื้องอันทานกองไว้นั้น ถือค่ามัดเฟื้องหวันเงิน หื้อใช้ 9 เท่า ลักคุ ถือค่า
ลูกละ 2 เงิน ไหม 9 เท่า มีว่าข้าวถือลูกหวันเงิน คั้นหื้อหลุรักสาบคุ่ม หื้อใช้แทนลูกใหม่
มีว่ารักชาติแล้ว หากมีเยื้องอันกระทำหื้อหลุนั้น หื้อใช้ค่าเก็ง 1 ผู้ใดลักของท่านกำมา
เจ้าของไล่ทันเอาตายกับของอย่าว่าอา มิว่า บ่ทันฆ่า หื้อมัดมาเถิงขุนแต่งไหมตามโทษ
ของลัก (หัตถกัมม หน้า 60 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดลักเอากล้าทาน หื้อ(ให้)ใช้กำกล้า(มัดละ) 10 เงิน(เงิน) ใช้ทุ(ทุก)กล้า
อย่าหยุดลักกำ มิ(หาก)ว่าลักเกี่ยว(ข้าว) ลักฟันต้นข้าวทานเสีย หื้อใช้ก่อข้าว 2 เงิน
(เงิน) ใช้ทุ(ทุก)กอ อย่าไหม ลักเด็ดรวงข้าว ถือค่ารวงข้าว หวันเงิน(เงิน) หื้อใช้ทุ
(ทุก)รวง อย่าไหม

ลักเฟ้า(ฟ่อน)ข้าว 2 เงิน(เงิน) หื้อใช้ทุ(ทุก)เฟ้า อย่าไหม ลักข้าวเม็ด ถือ
ค่าหาบข้าว 2 เงิน(เงิน) ไหม 4 เท่า ลักเฟื้อง(ฟาง)อันทานกองไว้นั้น ถือค่ามัด
เฟื้อง(ฟาง) หวันเงิน(เงิน) หื้อ(ให้)ใช้ 9 เท่า ลักคุ(ที่สำหรับตีข้าว สานด้วยไม้ไผ่)
ถือค่าลูกละ 2 เงิน ไหม 9 เท่า มีว่าข้าวถือลูกหวันเงิน(เงิน) คั้นหื้อหลุ(ให้ข้าว)รูด)รักษา
คุ่ม(ไม้ดี) หื้อ(ให้)ใช้แทนลูกใหม่ มิ(หาก)ว่ารักษาดีแล้ว หากมีเยื้อง(เหตุ)อันกระทำหื้อ
หลุ(ให้ข้าว)รูด)นั้น หื้อ(ให้)ใช้ค่าเก็ง(ครึ่ง)หนึ่ง ผู้ใดลักของท่านกำ(ถือ)มา เจ้าของไล่ทัน
เอา(ฆ่า)ตายกับของ(ที่ลัก) อย่าว่าอา มิว่า บ่(ไม่)ทันฆ่า หื้อ(ให้)มัดมาเถิงขุนแต่งไหม
ตามโทษของลัก

เยี่ยะนาซุม

ผู้ใดเยี่ยะนาซุมท่าน หื้อแก้ค่าแก่ซุม 2 เงิน ผิมันบ่แก้หื้อได้ตามเอาถ้วนหลายทีกับหื้อเต็ม หื้อพร้อม หื้อเจ้าซุมเอาข้าวพอค่านา แล้วถอดนาเสีย อย่าหื้อมันได้แปลงซ้ำ ผู้ใดขอเยี่ยะนาซุมท่าน แล้วพ้อยหื้อผู้อื่นสืบเล่า ข้าวณานันบ่ดี เหมือนผู้ก่อนเยี่ยะ มันพ้อยมาขอย่อมค่าซุมเสีย อย่าได้ยอม หื้อเอาเสมอเก่า แล้วถอดนาเสีย อย่าหื้อมันเยี่ยะเทอะ (หัตถกัมม์ หน้า 61 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเยี่ยะ(ทำ)นาซุม(ราชการ/การเมือง)ท่าน หื้อ(ให้)แก้ค่า(จ่ายค่านา)แก่เจ้าซุม 2 เงิน ผิ(หาก)มันบ่แก้(จ่าย) หื้อ(ให้)ได้ตามเอาถ้วนหลายที สืบหื้อ(ไม่จ่าย)เต็ม(ค่านา) หื้อ(ให้)พร้อม หื้อ(ให้)เจ้าซุมเอาข้าวพอค่านา แล้วถอดนาเสีย อย่าหื้อ(ให้)มันได้แปลง(ทำ)ซ้ำ ผู้ใดขอเยี่ยะ(ทำ)นาซุมท่าน แล้วพ้อย(หาก)หื้อ(ให้)ผู้อื่นสืบ(ทำต่อ)เล่า ข้าวณานันบ่ดี(ได้ข้าวไม่ดี) เหมือนผู้ก่อนเยี่ยะ(ทำ) มันพ้อย(หาก)มาขอย่อมค่าซุม(ลดค่านา)เสีย อย่าได้ยอม หื้อเอาเสมอ(เท่า)เก่า แล้วถอด(ถอด)นาเสีย อย่าหื้อ(ให้)มันเยี่ยะ(ทำ)เทอะ

ชุดร้องชุดเหมืองผ่านา

ผู้ใดชุดร้องชุดเหมืองผ่านาท่าน เสียที่ปลูกข้าวท่านอันได้ซุปีนั้นเท่าใด หื้อมันใช้นับเสียง ผู้ใดเผานาท่านบ่บอก คันเสียเพ้าข้าวท่านเท่าใด หื้อใหม่ถือค่าหาบข้าว 110 เงิน อย่าใหม่ (หัตถกัมม์ หน้า 62 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดชุดร้อง(ร่อนน้ำ/ทางน้ำ)ชุดเหมืองผ่า(ผ่าน)นาท่าน (ทำให้)เสีย(ของ)ที่ปลูกข้าวท่านอันได้ซุ(ทุก)ปี นั้นเท่าใด หื้อ(ให้)มันใช้นับเสียง(ทั้งหมด) ผู้ใดเผานาท่านบ่บอก คันเสียเพ้าข้าว(ข้าว)ท่านเท่าใด หื้อ(ให้)ใหม่ ถือค่าหาบข้าว 110 เงิน อย่าใหม่

เผาป่า

ผู้ใดเผาป่าไฟลามไปไหม้ข้าวท่านเสียงเท่าใด หื้อใช้เท่านั้นอย่าใหม่ เหตุมันบ่ใส่ใจเผาแล หัตถกัมม์ หน้า 62 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดเผาป่า (ทำให้)ไฟลามไปไหม้ข้าวท่านเลี้ยง(เสียหาย)เท่าใด หื้อ(ให้)ใช้เท่า
นั้น อย่าไหม เหตุมันบ่ใส่ใจ(ไม่ตั้งใจ)เผาแล

หามผีลงนา

ผู้ใดหามผีลงนาท่าน แตนหว่านกล้าไปถึงปลูกลานั้น หื้อเจ้าผีได้มีเหล้าไหไก่คู่
ข้าวตอกดอกไม้เทียนหมากพลูสุขวัญข้าวแรก แล้วข้าหื้อมีหมู ตัว 1 ตีนเต็มกำ เหล้า 2
ไห ข้าวตอกดอกไม้เทียนหมากพลู หื้อบูชาเสื่อนาตวงได้ บ่อ้นชิดนัก ในข้าวนาอันเขา
หามผีผ่านานั้นทุกปี ได้เท่าใด หื้อใช้ 2 เท่า คันยังได้เสมอเท่าก็อย่าว่าฤา (หัตถกัมม์
หน้า 62 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดหามผี(ศพ)ลงนาท่าน แตน(ตั้งแต่)หว่านกล้าไปถึง(ถึง)ปลูกลานั้น
หื้อ(ให้)เจ้าผี(ญาติของศพ) ได้มีเหล้าไหไก่คู่ ข้าวตอกดอกไม้เทียนหมากพลูสุขวัญข้าว
แรก แล้วข้าหื้อ(ให้)มีหมู ตัว 1 ตีน(โตขนาด) เต็มกำ(มือ) เหล้า 2 ไห ข้าวตอกดอกไม้
เทียนหมากพลู หื้อ(ให้)บูชาเสื่อนาตวง(ให้)ได้ บ่อ้นชิด(เป็นเสนียดจัญไร)นัก ในข้าว
นาอันเขาหามผีผ่านานั้นทุกปี ได้(ข้าว)เท่าใด หื้อ(ให้ชด)ใช้ 2 เท่า คันยังได้เสมอ
(เท่า)เท่า ก็อย่าว่าฤา

หามผียังย้งนา เอาผีตายไปฝังย้งนา

คันหามผีไปปลงยังย้งนานั้นกะดี ย้งกลางทางกะดี หื้อเจ้าผีได้นิมนต์เอาทุ
(พระสงฆ์)มาพอสังฆะแล้วสูตถอนชุดเอาดินที่นั่นออก เอาทรายมาใส่ถมหื้อดี แล้วหื้อ
ทานข้าวน้ำโภชน อาหารหมากเหมี้ยงพลูยาเสียเทอะ บ่อ้นแล้งแก่บ้านเมืองแล

ผู้ใดแลเอาผีตายไปฝังในนาท่านอันเยยะกินชูปีนัน หื้อมันหาหมูตัว 1 เหล้า
2 ไหหมากพลูข้าวตอกดอกไม้ เทียนสมมาเสื่อนา แล้วหื้อมันชุดคดเอาดูผีไม้ผีออก
นับเลี้ยง เท่าเว้นไว้แต่วิสยสิ่งดียวแล (หัตถกัมม์ หน้า 63 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

คัน(หากว่า)หามผี(ศพ)ไปปลงยัง(หยุดพัก)ย้งนานั้นก็ดี (หยุดพัก)ยัง
กลางทางก็ดี หื้อเจ้าผีได้นิมนต์เอาทุ(พระสงฆ์)มาพอสังฆะ(ครบองค์)แล้วสูต(สวด)ถอน
ชุดเอาดินที่(ศพหยุดพัก)นั่นออก เอาทรายมาใส่ถมหื้อ(ให้)ดี แล้วหื้อ(ให้ถวาย)ทานข้าว

น้ำโภชน อาหารหมากเหมี้ยง(ใบชาหมัก)พลูยา(ยาสูบ/บุหรื)เสียเทอะ บ่อันแล้งแก่บ้าน
เมือง(จะไม่มีฝนตก)แล

ผู้ใดแลเอาผีตาย(ศพ)ไปฝังในนาท่าน อัน(ท่าน)เยยะ(ทำ)กินซู(ทุก)ปีนั้น
หื้อ(ให้)มันหาหมุดัวหนึ่ง เหล้า 2 ไห หมากพลูข้าวดอกดอกไม้เทียน สมมา(ขอขมาต่อ)
เสื่อนา แล้วหื้อ(ให้)มันขุดคุด(ขุด)เอาดูผี(กระดูก)ไม้ผี(โลงศพ)ออกนับเสียง เทาวันไว้
แต่ อวิสัย(ไม่ทราบความหมาย)สิ่งเดียวแล

มังลี

ผู้ใดมังลี(ที่ดักปลาสร้างไว้กลางแม่น้ำ) ท่านหื้อใหม่ครั้งใหญ่หลัง 220
ครั้งน้อยหลัง 110 แล้วหื้อหาเครื่องพลีกรรมผีเสื้อครั้งตามเดิมเจ้าครั้งหากปูชาเทอะ ที่นี้
พระยาสมมุตติราชจัก พิจารณายังท้าววัตถุหื้อเป็นมครภาษาหื้อเป็นสาตราแก่คนทั้ง
หลาย (หัตถกัมม์ หน้า 67)

ภาษาไทยกลาง

ผู้ใดมัง(ทำลาย)ลี(ที่ที่ทำขึ้นในแม่น้ำสำหรับดักปลา) ท่านหื้อ(ให้)
ใหม่ครั้ง(ลี)ใหญ่หลัง 220 ครั้ง(ลี)น้อย(เล็ก)หลัง 110 แล้วหื้อ(ให้)หาเครื่องพลีกรรม
ผีเสื้อครั้ง(ผีที่รักษาลี) ตามเดิม(ที่)เจ้าครั้ง(ลี)หากปูชาเทอะ ที่นี้พระยาสมมุตติราชจักพิจารณา
ยังท้าววัตถุหื้อ(ให้)เป็นมครภาษา(บาลี)หื้อ(ให้)เป็นสาตรา(เครื่องมือ/อาวุธ)แก่คน
ทั้งหลาย

เยยะนาจิมกัน

อัน 1 เยยะนาจิมกัน ท่านชวนไปเอน้ำ มั่นบไปเอน้ำ มั่นไปลัดเอน้ำท่าน
กะดี ช่างหนองท่านเอาปลากะดีหื้อใหม่ร้อยบาท ผิท่านฆ่าตายกับที่หั้นก็แล้ว (ธรรม
ศาสตร์หลวง หน้า 25 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

อัน 1 เยยะ(ทำ)นาจิม(ติด)กัน ท่านชวนไปเอน้ำ(เข้านา) มั่นบไปเอน้ำ มั่น
ไปลัดเอน้ำท่านก็ดี ช่าง(ระบาย)หนอง(ของ)ท่านเอาปลากะดี หื้อ(ให้)ใหม่หนึ่งร้อยบาท
ผิ(หาก)ท่านฆ่าตายกับที่(นา)หั้น ก็แล้ว

ช้างมัจจวควายตกไร่นาสวน

อัน 1 ช้าง มัจจวควายตกไร่นาสวน ผู้ใดหื้อผูกไว้หื้อบอกแก่เจ้ามันไปเอน้ำ ถ้า
3 วัน บไปเอน้ำหากปล่อยเสียกะดี ตายเสียกะดี อย่าว่าเอน้ำแก่เจ้าไร่นาสวน ผิยังเข้าไร่นา

นาเสีย เครื่องสวนท่านเท่าใด หื้อเจ้าจ้ว คว้าใช้เท่านั้น ขวัญเจ้าข้าก็หื้อแปลงเกล้าไห
ไก่อคู่ มิเจ้าไร่เจ้าสวนเอาจ้วควายท่านไว้ แล้วบ่บอกเล่าหื้อเจ้าจ้วควาย หากตายหากหนี
หื้อเจ้าไร่เจ้า นาใช้เสียข้าวของเท่าใด หื้อเจ้าจ้วควายใช้เท่านั้น

อัน 1 เจ้าสวนเจ้านาบอกแก่เจ้าจ้วควายแล้ว เจ้าจ้วควายบ่ใช้ข้าวท่าน จัก
เอาจ้วควายหนี อย่าหื้อใช้ ข้าวเพิ่น แล้วจึงเอาหนี ผิดตายเสียกะดี หนีเสียกะดีก็แล้ว มิ
ว่าเจ้าจ้วเจ้าควายมาถาม หากบ่บอกอำไว้ หื้อใหม่เจ้าสวนเจ้านาชันแปลงยังเสียจ้วควาย
ท่านหื้อใหม่ใช้เท่า 1 (ธรรมศาสตร์หลวง หน้า 29-30 เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง ช้างม้าวัวควายตกไร่นาจวน ผู้ใดหื้อ(ให้)ผูกไว้หื้อ(ให้)บ่บอกแก่เจ้า
มันไปเอา ล้า(มากกว่า) 3 วัน บ่ไปเอาหากปล่อยเสียก็ตี ตายเสียก็ตี อย่าว่าถาแก่เจ้า
ไร่เจ้านา มิ(หาก)ยังเข้าไร่เข้านาเสียเครื่องสวนท่านเท่าใด หื้อ(ให้)เจ้าจ้วควายใช้เท่านั้น
ขวัญเจ้าข้าก็หื้อ(ให้)แปลงเกล้าไหไก่อคู่ มิเจ้าไร่เจ้าสวนเอาจ้วควายท่านไว้ แล้วบ่บอก
เล่าหื้อ(ให้)เจ้าจ้วควาย หากตายหากหนีหื้อ(ให้)เจ้าไร่เจ้านาใช้เสียข้าวของเท่าใด หื้อ
(ให้)เจ้าจ้วควายใช้เท่านั้น

อันหนึ่ง เจ้าสวนเจ้านาบอกแก่เจ้าจ้วควายแล้ว เจ้าจ้วควายบ่ใช้ข้าวท่าน
จักเอาจ้วควายหนี อย่าหื้อ(ให้)ใช้ข้าวเพิ่น(ท่าน) แล้วจึงเอาหนี ผิดตายเสียก็ตี หนีเสีย
ก็ตีก็แล้ว มิว่าเจ้าจ้วเจ้าควายมาถาม หากบ่(ไม่)บอกอำ(ชอน)ไว้ หื้อ(ให้)บ่(ให้)ใหม่เจ้า
สวนเจ้านาชันแปลงยังเสียจ้วควาย ท่านหื้อ(ให้)ใหม่ใช้เท่าหนึ่ง

หมูหมาเปิดไก่อ่เข้าสวนกินข้าว

อัน 1 หมู หมา เปิด ไก่อ่กะดี เข้าสวนกิน ข้าวท่านกะดี ให้เจ้าของบอกแก่เจ้า
พัน 2 ที่ 3 ที่หื้อช้างไว้หมูก็กหื้อไล่คา สวนนาหื้อล้อมไว้ มิเจ้าหมู เจ้าไก่อ่ขังบ่ไล่คาไว้ ยัง
เข้าสวนท่านล้อมไว้เจ้าสวนเจ้านาตีตายหื้อบอกแก่เจ้าหมูเจ้าไก่อ่ หื้อเจ้าสวนเจ้านากินเก่ง
1 ของเสียเท่าใด หื้อเจ้าสัตว์ไว้มิบ่บอกแก่เจ้าของนั้น หากกินหื้อใช้ 2 ตัว เสียของ
เจ้าสวนเจ้านาเท่าใดหื้อใช้เท่านั้น มิบ่บอกบ่เล่าเจ้าสัตว์หื้อช้างไว้ หมูก็กบ่บอกหื้อท่านไล่คา
นาสวนก็บ่ล้อมสัตว์เข้า เจ้าสวนเจ้านาตีตายหื้อได้ใช้เท่า 1 ไว้สัตว์ตัวตายนั้นแก่เจ้าสวน
เสียของเท่าใด หื้อเจ้าสัตว์ไว้แล (ธรรมศาสตร์หลวง หน้า 30-31- เล่ม 6)

ภาษาไทยกลาง

อันหนึ่ง หมู หมา เปิด ไก่กดี เข้าสวนกินข้าวท่านกดี ให้เจ้าของบอกแก่เจ้า
พัน(จำนวน) 2 ที่(ครั้ง) 3 ที่ หื้อ(ให้)ขังหมูไว้ ก็กหื้อ(ให้)ไล่คา(ที่สำหรับขัง)สวนนาหื้อ(ให้)

ล้อมไว้ มิเจ้าหมู เจ้าไก่(ไม่)ขัง(ไม่)ใส่คา(มัดไว้หรือใส่ชื้อคา)ไว้ ยังเข้าสวนท่าน ล้อมไว้เจ้าสวนเจ้านาตีตาย หื้อ(ให้)บอกแก่เจ้าหมูเจ้าไก่ หื้อ(ให้)เจ้าสวนเจ้านากิน(สัตว์ที่ฆ่า)แก่ง(ครึ่งหนึ่ง) (ข้าว)ของเสียเท่าใด หื้อ(ให้)เจ้าสัตว์(ขด)ใช้ ผิบ(ไม่)บอกเล่าแก่เจ้าของนั้น หากกินหื้อ(ให้)ใช้ 2 ตัว เสีย(ข้าว)ของเจ้าสวนเจ้านาเท่าใด หื้อ(ให้)ขด)ใช้เท่า นั้น ผิบ(ไม่)บอก(ไม่)เล่าเจ้าสัตว์หื้อ(ให้)ขังไว้ หมูกีบ(ไม่)บอกหื้อ(ให้)ท่านใส่คา(ชื้อคา)นาสวนกับ(ไม่)ล้อมสัตว์เข้า เจ้าสวนเจ้านาตีตาย หื้อ(ให้)ได้ใช้เท่าหนึ่งไว้สัตว์ตัวตายนั้นแก่เจ้าสวน เสียของเท่าใด หื้อ(ให้)เจ้าสัตว์ใช้แล

อธิปไตยธรรม

อธิปไตยธรรม เป็นธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง มี 7 ประการ ดังนี้

1.อธิปไตยธรรม ข้อ 1 สมุทราวุฒสนธิ เมื่อชุมนุมกันแล้ว เมื่อเลิกชุมนุมก็พร้อมกันเลิก มีกิจธุระอันใดก็ให้พร้อมกันทำให้เสร็จ เมื่อเข้าศึกศัตรูมาก็ให้พร้อมกันปราบปรามระบอบอย่าหนีไปเสีย อย่าต่างคนต่างไป นี่ก็เป็นอธิปไตยธรรม ข้อ 1

2.ปณฺณตฺตณสมฺมสนฺหนฺติ อปฺริยตฺตํ นปณฺญาปณฺติ สวฺยไรํ คํไรํ คํนาและราชทัณฑ์ ซึ่งท้าวพระยาผู้มีปัญญาได้สร้างไว้ เพื่อความเจริญแก่บ้านเมืองซึ่งชอบตามโบราณจารีตประเพณี อย่าได้ทำลายล้างเสีย สวฺยสาอากรอันใดที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อนก็อย่าให้มี อย่าได้ทำให้มีขึ้นมาใหม่ อย่าได้เพิ่มเติมขึ้นมาอีก อันนี้ก็เป็นอธิปไตยธรรม ข้อ 1

3.ปณฺทิตฺโตปณฺโกหฺณญํ โกลฺลภฺกโรหฺนฺติ เตลฺลํ วจฺนํ เสตพฺพํ มณฺณฺติ ผู้ใดเป็นคนเฒ่าคนแก่ มีปัญญารู้จารีตโบราณ ให้มีความเจริญแก่บ้านเมืองนั้น ผู้เป็นใหญ่ควรเคารพยำเกรง กระทำสักการบูชา ควรถามควรปฏิบัติ นี่ก็เป็นอธิปไตยธรรม ข้อ 1

4.ภฺลฺลภฺตฺตํ ภฺลฺลิตา โลโธตฺตสฺส ปเสยฺหฺวาเสนฺติ หญฺิงสาวผู้มีรูปโฉมสวยงาม ที่เป็นเมียท่านก็ดีที่เป็นลูกท่านก็ดี ถ้ายังไม่ได้มาสมสู่อยู่ด้วยกันกับตนแล้ว ผู้เป็นใหญ่ไม่ควรหมั่นเหงามาเป็นของตนด้วยอำนาจอาญาของตน นี่เป็นอธิปไตยธรรม ข้อ 1

5.อนฺตราพาหิรายเจติยานํ พลิกมฺภินํ อปฺริยาเยนฺติ สถานที่ใดมีต้นไม้เป็นที่ทำพิธีกรรมบูชาเลี้ยงดู สืบๆ ต่อมาแต่โบราณกาลเป็นต้นว่าไม้เสื่อเมือง มีที่เขตบ้านเขตเมือง ผู้ที่เป็นใหญ่ควรเลี้ยงดูบูชาสักการะ ตามจารีตโบราณ เพื่อให้มีความสุขความเจริญแก่บ้านเมือง อันนี้ก็เป็นอธิปไตยธรรม ข้อ 1 (สังวาลย์ ราชสี(แปล). ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่ อ่างใน พิธินัย ไชยแสงสุขกุล และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่องกฎหมายล้านนาโบราณฯ. 2531.หน้า ๑12-7/806-807 เล่ม 5)

“อธิปหานิยธรรม 7 ประการ ในข้อที่เกี่ยวกับท้าวพระยาขุนนางมีดังนี้ โทะไม่ ถึงชั้นประหารชีวิต อย่าประหารชีวิต โทะไม่ถึงชั้นปรับไหม อย่าปรับไหม เป็นขุนหมื่น ให้คิดหมื่นชั้น เป็นขุนแสนให้คิดแสนชั้น เป็นเจ้าควรพิจารณาให้แจ้ง เป็นพระยาควร สดับตรับฟังให้มาก ให้ฟังแต่หูให้ดูแต่ตา ควรพิจารณาให้ถ้วนถี่ก่อนแล พระราชาผู้ครอง แผ่นดิน ถ้าหากยังมีเมตตารักใคร่อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายอยู่ แม้พวกโจรก็จักไม่ สามารถเบียดเบียนอาณาประชาราษฎร์ได้เลย เปรียบเสมือนไม้ไผ่อันเดียว เหตุไฉนจัก เผ่าน้ำในมหาสมุทรได้ อันนี้ก็เป็นอธิปหานิยธรรมข้อหนึ่งแล

ในส่วนที่เกี่ยวกับ การส่งเสริมอาชีพและการทำมาหากินของราษฎร รวมทั้งการ สร้างสมบัติสาธารณะหรือ “ทรัพย์สินร่วมของชาวบ้านชาวเมือง” ซึ่งจะสะท้อนกรรมสิทธิ์ ร่วมของชาวเมืองในอดีต ดังนี้

“ให้ชักชวนป่าวร้องอาณาประชาราษฎร์ให้กระทำไร่ ค้าขาย ให้ชอบแก่ทำนอง คลองธรรม ถัดนั้นให้ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างสะพาน เอาข้าวใส่บาตร ให้ปลูกต้นไม้ ไร่ข้างทาง ที่เป็นช่อง (ลานกว้างในเมืองหรือหมู่บ้าน) ให้ปลูกผลไม้ ให้ปลูกต้นดอกไม้ ทุกประเภทไว้ในเมืองแห่งตนทุก ๆ คน เมื่อมีโอกาสก็ให้ดูแลรักษาอย่าให้ขาด ผู้ใดอยู่ที่ ไตไม่ขยันหมั่นเพียรก่อสร้างสร้างให้รับนาผู้้นเสีย ผู้ใดอยู่ที่ใดหมั่นเพียรประกอบการ งาน ก็ให้ผู้้นครอบครองที่นั้น อันนี้เป็นอธิปหานิยธรรมข้อสอง “ (พัชรี หน้า 37)

นอกจากนี้ มีข้อกำหนดเพิ่มเติมให้เจ้านายท้าวพระยาปฏิบัติเพิ่มเติม

“สถานที่ใดเป็นต้นไม้เลี้ยงเจ้าบ้านเมืองในที่ใดที่หนึ่ง เป็นบ้านเป็นเมืองก็ดี เขต แดนก็ดี ที่โบราณบัณฑิตเคยบูชานับถือทำพิธีกรรมสืบ ๆ มาผู้เป็นใหญ่ควรไปบูชานับถือ บวงสรวงตามจารีตประเพณีเพื่อความเจริญแก่บ้านเมือง อันนี้เป็นอธิปหานิยธรรมที่ 6 แล

ฯลฯ ธรรมทั้งสองข้อนี้ ถ้ากษัตริย์ไม่ปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม บ้านเมืองจะแห้งแล้ง ไม่อุดมสมบูรณ์ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวของสมบัติต่างๆจะฉิบหาย ฯลฯ

ท้าวพระยาเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินท่านใด ไม่เคารพยำเกรงไม่ปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าวแล้ว บ้านเมืองก็ไม่เจริญรุ่งเรือง ส่วยสาอากรราษฎรสมบัติ ข้าวของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ จะพินาศฉิบหาย อันตรายข้าศึกศัตรูก็จะบังเกิดขึ้นโดยลำดับ น้ำฝนไม่ตกต้องตามฤดู กาล ฝนแผ่นดินก็แห้งแล้ง พืชพันธุ์ข้าวกล้าในนาที่จะพินาศฉิบหาย (กษ. แพ้ที่ 2 เลขที่ 77 “ประเพณีกฎหมายเขียนใหม่” หน้า 6 อ้างใน พชรี โชติถาวรรัตน์ หน้า 32.)

กฎหมายล้านนากล่าวถึงลักษณะของกษัตริย์ในสมัยโบราณว่ามี 2 ประเภท ได้ แก่ ขุนธรรม และ ขุนमार ดังปรากฏในกฎหมายมังรายศาสตร์ฉบับเส้าให้ว่า

ในโลกนี้มีขุน 2 ประเภท คือ ขุนธรรมและขุนมาร ขุนธรรมมีลักษณะดังนี้ ขุนใดประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการคือ เมตตากุรราไพโรไท ไม่บาปไพโรไหมไท ราวิทุบตีผูกมัดไพโรไท ขุนผู้เป็นเช่นนี้คือขุนธรรม ขุนผู้ใดไม่ประกอบด้วยสังคหวัตถุ 4 ไม่เมตตากรุณาไพโรไท ย่อมบาปไพโรไหมไท ราวิทุบตีผูกมัดไพโรไท ใส่ชื่อคามัดเชือกแล้ววังแก ข่มขี่เอาข้าวของ บังคับลูกหลานไพโรไทเป็นเมีย หรือข่มขืนเมียไพโร ขุนเช่นนี้ ชื่อว่าขุนมาร อยู่ที่ไหนไพโรเมืองจิบหายที่นั่น คนเช่นนี้ไม่ควรให้เป็นอยู่ มันเป็นต้นจวนต้นพิษในกลางเมือง ถ้ามีหน่อลาก็จะเป็นพิษร้ายแก่บ้านเมือง ขุนผู้อาสาต่างหูต่างตาทำสพระยา ควรทำตามแบบขุนธรรม

(มังรายศาสตร์เล่าให้ หน้า8-9)

ในการล่าสัตว์ป่าเป็นการคะนองมือคะนองเท้า เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ควรทำ เรียกว่า ยุติ 10 ประการ “ เข้าป่าล่าเนื้อเป็นการคะนองมือคะนองเท้า” (กฎหมายเชียงใหม่ หน้า12 อ้างใน พัทธี โชติถาวรรัตน์)

โทษ 7 ประการ เป็นการสั่งสอนให้ความจำเป็นในการที่สมาชิกในสังคมต้องพึงพาอาศัยกัน กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมมีความสัมพันธ์ต่อกันตั้งแต่ชนชั้นสูงลงมาถึงชนชั้นต่ำ ปรากฏในกฎหมายธรรมศาสตร์ ดังนี้ ราชานอ อันท้าวพญาทั้งหลายก็ดี มหาเสนาอา มาตย์ก็ดี ผู้มีปัญญารอบรู้เจตียวจลาด หากคนอุปถัมภ์ค้าขุไม่ได้ก็จักจิบหายแล ขุนหา ไพโรไม่ได้ก็จิบหาย ศิษย์หาครูไม่ได้ก็จิบหาย เป็นคนไม่มีผู้รักษาก็จิบหาย (กฎหมาย ธรรมศาสตร์ หน้า 18-19 อ้างใน พัทธี โชติถาวรรัตน์หน้า 42)

เชียงใหม่ต้องขีด ทำให้เสียเมืองแก่พระเจ้าบุเรงนอง

พระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์หรือเจ้าฟ้าแม่กุ ซึ่งเป็นเชื้อสายของพญามังรายมาจากเมือง นายนักรัฐขานมาปกครองเชียงใหม่ พระองค์ไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีเดิมของบ้าน เมืองเชียงใหม่แต่โบราณ เป็นสาเหตุให้บ้านเมืองจิบหายเสียเอาราชแก่ม่วง พ.ศ. 2101 ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ กล่าวถึงพระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ไม่ปฏิบัติตามจารีตเดิมดังนี้

“หนองบัวเจ็ดกอ (ซึ่งเป็นหนองน้ำประจำเมืองเชียงใหม่ ที่แจ้งศรีภูมิ) “ หนอง บัวเจ็ดกอกก็หื้อ(ให้)คนทั้งหลายไปหากินปลาเสียหั้นแล...เสนาอา มาตย์เก่าแห่งตนกับ เมืองก็ขัดขวาง(ละทิ้ง)เสียต่อจารีตฮีตรอย(ประเพณี)แต่เก่าแต่เดิมเช่น(ข้าว)พ่อเช่นแม่มา นั้น ก็บ่เอา ขัดขวางเสียหั้นแล ...บ้านเมืองก็เป็นอันร้อนไหม้ ต่อเครื่องปลูกของฝั่ง(พืช ผล) ก็บ่มีหน่วย(ไม่ออกผล)ก็ตายเหี่ยวแห้งไปนับเลียง ไพโรฟ้ามอนตริกก็บ่มีหวาง(เวลา)

อันจักเยยะ(ทำ)ไร่ทำนากีบมี ก็เป็น พุทภิกขุอยากน้ำกลั่นข้าวหั้นแล" (ตำนานพื้นเมือง
ลานนาเชียงใหม่ หน้า 13-15)

ภาษาไทยกลาง

หนองบัวเจ็ดกอกก็หื้อ(ให้)คนทั้งหลายไปหากินปลาเสียหั้นแล...เสนาอำมาตย์เก่า
แห่งตนกับเมืองก็ขัดขวาง(ละทิ้ง)เสียต่อจารีตฮีตรอย(ประเพณี)แต่เก่าแต่เดิมเช่น(ชั่ว)พ่อ
เช่นแม่มานั้น กีบ(ไม่)เอา ขัดขวางเสียหั้นแล ...บ้านเมืองก็เป็นอันร้อนไหม้ ต่อเครื่อง
ปลูกของฝัง(พืชพันธุ์ไม้ที่ปลูก) กีบมีหนวย(ไม่ออกผล)ก็ตายเหี่ยวแห้งไปนับเลียง ไพร่ฟ้า
มนตรีก็บ่มีหวาง(ไม่มีเวลา) อันจักเยยะ(ทำ)ไร่ทำนากีบมี ก็เป็นพุทภิกขุอยากน้ำกลั่น
ข้าวหั้นแล"

หนองบัวเจ็ดกอก ไปซาง(ระบาย)เสียหื้อ(ให้)แห่ง (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ วัดชัย
ศรีภูมิ หน้า 9) " ได้หื้อ(ให้)คนทั้งหลายไปกวณควี(กวณน้ำ) หนองบัวเจ็ดกอก (ซึ่ง)เป็น
มงคลซาตาแห่งเมืองล้านนา " (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 28)

ปีได้นำหนองบัวเจ็ดกอนั้นแห่ง บมีน้ำสักตุม(น้อยนิด) บ้านเมืองทั้งมวลก็จัก
เป็นทุกข์นานาต่าง ๆ ทั้งสัตว์และคนทั้งหลายก็จักตายมากนักษะแล ปีได้นำหนองบัว
เจ็ดกอก บ(ไม่)แห่งนั้น บ้านเมืองทั้งมวลก็จักจุติจำโรญ สุขสวัสดิ์มากนัก (ตำนานพื้น
เมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 37-38)

น้ำห้วยแก้วไหลแต่แจ่งหัวลิน(มุมเมืองด้านตะวันตกเฉียงเหนือ)เลี้ยงบ้านเมือง
(ไหลเข้าคูเมือง) น้ำนองและตกตาด(ที่มีน้ำตก) ในเวลากลางคืนถ้าคนทั้งหลายในเมือง
เชียงใหม่ได้ยินเสียงน้ำห้วยแก้วตกตาดดังทั่วเมือง ชาวเมืองเชื่อว่า "บ้านเมืองทั้ง
มวลก็จักอยู่จุติจำโรญสุขเกษมยิ่งนักษะแล" (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 38)
(ต่อมาพระเมกุฏิวิสุทธิวงศ์ กษัตริย์ปกครองเมืองเชียงใหม่อนุญาตให้ชาวเมืองระบายน้ำ
ห้วยแก้วแล้วปิดกั้นทางน้ำไหลและให้ฟันไม้ไหลล่องมาทำลายฝายและพังกั้นน้ำ ชาว
เมืองไม่อาจจะปลูกข้าวได้ เป็นเหตุให้บ้านเมืองเสื่อม)

" ก็ซาง(ระบาย)น้ำเสียหื้อ(ให้)แห่ง (น้ำ)ห้วยแก้วก็หื้อ(ให้)คนไปตัด(กั้น)เสียหั้น
แล... คันเถิง เดือน 9 (กันยายน-ตุลาคม) เดือน 10 เดือน 11 เดือน 12 คาน(เกณฑ์) คน
ทั้งหลายไปฟันไม้ ตัดเคล้า(โค่น) ตัดปลายยาว(ขนาดหนึ่ง)วา หื้อ(ให้)คนทั้งหลายไป
ลากหื้อ(ให้)แพว(มาถึง)น้ำ ผู้ใดหวิด(ขาดงาน)ก็เอาโทษถ่าน(ถึง)ตาย หื้อ(ให้)ล่องมา
ทั้งวัน ฟันลากทั้งวัน ไม้หน้อย(ขนาดเล็ก)บ่เอา(ฟัน) หื้อ(ให้)ฟันไม้ใหญ่ แต่เดือน 9
ออก เถิง(ถึง) เดือน 12 ดับ(แรมสิบห้าค่ำ) จิงจักเลิก (ให้ราษฎร)ออกมาอยู่กับบ้าน
เดือน 5 (กุมภาพันธ์-มีนาคม) เดือน 6 เดือน 7 เดือน 8 นั้นกับฟัน(ไม้) เชื้อนี้(เช่นนี้)คู่
(ทุก)ปีหั้นแล ไม้อันเขาล่องมานั้น ก็มาเท(ทำลาย)พนัง(ที่กั้นน้ำในแม่น้ำ)คนทั้งหลาย

บ้าน(กันไว้เอน้ำ)ใสนั้น ก็หยาดหลั่ง(พังทะลาย)ไป คนทั้งหลายก็(ไม่)ได้ไถนา แลหว่านกล้าสักปีหนึ่งแล น้ำแม่ห้วยใด (ซึ่ง)คนทั้งหลาย(ไม่)เอน้ำมาใสนาได้ น้ำห้วยนั้นแม่นั้น ก็(ไม่)หือ(ให้)คนไปพันที่นั้นแล (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 22)

เมื่อไม่ปฏิบัติจารีตประเพณีบ้านเมืองที่ถือปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว เป็นสิ่งช่วยให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองฝนตกต้องตามฤดูกาล ชาวเมืองจำเป็นจะต้องเว้นจากสิ่งอัปมงคลทั้งหลายที่บรรพบุรุษได้ถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ตำนานได้กล่าวว่สิ่งต่อไปนี้ว่า สาเหตุที่ทำให้บ้านเมืองเสื่อม “ซาตเมืองขาด” “ซาตแห่งกษัตริย์ขาด” ได้แก่ “การสร้างกำแพงเมืองใหม่ล้อมเวียงเก่าในลักษณะราหูอมจันทร์” หมายถึงกำแพงเมืองชั้นนอก นอกจากนี้ยังอธิบายถึงสาเหตุเมืองเสื่อมอีกว่า

“เอาผ้าสีแจ่ง(ผ้าเช็ดหน้า)มาแปลงถง(ถุง) เอาคนต่างเมืองมาเป็นเสนา ก็ผิดแต่ บัวรณจารีตเสียแล้วแล เพราะเหตุนั้นแลมหาปฐวีบ้านเมืองทั้งทวลแห่งพระมหากษัตริย์เจ้า ลวดตระหมอดหอดหิว(แห้งแล้ง)แห้งแล้งร้อนไหม้(เดือดร้อน)เป็นฉนั้นเล่า” (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 19) พระสงฆ์ขอให้กษัตริย์ยกเลิกประเพณีที่ทำขึ้นใหม่นี้เสีย ให้ปฏิบัติตามจารีตเมืองเดิม “ขอจุ่งละ(ยกเลิก)รึด(จารีต)ใหม่และอาชญา(คำสั่ง/กฎหมาย)ผู้งนี้เสียเทอะ เอารึดเก่าแลอาชญาเก่าแล” (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 22)

“ในจารีตรอยแต่เชน(ชั่ว)พ่อเชนแม่แต่ก่อนเดิมนี่เป็นอันหนักนัก(ให้ยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด)แท้ใช้ บ(ไม่)อาจจกริด(แก้ไข)ได้แล แลจักเปลี่ยน(แปลง)รึด(จารีต)กันบ(ไม่)ได้ เหตุว่าจารีตริตรอยนี้เป็นของหนักนักแท้ รึด(จารีต)ไผ(ผู้ใด)ก็พอ(เป็น)รึด(จารีต)มัน รึดเมืองอังวะแลรึดเมืองโยธยาแลรึดคูลวา(แขก)แลรึดหื้อ(จีนมุสลิมจากญูนนาน)ก็พอรึดหื้อ แลรึดเมืองพิงค์เชียงใหม่นี้มีเชื้อ(เชน)ใด ก็ขอพอมิธัมมเมตตามหาอุปราชกษัตริย์ตราเจ้า(พระเมกุฏวิสุทธิวงศ์ กษัตริย์ราชวงศ์มังราย พระองค์สุดท้ายก่อนที่เสียเมืองแก่พม่าในปี พ.ศ. 2101) จุ่งอนุตามรึดเก้ารอยหลัง มีเชื้อ(เชน)ใดก็ขอตาม(ปฏิบัติตาม)อย่าหือ(ให้)ละ(ทิ้ง)จารีตริตรอยเก่านั้นแท้เทอะ มหานครรัตนฐานบ้านเมืองแห่งมหากษัตริย์เจ้าก็จักจุ้มจำเรียดด้วยเดชวิทธิและศรีสมบัติก้านทุ่งรุ่งเรือง ข้าวหนาปลาเท่า(มาก)ต่อน้ำฟ้าสายฝนก็ บัวมวลคือว่าฤดูฝนและฤดูหนาวฤดูร้อนพืชเครื่องปลูกของฝั่งแก่ประชานาราษฎรก็จักบัวมวลชะแล (ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่ หน้า 24-25)

“ด้วยหื้อคนทั้งหลายไปกวณควี(กวณน้ำใน)หนองบัวเจ็ดกอนั้น ก็ช่าง(ระบาย)น้ำเสียหื้อ(ให้)แห้ง (น้ำ)ห้วยแก้วก็หื้อ(ให้)คนไปตีด(กัน)เสียเหตุว่าทำวพญาบ(ไม่)ชอบทศราชธัมมแห่งพระพุทธเจ้า” (ตำนานพื้นเมืองลำนานาเชียงใหม่ หน้า 38)

ห้วยแก้ว ไปตีด(กัน)เสียหันแล (ตำนานพื้นเมืองลำนานาเชียงใหม่ หน้า 14)

จาริตเมือง 11 ประการ ที่บ้านหื้อ(ทำให้)เป็น(ที่)นา ที่นาหื้อ(ทำให้)เป็นบ้าน ที่เป็นนาหื้อ(ทำให้)เป็นหนอง ที่เป็นหนองหื้อ(ทำให้)เป็น(ที่)นา ถือว่าผิดจาริตเมือง (กษ. แฟ้ม 22 เลขที่ 77 ประเพณีกฎหมายเชียงใหม่ หน้า 6 อ้างใน พชร หน้า 33)

ซิดในลำนานา : แหล่งน้ำ (แปลงอักษรวิธี ตามระบบการเขียนของพจนานุกรมลำนานา-ผู้เขียน)

ชุดธรรมมี 4 ประการ คือ เข้าอยู่บ้านใหม่บ่พอ(ไม่ครบ) 3 ปี พ้อย(หาก)ชุดบ่ชุดสระ ชุดเหมืองชุดคือ(คูเมือง)ของเก่าเพิ่น(ที่)ท่านมี ก็บ่(ไม่)ควรชุดหรือ บ่(ไม่)ดี เป็นเหตุหื้อจิบหาย (หน้า 33)

ถมสมุทรมี 5 ประการ คือ ถมบ่อน้ำ ถมสระหนอง ถมเหมือง ถมฝาย ถมที่พระเจ้าพระสงฆ์ ถมที่เทวดา (ทำให้)หื้อเป็นที่อยู่(อาศัย/ที่)บ้าน บ่ดี(ไม่ดี) มักจิบหายแล (หน้า 29)

ฝายลูก(ฝาย)เดียวมี 2 เหมือง เหมือง(คลองส่งน้ำเข้านา)ลูกเดียวมี 2 ท่าง(ที่ระบายน้ำเข้านา) ก็บ่ดี(ไม่ดี)ซิดนักแล (หน้า 37)

ถมเหมืองเก่าเสีย แล้วชุดทาง(น้ำสาย)ใหม่ บ่ดี(ไม่ดี) แม่น้ำก็จั้นเดียวกัน (หน้า 33)

อย่าย้าย(เปลี่ยนทาง)น้ำเหมือง เป็นบาปนัก(มาก) จักจิบหาย (และ)ซิด (หน้า 34)

แม่น้ำคดไปคดมา ชุดลัด(ตรง)เสียหื้อ(ให้)แม่น้ำมันซื่อ(ตรง)ก็ซิดมากนักแล (หน้า 34)

ถมบวก(แอ่งที่ควายนอน)ถมหนองแปลง(ทำเป็น)นาก็ซิด (หน้า 29)

น้ำหนองโบกขรณีนี้น้ำอยู่พ้อย(หาก)ช่าง(ระบาย)เสียหื้อ(ให้)แห้งบ่(ไม่)ดีซิดนัก (หน้า 35.)

ที่(ดิน)บ่ดี(ไม่ควร)ถม (ได้)แก่ ถมบ่อน้ำ ถมสระหนอง ถมที่อยู่พระเจ้า(วิหาร/อุโบสถ/วัด) ถมบวก(แอ่ง)ควาย ถมแม่น้ำ ถมที่อยู่เทวดา (หน้า 30)

หนองสระที่มีแต่เขนธรรมดา(มีมาแต่เดิม) พ้อย(หาก)ชุดร่อง(ระบาย)เสียหื้อ(ให้)แห้ง แล้วแปลงเรือนอยู่ ก็ฉิบหาย (หน้า 34)

ถมห้วย ถมร่อง(ทางน้ำ) จ้องน้ำ บึง วัง(ที่ข้างแม่น้ำปลาชอบอยู่) ถมคือ(คูเมือง) ถมน้ำบ่อ(บ่อน้ำ) บ่ดี(ไม่ดี) (หน้า 31)

อย่าถมบ่อ(น้ำ) บวก(แอ่ง) หลุม ชุมน้ำ ร่อง(ทางน้ำ)หื้อ(ให้)ราบเพียง แล้วแปลง(สร้าง)เรือนอยู่ บ่(ไม่ดี) (หน้า 31.)

น้ำบ่อห่าง(บ่อน้ำร้าง) หลอน(หาก)ชุดกุ่ม(ชุด)ถมเสีย แล้วตั้งบ้านเรือนอยู่ ก็ฉิบหาย (หน้า 31)

น้ำบ่อ(บ่อน้ำ)ก็ดี รูลาว(ทางน้ำใต้ดิน)ก็ดี ชุมปลวก(จอมปลวก)ก็ดี น้ำแม่(แม่น้ำ)ก็ดี บวก(แอ่ง)ควายก็ดี สระตระพังโบกขรณีก็ดี น้ำเหมืองก็ดี น้ำร่อง(ทางน้ำ/ร่องน้ำ)ก็ดี บ่ดีถม บ่ดี(ไม่ควร)แปลง(สร้างเป็น)สวนแปลง(เป็น)นา ตั้งบ้านตั้งเรือน ตั้งเวียงกวม(क्रम)อยู่ บ่(ไม่ดี) ชิดนัก (หน้า 31)

อย่าแปลงกระแส(เปลี่ยนทางน้ำไหล) อย่าแห่(แยกทางน้ำ)ซักแม่น้ำ(ใช้จอบขุดแม่น้ำ) (ทำให้)หื้อเป็น 2 สาย (หน้า 33)

ม้างกระแส (เปลี่ยนทางน้ำ) ก็บ่(ไม่ดี)ฉิบหาย (หน้า 33)

แม่น้ำใหญ่มีฝั่งริม(แม่น้ำ)เสมอดีแล้ว เมื่อพายุลุน(ภายหลัง)พ้อยมูล(ดินพอกพูน)ตื่นไป เป็นรู(น้ำ)ไหลไปนั้น บ่(ไม่ดี)แล (หน้า 34) (คมนตรี เศรษฐพัฒน์นิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

ที่ดินบ่ควรสร้างเรือนอยู่

ที่(ดิน)บ่(ไม่)ควรดีสร้างเรือนอยู่คือ ที่แม่น้ำไหลมารวม(พบ)กัน (หน้า 34)
นา(กิน)น้ำ(จาก)เหมือง เอน้ำเหมืองมารวม(รวม)กัน แปลง(สร้าง)ทำ(ที่)กันน้ำ
แห่ง)เดียว ก็ชิดนักแล (หน้า 36) .

บ่(ไม่)ดีม้างแท(ที่)กันน้ำเข้านา) หนอง (หน้า 37)

ลักน้ำนา)กัน ก็ชิด (หน้า 37) (คมนตรี เศรษฐพัฒน์นิช (บก). ชิด : ข้อห้ามใน
ล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

พื้นที่ดอย ภูเขา ถ้ำ

ลานประหม คือ ม้าง(ทำลาย)จอม(จอม)ปลวก ม้าง(ชุด)ดอย(ใช้เป็น)ที่)แปลงบ้าน
แปลงเรือนบ่(ไม่)ดีมักจิบหาย (หน้า 37) (คมนตรี เศรษฐพัฒน์นิช (บก). ชิด : ข้อห้ามใน
ล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

ชิดเกี่ยวกับถนน-ทางแยก

แม่รุทวาร คือ ถนนทางหลวงมีไว้แต่ธรรมดา พ้อย(หาก)ติด(ปิด)เสีย แล้วแปลง
(สร้าง)ใหม่ (หน้า 38)

หนทางผีเที่ยว (ทางที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าผีเดินผ่าน)กิดี (ทาง)คนเที่ยวกิดี บดี(ไม่
ควร)ติด(ปิด) (หน้า 38)

ย้ายคลองเก่า(เส้นถนนเดิม) กีบ(ไม่)ดี ชิดนักแล (หน้า 39) (คมนตรี เศรษฐ
พัฒน์นิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
2539) .

ชิดเกี่ยวกับพื้นที่เกษตร และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

เอา(ที่)นาแปลง(มาสร้าง)บ้าน เอา(ที่)บ้านแปลง(ทำ)นา บ่(ไม่)ดี ชิดนัก อยู่มักจิบ
หายชะแล (หน้า 41)

อย่าไปย้ายคันนา อย่ากา(โกง)ตาซัง(การชั่งน้ำหนัก) (หน้า 41)

บ่ดีม้างแดนนา(ไม่ควรย้ายเขตแดนนา) (หน้า 42)

ควาก(ขยาย)นาหื้อ(ให้)เป็นไร่ ก็ชิด (หน้า 42)

ที่มันห่างร้าง ม้าง(สร้าง)เป็นสวนเป็นนาเป็นไร่ กีบ(ไม่)ดี ชิดนักแล (หน้า 42)

ปล้ำ(สร้าง)ไร่ควม(ในที่)ป่าช้า กิซิด (พิธีสงอินทอุบาทว์ วัดนันทาราม หน้า 15 ใน คมเนตร เศรษฐพัฒน์วิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539 หน้า 43)

แปลง(สร้าง)ไร่ควม(ในที่) ปรง(ที่)ลุ่ม)หนอง กิซิด (หน้า 44)

ควาก(ขยาย)ไร่ควาก(ขยาย)หนองออกหาม(คร่อมที่)ห้วย กิซิด (หน้า 44)

ปล้ำ(ฟันไม้ทำไร่/สร้าง)ไร่ใกล้เสื่อบ้าน(หอ/บริเวณที่อยู่ของผีบ้าน) กิซิด (หน้า 44)

ปล้ำ(ฟันไม้ทำไร่/สร้าง)ไร่ใกล้ปรง(ที่)ลุ่ม กิซิด (หน้า 44)

วันเดียวหว่านกล้า 2 เทื่อ(ครั้ง) กิซิด (หน้า 45) (คมเนตร เศรษฐพัฒน์วิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

ชิดเกี่ยวกับต้นไม้ และสัตว์

คะโดงทุมมาคือ ต้นไม้ใหญ่เป็นไม้มีงบ้านหมายเมือง(ไม้ประจำเมือง) พ้อย(หาก) ว่าตัดปล้ำ(โค่น)เสีย กิซิด มักฉิบหาย (หน้า 46)

ลานประหมคือ ไม้ใหญ่อันเป็นศรีแก่บ้านแก่วัดก็ดี บ่ควรปล้ำ(โค่น) บ่ควรราน (ตัด)กิ่ง แลไม้สริมหาโพธิ์ บ่(ไม่)ควรปล้ำ(โค่น)บ่แลรานเสีย บ่(ไม่)ดีแท้แล (หน้า 47)

ไม้ต้นใดเป็นศรีนามบ้าน อย่าฟัน ไม้เป็นศรีนามเจ้าเรือนทื่อ(หา)ไว้ (หาก)บ่(ไม่) มีริ(พยายาม)หามาปลูกไว้หนศรี(ทิศศรีเมือง)เทอะว่าอัน กิดิแล (หน้า 47)

รานสรีคือ ราน(ตัด)ไม้เสื่อบ้าน (ไม้)เสื่อเมือง ไม้อาร์กษ ไม้ที่คนยังรม ไม้มีง เมือง อันเป็นศรีเมือง ไม้ศรีผู้นี้(หากตัด) ได้ชื่อว่ารานสรี (หน้า 47)

ไม้ศรีที่มีตาอายุเมือง ไปฟันเสียหั้นแล (ทำให้เมืองเชียงใหม่เสื่อมอำนาจ) (หน้า 48)

ปกกระโดงค่างตุงคือ รานค่า(คบ)ไม้เสียเลี้ยง(หมด)แล้วเอาทุง(ง)ขึ้นแขวน บ่ (ไม่)ดีแท้ (หน้า 48)

ผู้ใดหากได้ปล้ำ(ฟัน)ต้นลาน ต้นพร้าว ต้นตาล ตัดต้นหมาก ลากเครือพลู บ่ (ไม่)ดี ชิดแล (หน้า 48)

ปล้ำ(ฟัน)ไม้ย่านทางหลวง (ที่อยู่ข้างถนนสายใหญ่) บ่(ไม่)ดี (หน้า 49)

ไม้ใหญ่ก็บ่ดีปล้ำ (ไม่ควรโค่น/ฟัน) บ่(ไม่)ดีมัง (ฟันลง)เอาเป็นที่สวนที่นา ปลูก เรือนควมอยู่ บ่(ไม่)ดี ชิดนัก (หน้า 49)

กระโดงทุมมาคือ ปล้ำ(โค่น)ฟันต้นไม้ใหญ่ แล้วตั้งเรือนกวม(คร่อม/ทับ)กับ(ไม้) ดี อันหนึ่ง ตัดปลาย(ไม้)เสียแล้วเกล้า(โค่นต้น)บ(ไม้)ตัด พ้อย(แล้ว)เอาทุง(ธง)ขึ้นแขวน บ(ไม้)ดี ชิดนักแล (หน้า 50) (คมนตรี เศรษฐพัฒน์วนิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

การใช้ต้นไม้

ไม้ชิด(ไม้ที่เชื่อว่านำความวิบัติมาให้) บ(ไม้)ดีเอามาแปลง(สร้าง)เรือนอยู่นั้นคือ ไม้อิงอารักษ์ (ไม้ที่มีอารักษ์เทวดาอยู่รักษา) ไม้แดนเมือง (ไม้ที่เป็นเครื่องหมายเขตแดนเมือง) ไม้ดงกำ (ต้นไม้ในป่าพิธีกรรม) ...ไม้ที่บ(ไม้)ควรเอามาแปลงเรือนอยู่แปลงเรือน บแพ้คน(ทำให้คนไม่มีความสุข) ก็แพ้สัตว์(ทำให้สัตว์เจ็บป่วย) (หาก)แปลง(สร้าง)วัดก็แพ้เจ้าวัด(เจ้าอาวาส) แปลงข้าว(สร้างสะพาน) ก็แพ้เจ้าเมือง (ต้นไม้บ(ไม้)ดี(หาก)กระทำไป ก็เจ็บหาย ย้อน(เหตุ)ไม้ย้อนเรือนแล บ(ไม้)ช้อยดี(อยู่ไม่สุขสบาย)แล (คมนตรี เศรษฐพัฒน์วนิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539 หน้า 51)

การใช้ไม้ต่าง ๆ

คนทั้งหลายจักสร้างแปลงโรง(กฎ)ก็ดีวัดก็ดีเรือนก็ดีไปฟันไม้ยังป่าฉนั้น คั้นว่า ไม้ฉนั้นนั้น ท่าว(ล้ม)ปรอด(ถึง)ดิน บ(ไม้)จับดิน(ตกถึงดิน) ตกค่างเสียยังต้นไม้ก็ดี เครือเถาวัลย์ก็ดี ไม้ฉนั้นนั้นกับ(ไม้)ควรเอา(มาใช้สร้าง) คั้นว่าหากเอานั้น เจ้าเรือนกับ(ไม้)วุฒิจำเรญ อยู่บ(ไม้)ยืน(อายุไม่ยืน)แล (หน้า 53)

(ในการสร้างบ้าน) เอาไม้ห้าง(โรงนา) ไม้โรงไฟ ไม้(ที่สร้าง)วัด มีต้นว่า ไม้พระวิหาร ไม้(มะ)พร้าว ไม้ตาล ไม้ฝูนี้เอามาใส่เรือน(สร้างบ้าน) บ(ไม้)ดี จิบหาย ชิดแล (หน้า 54)

ไม้ต้นนี้ เอามาแปลง(ทำ)ครก 3 หน่วย(อัน) บ(ไม้)ดี (หน้า 55)

ไม้ต้นเดียวเอามาแปลง(ทำ)ครกมอง(กระเดื่องตำข้าว)หื้อ(ให้)ได้หลายหน่วย(อัน) ไม้ต้นเดียวเอามาแปลง(ทำ)กลองหื้อ(ให้)ได้หลายหน่วย(ใบ) ก็ชิดนักแล (หน้า 55)

อย่าแปลง(ทำ)ครก(จาก)ไม้ทอง(กลาง) อย่าแปลงกลองไม้(มะ)ม่วง (คมนตรี เศรษฐพัฒน์วนิช (บก). ชิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

ลักษณะบ้านเรือน

อยู่หัวบ้านพ้อย(หาก)ย้ายไปอยู่หางบ้าน(ท้ายหมู่บ้าน) ก็ซิด (หน้า 68)

เรือนเก่าแล้ว พ้อย(หาก)ไปฟันไม้ใหม่มาถม(เพิ่มเติม)หื้อ(สร้างให้)กว้างเหลือ
เก่า (กว่าเรือนเดิม) บ่ดีแล (หน้า 77)

ประเภทาถมเล่าคือ เรือนบริดบ่ม้าง(เรือนเดิมไม่ได้รื้อทำใหม่) พ้อย(หากสร้าง/
ขยาย)ถมห้องหื้อ(ให้)กว้าง บ่ดี (หน้า 77)

เรือนบริดบ่(ไม่)ม้าง(เรือนเดิมไม่ได้รื้อทำใหม่) พ้อย(หาก)สืบออก(ขยายออกไป)
เขตบ้านมีเก่าไว้ สืบ(ขยาย)ออกถม บ่(ไม่)ดีซิดนัก (หน้า 77)

เรือนเพินน้อย(ขนาดเล็ก) มาควาก(ขยาย)ออกหื้อใหญ่ กีบ(ไม่)ดี ซิดนักแล
(หน้า 77) (คณนตร เศรษฐพัฒน์วิช (บก). ซิด : ข้อห้ามในล้านนา. สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2539)

สภาพที่ดินนา

สุขเพราะมีข้าวไว้กิน สุขเพราะมีดินไว้อยู่ สุขเพราะมีคู่นอนน้ำ สุขเพราะมีคำ
เต็มได้ สุขเพราะมีเรือนใหญ่มั่งกระดาน สุขเพราะมีลูกหลานมานั่งเฝ้า (อำนวย กล้า
พัต . คำคมแห่งล้านนา. เชียงใหม่ : ศิลาอาสน์ 2530 หน้า 64.

คำสอนท้าวพญา

อาญา จ วัตต คือว่า อาญาตั้งไว้แต่ก่อนแต่ลวงจังกราช(ปฐมกษัตริย์ เมืองเงิน
ยางเชียงแสน บรรพบุรุษของพญามังรายผู้ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่) สอนต่อ ๆ มา ตโต
ครุ่ อันว่าจัดรินของพระอินทร์ว่าเป็นของหนัก ยังมีเท่าโอวาทอาญาของท้าวพระยา
ตั้งไว้แต่ก่อน

ราษฎรผู้ใดทำการรุ่งเรืองแก่บ้านเมือง เป็นต้นว่าสร้างบ้านใหม่และทำไร่นา
หรือทำสวนให้ถาวรไปข้างหน้า คนผู้นั้นเป็นการดี ท้าวพระยาอย่าได้ทอดถอนของมันเลย
นี้เป็นเจริญเมืองที่ 4 (พงศาวดารเมืองเชียงแสน ภาค 61 2516.หน้า 15)

การขุดเหมืองฝาย

ศักราช 152 พระองค์เชื้อเมืองโยนกนครไชยบุรีราชธานีศรีช้างแส่นมีพระราชอาชญาให้คนทั้งหลายขุดเหมืองใหญ่ต่อ(เชื่อม)เอาน้ำแม่ใส(ปัจจุบันคือ แม่น้ำแม่สาย อำเภอแม่สาย เชียงราย) นั้นออกมาเลี้ยงไร่นาแคว้นทราย (ซ้าย)ทั้งมวล (ตำนานสิงหนวัติกุมาร ใน ประชุมพงศาวดารภาค 61. 2516 หน้า 67)

ป่าไม้

ป่าทั้งหมดเป็นของเจ้าหัวเมืองต่าง ๆ อย่างไรก็ตามเจ้าเหล่านี้ไม่มีอำนาจในการให้สัมปทาน (หน้า. 73)

มาตรการต่างๆ จะมีประสิทธิภาพ ไม่ใช่การห้ามตัดไม้ทำลายป่าในป่านั้นป่านี้ แต่จะต้องทำให้การประกาศห้ามนี้ ได้รับการเชื่อฟัง ขณะนี้บริษัทที่ได้รับสัมปทาน ก็ยังคงรับสัมปทานอยู่ โดยที่ฝ่ายรัฐบาลไม่มีผู้ใดเข้าไปดูแล การตัดไม้อย่างปกติ มิใช่การทำลายป่าไม้ เพราะบริษัทต่าง ๆ ได้สร้างระเบียบไว้แล้ว การทำลายป่าได้แก่ การที่ชาวบ้านท้องถิ่นตัดฟันอย่างไม่เลือก และการตัดต้นไม้สักขนาดเล็ก ซึ่งแม้จะพยายามห้ามปรามประการใด ก็ยังตัดไม้จากป่ามาปลูกบ้านหรือมาทำฟืนซึ่งใช้ไม้สักขนาดเล็กส่วนพวกบริษัทไม่ตัดไม้เล็กเพราะไม่มีประโยชน์ใด ๆ...แต่การจะห้ามตัดไม้เสียเลย ย่อมเป็นการไม่ถูกต้อง และจะเป็นผลเสียต่อทุกคน โดยทำให้ทุกคนไม่พอใจ ซึ่งย่อมจะไม่เป็นผลดีต่อการรักษาป่าไม้ (หน้า 99)

สำหรับทรรคนะของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเชื่อว่า กฎระเบียบอันรุนแรงเกินไปจะก่อให้เกิดความไม่คล่องตัวหลายประการ (หน้า 99)

(Pierre Orts' ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาวเบียร์เยม 3 สค 2440-2441 ใน พิชณุ จันทรวิทัน(แปล) ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ :แปลนพรัตน์, 2539.)

ค่าน้ำ

ไม่มีการจัดเก็บเช่นกัน การประมงอยู่ในอำนาจของเจ้าตามหัวเมืองเป็นผู้อนุญาตให้จับปลาบริเวณใด โดยเป็นการอนุญาตให้เฉพาะบริเวณ เพื่อสงวนแหล่งปลาชุมไว้สำหรับจับปลาเสียเอง (ทั้งนี้ เนื่องจากปลาเป็นสิ่งหายากในหัวเมืองลาว และมีราคาสูง) (หน้า 73)

คำถามบางประการ(ในการพิจารณาคดี)เกี่ยวกับสิทธิของบุคคลนั้นในปัจจุบันนี้เป็น
ปัญหา ที่แม้แต่ผู้รู้หลายคนยังถกเถียงกันโดยปราศจากข้อยุติ(หน้า 77)
(ชุ่ม เสรีศักดิ์ บ้านทุ่งยาว ต.ศรีบัวบาน อ. เมือง ลพ ใน จดหมายเหตุผลฉบับวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 1 ฉบับ 2 พค-ตค 2534 หน้า 33-34)